

PARTİZAN

Sayı: Temmuz 2015/86 Siyasi Dergi

Fiyatı: 5 € ISSN: 2149-1216

100. YILINDA

ERMENİ

SOYKIRIMI'NI

LANETLİYORUZ

1915-2015

PARTİZAN

**100. YILINDA
ERMENİ SOYKIRIMI'NI LANETLİYORUZ
(1915-2015)**

BÜROLAR

Kartal:

Yukarı Mh. İstasyon Cd. Niğebolulu
Ap. Kat: 3 Daire: 7
Tel: 0216 652 21 41

Ankara:

Mithatpaşa Cd. 31/31 Kızılay
Tel: (0312) 433 10 23

İzmir:

Konak Mh. 865. Sk. No: 19 13/403
Konak Tel: (0232) 484 72 83

Erzincan:

Ordu Cd. Ordu İşhanı Kat: 3
Tel: (0446) 223 45 82

Bursa:

Atatürk Cd. C. Koruyucu İşhanı Kat: 5
No: 262 Osmangazi
Tel: (0224) 225 15 05

Mersin:

Bahçe Mh. 4604 Sk. No: 2/2 Akdeniz
Tel: (0324) 232 10 60

Dersim:

Moğultay Mh. Sanat Sk.
Hüseyin Güngör İşhanı Kat: 1 No: 2

Avrupa Büro:

Weseler Str 93 47169 Duisburg /
Almanya Tel: 0049 203 40 85 01
Fax: 0049 203 40 69 16

Yaygın süreli ISSN: 2149-1216

İçindekiler

a- Tarihi olaylara devrimci,
komünist bakış ve tavır
Sf: 5

b- Tarihte Ermeniler
Sf: 27

c- Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
Ermeni katliamları;
Tehcir ve Soykırım zinciri
Sf: 55

d- Resmi Türk tarih kurgusunda
Ermeni Soykırımı ve inkarlar
Sf: 115

e- Emperyalist-kapitalist dünyanın
soykırım karşısındaki tutumu
Sf: 139

f- 15 Haziran 1915:
Beyazıt Meydanı'nda
Ermeni devrimcilerin katli
Sf: 163

g- Soykırım nedir?
Sf: 181

Nisan Yayımcılık ve Basım Sn. Ltd. Şti.

Yönetim yeri: İskenderpaşa Mh. Kıztaşı Cd. Yeşiltekke Kuyulu Sk. No: 19/4 Fatih/İstanbul
Tel: 0212 531 83 06 e-posta: nisan yayimcilik@hotmail.com

Sahibi ve Yazışleri Müdürü: Murat ÇOKAN Baskı: Yön Matbaacılık Davutpaşa Cd. Güven San.
Sit. B Blok, No: 366 Topkapı/İstanbul Tel: (0212) 544 66 34

1915-1923 yılları arasında Anadolu toprakları üzerinde, dönemin emperyalist güçlerinin güdümündeki Türk hakim sınıflarının uyguladığı politikayla, bu toprakların kadim halklarından olan, başta Ermeni ulusu olmak üzere, Rum/Pontus ulusu ve Süryanilere karşı bir soykırım gerçekleştirildi. Bu insanlık suçu dönemin siyasal konjonktürü içinde, karşılıklı çıkar ilişkileri ve bizzat emperyalist güçlerin rolleri nedeniyle görmezden gelinmiş ve üzeri örtülmüştür.

20. yüzyılın ilk soykırımı olarak kabul edilen Ermeni, Rum/Pontus, Süryani Soykırımının üzerinden 100 yıl geçmiş olmasına karşın, bugün Türk hakim sınıfları, tarihsel bir gerçeklik olarak adı geçen uluslara ve inanç topluluklarına yönelik gerçekleştirdikleri bu soykırım suçunu, milliyetçi ve şovenist uygulama ve politikalarla yeniden ve yeniden üretmektedirler. Mesele sadece Ermeniler, Rumlar ve Süryanilerin fiziken ortadan kaldırılmasıyla bitmemekte (ki nüfus olarak son derece az olmalarına rağmen Hrant Dink ve Sevağ Balıkcı örneğinde olduğu gibi öldürülmeye de devam edilmektedirler.) hâlihazırda günümüzde bin yıllardır bu topraklarda yaşamış olan bu halklar yok sayılmakta, tarihteki yerleri, kültürel ve siyasal eylemleri görmezden gelinmekte, ya da en iyimser durumda “varlıkları Türk şovenizme armağan” edilerek, “hain” olarak tanımlanmaktadır.

Dergimizin bu sayısını 100. yılı vesilesiyle resmi tarih yazıcılarının karartmaya çalıştıkları soykırım gerçekliğini dosya konusu yaparak çeşitli başlıklar altında irdelemeye, tarihin üzerine indirilmeye çalışılan kara örtüyü aralamaya; çeşitli milliyet ve inançlardan halkların kaniyle yoğrulan bu topraklara, zamanın gerçek tanıklığıyla kulak verelim istedik.

100. yılında bu coğrafyanın kadim halkları iken katledilen, aşağılanan, inkar edilen, her türlü soykırımı tabi tutulan Ermeni, Rum, Ezidi ve Asur kökenli Süryani Nasturi-Yakubi ve Keldani halkların ve bu halkların değerli evlatları Armenak Bakırcıyan, Hrant Dink, Manuel Demir, Levon Ekmekçiyan ve daha yüzlerceini saygıyla anıyoruz.

Bir sonraki sayımızda görüşmek üzere...

a- TARİHİ OLAYLARA DEVRİMCİ, KOMÜNİST BAKIŞ VE TAVIR

►► Sınıf bilinçli proletaryanın esas görevi tarihi haksızlıkları güncelleştirmek değildir. Sınıf bilinçli proletaryanın esas görevi sınıf mücadelesinin önüne koyduğu görevleri yerine getirmektir. Ancak hak verilmelidir ki, bazı konular, bazı tarihsel haksızlıklar günümüzde sınıf mücadelesinin önünü kesmek için şovenizme dolgu malzemesi yapıyor ve tarihsel gerçeklikler ısrarla çarpıtılıyorsa, bu konuda net bir tavır ortaya koymak önemlidir. ◀◀

Tarihsel Haksızlık Nedir Ve Bu Haksızlıklara Yaklaşım Ne Olmalıdır:

“Tarihsel haksızlık” nedir? Genel olarak bu soruya, herhangi bir tarihsel süreç içinde, tarihin olağan akışı dışında yaşanan ve bu anlamıyla “doğal olmayan gelişmeler” olarak yanıt verebiliriz. Tarihsel süreç içinde uluslara, halklara, çeşitli grup ve topluluklara vb. yönelik en başta da bu vasıflardan hareketle, hayatın olağan akışı içinde karşılanması gereken ama çeşitli gerekçelerle yapılmayan ve hatta onlara yönelik uygulamaya konulan katliamlar, zulümler ve hak gasplarının tanımlaması olarak, “haksızlık” kavramı kullanılabilir. Ancak bunun son derece genel bir tanımlama olduğunun altını çizmek gerekir.

Bu nedenle “tarihsel haksızlık” kavramını daha da somutlayabilmek için örneklerden hareket etmek yararlı olacaktır. Örneğin İbrahim Kaypakkaya, Türkiye denilen siyasal coğrafya içerisinde, Kürtlerin bir ulus olarak var olduğunu ileriye sürdüğü ve bu durumlarından kaynaklı çeşitli haklara sahip olmaları gerektiğini ifade ettiği “Milli Mesele” makalesinde, “*Kürdistan’ın Lozan Antlaşması’yla kendi kaderini tayin hakkı çiğnenerek parçalanması, elbette tarihi bir haksızlıktır*” ifadesini kullanarak, “tarihsel haksızlık” kavramına bir açıklık getirmektedir. (İbrahim Kaypakkaya, *Bütün Eserleri, Umut Yayıncılık, 2013, s, 234*). Kaypakkaya’ya göre Kürt ulusunun kendi devletini kurma hakkı olmasına rağmen, bu hakkı Lozan Antlaşması’yla çiğnenmiştir. İşte bu somut tarihsel yaşanmışlık durumunu Kaypakkaya “*tarihsel haksızlık*” olarak tanımlamaktadır.

Bu örnekten de hareketle, dünya tarihi içinde halklara, uluslara çeşitli gruplara yönelik, onların en doğal haklarının gasp edilmesiyle ve dahası genellikle bu gaspın büyük zulümler ve katliamlarla gerçekleştirilmesiyle yaşanan binlerce tarihsel haksızlıktan bahsedebiliriz. Tarih denilen anlatı sınıflar mücadelesinin ta kendisi olarak, tarihsel haksızlıklarla doludur.

Bu noktada önemli olan husus, hem bu tarihsel haksızlıkların, hem de andaki haksızlıkların nedeninin **sınıflı toplum gerçeği** olduğunun bilincinde olmaktır. Denilebilir ki tarihsel haksızlıklar sınıflı toplumun ortaya çıkışından itibaren yaşanmaktadır. Sınıflı toplumun neden olduğu çelişkiler beraberinde “doğal” olarak haksızlıkların ortaya çıkışını getirmektedir. Bu nedenle sınıflı toplum gerçeği kendisini var ettikçe haksızlıklar üretmeye devam edecektir. Bu türden haksızlıkların ortadan kaldırılmasının yolu, haksızlığı yaratan kaynağa yönelmek yani sınıflı toplumu ortadan kaldırmaktan geçer. Güncel olan haksızlıklara karşı mücadele etmenin yolu buradan geçmektedir.

Sınıf bilinçli proletaryanın andaki haksızlıklara yönelik tavizsiz bir duruş sergilemesi ve mücadele içinde olması gerekliliği ortadayken, geçmişte yaşanan ve “tarihsel haksızlık” olarak ifade edilen haksızlıklara yaklaşımı ne olmalıdır?

Bu soruya yönelik cevabın, Kaypakkaya yoldaşın yukarıda verdiği örnek üzerinden yaptığı şu değerlendirmesinden hareketle verebiliriz:

İ. Kaypakkaya tarihsel haksızlığa karşı, *“Lenin yoldaşın bir başka vesilesiyle* söylediği gibi, haksızlığı durmadan protesto etmek ve bütün hâkim sınıfları bu konuda ayıplamak, komünist partilerin görevidir. Ama böyle bir haksızlığın düzeltilmesini programına koymak akılsızlık olur. Çünkü bugünün meselesi olma niteliğini çoktan kaybetmiş bir sürü tarihi haksızlık örnekleri vardır”* diyerek yanıtlamaktadır. (Age, s. 234) [**“İki tür tarihsel haksızlık vardır. Bazıları tarihin temel akışından uzaktadırlar, bu akışı durdurmazlar ya da onun gidişini engellemezler ve proletaryanın sınıf mücadelelerinin yaygınlaşmasına ve daha derin kökler atmasına engel olmazlar. Bu cinsten tarihsel haksızlıkları düzeltmeye çalışmak, elbette akıllıca bir şey olmaz. Almanya tarafından Alsace-Lorraine’in ilhakını örnek verelim. Hiçbir sosyal-demokrat parti bu cins bir yanlışlığın düzeltilmesini programına almayı düşünemez, ama öte yandan da hiç bir sosyal-demokrat parti, işledikleri bu suç yüzünden bütün egemen sınıfları lanetlemek ve bu haksızlığı protesto etmek görevinden kaçınmaz.”* (Lenin, Rus Sosyal-Demokrasininin Tarım Programı, 1902)]

Dolayısıyla İ. Kaypakkaya tarihsel haksızlıkları durmadan protesto etmekten yanadır ve bunun komünist partileri için bir görev olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu görevin kayıtsız şartsız yerine getirilmesinin yanında böyle bir haksızlığın düzeltilmesi için bir çalışma içine girmenin proletarya açısından akılsızlık olacağını da vurgulamaktadır. Bunun nedenini ise bu türden haksızlıkların günümüzün meselesi olma vasfını çoktan kaybetmiş olmasıyla açıklamaktadır.

Bu konuda Kaypakkaya'nın belli kıstasları vardır. Tarihi haksızlıklara yönelik sınıf bilinçli proletaryanın ele alışının hangi kıstaslar üzerinden yükselmesi gerektiğini ise Kaypakkaya yine aynı örnek üzerinden değerlendirmekte ve çok somut bir gerekçe ortaya koymaktadır:

*“Sosyal gelişmeyi ve sınıf mücadelesini **doğrudan doğruya kösteklemekte** devam eden bir tarihi haksızlık’ olmadıkları sürece, komünist partiler bunların düzeltilmesini sağlamak gibi, işçi sınıfının dikkatini temel meselelerden uzaklaştırıcı bir tutuma giremezler. Yukarda işaret ettiğimiz tarihi haksızlık, artık günün meselesi olma niteliğini çoktan yitirmiştir, ‘sosyal gelişmeyi ve sınıf mücadelesini **doğrudan doğruya kösteklemek**’ gibi bir mahiyet taşımamaktadır. Bu nedenle komünistler, onun düzeltilmesini istemek akılsızlığını ve basiretsizliğini gösteremezler.” (age, s. 234-235)*

Kaypakkaya tarihi haksızlıklara karşı yaklaşımını “günün meselesi olup olmama” üzerinden temellendirmekte ve bu tarihsel haksızlıkların ‘sosyal gelişmeyi ve sınıf mücadelesini **doğrudan doğruya kösteklemek**’ gibi bir kıstas üzerinden değerlendirmektedir. Dolayısıyla sınıf bilinçli proletaryanın “tarihi haksızlık” olarak nitelenen gelişmeleri ele alışının iki kriteri ortaya çıkmaktadır. Proletarya bu kriterlerden hareketle, “tarihsel haksızlık” olarak tanımladığı gelişmelere göre farklı tavır takınmaktadır.

Bu iki kriteri şu şekilde ifade edebiliriz:

a-) Günümüze dair bir sorun teşkil edip etmesi,

b-) Bu durumun toplumun ilerleyişinin önünde engel olup olmaması.

Bir başka ifade ile bu “tarihsel haksızlığın” proletaryanın sınıf mücadelesinin önüne bir engel olarak çıkıp çıkmaması.

Bu örnekten hareketle günümüzde sınıf bilinçli proletarya açısından yukarıda Kaypakkaya'nın örneklediği ve bir tarihi haksızlık olduğu açık olan Kürt Ulusunun Özgürce Ayrılma Hakkı'nın yani ayrılıp ayrı bir devlet kurma hakkının gasp edilmesinin düzeltilmesi ve böylelikle bu tarihsel haksızlığın giderilmesi görevi sınıf bilinçli proletaryanın öncelikli görevi

değildir. Kürt, Türk uluslarından, çeşitli milliyet ve inançlardan işçi sınıfının öncelikli görevi, bu tarihsel haksızlığa neden olan güçlerin ortadan kaldırılmasıdır. Bu gerçekleştirildiği oranda zaten tarihsel haksızlığın sonuçlarından biri olan, Kürt ulusunun ayrı bir devlet kuramaması haksızlığı ortadan kalkacaktır. Çünkü kurulacak devlet, tek bir ulus devlete ait değil bütün ulus, milliyet ve mezheplerin devleti, bir halk iktidarı olacaktır. Böylelikle tarihsel haksızlık, sosyal gelişmenin bir üst aşamasına sıçramayla giderilmiş olacaktır.

Sınıf bilinçli proletarya bu perspektifine rağmen, tarihsel haksızlığa uğramış ulusun kendi haklarına sahip çıkması, şu veya bu şekilde de olsa tarihsel haksızlığı gidermek için ayağa kalkması ve bu anlamıyla mücadelesini geliştirmesi ve ayrı bir devlet talebi karşısında nasıl bir tavır takınmalıdır?

Takınılacak tavrın özünü, bu mücadelenin sosyal gelişmeyi ilerletip ilerletmemesi oluşturur. Tarihsel haksızlığa karşı yönelmiş olan Kürt ulusunun mücadelesi desteklenir. Tarihsel haksızlığa uğramış ve bu anlamıyla ezilen bağımlı ulus durumunda olan Kürt ulusunun bu haksızlığa karşı mücadelesi demokratik bir içerik taşır. Bu demokratik içeriğin ve taleplerin desteklenmesi proletaryanın görevidir. Ancak Kürt ulusunun Özgürce Ayrılma Hakkı'nın yani bu tarihsel haksızlığın giderilmesi için ayrı bir devlet kurma talebini kayıtsız şartsız kabul etmekle birlikte, bunun hangi koşullarda gerçekleşeceğine de dikkat eder. Bu talebin pratiğe geçirilmesinde kendi bakış açısıyla hareket eder.

Kürt ulusunun ayrılıp ayrı bir devlet kurması, sınıf mücadelesini ilerletiyorsa, demokratik devrimin yollarını döşüyorsa, bu pratik tutumu destekler. Ama bunun tersi bir durum yaşıyorsa, yani Kürt ulusunun ayrılıp ayrı bir devlet kurması, demokratik devrime hizmet etmiyorsa buna karşı çıkar. **Bu karşı duruş ise pratik bir tavır içermez, eleştiriyle sınırlı kalır.**

Sınıf bilinçli proletaryanın Kürt ulusuna yönelik gerçekleştirilen tarihsel haksızlığın giderilmesine karşı, bu talebi doğrudan programına almaması, onun bu haksızlığı da giderecek şekilde daha üst boyutta bir çözüm önerisiyle ortaya çıkmasından kaynaklıdır. Her şeyden önce sınıf bilinçli proletarya daha başından programında, bu tarihsel haksızlığın giderilmesi anlamında Özgürce Ayrılma Hakkı'ndan bahsetmektedir. İşçi sınıfının ayrı ayrı devletlerinin olması yerine bölgesel özerklikten federeyona kadar bir dizi farklı çözüm yönteminin olduğu, sınıf bilinçli proletaryanın tarihsel tecrübesinde sabittir.

Sınıf bilinçli proletarya açısından, Kürt ulusuna yönelik yapılan tarihsel haksızlığın ortadan kaldırılması, öncelikli görev olmamasına rağmen, günümüzde Kürt ulusunun kendisine karşı gerçekleştirilen tarihsel haksızlığa karşı mücadelesini yükseltmesi beraberinde çeşitli sonuçlara yol açmıştır. Bu anlamıyla tarihsel haksızlık değil ama ona karşı geliştirilen mücadelenin neden olduğu sonuçlar, sınıf bilinçli proletaryanın çözmesi gereken sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Kürt ulusuna yönelik tarihsel haksızlığın sınıf bilinçli proletarya açısından sonuçları itibariyle bu şekilde bir güncellenmesinden bahsedilebilir. Kürt ulusu yaşadığı tarihsel haksızlığa ve bunun sonuçları olarak, başta (bugün Kürt ulusal hareketi savunmasa bile) ÖAH (Özgürce Ayrılma Hakkı) olmak üzere, her türlü anti-demokratik uygulamaya, baskı ve zulme karşı mücadelesinin demokratik karakteri desteklenmelidir. Ezilen ulusun ezen ulus imtiyazlarına karşı mücadelesi ileri demokratik bir karakter taşır. Sınıf bilinçli proletarya ulusal mücadelenin bu muhtevasını desteklerken, ezilen ulusun kendi imtiyazlarını güçlendirici, ulusal hareket olmasından kaynaklı temsil ettiği sınıfların sınıfsal çıkarlarını gerçekleştirme çabalarına da karşı durur ve eleştirir. Örneğin sınıf bilinçli proletarya açısından tarihsel haksızlığın giderilmesi için ne bağımsız Kürdistan'ın kurulması (ÖAH'nın ilkesel düzeyde savunulması dışında) ne de dört parçaya bölünmüş Kürdistan'ın birleştirilip tek bir Kürdistan'ın kurulması savunulabilir. Böylesine bir talep proletaryanın talebi olmaz. Çünkü ulus ya da milliyeti ne olursa olsun proletaryanın denenmiş kendi bayrağı vardır ve o bayrak altında toplanmaktan çekinmeyecektir. Sınıf bilinçli proletarya bu türden talepleri kendi programında yer vermemekle birlikte, kendisi dışında gelişen hareketlere duyarsız kalmaz, bu hareketleri hem Kürdistan'da, hem de Türkiye'de demokratik halk devriminin gelişimi açısından değerlendirir. Ayrı bir Kürdistan'ın kurulmasının hem Kürdistan'da hem de Türkiye'de demokratik devrimi hızlandırıp hızlandırmayacağıyla ilgilenir. Bu perspektifle meseleye yaklaşır.

"Tarihsel haksızlık" değil ama onun doğrudan bir ürünü olarak, sınıf bilinçli proletaryanın günümüzde Kürt ulusal hareketinin gelişmişliği nedeniyle karşılaştığı en büyük sorun; bir yandan, ezilen ulus milliyetçiliğinin demokratik muhtevasını ve dolayısıyla olumlu eylemini abartıp, bunu neredeyse Türkiye devriminin esas gelişikisi haline getiren anlayışların varlığıyken, diğer yandan ise bu olumlu eylemi yok sayan ve bu talepleri milliyetçilik olarak mahkum edip, Kürt ulusunun haklı ve meşru müca-

delesine uzak duran ve bu anlamıyla sosyal şoven olan anlayışların varlığıdır. Bu türden anlayışlarla ideolojik temelde mücadele edilmelidir.

Ama daha da büyük bir sorun olarak, Kürt ulusuna yönelik bu tarihsel haksızlığın sorumlularından olan Türk hakim sınıfları, hem bu suçlarını gizlemek hem de bu haksızlığı devam ettirebilmek için bir yandan katliam, baskı politikalarını tüm hızıyla sürdürürken, diğer yandan ise bu politikalara meşruluk kazandırmak için Türk halkına yönelik şovenizm silahına başvurmaktadır. Bizzat devlet eliyle bir yandan Kürt ulusuna yönelik, çeşitli kurumlarına polisiye operasyonlar ve tutuklamalar gerçekleştirirken, diğer yandan ise başta Türk kökenli işçi sınıfı ve halk olmak üzere, çeşitli milliyet ve inançlardan Türkiye işçi sınıfı ve halkı içinde Kürt düşmanlığını körükleyen, şovenist politikalar hayata geçirmektedir.

Dolayısıyla bugün sınıf bilinçli proletaryanın önünde, tarihsel haksızlığın doğrudan ürünü olarak şovenizm meselesi çıkmaktadır. Şovenizm bu açıdan "*günün meselesi*" olarak ortaya çıkmakta ve Kürt ulusuna yönelik bu tarihsel haksızlık "*sosyal gelişmeyi ve sınıf mücadelesini doğrudan doğruya kösteklemek*"tedir. Bu nedenle sınıf bilinçli proletarya açısından temel sorunlardan birisi şovenizme karşı mücadeledir.

Kürt ulusuna yönelik gerçekleştirilen tarihsel haksızlığın bir benzerinin de bu topraklarda Ermeni, Rum ve Süryanilere karşı gerçekleştirildiğini ifade etmek gerekir. Kürt ulusunun ÖAH'nın gasp edilmesinin yanında Ermeni, Rum ve Süryanilerin bırakalım kendi haklarını talep etmelerini, hem etnik hem de kültürel olarak bir soykırıma maruz kalmışlardır. Bu açıdan sonuçları itibariyle farklı olsa da Ermeni, Rum ve Süryanilere yönelik bir tarihsel haksızlıktan bahsedilebilir. Ancak Kürt ulusuna yönelik gerçekleştirilen tarihsel haksızlığın, günümüzde Kürt Ulusal Hareketi'nin mücadelesiyle güncel olması söz konusudur. Ermeni, Rum ve Süryanilere yönelik soykırımın güncelliği ise, bizzat hakim sınıfların bu gerçekliği inkarından ve buna zemin hazırlama gayreti içinde uygulamaya koyduğu şovenist politikalarından kaynaklanmaktadır.

Günümüzde Ermeni, Rum ve Süryanilere yönelik gerçekleştirilen soykırımla Kürt ulusunun ÖAH'nın gasp edilmesinde ortaya çıkan tarihsel haksızlığın güncel somut yansıması olarak ortaya çıkan ve bu anlamıyla ortaklaşılın husus **şovenizm** meselesidir. Diğer bir ifadeyle günümüzde Türk, Kürt uluslarından, çeşitli milliyet ve inançlardan sınıf bilinçli Türkiye proletaryasının önünde, bu tarihsel haksızlıkların günümüze yansı-

yan çeşitli sonuçlarıyla mücadele etme görevi bulunmaktadır. Bu tarihsel haksızlıkların sonucu olarak yaşanan kimi gelişmeler *“günün meselesi”* olarak ortaya çıkmakta ve *“sosyal gelişmeyi ve sınıf mücadelesini doğrudan doğruya kösteklemek”*tedirler.

Bilineceği üzerine her sınıf -bu arada da Türk hakim sınıfları da- kendi sınıf çıkarlarına göre meselelere yaklaşmaktadır. Demokratik devrimini yapamamış ve bu anlamıyla da feodalizmle hesaplaşmamış olan Türk hakim sınıfları, günümüzde uyguladığı politikalarda geçmişe sarılmakta, kendinden önceki hakim sınıf kliklerinin uyguladığı tarihsel haksızlıkları reddetmek bir yana bir politika olarak hararetle savunmaktadır. Tarihsel haksızlıklarla yüzleşmek yerine (ki bunu yapmaları demek kendilerini inkar etmek demektir.) inkar ve saldırı üzerine şekillenen bir politika izlemektedirler. Bu durum ise kimi tarihsel haksızlıkların fiili olarak olmasa bile politik düzlemde yeniden ve yeniden güncellenmesine yol açmaktadır.

TC devletinin ve Türk hakim sınıflarının Ermeni, Rum ve Süryani soykırımına yaklaşımları, bu durumun iyi bir örneğini oluşturur. Pratik olarak Türkiye siyasi sınırları içinde adı geçen milliyet ve inançlardan nüfusun yok denecek kadar az olmasına rağmen ve bu anlamıyla artık kendileri için güncel bir *“sorun”* teşkil etmemelerine rağmen, devletin faşist karakteri gereği halen bu azınlık milliyet ve inançların tehdit olarak görülmesi ve daha da önemlisi, bu milliyet ve inançlara yönelik uygulanan soykırımın ve bu anlamıyla tarihsel haksızlığın devletin bütün olanaklarıyla savunuluyor olması, beraberinde meseleye sınıf bilinçli proletarya açısından da yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.

Ermeni, Rum ve Süryanilere yönelik gerçekleştirilen soykırım bir tarihsel haksızlık olarak orta yerdedir. Ama bu sorunu sınıf bilinçli proletarya açısından güncel kılan, hakim sınıfların halen bu haksızlığı savunmaları ve daha da önemlisi bu haksızlığın üzerinden günübirlik politikalar üretmeleridir, şovenizmi beslemeleridir.

Sınıf bilinçli proletaryanın esas görevi tarihi haksızlıkları güncelleştirmek değildir. Sınıf bilinçli proletaryanın esas görevi sınıf mücadelesinin önüne koyduğu görevleri yerine getirmektir. Ancak hak verilmelidir ki, bazı konular, bazı tarihsel haksızlıklar günümüzde sınıf mücadelesinin önünü kesmek için şovenizme dolgu malzemesi yapılıyor ve tarihsel gerçeklikler ısrarla çarpıtılıyorsa, bu konuda net bir tavır ortaya koymak önemlidir. Üstelik bu tarihsel haksızlıklar, günümüzde her açıdan tam bir çarpıtımayla yeniden ve yeniden üretilip kamuoyuna sunuluyorsa, buna tavır takınmak

sınıf mücadelesi açısından güncel bir görev olarak kavranmalıdır.

Günümüzde 20. yy.ın başında Ermeni, Rum ve Süryanilere yönelik gerçekleştirilen ve bu anlamıyla sınıf bilinçli proletarya açısından adı geçen milliyet ve mezheplere yönelik tarihsel bir haksızlık olduğu kesin olan soykırım suçunun güncel olmasının nedeni, bu suçun belki kitlesel olarak değil ama başta Hrant Dink örneğinde olduğu gibi azınlık milliyet ve mezheplerin nüfus olarak son derece azalmalarına rağmen fiziki saldırıların devam etmesi ve daha da belirleyici olanı, Türk hakim sınıflarının ve onların devletinin istisnasız bütün kurumlarıyla bu suçu işlemeye devam etmesidir. Tarihi haksızlık devletin niteliği gereği sürekli güncel bir hal almış durumdadır. Kendi içinde hesaplaşma yaşamayan hakim sınıflar ve bu anlamıyla kendi ayakları üzerinde dikilememiş burjuvazi; bu güçsüzlüğü nedeniyle geçmişle hesaplaşmamakta ve dolayısıyla anda ürettiği politikalarda geçmişin suçları işlenmeye devam etmektedir. Bu suçlar, Türkiye işçi sınıfı ve halkının önüne konulmakta ve kendi suçlarına ortak edilmeye çalışılmaktadır.

Bu vesileyle bir tarihsel haksızlık olduğu kesin olan Ermeni, Rum ve Süryani soykırımı ve özel olarak da Ermeni Soykırımının yüzüncü yılı nedeniyle Ermeni Soykırımı üzerinde durmamız yararlı olur.

Ermeni soykırımı ve güncel Ermeni sorununa KP'nin tavrı:

1915-1923 yılları arasında Anadolu toprakları üzerinde, dönemin emperyalist güçlerinin güdümündeki Türk hakim sınıflarının uyguladığı politikayla, bu toprakların kadim halklarından olan, başta Ermeni ulusu olmak üzere, Rum/Pontus ulusu ve Süryanilere karşı bir soykırım gerçekleştirilmiştir. Bu insanlık suçu dönemin siyasal konjonktürü içinde, karşılıklı çıkar ilişkileri ve bizzat emperyalist güçlerin rolleri nedeniyle görmezden gelinmiş ve üzeri örtülmüştür.

Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve TC devletinin kuruluşu sürecinde Türk hakim sınıfları, ulus devlet anlayışına dayalı bir devlet yaratmak için çabaladılar. Osmanlı ve sonrasında Türk "aydını"nın mesaisi, devletin yıkılması değil, kurtulması gerektiği üzerine yoğunlaşmış ve buradan hareketle Türk ulusu yaratma çabasına girişilmiştir. Komprador bürokrat burjuvazi ve büyük toprak ağalarından oluşan bir avuç Türk hakim sınıfı, emperyalizmle işbirliği içinde kendi pazarına hakim olmak hedefiyle, diğer ulus ve milliyetlere yönelmiş ve hem servetlerine el konulmuş, hem de nüfus olarak önemli oranda ortadan kaldırılmıştır.

Türk hakim sınıflarının üniter bir ulus devlet inşa etmek için gerçekleştirdikleri tek ırk, tek dil, tek din politikasına dayanan ve bu politikalar sonucunda gerçekleştirilen soykırım suçunu "kolaylaştıran" iki gelişme olmuştur. Birincisi dönemin emperyalist güçleri olan İngiltere, Fransa, Almanya, Çarlık Rusyası'nın, Osmanlı Devleti içindeki çeşitli ulusları kendi emperyalist çıkarları doğrultusunda kullanmak istemeleri ve bu amaçla kimi pratik adımlar atmalarıdır. İkincisi soykırıma tabi tutulan ulusların ise son derece haklı ve meşru bir talep olan Özgürce Ayrılma Hakkı (ÖAH) mücadelesine girişmeleri ancak bu mücadelenin doğru bir önderlikten yoksun olması nedeniyle emperyalist politikalarla kesişmesidir.

Osmanlı ve ardından TC hakim sınıfları ise bu fırsatları kullanarak, başta Alman emperyalizminin fiili desteği olmak üzere diğer emperyalist güçlerin göz yummaları, bu ulus ve inançlara yönelik soykırım politikasının uygulanmasını kolaylaştırmıştır.

I. Emperyalist Paylaşım Savaşı sırasında Alman emperyalizminin çıkarları doğrultusunda hareket eden Türk hakim sınıfları, başta Ermeni ulusu olmak üzere, Osmanlı Devleti içinde yer alan ulusların ÖAH mücadelesini ve emperyalist politikaları gerekçe göstererek tek dil, tek ırk, tek din esasına dayanan ve Anadolu'nun Türkleştirilmesi hedefi üzerinden yükselen soykırım suçunu, başta "tehcir" adı altında olmak üzere toplu katliamlar, mübadele, bastırma, sürgün, asimilasyon, baskı ve zulümler eşliğinde gerçekleştirmişlerdir.

Dönemin emperyalist güçleri olan Fransa ve Çarlık Rusya'sı Osmanlı toprakları üzerinde Ermeni; İngiltere ise Rum/Pontus uluslarının ÖAH mücadelesini, kendi emperyalist politikalarının hayata geçirilmesi doğrultusunda kullanmışlardır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve TC devletinin kuruluşu süresi içinde, adı geçen bu ulusların kendi kaderlerini tayin etme mücadelesi içerisine girmeleri ancak bu mücadelenin doğru bir önderlikten yoksun oluşu, bu ÖAH mücadelelerinin, emperyalist politikaların güdümüne girmesine yol açmıştır.

Alman emperyalizminin güdümündeki Türk hakim sınıflarının; diğer emperyalist devletlerin güdümüne giren ezilen ulusların bu mücadelesini tek ırk, tek dil, tek din politikalarını hayata geçirmek amacıyla yanıtlaması sonucunda, 1915 yılından 1923 yılına kadar Osmanlı Devleti ve onun devamcısı olarak kurulan TC devleti toprakları üzerinde yaklaşık olarak 1.5 milyon Ermeni, 500.000 Süryani ve 750.000 Rum/Pontus ulusuna mensup insanı katledilmiştir. Küçük Asya toprakları üzerinde esas olarak Ermeni

ulusuna yönelik (öncesi de olmakla birlikte) 1914'te başlayan soykırım politikası; 1918'den itibaren (ve yine bu katliamların öncesi olmakla birlikte) Rum/Pontus ve Süryanileri de kapsayacak biçimde genişletilmiştir.

Türk hakim sınıfları, Osmanlı Devleti'nin son sürecinden, İttihat ve Terakki Partisi'nden devralınan soykırım politikasını; TC devletinin kuruluşu ve sonrasında da devam ettirmişlerdir. 1923-24 yıllarına gelindiğinde uygulanan bu sistemli politika sonucunda TC devleti sınırları içerisinde, 1915 öncesinde istikrarlı birer ulus özelliği gösteren Ermeni ve Rum ulusları ile yine istikrarlı bir halk topluluğu olarak varlık gösteren Süryaniler, artık bir daha eski konumlarına, yani "ulus" konumlarına dönmek üzere Türk hakim sınıflarının egemenliği altında birer azınlık milliyet ve inanç topluluğu haline getirilmişlerdir.

Türk hakim sınıfları, ilkel sermaye birikiminde geç kalmış durumlarını telafi edebilmek amacıyla (hakim sınıfları da dahil olmak üzere), bir bütün Müslüman olmayanların mallarına el koymak ve kendi hakimiyetleri altında emperyalizm onaylı bir pazara sahip olabilmek hedefiyle, bir ulus devlet yaratmak amacıyla, "Türk uluslaşması"nın harcını Ermeni, Rum ve Süryani soykırımıyla karmışlardır. TC devletinin temelinde soykırım vardır. Bu durum her defasında TC devletini bu soykırım suçunu savunmaya itmekte, kimi göstermelik adımlar dışında soykırım suçunda esas olarak inkar siyaseti izlemesine yol açmaktadır.

1915-1923 yılları sırasında Küçük Asya topraklarında emperyalist politikalar ve hakim sınıfların kendi sınıfsal çıkarları doğrultusunda çeşitli uluslardan ve inançlardan halkın milliyetçilik, din ve şovenist politikalar kullanılarak birbirlerine karşı kışkırtılması sonucunda Ermeni, Rum ulusları ve Süryanilerin azınlık birer milliyet ve inanç topluluğu haline getirilmeleri, bugün açısından büyük tarihsel bir haksızlıktır.

Başta Türk, Kürt ulusları olmak üzere çeşitli milliyetlerden Türkiye proletaryası ve emekçi halkının, geçmişte yaşanan bu soykırım suçundan birer sorumlu tutulması doğru değildir. Aksine soykırım suçunu işleyenler, dönemin Alman emperyalizmiyle işbirliğine giren başta İttihat ve Terakki Partisi'nin kadroları olmak üzere Osmanlı ve ardından da TC devletini kuran Türk komprador burjuvazisi ve büyük toprak ağalarıdır. Ermeni, Rum ve Süryanilere yönelik gerçekleştirilen bu soykırımı Türk komprador burjuvazisi ve büyük toprak ağaları ile ittifak halinde olan Kürt toprak ağaları ve yerel gericilik (özellikle de Ermeni ve Süryanilere yönelik) bilfiil ortak olmuşlardır.

Bu sınıflar, kendi sınıf çıkarlarını hayata geçirmek için emperyalist politikalarından da yararlanıp, din ve şovenizmi kullanarak başta Türk halkı olmak üzere, Kürt halkını ve diğer azınlık milliyetleri azgın bir dini şovenist propagandayla harekete geçirmişler; bilinçli ve planlı uygulanan bu politikalar emperyalistlerin ezilen uluslara yönelik politikalarıyla birleşince ülkemiz toprakları ezilen uluslar ve inançlar açısından tam bir cehenneme dönüştürülmüştür.

Bu nedenle Türk ve Kürt hakim sınıflarının işledikleri bu soykırım suçunda dönemin emperyalist güçleri olan Alman, Fransız, İngiliz ve Çarlık Rusyası'nın da sorumlulukları ve rolleri bulunmaktadır. İşlenen bu suçtan bu ülkelerin hakim sınıfları yani dönemin emperyalist güçleri de birinci dereceden sorumludurlar.

Günümüzden bir asır önce yaşadığımız topraklar üzerinde Ermeni, Rum ve Süryanilere yönelik gerçekleştirilen soykırım suçunun faileri bu sınıflar ve onların arkasındaki emperyalist güçlerdir. Bu sınıflar ve güçler eliyle yüzyıl önce bu topraklarda, Ermeni, Rum ve Süryanilere yönelik işlenen soykırım suçu, tarihsel bir haksızlık olarak değerlendirilmelidir. Ancak bundan daha da önemlisi, aradan bunca yıl geçtikten sonra, bugün Türk hakim sınıfları, tarihsel bir gerçeklik olarak adı geçen uluslara ve inanç topluluklarına yönelik gerçekleştirdikleri bu soykırım suçunu, milliyetçi ve şovenist uygulama ve politikalarla yeniden ve yeniden üretmektedirler.

Mesele sadece Ermeniler, Rumlar ve Süryanilerin fiziken ortadan kaldırılmasıyla bitmemekte, halihazırda günümüzde bin yıllardır bu topraklarda yaşamış olan bu halklar yok sayılmakta, tarihteki yerleri, kültürel ve siyasal eylemleri görmezden gelinmekte, ya da en iyimser durumda "*varlıkları Türk şovenizme armağan*" edilerek, "*hain*" olarak tanımlanmaktadır. Halen ders kitaplarında Ermeni, Rum ve Süryaniler kendi öz vatanlarında "*düşmanlarla işbirliği yapanlar*" olarak propaganda edilmekte ve genç beyinler Ermeni, Rum ve Süryani karşıtlığı üzerinden zehirlenmektedir. TC'nin okullarında okuyan her Türkiyeli genç potansiyel olarak bu uluslara düşman olarak yetiştirilmektedir.

Bu açıdan mesele sadece bu ulus ve milliyetlerin fiziken ortadan kaldırılması değil aynı zamanda, kültürel, siyasal, tarihsel vb. vb. olarak da yok sayılması, üstüne üstlükte Türk hakim sınıflarının iktidarlarını sürdürmeleri için bu azınlık milliyetlere saldırıların sürdürülmesidir. Ermeniler, Rumlar ve Süryaniler, binlerce yıldır yaşadıkları topraklarında nüfus olarak ortadan kaldırılmışlardır. Buna paralel olarak da yaratmış oldukları kül-

türel, sanatsal, mimari vb. ürünler de yok sayılmıştır. Bu nedenle fiziki olarak yok edilmeleri dışında (ki nüfus olarak son derece az olmalarına rağmen Hrant Dink ve Sevağ Balıkcı örneğinde olduğu gibi öldürülmeye de devam edilmektedirler.) esas olarak Ermenilerin, Rumların, Süryanilerin ve diğer gayrimüslim ulus ve milliyetlerin, bu topraklar üzerindeki geçmiş tarihsel varlıkları ve birikimleri de yok sayılmakta ve tümünden inkar edilmektedir. Bu nedenle halen devam ettirilen **kültürel, tarihsel bir soykırımdan** bahsetmek mümkündür.

Bu objektif durum ise yaşanan tarihsel haksızlığı proletarya açısından güncel kılmakta, tarihi haksızlığın bir bütün olarak düzeltilmesi değil ama (çünkü bunun koşulları ortadan kalmıştır) başta tarihsel gerçekleri olduğu gibi ortaya koymakla birlikte; bu tarihsel haksızlığın sonuçlarıyla mücadele etmeyi önüne bir görev olarak koymayı dayatmaktadır. Çünkü Türk hakim sınıfları günümüzde başta Kürt ulusal sorununun varlığı olmak üzere kendi çıkarları için halen **“soykırım suçu”**nu işlemeyi sürdürmekte; Türk, Kürt uluslarından, çeşitli milliyet ve mezheplerden Türkiye işçi sınıfını ve halkını milliyetçi ve şovenist kampanyalar düzenleyerek bu suça ortak etmeye ve bilincini zehirlenmeye devam etmektedirler.

Dolayısıyla günümüzde bir tarihsel haksızlık olarak yaşanmış olan soykırım gerçeği, hakim sınıflar eliyle tek tük pratik örnekleri dışında esas olarak politik düzlemde yeniden üretilmektedir. Bu gerçeklik komünist partisini, bir tarihsel haksızlık olarak tanımladığı soykırım suçuna dair güncel bir tavır almaya itmektir. Bu nedenle başta soykırımın inkar edilmesi ve güncel politik amaçlarla yeniden üretilmesi olmak üzere; Türk hakim sınıflarının, Kürt, Türk ve çeşitli milliyetlerden işçi sınıfı ve halkına yönelik gerçekleştirdiği inkarcı, gerici, milliyetçi ve şovenist politikalarına karşı mücadele yürütülmesi sınıf mücadelesi açısından önem taşımaktadır.

Bu vesileyle ülkemizde komünist hareketin önünde bu tarihi haksızlığın giderilmesi için mücadele etmek değil ama günümüzde bu soykırım suçunun yeniden üretilmesi demek olan politikalarına karşı durmak güncel bir görev olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu görevi, KP **birinci** olarak ilericiliğinin, devrimciliğinin, komünistliğinin bir kıstası ve proletarya ile çeşitli milliyetlerden halkın yaşamak zorunda bırakıldığı uygulamalara karşı oluşunun, haksızlıkları her daim lanetleme ilkesel tavrının bir gereği olarak kabul eder.

İkinci olarak, hakim sınıfların emperyalist politikalar ve kendi çıkarları uğruna ulusları birbirine düşüren, uluslar arasında kin ve düşmanlık yay-

mayı amaçlayan soykırım da dahil olmak üzere, ulusların birbirleriyle ilişkilerinde onarılmaz yaralar açan her türlü gerici, milliyetçi ve şovenist politikanın uygulanmasının karşısında durmak ve doğru olanın proletarya enternasyonalizmi ve halkların eşitliği şiarının yükseltilmesi olduğu bilinciyle hareket etmek olduğunu savunur.

Üçüncü olarak, hakim sınıflar geçmişte işledikleri bu insanlık suçuna Kürt, Türk ve çeşitli milliyetlerden işçi sınıfı ve emekçi halkımızı da ortak etmek istemektedirler. Türk, Kürt uluslarından ve çeşitli milliyet ve inançlardan Türkiye halkı; Türk hakim sınıflarının her türlü gerici, milliyetçi, şovenist politikaları aracılığıyla dini duygular da kullanarak, geçmişte fiili olarak dahil etmeye çalıştıkları bu soykırım suçuna yeniden ortak edilmeye çalışılmaktadır.

Soykırım suçu işlenirken, özellikle Alman emperyalizminin çıkarları doğrultusunda hareket eden İttihat ve Terakki Partisi'nin Türk, Kürt ve çeşitli milliyetlerden Türkiye halkını -bilhassa din olgusunu kullanarak- bu suça ortak etmeye çalıştıkları yer yer halkın -özellikle de geri kesimlerinin-, hakim sınıfların bu politikalarından etkilendikleri, fiili olarak yer aldıkları bir gerçektir. Ancak bir o kadar gerçek olan ise; hakim sınıfların bu politikalarına karşı Türk, Kürt uluslarından ve çeşitli milliyet ve inançlardan emekçi halkın içerisinde ilericilerin, demokratların ve insani yanlarını kaybetmeyenlerin var olduğu ve hakim sınıfların bu politikalarına karşı durdukları, imkan ve olanakları dahilinde engellemeye çalıştıkları ve işlenen bu insanlık suçunu lanetledikleri, suça ortak olmadıklarının varlığıdır.

KP, hakim sınıfların geçmişte "başarıyla" uyguladıkları bu politikayı teşhir etmeli, buna karşı mücadele etmeyi ve dönemin ilericilerinin, demokratlarının bu yönlü mücadelelerinin tarihsel mirasını sahiplenmeyi önüne bir görev olarak ortaya koymalıdır. *Bu tarihsel mirası Türkiye işçi sınıfı ve ezilen halkın onurlu tarihinin bir parçası olarak tanımlamalı ve propaganda etmelidir.*

Dördüncü olarak, KP ezen ulus milliyetçiliğiyle, ezilen ulus milliyetçiliği arasında kesin bir ayırım koymalıdır. Her iki milliyetçiliğin birbirlerinden farklı yanları içinde barındırdığını, ezilen ulus milliyetçiliğinin, ezen ulus milliyetçiliğine karşı mücadelesinde demokratik bir içerik taşıdığına bilinciyle hareket etmelidir.

KP Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve faşist TC devletinin kuruluşu döneminde, Anadolu toprakları üzerinde ezilen ulusların ezen ulus milliyetçiliğine karşı mücadelesini (bu mücadeleye önderlik eden güçlerin,

emperyalist güçlerle girdikleri ilişkilerden bağımsız olarak) destekler. Bu desteğini, ÖAH'nın kayıtsız şartsız savunma ilkesini benimsediği için yapar. Bir yandan ezen ulus milliyetçiliğiyle mücadele ederken, ezilen ulusun mücadelesinin demokratik yanını destekler ancak onun gerici yanlarına (özellikle onun milliyetçi bakış açısına ve emperyalist devletler ve çeşitli güç odaklarıyla girilen ilişkiler) karşı gelir, eleştirir.

Ülkemizde komünist hareket 1972 yılındaki kuruluş sürecinde Ermeni, Rum/Pontus ulusları ve Süryanilere yönelik bu soykırım politikasına işaret etmiş ve bu ezilen ulusların azınlık birer milliyet ve inanç topluluğu haline getirildiğine, Kürt ulusunun ise katliamlara rağmen ulus olarak ortadan kaldırılamamasına vb. değinmiştir. Komünist hareketin ülkemizde yeniden ayağa dikilmesinde belirleyici rol oynayan İbrahim Kaypakkaya, Türk hakim sınıflarının emperyalizmle işbirliği içinde kompradorlaşma sürecine değinirken, bu gerçeği berraklıkla vurgulamaktadır. İ. Kaypakkaya komprador burjuvazi ve büyük toprak ağalarının kendi sınıf çıkarlarını hayata geçirmek, sermaye birikimi ve pazara hakimiyetlerini sağlayabilmek ve özellikle de Ermeni ve Rum komprador burjuvazisinin emperyalizmle var olan ilişkilerinde onların yerini alabilmek amacıyla, bazı bölgelerde Kürt toprak ağaları ve aşiret reisleri ile birlikte, bu uluslara ve inanç topluluklarına yönelik soykırım uyguladıklarını, bu ulusların tüm mal varlıklarına, zenginliklerine el koyduklarına, tarihsel ve kültürel birikimlerini yağmaladıklarına işaret etmiştir.

Günümüzde Türk komprador burjuvazisi ve büyük toprak ağaları tarafından özellikle Türkiye Kürdistanı bölgesinde Kürt toprak ağaları ve aşiret reisleri ile işbirliği içinde, emperyalistlerin de desteği ve politik çıkarları doğrultusunda gerçekleştirilen soykırımın inkar edilmesine ve hatta bununla kalmayıp tarihsel gerçekler ters yüz edilip, çarpıtılarak, soykırıma tabi tutulan ulusların ÖAH mücadelesi ve bu mücadelenin bazı yanlış politikaları gerekçe gösterilerek, Türk şovenizminin yeniden üretilmesine karşı mücadele ederken; aynı zamanda bugün çeşitli emperyalist devletlerin "soykırımın tanınması" yönlü politikaları ve bu politikaların sonucunda aldıkları çeşitli kararların altında yatan ikiyüzlü yaklaşımları da teşhir etmek ve bu politikalara karşı da mücadele etmek gerekir.

Özellikle aradan yüzyıl geçtikten sonra "soykırım vardır" politikasıyla ortaya çıkan çeşitli emperyalist güçler, bu politikalarıyla esas olarak, bir yandan soykırım suçunda ve yaşanan tarihi haksızlıkta rollerini gizle-

mekte; diğ er yandan ise Türk hakim sınıflarını kendi emperyalist politikaları doğrultusunda yönlendirmek ve Türkiye pazarında sömürü paylarını artırmak amacıyla bu türden bir politik tutum takınmaktadırlar.

Emperyalistlerin ezilen ulusların yaşadığı soykırımlardan, katliam, zulüm ve acılardan “üzüntü” duydukları hiçbir yerde görülmemiştir. Çünkü emperyalizm demek ezilen uluslara, halklara yönelik soykırım, katliam, zulüm ve baskı demektir. Soykırım, katliam, baskı, sömürü, açlık ve zulüm emperyalistlerin ve hakim sınıfların sınıfsal gerçekliklerine tekabül eder. Nitekim bugün “soykırım vardır” politikası ve kararları ile ortaya çıkanlar geçmişte bahsi edilen soykırım suçunun işlenmesine olanak sunan, göz yuman, buna pratik zemin hazırlayan (Özgürce Ayrılma Hakkı mücadelesini kendi emperyalist çıkarları doğrultusunda kullanan) ve yine başka ülkelerde ve başka tarihsel kesitlerde soykırım, katliam, baskı ve zulüm uygulamaktan çekinmeyen emperyalist güçlerin ta kendileridir.

Bu nedenle geçmişte ülkemiz topraklarında hakim sınıflar tarafından emperyalistlerin desteği ile gerçekleştirilen Ermeni, Rum ve Süryani soykırımına karşı bugün emperyalist devletlerin “timsah gözyaşları” eşliğinde kararlar almasını, kendi sınıf çıkarlarını hayata geçirebilmek amacıyla ikiyüzlü politikalar izlemeleri olarak değerlendirmek gerekir. Ve hatta geçmişte işlenen bu türden insanlık suçlarına ve yaratılan tarihi haksızlıklara yönelik girişilen her türlü emperyalist çıkar ve politikaları, başta ülkemiz toprakları olmak üzere ezilen halkların yaşamak zorunda bırakıldığı acılara ve tarihi haksızlıklara karşı saygısızlık olarak görülmeli ve kınanmalıdır.

Bugün Türkiye’de komprador burjuvazi ve büyük toprak ağalarının faşist diktatörlüğünün geçmişte işledikleri soykırım suçunun inkar edilmesine yönelik mücadele edilirken aynı zamanda hakim sınıfların gerçekleştirdiği bu soykırım suçunu gerekçe göstererek kendi politikalarını hayata geçirmek isteyen başta emperyalist güçler olmak üzere her türden anlayışa karşı da mücadele etmek gerekir.

Altını önemle çizmek gerekir ki; Türk hakim sınıflarının ve onlarla işbirliği içinde olan Kürt hakim sınıflarının işlemiş oldukları bu insanlık suçunun inkar edilmesine, milliyetçiliğin ve şovenizmin yeniden üretilmesine karşı yürütülen mücadele, emperyalist devletlerin ve onların güdümündeki bir kısım “aydın”ın kendi çıkarlarının hayata geçirilmesi doğrultusunda yürütülen politikalarla bir ve aynı değerlendirilemez.

Komünist partisi her gün dünyanın herhangi bir bölgesinde emperyalistlerin ve onların yerli uşaklarının gerçekleştirmiş oldukları bu türden

soykırımcı, katliamcı politikalara karşı mücadelesini ilericiliğin, devrimciliğin bir kıstası olarak kabul ederken, dünyanın neresinde olursa olsun ezilen uluslara ve halklara yönelik gerçekleştirilen bu türden politikaları kınar ve lanetler. Geçmişte Ermeni, Rum, Süryanilere karşı gerçekleştirilen bu tarihsel haksızlık karşısında bugün yapılması gerekenin tarihsel haksızlıkları güncelleştirmek değil, tam aksine ezilen uluslara ve halklara karşı gerçekleştirilen bu uygulamaların sorumlularına karşı emperyalizme ve onun yerli işbirlikçi/uşaklarına karşı mücadele etmekten, onların iktidarlarını, sömürü ve zulüm düzenlerini alaşağı etmekten geçtiğinin bilinçle hareket eder.

Geçmişte emperyalizm ve onun yerli uşakları Türk hakim sınıfları tarafından gerçekleştirilen bu soykırım suçunun tarihsel bir haksızlık olduğu bilinciyle bugün yapılması gerekenin geçmişin bu kanlı olaylarından ve hakim sınıfların bu soykırımcı politikalarından çıkarılacak derslerle, bu türden politikaların yaşanmasını engellemek ve bunun için de başta Türk, Kürt ulusları olmak üzere, çeşitli milliyetlerden Türkiye halkının bilinçlendirilmesini, proletarya enternasyonalizmi ve sınıf çıkarlarının ortak olduğu anlayışının içselleştirilmesini savunmak gerekir.

Türkiye toprakları üzerinde, Türk, Kürt uluslarından ve Ermeni, Rum, Süryani, Laz, Gürcü, Arap, Çerkez, Pomak vb. azınlık milliyetlerden proletaryanın öncü ve örgütlü gücü olan komünist partisi, geçmişte emperyalistlerin ve onların uşağı hakim sınıfların gerçekleştirdiği bu soykırım suçunun inkarına karşı mücadele etmekle kalmaz, aynı zamanda geçmişten çıkarttığı bu tarihsel derslerle emperyalistlerin ve onların ülkemizdeki temsilcisi Türk hakim sınıflarının ülkemizdeki ulusları ve azınlık milliyetleri çeşitli inanç gruplarının birbirlerine karşı kışkırtmalarına, bu amaçla gerçekleştirilen her türlü gerici, milliyetçi ve şovenist propagandalara karşı mücadele etmeyi, tarihi haksızlığın günceldeki somut sonuçları olarak görür ve bir görev olarak önüne koyar.

TDH'nin soykırımı yönelik tutumuna dair

Öncelikle tereddütsüz olarak şunu ifade etmek gerekir. Bugün komünist ve devrimci hareketin mücadele yürüttüğü topraklarda, emperyalizm destekli Türk hakim sınıflarının işledikleri soykırım suçu sadece Ermeni, Rum ve Süryanileri ortadan kaldırmakla kalmamış, aynı zamanda bu topraklarda ki devrimci ve komünist harekete de büyük zarar vermiştir.

Dönemin Osmanlı devleti içinde proletaryanın gelişiminin esas ola-

rak bu ulus ve milliyetler içinde yaşandığı gerçeği bize, komünist ve devrimci hareketin ilk filizlenmesinin de bu ulus ve milliyetlere mensup proletarya içinden olacağını anlatır. Nitekim **soykırım öncesi devrimci ve komünist hareketin gelişimi bu milliyetlerden proletaryanın içinde** olmuştur. Ne var ki ulusal mücadelelerin ön plana çıkışı ve harekete doğru bir komünist önderlik yapılamaması başta olmak üzere çeşitli nedenler, Türk hakim sınıflarının soykırım suçunu işlemeleri kolaylaştırmıştır. Bu durum ise beraberinde hangi ulus, milliyet ve mezhepten olursa olsun proletaryanın mücadelesine zarar vermiştir. Komünist ve devrimci mücadele bu topraklarda daha doğru aşamasındayken çoraklaştırılmıştır.

Türkiye devrimci hareketi kendi tarihini M. Suphi TKP'yle başlatmakla birlikte, Osmanlı dönemini genellikle görmezden gelmektedir. Örneğin bugün yaşadığımız ve mücadele yürüttüğümüz topraklarda ilk komünist filizlenmelerin bu uluslardan aydınlar arasında olduğu görülmektedir. Friedrich Engels, 30 Ocak 1888'de Londra'da yazdığı "Komünist Parti Manifestosu"nun İngilizce basımının önsözünde şunları ifade etmektedir: *"İlginç olarak ayrıca 1887'de Ermenice bir çeviri metninin bir İstanbullu yayıncıya sunulduğunu belirtiyim; ama adamcağız üstünde Marx imzası bulunan bir şeyi basmaya cesaret edemediği için çevirmene kendi imzasını atmasını rica etmiş, o da kabul etmemiş."* (K. Marks, F. Engels, Komünist Parti Manifestosu, 1888 Tarihli İngilizce Baskıya Önsöz, Umud Yayıncılık, Haziran 2014, s. 17). Buradan anlıyoruz ki 1887 gibi erken bir tarihte bile bu topraklarda Komünist Manifesto'nun Ermenice çevirisi yapılmış ancak basımında sıkıntılar yaşanmıştır.

Benzer örnekler işçi hareketine dair değerlendirmelerde de görülmektedir. Gerek İstanbul ve gerekse de Selanik gibi kapitalizmin geliştiği ve işçi sınıfının yarattığı merkezlerde komünist düşünceler de filizlenmekte, işçi eylemleri ve grevler ortaya çıkmaktadır. İşçi sınıfının ağırlığını ise gayrimüslim olarak adlandırılan işçiler oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu topraklarda ilk işçi önderleri gayrimüslüm işçiler arasından çıkmıştır. Ancak TDH bu gerçeği pek ifade etmez. Örneğin Osmanlı tarihi ve dolayısıyla işçi hareketi içinde "Mürettibin Cemiyeti"nin grevinden övgüyle söz edilirken, bu grevin Palulu Ermeni önderi **Karekin Kozikyan**'dan bahsedilmemektedir. Bu ve benzeri örnekler çoğaltılabilir.

Bunun nedeni Türkiye devrimci hareketinin tarihi gelişmeleri değerlendirirken dahi İttihatçı/Kemalist bakış açısından kurtulamamış olmasıdır. Bu da kendi içinde "anlaşılır"dır. Çünkü Türkiye devrimci hareketinin

kendine başlangıç olarak kabul ettiği TKP'nin en önemli eksikliklerinden birisi İttihatçı/Kemalistleri değerlendirmelerindeki hatadır. Bu hatalı bakış nedeniyle 1915 Soykırım'ının baş aktörlerinden iki yüz bin Ermeni'nin katledilmesinden sorumlu mutasarrıfı Salih Zeki Divan-i Harp'te yargılanmaktan kurtulmak için kaçtığı Bakü'de, TKP içinde kolayca yer bulabilmiştir. Bu gerçeklik bize TKP'nin sadece İttihatçı/Kemalizm'i değerlendirmesindeki hatayı değil aynı zamanda örgütsel olarak da tecrübesizliği göstermektedir. Saflarında yer alanların geçmişleri ve dolayısıyla gerçekte kime hizmet ettikleri gözardı edilmiştir. Bu önemli eksiklikler M. Suphi TKP'sinin iktidar mücadelesinde saf dışı kalmasına yol açmıştır.

Suphi TKP'sinin başta Kemalizm olmak üzere Türkiye devrimine ilişkin ağır hatalar yapması ve bunun bedelini önderliğinin tümünden imha edilmesiyle ödemesine rağmen çeşitli belgelerinde Ermeni kıyımlarından bahsetmektedir. Ancak işaret ettiğimiz üzere TKP'nin daha kuruluşu sırasında var olan eksiklikleri, Türk hakim sınıfları ve onların temsilcisi İttihatçı geleneğin soykırımcı çizgisiyle hesaplaşmasını engellemiştir. TKP çeşitli belgelerinde Ermenilere yönelik katliamlardan bahsederken, henüz daha bir kavram olarak kullanılmayan "soykırım" kavramını kullanmakla birlikte, Türk burjuvazisinin ve emperyalistlerin gayrimüslimlere yönelik katliamlarından, kıyımlarından bahsetmekte ve meseleyi "karşılıklı mukatele" düzeyinde ele almaktadır.

Ancak TKP'nin kuruluş sürecinde kitlendiği noktanın ulusal kurtuluş mücadelesi olması ve Anadolu'da ortaya çıkan Kemalist hareketi, İttihatçıların kendi içinde bir iktidar mücadelesi olduğu ve esas olarak bir bağımsızlık hareketi değil, emperyalizme uşaklık temelinde kendi hakimiyetlerini tesis etme mücadelesi olduğunu görememesi, beraberrinde yaşamsal önemde hatalar yapmasını getirmiştir. Daha birçok konuda olduğu gibi, İttihatçıların ulusal kurtuluş adı altında soykırım siyasetini sürdürdüğünü görememiştir. Bu eksiklikte TKP'nin Kemalizm'i yanlışı değerlendirmesi belirleyici olmuştur.

M. Suphi'nin katledilmesinden sonra reformist revizyonist bir hatta demirleyen T"K"P içinde sayıları az da olsa Ermeni milliyetine mensup Aram Pehlivanian (A. Saydam) ve Jak İhmalyan gibi kadrolar yer almışlardır. Ancak bu dönem T"K"P'nin örneğin Dersim'de faşist devletin gerçekleştirdiği katliamların "feodalizm ve gericilikle mücadele" olarak değerlendirmesi, "komünist" olduğunu iddia edenlerin durumuna ilişkin yeterince bir fikir vermektedir.

Sonuç olarak Türkiye komünist ve devrimci hareketinin soykırım gerçeğiyle yüzleşmemesinin altında yatan dışsal nedenlerden birisi, soykırım yaşandığı dönemde ve sonrasında Sovyetlerin ve Komünternin politikalarının etkili olduğu bir gerçekken, belirleyici olan içsel nedenlerden birisini ise, Türkiye sol ve devrimci hareketinin Kemalizm tahlilinin yanlışlığında, onun gerçekte sol değil karşı-devrimci bir ideoloji olduğunun çözümlenememesinde yatmaktadır. **Ta ki Kemalizm'in faşizm olduğunu açık ve net olarak ortaya koyan İ. Kaypakkaya'nın tezlerine kadar.**

İ. Kaypakkaya, Türkiye'de Kürt ulusal sorununu incelediği tezlerinde *"1915'te ve 1919-20'de kitle halinde katledilen ve topraklarından sürülen Ermenilerin hareketi müstesna"* (age, 235) vurgusuyla, Ermeni ulusal hareketinin kendi ulusal devletini kuramadığını ifade ederken aynı zamanda Ermenilerin 1915-1920 yılları arasında kitleler halinde katledildiklerine de işaret etmektedir. Dolayısıyla **başta Ermeni soykırımı olmak üzere Rum ve Süryani soykırımlarına yönelik doğru bir tavır geliştirmenin yolu, TC devletinin kurucu ideoloji olan Kemalizm'le hesaplaşmaktan geçmektedir.** Bunu yapmayan hiçbir sol hareket soykırım karşısında doğru tutum takınamayacaktır.

Ülkemizde komünist hareketin yeniden ortaya çıkması ve bu anlamda başta Kemalizm olmak üzere bir dizi konuda tutarlı çözümler getirmesiyle birlikte, artık bu topraklarda azınlık bir milliyet statüsüne düşürülmüş olan Ermeni milliyetinden devrimciler de komünist hareketin saflarında yer almışlardır. Bu komünist önderlerden en bilineni **Armenak Bakırcıyan**'dır. (Öl. 13 Mayıs 1980) Onun etkisiyle Hrant Dink (Öl. 19 Ocak 2007) ve başka devrimciler de komünist partisinin saflarında örgütlenmişler ve mücadele etmişlerdir. Bu mücadele içerisinde Nubar (Reşo) Yalımyan (Öl. 14 Kasım 1982) gibi komünist parti taraftarları, bizzat faşist TC devletinin kontra artıklarının saldırılarına hedef olarak katledilmişlerdir.

Öte yandan Ermeni milliyetine mensup devrimciler, komünist partisinden kopan çeşitli örgütlenmeler içerisinde de faaliyet yürütmüş ve şehit düşmüşlerdir. Halkın Birliği saflarında Hayrabet (Hançer) Honca (Öl. 1 Mayıs 1980), DABK saflarında Manuel Demir (Öl. 24 Ocak 1988), bu devrimcilere örnek olarak verilebilir.

Burada önemle belirtmek gerekir ki, Armenak Bakırcıyan'ın TKP/ML'nin 1. Konferansı sonrasında kaleme aldığı *"Olağanüstü Parti Konferansı için Parti Üyelerine Çağrı"* yazısına ek olarak ayrıca 112 daktilo sayfasından oluşan *"Ermeni Sorunu ve Devrimci Görevlerimiz"* başlıklı bir makaleyi

kaleme aldığı yönlü bir iddia da vardır. İddia diyoruz çünkü yazıldığı söylenen makale ne yazık ki elimizde bulunmamaktadır. İddia eğer doğruysa bu çalışmanın ülkemizde “Ermeni sorunu”yla ilgili Türkiye devrimci hareketi içinde en kapsamlı ilk çalışma olduğu ifade edilebilir.

Bu komünist ve devrimcilerin mücadelelerinin etkisiyledir ki, devrimci saflarda Ermeni soykırımına yönelik, “olumlu” değerlendirmeler yapılır olmuştur. Her ne kadar Türkiye devrimci hareketinde Kemalizm’e ve onun faşist karakterine yönelik esaslı bir kopuş yaşanmamış olsa da, gerek toplumsal mücadele ve gerekse de Türk hakim sınıflarının şovenist politikaları sonucunda, kimi çevreler geçmiş duyarsızlıklarını geride bırakmışlardır.

Ermeni Soykırımı’na yönelik Türkiye devrimci hareketinin henüz yetersiz de olsa atmış olduğu bu adımlar da kuşkusuz ki ülkemizde komünist hareketin ve Kürt ulusal mücadelesinin etkisi olmuştur. Kürt ulusal mücadelesinin başarısı, TC devletinin kurucu ideolojisi olan Kemalizm’e yönelik sorgulamaların artmasına neden olmuştur. Bu mücadeleye paralel olarak gelişen “ulusal kimlik merkezli” bakış açısı beraberinde geçmişte Türk hakim ulus milliyetçiliğinin, kendinden olmayana yönelik katliamlarını gündeme getirmiş, Ermeni, Rum ve Süryanilere yönelik soykırım da dillendirilir olmuştur.

Ancak bu noktada, ezilen bir ulusal hareket olarak Kürt ulusal hareketi ikircikli bir tavır içindedir. Bir yandan geçmişte Türk hakim sınıflarıyla işbirliği içinde, başta Kürt toprak ağaları ve feodal gerici güçlerin soykırım suçundaki rolleri ve öte yandan aynı baskıya daha sonradan kendilerinin de maruz kalması bu ikili tutumun kaynağını oluşturur. Bundan kaynaklıdır ki, Kürt Ulusal Hareketi’nin başta A. Öcalan olmak üzere önder kadrolarının bir kısmı Türk hakim sınıflarıyla yürüttükleri ve mutlaklaştırdıkları “çözüm süreci”ni engelleyen güçlerin aralarında “Ermeni, Rum ve Yahudi lobileri” olduğunu söyleyebilmekte ve Türk hakim sınıflarını politik olarak masada tutma ve köşeye sıkıştırma siyaseti izlemektedir.

Buna rağmen özellikle legal platformda siyaset yürüten kimi kadroların ise “Ermeni ve Süryani soykırımı” konusunda özür dileyen açıklamalarının altı çizilmelidir. Bunun nedeni, tabanda Kürt halkının diğer ezilen milliyetlerle benzer bir ezen ulus milliyetçiliğine maruz kalması ve milliyeti ne olursa olsun halkın aynı zeminde baskıya, katliama ve yok sayılmaya uğramasıdır. Deyim yerindeyse hangi milliyetten olursa olsun halkın yaşadığı acılar onu aynı zeminde buluşturmakta, halkla birebir temasta olan

siyasetçiler de buna yanıt olmak zorunda kalmaktadır. Bu amaçla yerelde kimi belediyeler soykırımı uğrayan azınlık milliyetler için özür açıklamaları yapmakta ve sembolik de olsa kimi adımlar atmaktadırlar. Sebebi ne olursa olsun atılan bu adımlar önemlidir ve kayda değerdir.

TDH hareketi içinde hem komünist hareketin hem de Kürt ulusal hareketinin mücadelesi sonucunda özellikle Türk hakim sınıflarının faşist ideolojisi olan Kemalizm'in gerçek yüzünün daha fazla açığa çıkması; bunun yanında Hrant Dink gibi ilerici aydınların mücadelesi ve nihayetinde katledilmeleri; Ermeni, Rum ve Süryani soykırımına dair belli bir sorgulamanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Artık geçmişe oranla soykırım meselesi daha fazla dillendirilir olmuştur.

Bununla birlikte kimi devrimci hareketlerin Türk hakim sınıflarının ideolojisi olan Kemalizm'le tam olarak hesaplaşmadan, onun üzerinde yükseldiği Ermeni, Rum ve Süryani soykırımını dillendirmeleri ve lanetlemeleri olumlu olmakla birlikte, bu olumlu tavrın temelsiz olduğu ifade edilmelidir. Mesele soykırım gerçekliğini, Türk hakim sınıflarının üzerinde yükseldiği zemini kavramaktan çok, günübürlük politikalarla ilgilidir. Soykırımı dillendiren kimi reformist ve devrimci çevrelerin ise, bu tavırlarının arka planında TC devletinin geçmiş tarihi sürecini ve üzerinde yükseldiği zemini doğru tahlil etmekten ve bu doğrultuda tavır almaktan çok, pragmatist davranmaları ve günübürlük politikalarının sonucu olduğunu kaydetmek gerekir.

Diğer tüm meselelerde olduğu gibi Ermeni, Rum ve Süryani soykırımına yönelik doğru tutum, geçmiş tarihsel değerlendirmesi ve bunun günümüze yansısıyla doğru temelde ilişkilenebilmekten geçmektedir. Geçmişin ölü yükü ve hayaletlerinin günümüzdeki sınıf mücadelesinin önüne engel olarak çıkmamasının yolu, anın gereklerine doğru yanıt olabilmekten geçmektedir. Tarihsel haksızlıkların düzeltilmesinin yolu, bu haksızlıkların günümüzdeki sonuçlarıyla mücadele etmekten geçmektedir. Tarihi haksızlıkları günümüze taşımaktan değil, bu haksızlıkların ortaya çıkmasına yol açan sınıflı toplum gerçeğinin ortadan kaldırılmasından geçmektedir. ✂

b- TARİHTE ERMENİLER

►► Ermeni halkının tarihi kökleri üç bin yıl öncesine dayanmaktadır. Tarihleriyle, kültürleriyle, dilleriyle, inançlarıyla, siyasal ve sosyal varlıklarıyla köklü bir halktır. Ermenilerin yaşadığı dağlık coğrafya tarihleri boyunca yurtları olarak anılmıştır. Etnik yapısının oluşumu da bu dağlık bölgede şekillenmiştir. ◀◀

Anadolu ve Mezopotamya toprakları dinlerin olduğu kadar kültürlerin de beşiğidir. Kadim halklarıyla simgeleşmiş bir coğrafyadır. Nice dillere, dinlere, kültürlere yaşam alanı olmuştur. Toplumların, uygarlıkların ve kültürlerin doğduğu; geliştiği ve harmanlandığı yerlerin başında şüphesiz ki Mezopotamya gelir. İnsanlığın ve toplumların gelişimine hayat veren bereketli topraklardır. Tabii ki tarihi birikimin yıkımını gerçekleştirecek olan güce ve dinamiklere de hayat vererek.

Sayıısızca soy, kabile, kavim, aşiret, topluluk, hanedanlık, prenslik, kralık, imparatorluk ya bu topraklarda var olmuş ya sonradan gelip yerleşmiş ya da gelip geçerek izini bırakmıştır. Bu nedenle Mezopotamya ve Anadolu toprakları insanların ve toplumların zaman döngüsü gibidir. Yaşamın merkezidir, kaynağıdır. Elbette ki yıkımların ve yitimlerin de.

Coğrafyanın tarihini bilmek, yaşanılmış zamanı keşfe çıkmaktır. Bu keşfin doğru sonuçlarla olgunlaşabilmesi ise keşfedenin genel niteliklerine bağlıdır. Tarihi, tarih bilimi ön kabulüyle kavrayanlar ve tarihle ilişkilenecekleri de bilimsel metotlar temelinde ele alanlar gerçek anlamda tarihe, süreçlerine ve olgulara dokunabilenler olur. Böylece, yaşanılmış zamanın üzerini, kendi kurgusal tarih yazımıyla örtmek isteyenlerin karşısına, gücünü olgulardan alan gerçek bilgilerle çıkabilmenin koşulları ve dinamikleri de yaratılmış olur. Egemen-ezen konumda olan ve her türlü gücü elinde bulunduranların tarih üzerindeki tahakkümcü tutumlarına karşı mücadele edebilmek de ancak bu şekilde mümkündür. Kendi çıkarları, iktidarları ve düzenleri için tarih yazan-

lar aynı zamanda toplumların zihinlerini de kuşatırlar. Çünkü egemen sınıflar kendi zamanlarının fikirlerini üretirler ve bu fikirlerin egemenliğinin ve sürekliliğinin ancak ve ancak hükmettikleri toplumda da karşılık bulabilmesiyle sağlanabileceğini bilirler. Bu yüzden, kendi tarihlerini yazarlar ve bütün topluma mâl etmeyi öncelikli vazife olarak görürler. Egemen ulus devletlerinin tipik davranış kalıplarıdır bunlar.

Günümüz siyasi sınırlarıyla ifade edilecek olursa Türkiye Cumhuriyeti devlet, ulus devlet niteliğiyle kendisine vatan ilan etmiş olduğu toprakları aynı zamanda Türk etnisitesiyle de "tarihselleştirmiştir". Coğrafyanın "Türkleştirilmesi"ni amaçlayan ırkçı faşist politikalar, temelinde korkunç bir yıkım gerçekleştirir. "Tarihselleştirilen" de bu gerçekliktir.

Coğrafya bir anda binlerce yıldır üzerinde yaşam bulmuş ve yurtları olmuş kadim halklardan arındırıldı. Ermeniler, Rumlar, Ezidiler ve Asur kökenli Süryani Nasturi-Yakubi ve Keldaniler binlerce yıldır bu topraklarda yaşamaktaydılar. Bu topraklardan katliamlar ve sürgünler eşliğinde sökülüp atılırken izleri dahi kalmaması diye her türlü zorbalıkla bütün varlıkları yıkılıp yıkılarak yok edildi.

İşte bu toprakları gerçek köklerinden yıkıma uğratanlar, inkârcı tarih dizimiyle halkların binlerce yıllık varlığını da reddetmiş, yok saymıştır. Fiziğin tasfiye etmekle yetinmeyen ırkçı fanatizm, inkarcı söylemleriyle şekillendirdiği tarih anlatılarında imha etmiş olduğu halkların adını anarken ya mezalimini meşrulaştıracak biçimde ya da zulmünü-zorbalığını hafifletmeye dayanak oluşturacak algılara hayat verecek şekilde söz eder. Çoğu zaman da hepsi ya düşmandır ya da düşmanlık besleyen... O yüzden her türlü inkarın öznesi haline getirilirler.

Ermeniler bütün bu olumsuz yaklaşımların merkezine konulmuş, resmi tarih söylemlerinin kurbanı haline getirilmiştir. Bu kuşatmanın altında ezilmiş olan zihinler, alternatif tarih algısının kapısını da aralayamayınca resmi anlatıların egemenliği devam etmiştir. Bu topraklarda birçok halk gibi Ermenilerin de yaşadığı gerçeği görünmez kıldıkça hem Ermenilerin varlığı hem de Ermeni soykırımı, egemenlerin yarattığı karanlıkta kalmaktadır. Yalanlarla kuşatılmış zamanın dışına taşarak, toprağın özündeki yaşamın izleri sürülmeden Ermeni halkının tarihiyle ilişkilenebilmek de mümkün olmayacaktır. Oysa 21. yüzyılın ilk ve en kapsamlı soykırımına maruz bırakılmış bir halktır. Üzerinde soluklanılan toprak bu gerçeği haykırmaktadır. Toprağa, zamanın gerçek tanığına kulak verelim. Çünkü ezilenlerin çığığdır, yakınımızda olan ama duyulmayan.

Ermenilerin Kökeni

Ermeni halkının tarihi kökleri üç bin yıl öncesine dayanmaktadır. Tarihleriyle, kültürleriyle, dilleriyle, inançlarıyla, siyasal ve sosyal varlıklarıyla köklü bir halktır. Ermenilerin yaşadığı dağlık coğrafya tarihleri boyunca yurtları olarak anılmıştır. Etnik yapısının oluşumu da bu dağlık bölgede şekillenmiştir. Ermeni etnik yapısının şekillendiği ve Ermenistan olarak adlandırılan coğrafi bölge, günümüzdeki coğrafi sınırlar ve isimlerle tarif edildiğinde esas olarak, Fırat ırmağının doğusu ve bu alanın kuzey-güney iç bölgeleri ifade edilmektedir. Kuzey doğusunda Kafkas dağlarına ve Kuzey batısında ise Karadeniz'in iç kesimlerine dayanır. Güneyde Toroslara ve Mezopotamya'nın kuzeybatı sınırlarına kadar uzanır. Yani İran ile Anadolu arasındaki dağlık ve geniş bölge Ermenilerin yaşadığı coğrafyanın büyük bir kısmını oluşturmaktadır.

Ermenilerin kökeni Balkanlardan Anadolu'ya göç eden Trakya-Frigya kabilelerinin kollarına dayandırılmaktadır. Göçlerin yaşandığı tarih olarak da Hitit Krallığı'nın yıkıldığı M.Ö. 12. yüzyılın ortalarına işaret edilmektedir. Ermeni etnik yapısını oluşturan kabile ya da kabile kolları esas olarak Fırat Irmağı ile Murat Suyu'nun geçtiği vadiler ve dağlık alanlarda yaşarlar. Zamanla bölgedeki başka kabile ya da kültürlerle etkileşim içinde kalarak kaynaşır. Bu gruplardan birisi de Hitit dönemi kabilelerinden olan köklü ve gelişmiş **Hayasa**'dır. Hayasa kabilesinin kökleri de Urartulara dayandırılmaktadır. Ermenilerin kendi dillerine Hay ve ülkelerine de Hayastan adını vermeleri bu şekilde temellendirilmektedir. Konuya dair Ermeni araştırmacı yazar Vahakan Dadrian da şu bilgileri vermektedir:

"Armenioi olarak adlandırılan Ermenilerden ilkin İ.Ö. 550'de Yunanlı tarihçi Miletli Hecuteus tarafından söz edilmiştir. Yaklaşık otuz yıl sonra, Pers Kralı I. Darius'un yazıtında Ermenilerin ülkesi Armina'dan söz edilir. Bizzat İncil'de Jeremiah'in Kitabı'nda (bab 51, ayet 27) da, tahminen İ.J. 694 yılına işaret eden Ararat Krallığı'na ilişkin bir referans vardır. Ayrıca, "Tarihin Babası" Yunanlı tarihçi Heredotus'a (İ.Ö. 5. Yüzyıl) göre, Hint-Avrupa halkı olan Ermenilerin koloni oluşturdukları ve Hint-Avrupa dili konuşan Frigyalılarla birlikte Balkan yarımadasından Küçük Asya'ya (Şimdiki Türkiye) göçtüler. Daha sonra onlardan ayrılmalarını takiben bu göçmen kolonisi zaman içinde yerli halkla ve başta Hayasa-Azzi'ninki olmak üzere çeşitli gruplarla kaynaştı. Bu bağlamda Ermenilerin kendilerini Ermeni olarak değil Hay olarak adlandırdıkları kayda değer. Ayrıca, Assyria'nın tarihsel kayıtlarında, Ermeni yaylasında İ.Ö. 8'inci yüzyıl son-

larına doğru ilk Ermeni göçmen kolonisinin tarihsel düzlemde Urartu(=Ararat) olarak bilinen bölgenin egemen halkına evirildiği Nairi ülkesi olarak söz edilir” (Dadrian, 2005;361)

Urartu Krallığının yıkılmasıyla hayatta kalan ve dağılan kabileler belirli bir sırayla bu bölgede varlıklarını sürdürdüler. Hayasa kabilesi bu süreçte güçlenir ve zayıf olanları etkiler. Bu etkileşim ya da kaynaşma sonucu Ermeni ismine kaynaklık eden zemin oluşur. Ermeni topluluğu şekillenmeye başlar. Ama bölge üzerinde egemenlik oluşturmuş ya da oluşturmaya çalışan daha güçlü krallıkların varlığı ve silahları Ermenilerin gelişimini etkiler. Persler ve Medler bu dönemde bölgeye hükmeden önemli iki güçtür. Hatta Pers Kralı Daryus’un kendine karşı ayaklanan halk arasında Ermenilerin de olduğunu söylediği ve bunun da yazıtlarda yer aldığı anlaşılmaktadır.

Ermenilerin yaşadığı coğrafya konum olarak da önemlidir. Ermeni Yaylası olarak tanımlanan yer, dağ geçitleriyle bilinir. Dolayısıyla stratejik önemi dikkat çekmektedir. Ticaret yollarının kavşağı gibidir. Ayrıca verimli vadileri, düzlükleri ve yüksel dağlarının yayla özellikleri Ermenilere çeşitli avantajlar sağlar. Urartulardan kalan ekonomik ve askeri avantaj unsurlarını iyi değerlendirirler. Mesela Urartuların egemenliğinde yapılan ticaret yolları gibi. Batı’dan Asya içlerine giden-gelen yollar Ermenilerin yurt edindiği bölgenin kuzeyinden geçmektedir. Haliyle egemenlik sınırının odağında yer alırlar ve güç dengelerinin değişmesinde de önemli bir konuma sahip olurlar. Belirli bir dönem Medlerin ve daha sonra da Perslerin egemenliği altında kalırlar. Medlerin Asur Krallığı’nı yıkması sonrası Ermeni kabileleri birliğini oluştururlar. Zamanla Med egemenliğine karşı koyabilecek düzeye de ulaşırlar.

Yunan tarihçisi Xenophon’un M.Ö. 5. yüzyılda yazdığı “Anabasis” ya da “Onbinlerin Dönüşü” adlı kitabında Medya’ya bağlı ancak özerk olan Ermeni krallığından söz edilmektedir. Ermenilerin yaşadığı yerler; Fırat, Dicle ve Murat Suyu havzası olarak yansıtılır.

Yine Yunan coğrafyacı Strabon da Fırat’ın doğu kesiminde Ermenilerin yerleşik bir hayat sürdürdüklerinden söz eder.

Ermenilerin etnik bir topluluk olarak şekillendikleri yerler, birçok kaynakta günümüz coğrafyası itibarıyla Fırat’ın doğusu ve kuzeyi, yani Ararat (Ağrı) Dağı, Van Gölü çevresi ile Urmiye Gölü’ne doğru uzanan güzergah olarak belirtilmektedir. Bölgenin olanaklarından ve siyasal zemininden doğru biçimde yararlanan Ermeniler zamanla kendi bağımsız

yönetimleri için savaşıacak duruma gelirler. Sürece dair Michael J. Arlen şu bilgileri vermektedir:

“Yunanlılardan sonra Romalılar geldi. Yunanlılar çoğunlukla, tıpkı Persler gibi, Ermenilerin kendi kendilerini yönetmelerine izin vermişlerdi. Şimdi Roma'nın yükselişiyle birlikte, rakip güçler Küçük Asya'nın tamamında birbirlerini iter kakar hale geldiklerinden, Ermeniler kendi kendilerine bağımsızlıklarını ilan ettiler; uzun zamandır zor durumda olan Med'lere ait bir miktar toprağa el koydular ve sat..... raplarını kral ilan ettiler. Bunlar arasında ilklerden bir tanesi, Artaksata (Artaksiyas'ın Keyfi) adını verdiği doğru düzgün bir başkent inşa etmeye kararlı olan Kral I. Artaksiyas idi” (Arlen.2008:29)

Hint Avrupa kökenli bir halk olarak Ermeniler, yüzlerce yıllık var olma savaşından sonra etnik birliğini sağlamış güçlü bir topluluk olarak tarih sahnesindeki yerini alır. Bu süreçte Ermeni dili de şekillenmeye başlar. Etnik yapının oluşum sürecine benzer özellikler gösterir. Ermenice, Hint-Avrupa dilleri grubunda yer alsa da Ermeni etnik yapısının şekillendiği bölge diller arasında yer alan Urartu dilinin bazı özelliklerini de taşımaktadır. Ermenicenin birleştirici etkisiyle Ermeni toplumu da kendine özgü sosyal ve kültürel dokusunu biçimlendirmeye başlar. Ermeni Krallığı'nın kurulmasıyla da çok daha elverişli koşullara ve dinamiklere sahip olurlar.

Ermeni Krallığı Dönemi ve Hıristiyanlığa Geçiş

Ermeniler tarihleri boyunca zulme uğramışlardır. Krallıklarının oluştuğu M.Ö. 2. yüzyıla kadar savaşlar, istilalar ve kıyımlar eksik olmaz. Egemen güçlerin ya da göçebe kavimlerin saldırıları ve yıkımları Ermeni yurdunun kaderi haline gelir. Asurlar, Persler, Medler, Yunanlılar, Büyük İskender, Romalılar bu dönemin öne çıkan egemen güçleri olarak Ermenilerin topraklarına defalarca kez saldırırlar. Büyük İskender'in ardıllarının M.Ö. 331'de kurduğu Seleküs Devleti, Ermeni Krallığı'nın kurulmasından önceki son egemen güçtür. Kral Arteksiyas'ın Seleküsler'le birlikte hareket eden Medlere karşı kazandığı zafer sonrası M.Ö. 190 yılında Ermeni Krallığı ilan edilir. Aynı kral döneminde Ermeni coğrafyası hızla genişler. Fırat'tan Hazar Denizi'ne ve Kafkasya'dan Toros Dağları'nın sınırlarına kadar geniş bir alan Ermeni Krallığı'nın toprakları olur. Ermeni Krallığı bu süreçte bölgede hakimiyet rekabetine tutuşmuş olan Roma İmparatorluğu ile Persler arasındaki çatışma ve gerilim ortamının içinde kalır. Bazı olumsuzluklar

Ermenilere yansısı da Ermeni Krallığı gücünü ve konumunu korumayı başarır. Hatta yeni zaferler kazanarak yayılmacı politikalarına hız verirler.

İşte bu gelişmelerin hız kazandığı bir zamanda Ermenilerin Büyük Tigran dedikleri kralın dönemi başlar. Tigran, Ermenistan Krallığı'nın en parlak dönemleri olarak bilinen M.Ö. 95-56 tarihleri arasında Ermenistan'ın Kralıdır. Sadece askeri başarılarıyla değil komşu krallıklarla kurduğu diplomatik ve siyasi ilişkilerle de önemli kazanımlar elde eder. Komşuları olan Pontus kralının kızıyla evlenir, ilk olarak Kapadokya krallığına saldıran Tigran, Roma'nın müdahalelerine de direnç gösterir. Kendisini uzun süre esir tutan Parthia (Perslerden sonra İran'da oluşan federatif birlik)'ya saldırır ve daha önce Ermeni Krallığı'nın toprağı olan bölgeyi geri alır. Tigran güçlendikçe yayılmacı politikaları daha fazla öne çıkmaya başlar. Sonraki gelişmeler ise şu şekildedir:

".... Persia'daki iç düzensizlikler ve Pontus Kralı Mithridates'in ölümüyle Tigran daha önce terk etmek zorunda kaldığı vadileri yeniden alma şansı kazandı. M.Ö. 88 ve 85'te yaptığı çeşitli seferlerle Tigran bölgelerini genişletti. Kuzey Mezopotamya'da daha önce Pers İmparatorluğu sınırları içinde bulunan bazı küçük prenslikleri emri altına alan Partlarla yapılan bir barış antlaşmasından sonra, Tigran kendisini 'Kralın Kralı' olarak ilan etti. Daha sonraları ordusunu batıdaki ülkelere yöneltti. Kuzey Suriye'yi zapt etti. Finike ve Kilikya'ya girdi. Kapadokya'nın bazı şehirlerini ele geçirdi. M.Ö. 70 yılında Tigran yakın doğunun en kuvvetli idarecisi durumuna geldi. Kurduğu imparatorluk Kaspi (Hazar) Denizinden Akdenize ve Kafkaslardan Filistin ve Kilikya'ya kadar olan bölgeleri kapsadı." (Işık, 2000:112)

M.Ö. 70 yılına gelindiğinde Ermenisten Krallığı en geniş coğrafi sınırlarına ulaşır. Topraklarının genişlemesi üzerine daha merkezi bir yerde başkent olması için yeni bir kent inşa eder. Bu kent Dicle Irmağı'nın kuzey kıyısında kurulur. Kentin ismi bazı kaynaklara göre "Dikronakent" bazılarına göre ise "Ahamenid"dir ama her ikisinin de günümüzdeki Diyarbakır yani Amed olarak bilinen kenti ifade ettiği bilinmektedir. Ermenistan Krallığı'nın başkenti artık Amed'dir.

Tabii Tigran'ın yayılmacı, istilacı politikaları ve zamanla bölgenin en etkin kralı durumuna gelmesi bir süre sonra Roma egemenlerinin tutum değiştirmesine de neden olur. Ermenistan Krallığına sessiz kalan ve yer yer müdahale etse de Tigran'a boyun eğdiremeyen Roma, çıkarlarını tehdit edebilecek duruma gelen Ermenistan'a karşı hazırlıklara girişir. Sürekli

gerilim, çatışma ve rekabet içinde oldukları Partlarla ittifak kurmayı başaran Roma, Ermenistan Kralı'nı dize getirerek teslim alır. Tigran'ın istila ettiği birçok yer Romalıların eline geçer. Ermenistan'ın krallık olarak varlığını sürdürmesine Roma'ya bağlı bir vali statüsünde izin verilir. Ermeni Krallığı eski coğrafi sınırlarına kadar çekilir. Yani Krallığın doğduğu kuzey topraklarıyla sınırlandırılırlar. Tigran on yıl daha Roma'ya bağlı bir kral olarak tahtında kalır ve M.Ö. 55 yılında ölür.

Ermeni Krallığı işgal ve istilalarla topraklarını genişletirken Ermeni nüfusunun özgün coğrafi sınırlarının dışına çıkmasına ortam hazırlar. Pontus, Kapadokya Kilikya, Kuzey ve Bazı Mezopotamya'nın belirli bir kısmı Ermeniler için yeni yurt haline gelir. Ermenilerin Fırat'ın doğusundan çıkarak batı, kuzeybatı ve güney-güney batı hattındaki topraklarda varlık göstermeleri bu süreçte gerçekleşir. Ermeni Krallığı coğrafi olarak daralıp eski sınırlarına kapansa da buralardaki Ermeniler yerlerinde kalmaya devam ederler. Ermeni nüfusunun geniş bir alana yayılması ve oralarda kalıcılılaşması süreci bu şekilde temellenir.

Kapadokya, Pontus, Kilikya ve Mezopotamya topraklarında kalan Ermenilerin bir kısmı Ermeni Kültürünü, dilini ve etnik özelliklerini yaşatsa da bir kısmı da egemen kültürlerin içinde kaybolurlar. Ama önemli bir kısmı, içinde buldukları zorlu koşullara rağmen kendilerini korumayı başarır.

Ermeni Krallığı'nın tarihi Ermeni toplumunun ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel dokusuyla birlikte etnik yapısının gelişip güçlendiği en verimli zamanlar olmuştur. Topluluk ruhunun ortak değerleri ve bu değerlerin birleştirici etkisi en fazla bu süreçte hissedilir. Zamanla Ermeni Krallığı'nın zayıflaması, Roma baskılarının artması ve Hıristiyanlık inancının doğuşuyla birlikte Ermenilerin yaşamları ve ortamları değişir ve bütün topluluk açısından yeni bir süreç başlar.

Hıristiyanlığın doğuşu Roma İmparatorluğu başta olmak üzere bütün toplulukların kaderini temellerinden sarsar. Roma İmparatorluğu üç yüzyıl boyunca Hıristiyanlığın yayılmaması, güçlenmemesi ve taban bulmaması için her türlü zulmü, zorbalığı sergilese de engelleyemez. Süryaniler ve Ermeniler Hıristiyanlığı kabul eden ilk topluluklar olur. M.S. 4. yüzyılın başında Ermenistan Krallığı Hıristiyanlığı resmi olarak, yani krallığın dini olarak kabul ettiğini ilan eder. Kısa sürede Ermeni kiliseleri ortaya çıkar. Hıristiyanlaşmanın başlaması Ermeni toplumunun din temelini de yeniden toparlanmasına neden olur. Ermeni alfabesinin son halini alması, İncil'in Ermeniceye çevrilmesi ve kiliselerin toplumsal yaşamın önemli bir ku-

rumu haline gelmesi Ermeni etnik varlığını daha da pekiştirir. Ermeni toplumu tarih, dil, din ve edebiyat konularında yeni fikirlerle tanışır. Din merkezli olsa da eğitim kurumlarına kavuşur. Bu gelişmeler Ermenileri ortak dil, din ve kültür etrafında birleştirir.

Ermeniler Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra Roma İmparatorluğu'nun yoğun baskılarına maruz kalırlar. Bu baskılar Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı kabul ettiğini açıkladığı zamana kadar sürer. Din faktöründen dolayı Perslerle de sorunlar yaşanır. Pers kralları Pagan inancını kabul etmeleri için Ermenilere yoğun baskı uygular ama Ermeniler her defasında Pers baskılarına ve saldırılarına karşı direnirler ve inançlarından vazgeçmeyi reddederler.

Roma İmparatorluğu, Doğu (Bizans) ve Batı Roma imparatorlukları şeklinde ikiye bölününce Ermeni toprakları Bizans sınırları içinde kalır ve önceki konumunu korumaya devam eder. Fakat Arap Yarımadasında ortaya çıkan İslam diniyle birlikte coğrafyadaki tüm halklar açısından yeni bir süreç başlar.

Baskılar, İstilalar Kısacasındaki Ermenistan Gerçeği

Ermeniler, krallıkları dönemi dışında kalan bütün zamanlarda saldırı ya da saldırı tehditleri altında kalmıştır. Bizanslılar, Persler, İslam'ın yayılmasını amaç edinmiş Araplar, Selçuklular, Memlûkler, Haçlılar, Moğollar, Tatarlar ve Osmanlılar ilk akla gelenlerdir. Fetih, istila, kırım, yağma ve talan eşliğindeki yıkımlar egemen güçlerin olağan saldırı biçimleri olarak gerçekleşir.

İslam dininin kısa sürede gelişip güçlenmesi ve egemenlik alanını genişletmeye başlaması bütün dengeleri sarsar. İslam dini adına fetihler devri başlar. Birkaç yüzyıl içerisinde Arap yayılmacılığı en geniş sınırlarına ulaşır. Müslümanlığın fetih ve kılıç yoluyla toplumlara dayatılması aynı zamanda Müslüman-Hıristiyan çatışmalarına da yol açar. Ermeniler Abbasiler döneminde ilk defa Müslüman ordularının saldırılarıyla karşılaşır. Müslümanlığı reddederler. Saldırıları göğüs gererek Hıristiyanlık inancına bağlılıkları adına büyük direnç gösterirler. Yine de Müslüman saldırıları Ermeni coğrafyası ve toplumu üzerinde ciddi yıkımlara neden olur. Ermeniler varlıklarını korusa da saldırıların da arkası gelmez.

Bu defa da 11. ve 12. yüzyılda Orta Asya'dan gelen göçebe topluluklarının saldırıları başlar. Selçuklular bir yandan Anadolu topraklarını istila ederken diğer yandan da bu topraklarda yaşayan Ermenilerden ve Kürtlerden Bizanslılara karşı kendisini desteklemelerini ister. Tabii Ermeniler

her durumda da zarar gören taraf olmaktan kurtulamaz. Selçuklu saldırılarından dolayı önemli bir nüfus güney, güneybatı bölgelerine yani Bizans'ın iç kesimlerine doğru göçmek zorunda kalır. Zaten daha öncesinde Bizanslılarda, önemli bir nüfusu başka yerleşim alanlarına dağıtmıştı. Bu saldırılardan dolayı Kilikya ve Toroslara doğru yoğun Ermeni göçü yaşanır. Adana, Antakya, Urfa, Adıyaman, Maraş, Kayseri gibi yerleşim alanlarında ve çevresinde Ermeni nüfusunda önemli artışlar olur.

11. yüzyılda başlayan Haçlı Seferleri ise bir başka dinamik olarak coğrafyayı etkiler. Bazı tarihçiler özellikle Kilikya bölgesindeki Ermeni prensliklerinin Haçlı ordusuna büyük destek verdiklerini aktarmaktadır. Ermenilerin Bizans ve Selçuklu saldırılarına karşı Haçlılara yöneldikleri ve Haçlı ordularına her türlü destekte buldukları sıklıkla dile getirilmektedir. Hıristiyan dünyasının mezhepsel olarak ikiye bölünmesi ve Katolik Haçlı ordularının Ortodoks Bizans'a saldırmasıyla bölgedeki Hıristiyan toplulukları da kendi içlerinde parçalanırlar. Nitekim Ermeni Katolik Kilisesi'nin ortaya çıkması da bu çatışmaların bir sonucudur.

Ermeniler 11. yüzyıldan itibaren dört bir yandan gelişen çatışma ve istila olaylarının ortasında kalır. Haçlılar, Selçuklular, Bizanslılar ve çok daha büyük yıkımlara yol açan Moğollar. Moğollar 13. yüzyılda İslamiyet'i kabul ettikten sonra önüne çıkan tüm toprakları kırımdan geçirirler. Bizans'ın doğuda güç kaybetmesi ve batıya kendi sınırlarına doğru çekilmesiyle Ermenistan, akınca kabilelerin ilk hedefi haline gelir. Türklerin, Moğolların, Timurlenk'in ve Tatarların ağır saldırıları altında Ermenistan Yaylası o zamana kadarki en büyük yıkımını yaşar. Özellikle Moğol saldırılarının tahribatı ağır olur. Anadolu ve Mezopotamya halkları kılıçtan geçirilir. Elbette ki Hıristiyan topluluklar Moğol kılıcının öncelikli kurbanları olmuştur. Bu saldırılardan dolayı Ermeniler bir kez daha yurtlarından göç etmek zorunda kalırlar.

Ermenistan toprakları, 13. ve 14. yüzyıl boyunca Anadolu'ya ve Mezopotamya'ya hükmetmek isteyen güçler arasındaki savaşlara sahne olur. Moğollar, Bizanslılar ve Türk beylikleri ya da daha farklı Müslüman beylikleri bu süreçte sık sık egemenlik savaşlarına tutuşurlar. Ermeniler her defasında bu çatışmaların içinde kalırlar. Tarafsız kalsalar da bedel ödemekten kurtulamazlar. Mesela Moğollar Anadolu'ya geldiklerinde Müslüman olan Selçuklulara yönelirler. Bu süreçte Hıristiyanlara pek yönelmezler. Ama Müslümanlığı benimsedikten sonra bu durum tersine döner. Bölgedeki tüm Hıristiyanlar Moğol saldırılarının hedefi haline gelirler.

Bu gerilim ve çatışmalar coğrafyaya hükmeden güçler değişse de devam eder. Müslümanlığın Anadolu ve Mezopotamya'daki siyasi ve sosyal yapıyı yeniden inşa edecek düzeyde güçlenmesiyle Hıristiyan toplulukların yaşamları Müslümanların saldırı tehdidi altında sürekli olarak yıkıma maruz kalır. İstila ve saldırıların yarattığı ekonomik ve sosyal yıkımın telafisi kolay olmaz. Ermeniler derin vadilerde, yüksek dağlık alanlarda gizlenerek yaşama tutunmaya çalışırlar. Uygun ortamlar oluştuğça hayatlarını yeniden düzene koyabilmek için yoğun çaba sarf ederler. Çalışkan özellikleriyle evlerini, köylerini, kiliselerini yeniden inşa ederek toparlanmayı her defasında başarırlar.

Ermeniler açısından bu sürecin en önemli olumsuzluklarından bir tanesi de nüfusunun dağıtılmasıdır. Nüfuslarının çoğu yine Ermenistan yaylası denilen bölgededir. Van, Ardahan, Kars, Bitlis, Erzurum, Muş, Amed, Siirt, Erivan ve Ararat çevresi Ermenilerin "anayurt"larını oluşturan topraklardır. Ama kesintisiz süren saldırılar esnasında sayıları bilinmemekle birlikte onbinlerce Ermeni Anadolu'nun içlerine göç etmek zorunda kalır. Bizans döneminde uygulanan nüfus kaydirmaları sonucu Ermeniler Samsun, Amasya, Tokat, Yozgat, Niğde Nevşehir, Ankara, Bursa, Afyon, Konya ve daha başka yerlere yerleştirilir. Netice itibariyle Ermeniler kendi iradeleri dışında egemen güçlerin saldırı ve dayatmalarından dolayı yurtlarından ayrılmak zorunda bırakılmışlardır. Bu durum bölgede yaşayan diğer topluluklar için de geçerlidir.

Burada şuna da işaret etmek gerekir, Ermenilerin yurtları olan bölge aynı zamanda Kürtlerin, Asur kökenli halkların (Süryani, Nasturi, Yakubi, Keldani) ve Ezidilerin de yaşam alanlarıdır. Bu topluluklar tarihleri boyunca iç içe yaşamışlardır. Dilleri, dinleri ve kültürleri farklı olsa da aynı topraklarda yaşayabilme deneyimine sahip olabilmişlerdir. Elbette ki sorunsuz, sıkıntısız ya da gerilimlerden uzak ilişkilere damgasını vurduğu yekpare bir durum da söz konusu değildir. Bu topluluklar için belirleyici unsur yaşadıkları yerle tarihsel bağlarının güçlü olmasıdır. Her biri kendi yaşam alanları ve değerleri içinde varlığını sürdürmüşlerdir.

Ermenilerin istila, savaş ve yıkım sarmalının eksik olmadığı topraklarda hayatta kalabilme başarısını gösterebilmelerinde din olgusunun payı büyüktür. Dini Ermenilerin ortak değerler etrafında kümelenmiş topluluk ruhuyla, birbirlerine kenetlenmelerini sağlayan önemli bir unsur olmuştur. Kiliselerin yaygınlığı, din adamlarının topluluk üzerindeki etkisi ve toplunun da buna değer vermesi birliktelik ruhunu güçlendirmektedir. Özel-

likle İslam yayılcılığı temelinde kendilerine yönelen istila ve saldırılara karşı daha güçlü bir tepkinin ve direncin oluşturulması ve birlikte harekete geçilmesinde kendini daha net gösterebilmiştir. Cemaat kültürünün din temelinde korunması ve yaşatılması etnik değerlerin de güçlü ve dinamik kalmasını sağlamıştır. 11. yüzyıldan 15. yüzyılın ortalarına kadar Anadolu coğrafyası istilaların ve çatışmaların neden olduğu istikrarsızlıklara mahkum hale getirilmişti. İstila, savaş, çatışma, yağma, talan, yıkım ve zorunlu göçler bütün halklar gibi Ermenilerin de yaşamında eksik olmamıştır. Bu zorlu süreçlerin aşılmasında topluluk ruhunu canlı tutan unsurlar arasında din ve cemaat kültürü etkili olmuştur.

Ermeniler bu süreçte siyasi ve idari yapılarını kaybetmişlerdir. Yani merkezi olarak bütün Ermenileri yönetebilen bir oluşum kalmamıştı. Daha öncesinden dağıtılmış ve tasfiye edilmişti. Bu yüzden birbirinden kopuk yerel oluşumlar şeklinde varlıklarını sürdürebiliyorlardı. Hepsinin ortak harcı Hıristiyanlık dini ve kurumlarını şekillendirilen cemaat kültürüydü.

Ermeni toplumu Ermeni Havarilik Kilisesi diğer bir ismiyle Gregoryan Kilisesi -ki bu Ortodoks mezhebindedir- bir de Vatikan'ın üstünlüğünü kabul etmiş Ermeni Katolik Kilisesi altında toplanmıştır. Ermeni Havarilik Kilisesi, Ermeni Krallığı'nın oluşturduğu yerlerde gelişmiş ve etkisini istikrarlı biçimde sürdürebilmiş ilk Ermeni kilisesidir. Nüfuslarını koruyabilseler de savaş ve istilalar sonucu dağılmaların önüne geçemezler. Ermeni Katolik Kilisesi ise esas olarak Ermenistan'ın uzağındaki Ermeni nüfus içinde oluşmuştur. Mezhepsel farklılıklardan kaynaklı ayrılıklar diğer topluluklarda olduğu gibi Ermenilerin de zayıf noktası olur. Egemen güçler için açık ve kolay hedef haline gelirler. Nitekim bunun yansımaları Osmanlı döneminde görülmektedir.

Osmanlının beylikten imparatorluğa evrilmesi, Bizans İmparatorluğunun yıkılması, Anadolu'daki beyliklerin tasfiye edilmesi ve topraklar üzerinde Osmanlının Hilafet ve Saltanat kılıcının egemenlik kurmaya yönelmesiyle yüzlerce yıl sürecek olan yeni bir dönem başlar.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler (II. Abdülhamit Dönemi'ne Kadar)

Osmanlı İmparatorluğu çözülmekte ve dağılmakta olan Bizans İmparatorluğu'nun askeri, siyasi ve idari egemenliğini yitirdiği topraklar üzerinde kendi hükümlerini yavaş yavaş oluşturabilecek tarihi fırsatlar ortamında şekillenmeye ve gelişmeye başlar. Bizans'ın zaafalarını, zayıflıklarını

ve çelişkilerini iyi değerlendirecek yıkımına giden süreci hızlandıracak askeri, siyasi, diplomatik ve ekonomik politikalarla hareket eder. Konstantinopolis'e (İstanbul) sıkışmış ve ömrünün son çırpınışlarıyla yıkımını bekleyen Bizans'ın 1453'te yıkılmasıyla Osmanlı İmparatorluğu arzuladığı zafere kavuşur. İslam'ın Hıristiyan dünyaya karşı en stratejik başarısı olarak tarihe not edilir. Çünkü Konstantinopolis Ortodoks Hıristiyanlığın dini idari merkezi olmakla beraber ruhani temsiliyet niteliğinde evrensel düzeyde kabul gören yegâne merkezleriydi. Ortodoks Hıristiyanlar için bambaşka bir sürecin başlangıcı demektir. Konstantinopolis'in İslam egemenliğine geçmesi.

Osmanlı rejiminin ve toplumsal düzenin şekillenmesinde İslam dini ve buyrukları belirleyici konumda olmuştur. İmparatorluk, dini karakterli, hukuk düzeni şeriatı dayalıydı. Padişah sadece siyasi ve askeri iktidar gücünü değil aynı zamanda İslam peygamberinin halefi ve otoritesinin vekili anlamına gelen Halifelik kurumunu da temsil ediyordu. Osmanlı'nın siyasi, idari, askeri ve sosyal düzeninin temelinde şeriatın hükümleri, emir ve yasakları yer alıyordu. Bu hükümler şaşmaz "doğru"lar olarak yukarıdan aşağıya doğru siyasi ve toplumsal dokuya nüfuz ederek bütünlüklü bir yaşam tarzına dönüşüyordu. Dolayısıyla İslami doktrinler Osmanlı İmparatorluğu'nun temel taşları niteliğindedir. Bu yüzden atılacak bütün adımlara karakterini vermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, askeri politikaları da İslami doktrinler temelinde şekillendirilmiştir. İslam yayılcılığında esas alınan "fetih" olgusu ve meşruiyeti Osmanlı askeri çizgisinin de ana unsurudur. Din, halife ve elbette ki Müslüman olmayan diğer bütün inanç gruplarını İslam çatısı altında "dine imana getirmek" gibi kutsal vazife adına istilalar, işgaller, katliamlar, kıyımlar, yağma-talanlar ve topyekûn yıkımlar gerçekleştiriliyordu. Osmanlı despotizmi "fetih" söylemiyle meşrulaştırılıyordu. Bütün zorbalıklar kutsal görev söylemiyle olağanlaştırılıyordu. Fethedilen topraklar Osmanlı'nın yurdu ilan ediliyor, zenginlikleri ganimet olarak yağmalanıyor, kırımdan kurtulanlar köleleştiriliyor, çocuklar ailelerinden zorbalıkla alınarak devşiriliyor, inanç kurumları yıkılıyor ya da camiye dönüştürülüyor, işgal edilen yerlere Müslüman nüfus taşınıyor ve sosyal-kültürel dokusu yeniden inşa edilerek topraklar Müslümanlaştırılıyordu. Fetihçi askeri politika ve pratik yönelim böylesine yansımaların çizgileştiği bir doğrultuda farklı inançlara sahip toplulukların yaşamlarını yıkıma uğratmaya devam ediyordu.

Osmanlı devleti fetihler esnasında diğer egemen güçler gibi o toprak-

ların halklarını katletme, yaşam alanlarından uzaklaştırma yani sürme, göçe zorlama ve İslam'ı kabul etmeleri için türlü zorbalıklarla baskı altına alma uygulamalarından asla taviz vermez. Fethedilen yerlerdeki Müslüman olmayan topluluklarla ilişkilerini ise yine İslami doktrinlere göre belirler. Osmanlı egemenliğinin yansıtıldığı ve itaati zorunlu kılan ele alışlar öne çıkartılır. Zaten İslam'ın kutsal kitabı Kuran'da Müslüman olmayanların nasıl tarif edildiği, onların nasıl "yola" getirileceği ve yapılacakların esaslarına ilişkin yeterince vurguya yer verilmiştir. "Zimmi", "himaye", "millet sistemi" gibi kavramlar İslam'ın söylemlerine dayanılarak işlevselleştirilir. Hıristiyan ve Musevi topluluklarının Osmanlı egemenliği altında nasıl bir ilişki çerçevesinde yaşayabileceklerini düzenleyen ama egemen olana itaati zorunlu kılan sınırları, sınırlamaları ve yasakları içeren ideolojik, siyasi ve idari amaçlarla harmanlanmış dayatmalardır bunlar. Ermeni tarihçi ve yazar Vahakn V. Dadrian durumu şöyle özetlemektedir:

"... Toprakları istilacı İslam savaşçıları tarafından fethedilen gayrimüslimlerin siyasal ve hukuki durumunu dinsel açıdan belirleyen ayette şöyle denmektedir. 'Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah'ın ve resulünün yasakladığını haram saymayan ve hak dini din edinmeyenlerle boyun eğerek kendi elleriyle cizye verecekleri zamana kadar savaşın.' Bu şart, savaşın sona ermesi ve merhamet edilmesinin ön koşuludur. (.....) Sultan-Halife'nin yeni gayri Müslim tebaalarının bir Akdi Zimmet yapmaları gerekmektedir; hükümdar bu sözleşmeyle kelle ve toprak vergilerinin ödenmesi ve birtakım sosyal ve yasal haklardan vazgeçmeye rıza gösterilmesi karşılığında tebaalarının, onların medeni ve dini özgürlüklerinin ve duruma göre malların korunmasını (ismet) garanti ediyordu. Bu sözleşmeler Osmanlı sisteminde, Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki eşitsiz ilişkileri düzenleyen örf ve âdet hukukunun başlangıcını simgeliyordu. Dolayısıyla, Osmanlı umumi hukuku, 'Müslüman tebalara göre alt kasta (indirgenmiş) hoş görülen gâvurlar' statüsünü yaratmıştı." (Dadrian, 1008:37)

"Millet-i hakime" ve "Millet-i Mahkûme" şeklinde iki farklı toplumsal statünün oluşturulması siyasi ve sosyal bölünmeye yol açmıştır. Bu statülerin hukuki ve idari çerçeveye oturtularak Osmanlı sosyal düzeninin esasları haline getirilmesi aslında Müslüman Topluluklar ile Müslüman olmayan toplulukların fiilen bölünmesi anlamına geliyordu. Bu bölünmüşlük durumu da içten içe biriken karşıtlığı ve çatışma potansiyelini besliyordu. Çünkü bölünme dinsel çelişkileri körükleyecek zemine hayat

vermekteydi. Hıristiyanlarla Museviler “korunulacak” ya da “hoş görülecek” gavurlar olarak Müslüman toplulukların düşünce, duygu ve davranış kalıplarına yerleştirilmişti.

“Zimmi” (korunan) statüsü İslam’ın ilk yüzyılından itibaren uygulanagelmıştır. “Ömer Ahdi” olarak bilinir. Osmanlı devleti bunu, zamanın ruhuna yani siyasi ekonomik çıkarlarına göre güncelleyerek hayata geçirir. Özünde değişen bir şey yoktur. Cizye yani kafa vergisi şart koşulur ve bu vergi karşılığında ikinci sınıf tebaa olarak ama dinlerini değiştirmeye de zorlanmadan Osmanlı sınırları içinde yaşamalarına izin verilir. Bu uygulama İstanbul’un fethi sonrası Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet tarafından “Millet Sistemi” şeklinde ifadelendirilerek hukuki ve idari temelde yapılandırılır. Buradaki “millet” kavramı dini cemaat şeklinde bir içerikle kullanılır. 1454 yılında İstanbul Ekümenik Patrikliği yeniden tanınır ve Osmanlı Sultanı’nın çizdiği çerçeveler içerisinde aktifleştirilir.

Osmanlı sultanının böylesine bir uygulamaya yönelmesinde iki temel amaç ve çıkar belirleyicidir. İlk olarak Osmanlı sınırları dahilinde yoğun bir Hıristiyan nüfus vardı ve bunların büyük çoğunluğu da Ortodoks Hıristiyan’dı. Bu nüfusu Patrik üzerinden denetimde tutmak, yönetmek ve imparatorluğa ekonomik katkısını sağlamak gerekiyordu. Bu yüzden Rum Ortodoks Patrikliği yeniden aktifleştirilmiş ve birçok Ortodoks kilisesi bu patrikliğe bağlanmıştır. İkinci amaç Hıristiyan dünyasının parçalı durumundan yararlanmaktı. Katolik batı ile Ortodoks doğu Hıristiyanları arasındaki mezhep gerilimleri, çelişkileri ve karşıtlıkları kullanarak politik manevra alanı açıp bu zeminde etkin bir oyuncu olarak yer almak. Bu çıkar hesapları doğrultusunda “millet sistemi” Osmanlı devlet düzenin kurumsal parçası haline getirilir. 1461 yılında da Ermeni Ortodoks Patrikliği tanınır ve bazı Ortodoks topluluklar da bu kilise çatısına dahil edilir. Son olarak da 16. yüzyılda göçlerle gelen ve sayıları artan Yahudilere yine İstanbul merkezli Yahudi Hahambaşı’nın liderliğinde “Millet” statüsü verilir. “Ermeni Milleti”, “Rum Milleti” ve “Yahudi Milleti” olarak tanınırlar. Osmanlı devletiyle ilişkiler ilgili cemaatin dini liderleri vasıtasıyla yürütülür. Bu kişiler aynı zamanda kendi cemaatlerinin sorumlularıdır. Osmanlıya vergi ödemekten muaf tutulurlar. Dini liderlerin seçimi cemaat tarafından belirlense de padişahın onayına sunuluyordu. Padişah onayladıktan sonra cemaat temsilcisi olarak kabul ediliyordu.

Osmanlı yönetimi kurulan bu ilişkiyle bağlılık, sadakat ve biat temeline dini cemaatleri kontrol altında tutuyor, yönetiyor ve düzene tabi ol-

malarını sağlıyordu. Dini liderler kendi cemaatiyle Osmanlı rejimi arasındaki ilişkilerin doğrudan muhataplarıydı. Vergilerin toplanması, imparatorluk topraklarının ekilip biçilmesinde gerekli dağıtımın düzenlenmesi, cemaat içerisindeki düzenin ve güvenliğin sağlanması, kiliselerin okulların yönetilmesi ve denetlenmesi gibi görevlerde cemaat liderleri yetkilendirilmişti. Yine kendi iç meselelerinin yargı ve hukuk çerçevesinde değerlendirilmesi ve sonuçlandırılması cemaat liderlerinin yetkisindeydi. Ayrıca evlilik, boşanma, miras vb. konular da cemaat mahkemelerine bırakılmıştı. Dini eğitim ve genel eğitimde serbesttiler. Kendi içlerinde dayanışma ya da vergilendirme konularında bağımsızdılar. Okul, hastane ve dini kurumlar oluşturulmasında izin ve sınırlandırmalar dahilinde belirli haklara sahiptiler. Ekonomi ve ticaretle çeşitli imtiyazlar da verilmekteydi.

Bütün bunlar görünürde olumlu bir izlenim yaratabilir. Zamanına göre, görece olumlu hakların tanındığı da söylenebilir. Günümüz kavramlarıyla ifade edilecek olursa bir çeşit "dini-kültürel özerklik" denilebilir. Ama unutmamak gerekir ki tanınan haklar ve imtiyazlar Osmanlı rejiminin katı kurallarına, sınırlandırmalarına ve yasaklamalarına bağlıdır. Çizilen çerçevenin dışına taşılması halinde Osmanlı despotizmi karşılığında çıkmaktadır. Aslanan İslami kurullarla düzenlenmiş yaşam ve İslam'ın egemenliğidir. Hıristiyan ve Yahudiler kendilerine tanınan hakları İslam'ın egemenlik ruhuna zarar vermedikleri sürece kullanabilirlerdi. Bu hakların yanı sıra getirilen yasaklara, sınırlandırmalara ve dayatmalara kısacası İslam egemenliğinin tesisi adına belirlenen dinsel ayrımcılığın gereklerine de harfiyen uymaları zorunlu idi.

İşte Hıristiyan topluluklara ve Yahudilere dayatılanlar;

İmparatorluk yasalarına uymak zorundaydılar. Müslümanlarla aynı vergileri ödemelerine rağmen ayrıca cizye vergisi ödemekteydiler. Siyasi, idari ve askeri üst düzey mevkilerde görev alamazlardı, alsalar bile din değiştirmeleri gerekiyordu. Yeni kilise, manastır, sinagog gibi ibadet yerleri inşa edemezlerdi, çan çalamazlardı. Müslümanların yaşadığı yerlerde haç çıkaramaz, yüksek sesle ayin yapamaz, dini ayin alayı düzenleyemez ve dini propaganda yapamazlardı. Yaptıklarında cezası ölüm de olabiliyordu. İbadetleri esnasında Müslümanları rahatsız etmemeleri gerekiyordu. Giyim tarzları ve dış görünüşleri Müslümanlardan farklı olacaktı. Rumlar siyah şapka ve ayakkabı, Ermeniler kırmızı şapka ve ayakkabı, Yahudiler mavi şapka ve ayakkabı giymek zorundaydı. Renklere dair farklı eşleştirmeler olduğu söylene de önemli değildir, özünde aynı anlayış bulunmaktadır.

Müslümanların giydiklerini giymeleri yasaktı. Evleri Müslümanların evlerinden yüksek ve gösterişli olamazdı. Müslümanların yoğun olduğu yerlerde izin verilirse oturabilirlerdi. Müslümanlarca kutsal kabul edilen yerlere “zimmi”ler yerleşemezdi. Silah taşıyamaz, şehir içinde atla dolaşamazlardı. Yürürken Müslümanlara yol vermek zorundaydılar. Müslüman kadınlarla konuşmak yasaktı. Müslümana saygı gösterilmesi, oturuluyorsa ayağa kalkılması zorunluymdu. Farklı mahallelerde yaşamak mecburiydi. Kadı karşısında “zimmi”lerin şahitliği geçersiz sayılırdı. Aynı ceza söz konusu olduğunda Müslümana verilenin iki katı ceza verilirdi. Eğer birileri kaza ile bile olsa bir Müslümanın ölümüne neden olmuşsa ancak din değiştirerek ölüm cezasından kurtulabilirdi.

Bu uygulamalar 19. yüzyılın ortalarına kadar yer yer esnetilerek ya da katılaştırılarak hayata geçirilir. Din temeli üzerinden ayrımcılığın körüklendiği uygulamalardır. Egemen olana biatı, itaati, boyun eğmeyi esas alan ve bunu da çeşitli imtiyazlarla perdeleyen gerçekliği, bütünlüklü değerlendirmek gerekir. Osmanlı İmparatorluğu farklı inançlardan, kültürlerden ve etnik topluluklardan onlarca çeşitliliği bünyesinde barındırmaktaydı. Bu çeşitliliğin gerçek dinamikleri üzerinde yaşayabilmelerini esas alan düşünce ve uygulamalar Osmanlı düzeninde mümkün değildi. Çünkü İslam’ın egemenliği esasına göre diğerlerinin yaşamları düzenleniyordu. Sıralanan yasak ve dayatmalarla Müslümanlarla diğer inançlardan toplulukların arasına doğrudan sınır çekilmekteydi. Bu uygulamaların sürekliliğiyle Müslüman toplulukların Hıristiyanlara ve Yahudilere karşı dini önyargıları güçlendiriliyor ve canlı tutuluyordu. Zaten “zimmi”, “gavur” gibi kavramlar üzerinden şekillenen olumsuz yargılar yukarıdan aşağıya sürekli aşılıyorlardı.

Kısacası Osmanlı rejiminin tebaa olarak kabul ettiği Müslüman olmayan topluluklara ilişkin düşünce ve pratik tutumunu şekillendiren esas unsur Osmanlı’nın genel çıkarlarıdır. Osmanlı İmparatorluğu, sınırları en geniş boyutlarına ulaştığında hem toprak hem nüfus ve hem de etnik çeşitlilik ve inanç bakımından idaresi güç bir büyüklükle karşı karşıyaydı. Bu potansiyeli en yararlı biçimde kullanabilmesinin ekonomik ve siyasi hesaplarını yapmıştı. Sınırlarına katmış olduğu topraklar, oralarda yaşayan halkların üretim deneyimleriyle anlam kazanmaktaydı ve ekonomik gelir döngüsünün işlemesi de zorunluymdu. Aksi halde vergi gibi ana gelir damarı tıkanırdı. İşte bu nüfusun yerinde tutulması ve ekonomik dinamiklerin etkinleştirilmesi için yaşamları asgari düzeyde de

olsa kolaylaştırılmalıydı. Tanınan haklar ve imtiyazlar mevcut zeminin kaçınılmaz zorunluluğu olarak Osmanlı egemenlerini bahsi geçen ele alışlara zorlamıştır.

Türk tarih anlayışının gerçek bağlamından kopartarak sunduğu gibi bütün bunlar Osmanlı'nın yere göğe sığdıramayan "hoşgörü" söylemiyle izah edilecek anlayış ve uygulamalar değildi. Aksine ekonomik ve siyasi çıkarlar temelinde farklılıkları kapsamaya çalışan pragmatist politikaların sonucuydu. Osmanlı, Hıristiyan ve Yahudi toplulukların ekonomi ve ticaret alanındaki yetkinliklerinin ve potansiyelinin farkındaydı. Bu deneyim ve birikimi heba etmeyecekti. Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler ticari ilişkilerin odağındaki topluluklardı. Batı ile ilişkileri vardı, yabancı dil alanında yetkinlerdi. Çeşitli imalat alanlarında, gemi ve tersane yapımında, hekimlikte ve daha başka mesleklerde gelişkinlerdi. İşte bu potansiyel Osmanlı'nın ihtiyaçları ve çıkarları doğrultusunda kullanılacaktı. Bunun için de dini ve kültürel haklarla birlikte ekonomi ve ticaret alanında da bazı ayrıcalıklar tanınıyordu. Osmanlı'nın farklılıklara yaklaşımını belirleyen unsurlar bunlardır.

Osmanlı sınırları içinde yaşayan Ermenilerin durumuna dair fikir edinebilmek için bu temel dokuya değinmek gerekiyordu. Çünkü yüzlerce yıl sürecek olan ilişkilerin niteliğini ve biçimini belirleyen bu zemin ve anlayışlar olmuştur. Ermeni Ortodoks Kilisesi "Ermeni Milleti" statüsünde tanınmış ve İstanbul Patrikliği üzerinden temsiliyet hakkı elde etmişti. Ermeni Katolik Kilisesi'ne böyle bir hak tanınmamıştır. Ermeni Katolikler bu hakka ancak 1930 yılında kavuşacaklardı. 19. yüzyıla kadar Osmanlı tebaası olan Ermeni ve Süryani Katolik kiliselerine bu hakkın tanınmamasında Osmanlı Katolik batı dünyasına bakışı ve öteden beri devam eden gerilimli, çatışmalı ve savaşlara neden olan askeri politikası belirleyici olmuştur. Osmanlı, Ortodoks Hıristiyanlığın "koruyuculuğu"nu üstlenirken Katolik tebaanın güçlenmesini istemiyordu. Batılı kapitalist ülkelerle Osmanlı'nın ilişkileri farklılaşmaya başlayıp da yeni bir sürece girilmesiyle birlikte bu tutum da değişmişti.

Ermenilerin yaşadıkları toprakların tamamı artık Osmanlı sınırları içindeydi. Dolayısıyla Ermeni nüfusunun tamamı da Osmanlı tebaasıydı. Nüfusun önemli bir kısmı kırsal bölgelerde yaşasa da yerleşik hayat tarzına sahipti. Okulları, kiliseleri ve çeşitli kurumlarıyla sosyal dokularını ve kültürlerini canlı tutabilmekteydiler. Din olgusu topluluğun temel harcı gibiydi. Bu yüzden kiliseler ve din adamları topluluk için önemliydi ve her yerde büyük bir özenle sahiplenilirdi.

Köylerde yaşayan Ermenilerin tek geçim kaynağı, topraklarıydı. Kendi yaşamlarını sürdürebilecekleri düzeyde üretim etkinliğinde bulunsalar da hem Osmanlı'nın çifte vergi dayatması hem de Müslüman Kürt beylerinin, oğullarının ve aşiretlerinin yağma ve saldırıları Ermenilerin yaşamlarının alt üst olmasına yol açıyordu. Osmanlı devleti bölgenin kaderini 16. yüzyıldan itibaren Kürt beylerine terk etmişti. Kürtler de kendilerine sunulan bu imkanı sonuna kadar kullanmaktaydı.

Şehirlerde yaşayan Ermenilerin durumu daha iyiydi. Osmanlı ticaret ekonomisinin merkezi olan İstanbul, İzmir, Bursa ve Antakya gibi yerlerde Ermeniler de önemli konum sahipleriydi. Osmanlı ticaret burjuvazisini oluşturan Hıristiyan ve Yahudi tacirler arasında Ermeniler de yer alıyordu. Osmanlı dış ticaretine hükmeden Rum, Ermeni ve Yahudi tüccarlar 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun ticaret burjuvazisini oluşturmaktaydı. Bunların dışında yerel ölçekte ticaretle uğraşan, küçük çaplı imalathaneler işleten, bankacılık, kuyumculuk, müteahhitlik yapan ve çeşitli zanaatkarlıklarla sermaye sahibi olabilen varlıklı kesimler de az değildir. Atölyeler, fabrikalar, mandıralar, üzüm bağları ve zeytinliklerin olduğu yerlerde bu ürünlerin işlendiği işletmeler gibi birçok işyerine sahip Ermeniler bulunmaktadır. Çukurova bölgesindeki sanayi işletmelerinin büyük bir bölümünün Ermenilerde olması buna bir örnektir. Adana, Antep, Maraş, Urfa, Sivas, Erzurum, Kars çevrelerinde Ermeni sermayesinin yoğun olduğu bilinmektedir.

Eğitim olanakları açısından bakıldığında özellikle kentlerdeki okullaşma oranının yüksek olduğu görülür. Hukuk, tıp ve çeşitli sanat dalları üzerinde batıda eğitim gören ve bu alanlarda meslek sahibi olan ve aynı zamanda Ermeni aydınlar sınıfını oluşturan önemli bir çevrenin varlığı bunun göstergesidir. 19. yüzyılın politik atmosferinde fiziksel etkileri ve katılımlarıyla Ermeni etnik bilincinin doğuşunda önemli pay sahibi olmuşlardır.

Ermeni meselesinin tarihsel kökleri de bu yüzyıla yani 19. yüzyılın politik gelişmelerine dayanmaktadır. Bu yüzyılın ortam ve dinamikleri hem Osmanlı rejiminin geleceğine hem de sınırları içindeki farklı inançlardan ve etnik kökenlerden toplulukların kaderine doğrudan etki edebilen niteliklerdeki gelişmelerdi.

Batıda kapitalist gelişimin belirli bir evresinde ulus kavramı kendi mecrasında şekillenmiş ve ulus-devletler ortaya çıkmış; ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel dinamikleriyle yeni bir yapılanma olarak imparatorluklar, krallıklar gibi geleneksel oluşumları, temellerinden sarsmaktaydı. Radikal

değişimler ve dönüşümler ivme kazanmıştı. Osmanlı İmparatorluğu da çok etnikli yapısıyla bu gelişmelerin dışında kalamayacaktı. Aksine en güçlü potansiyeldi ve içinde bulunduğu genel krizleriyle de bu rüzgara fazlasıyla açık durumdaydı.

Rusya, İngiltere ve Fransa gibi devletler Osmanlı'nın zaaflarından, zayıflıklarından ve açmazlarından faydalanmak için kıyasıya rekabete tutuşmuşlardı. Rusya Ortodoks Hıristiyanlığın koruyuculuğuna soyunmuş ve yayılmacı politikalarını bu doğrultuda şekillendirmekteydi. Rus Ortodoks etkinliği 18. yüzyıldan itibaren Balkanlarda hissedilmeye başlanır. Türklerle Hıristiyanlar arasındaki gerilimler ve çatışmalar dini zeminlere çekilerek büyütülür. Sırp ve Yunan milliyetçi ruhunun ilkel biçimleri, ilk olarak dinsel karşıtlık üzerinde hayat bulur. Ortodoks kiliseleri ve din adamları Müslüman Osmanlı despotizmini hedef göstererek etnik bilincin Hıristiyanlık ortak paydasında siyasallaşmasına yön verirler. Özellikle yerellerdeki Osmanlı idarecilerini ve kurumlarını hedef alan isyanların hızla yayılmasıyla kaçınılmaz çözümlenin fitili ateşlenir. 1804 Sırp isyanı bu şekilde başlar.

Osmanlı İmparatorluğu bir yandan ekonomik, siyasi ve askeri reformlarla kötüye gidişatını engellemeye çalışıyor öte yandan da Sırp'ların ve arkasından Yunanlıların ulusal uyanışlarıyla başgösteren isyanları en kanlı biçimde bastırmaya çabalıyordu. Ulusal bağımsızlık amacının ilk biçimlerini taşıyan bu isyanlar kısa sürede başarılı olmasa da Hıristiyan topluluklarda olumlu yönde karşılık bulur ve dalga dalga yayılır.

Sırp'ların ilk önce kısmi özerklik sonrasında ise tam özerklik şeklinde ulusal bağımsızlığa giden yolu açması ve Yunanlıların 1921-30 yılları arasında verdikleri ulusal kurtuluş savaşı sonrasında bağımsızlığını ilan etmesi ve aynı yıllarda Mısır'ın özerk yönetime kavuşması Osmanlı rejiminin uluslaşma dalgası karşısındaki ilk sınavı olmuştu. Özellikle Yunanistan'ın bağımsızlık savaşı sürecinde Osmanlı ordularının toprak yitirme gerçekliği karşısında giriştikleri kitlesel katliamlarla muhtemel tutumun ne olacağına da işaretleri verilmiş; on binlerce Yunanlı kılıçtan geçirilmişti.

Buna rağmen etnik bilincin uyanışına ve gelişmesine engel olunamamıştı. Hıristiyan topluluklar Osmanlı despotizmine karşı nelerin yapılabileceğine dair yeni fikirlerle tanışmışlardı. Hıristiyanlık çatısı altında Müslüman Osmanlı rejimine karşı etnik ve dini özlerini koruma ve yaşatma temelinde daha fazla kenetleniyorlardı. Batılı kapitalist devletlerle yürütülen ekonomik ve ticari ilişkilerin de hızlandığı bir dönemde mez-

hepsel farklılıklar olsa da yeni ilişkiler, bağlar çerçevesinde siyasi, sosyal ve kültürel etkileşimler daha fazla hissedilmeye başlanır. Sosyal değişim dinamikleri topluluklarda hissedilir düzeyde öne çıkar. Okulların çoğalması, eğitim olanaklarının artması ve yaygınlaşması, kiliselerin bağımsızlaşması, basın yayın alanındaki gelişmelerle fikirlerin daha hızlı yayılması, kentleşmenin artması, nüfus yapısının değişmesi gibi faktörlere bağlı olarak geleneksel düşünce kalıpları yıkılıyor ve zamanın düşünce ve davranış biçimlerini benimseyen yeni siyasal ve sosyal ilişkiler oluşuyordu. Her yerde ulusal uyanışın tohumlarına hayat verecek ortam ve dinamikler yavaş yavaş gelişip güçleniyordu.

Osmanlı İmparatorluğu ulus devletler olgusunun kendi kaderini nasıl etkileyeceğini biliyordu. Panikle, telaşla bu sürecin önüne geçmek ya da ilerlemesini yavaşlatmak için çırpınıyordu. Hıristiyan tebaasını elde tutmanın arayışına kapılmıştı. İşte böylesi bir zamanda batılı devletler kendi çıkarlarını da düşünerek Osmanlı'ya çeşitli reformlar yapması yönünde müdahalede bulunur. 1839 Tanzimat Fermanı bu baskıların ürünüdür. Osmanlı rejimi Müslüman olmayan tebaanın bu reformlar vesilesiyle kendisine biat edeceğini umuyordu. Tanzimat Fermanının içeriğine bakıldığında zamanına göre en azından Hıristiyan topluluklar üzerindeki dini ve etnik baskıların hafifletilmesi açısından olumlu vaatlerde bulunan bir reform girişimi olarak değerlendirilebilir. Lakin hem Osmanlı egemen sınıfları hem de bir bütün Müslüman toplumu bu vaatleri kabul etmeye ya da benimsemeye çok ama çok uzaktardı. Tanzimat Fermanı'yla özet olarak Osmanlı tebaasını oluşturan herkesin din, mezhep, dil ya da ırk bakımından eşitlenmesi amaçlanıyordu. Yani Hıristiyan ve Yahudi topluluklara düne kadar getirilen kısıtlamalar kaldırılacak ve Ermeniler, Rumlar, Süryaniler ve Yahudiler Müslümanlarla aynı haklara sahip konuma getirilecekti. Müslüman olmayan topluluklar da artık kamu işlerinde görev alabilecek, sivil ve askeri okullara girebilecek, vergi ve hukuk konusunda eşit haklara sahip olunacak ve millet ayrımı gözetilmeyecekti. Elbette tüm bunlar kağıt üzerinde kalmıştı.

Batılı kapitalist devletler ve Rusya Osmanlı üzerindeki baskılarını tekrardan artırarak bu defa da 1856 yılında İslahat Fermanı'nı ilan etmeye zorlar. Bu ferman, uygulanmayan Tanzimat Fermanı'nın yeniden ilanı niteliğindedir. Bu fermanın ilanıyla birlikte Hıristiyanlar ve Yahudiler açısından görece olumlu bir ortam oluşur. Daha serbest hareket edebilme imkanına kavuşurlar. Okullarının ve dini kurumlarının sayısında artış olur.

Kendi dillerinde çıkarttıkları yayınlar çeşitlenir, artar ve bunlara ulaşım kolaylaşır vs. Bu gelişmeler toplulukların kendi öz dinamikleriyle bütünleşmesini, kaynaşmasını ve bilinçlenmesini sağlar.

Burada kısaca da olsa 19. yüzyılda Osmanlı'nın Hıristiyan tebaasını doğrudan etkileyen misyon faaliyetlerine değinmekte yarar vardır. Suat Parlar, "silah yerine İncil taşıyan savaşçıların işgali" olarak nitelendirdiği misyonerliğe dair şunları aktarır;

"Misyonerliğin ilahi gerekçesi, İsa'nın, havarilerine, 'gidiniz, gerçeği onlara anlatınız' buyruğunda gizli. Nitekim misyoner sözcüğü, Lâtincede 'military' (göndermek) fiiliyle ilgilidir. XVI. yüzyıldan itibaren Hıristiyan inanişini vaaz etmek ve ayinleri yönetmek yetkisiyle donatılmış din adamlarının çevreye gönderilmesine misyon (mission), bu gibi görevlilere de misyoner (missionary) deniyor. Sömürgecilikle iç içe gelişen modern misyonlar dönemi, 1793'te Misyoner William Carey'nin Hindistan'a ayak basmasıyla başlar." (Parlar, 2003:155)

Görünürdeki amaç din temalıdır. Ama gerçekler ise bambaşkadır. Misyonerlik sömürgeci emellerden ve amaçlardan bağımsız değildir. Elbette ki her din gibi Hıristiyanlığın mezhepleri de yayılmak gibi bir amaca sahiptir ve bu çerçevede pratik yönelimler içerisinde de olmuştur. Zaten görünürdeki amacı meşrulaştırmak için bu şekilde davranmak zorundaydılar.

Osmanlı topraklarına yönelen batılı misyoner grupların esas olarak 19. yüzyılda faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları görülür. Hedef kitle Ermeniler, Süryaniler ve kısmen Rumlardır. Rus Ortodoks misyonerleri ile batılı Katolik ve Protestan misyonları dört bir yandan Anadolu ve Mezopotamya'ya akın ederler. Fransız, İngiliz, ABD'li, İsveçli, Alman ve İtalyan Hıristiyan mezheplerinden onlarca adeta yarışa tutuşurcasına kadim halkların hayatlarına girmeye çalışırlar. Normalde Osmanlı sınırları içerisinde Hıristiyanlık propagandası yasaktır ama uygun yol ve yöntemlerle boşluklardan faydalanarak kendilerine alan açmayı başarırlar. Çeşitli yardım ve dayanışma çalışmaları adı altında faaliyet yürütürler. İlişkilendikleri Hıristiyan toplulukların yararlanması için hastaneler, klinikler, kız-erkek okulları, kolejler, yurtlar, yetimhaneler, yardım vakıfları ve küçük çaplı çeşitli el zanaatlarına yönelik işlikler açılır ve yerel halkın kullanımına sunulur. Hedefledikleri yerel Hıristiyan halkların yoksun kaldıkları şeyleri belirleyerek bunlar üzerinden hareket ederler. Hemen hemen hepsi eğitim, barınma ve sağlık alanları üzerinde sosyal politikaları esas alarak kitleleri kendi kiliseleri altına çekmeye çalışmıştır.

Misyonerler herhangi bir din adamı değillerdi. İmtiyazlı ve nüfuzlu birer gözlemci, keşifçi, istihbaratçı, propagandacı ve politikacıydılar aynı zamanda. Misyonlar maddi ve manevi açıdan kendi cemaatleri ya da kiliseleri tarafından desteklenirdi. Ama aynı şekilde kapitalist batı dünyasının ruhunu da taşırlardı. Kapitalist sermayenin arzuladığı ticari ve politik çıkarlara hizmet etmeksizin ve onların desteğini almaksızın ne var olurlardı ne de faaliyetlerini istedikleri gibi sürdürebilirdi. O yüzden misyonerlik emperyalist kapitalist devletlerin sömürgeci politikalarından bağımsız düşünülmemelidir. Misyonlar, faaliyetleri kapsamındaki bölgelere, topluluklara, potansiyellere, çelişkilere ve daha birçok konuya dair bilgiler toplar ve raporlar hazırlarlardı. Bu raporlar ilgili devletlerin, çıkarlarına uygun politikalar oluşturmasında referans niteliğinde değer görür ve dikkate alınır.

Misyonlar emperyalist-kapitalist güçlerin böl-parçala politikasına uygun hareket ettikleri sürece var olmuşlardır. Batılı Hıristiyan misyonları özellikler Asur kökenli Süryani, Nasturi, Keldani, Yahudi topluluklara ve Ermenilere yönelmişlerdi. Bir çeşit dinsel asimilasyon faaliyeti olan misyon çalışmalarıyla kadim halkların yüzlerce yıllık kiliseleri dönüştürülüyor ve halklar mezhepsel ayrılıklara zorlanıyordu. Bu faaliyetler sonucu asırlardır bölge halklarıyla var olmuş ve simgeleşmiş köklü kiliseler boşa çıkartılıyor ya da devşiriliyordu. Kadim halklar din temelinde parçalanıyor ve zayıflıyordu. Asırlardır korumaya çalıştıkları dini ve etnik dokuları çözülmüştü. Dolayısıyla Anadolu ve Mezopotamya'nın dört bir yanında Ermenilerden, Asur/Süryanilerden halklar gruplar halinde batılı misyon kiliselerine yöneliyorlardı. Böylece yerel toplulukların düşünceleri, yaşam biçimleri, değerleri, alışkanlıkları ve siyasal-sosyal ilişkileri de temellerinden sarsılmış oluyordu. Kısacası misyonlar amaçlarına parça parça ulaşıyorlardı.

Emperyalist kapitalist güçler misyon faaliyetleriyle kendilerine nüfuz olanları açmayı öncelikli amaç edinmişlerdi. Bu alanları basamak ya da sıçrama tahtası gibi kullanarak ekonomik ve siyasi çıkarlarını yerelden genele doğru genişletip çok daha etkin politik aktörlere dönüşerek güçlenmişlerdi. Kendileri güçlendikçe hedefledikleri topluluklar küçülüyor, dağılıyor, bölünüyor ve zayıflıyordu. Ayrıca emperyalist kapitalist güçlerin kendi içlerindeki çelişkilerin ve rekabetin yansımalarıyla düne kadar aynı kiliselerde ibadet eden Ermeniler ya da Süryaniler bir anda birbirlerini karşıt mezheplerin üyeleri olarak görmeye başlarlar. Bu durum Osmanlı

egemenlerinin de çıkarlarına uygundur. Çünkü duruma göre kendisinin de faydalanabileceği bir ortam ve potansiyel söz konusudur.

19. yüzyıl boyunca Osmanlı coğrafyası misyonların öncelikli hedefi haline gelir. Özellikle Amerikan Protestan misyonları bir ağ gibi Ermeni nüfusunun olduğu her yere ulaşmayı başarır. Ermeni Gregoryen ve Katolik kiliseleri belirli bir dönem önüne geçmek ve engellemek için mücadele etse de, dirençleri kırılır. Mission to Armenians (Ermeni Misyonu)'nu kuran ABD 1840'lardan sonra hızla yayılır. İzmir, Bursa, Trabzon, Tokat, Sivas, Amasya, Merzifon, Antep, Harput, Muş, Bitlis, Erzurum, Van, Arapkir, Kayseri, Urfa ve daha birçok yerde bu misyona ait şubeler, istasyonlar vs. oluşturulur. ABD'nin hedefi doğrudan Ermenilerdi. Açtıkları yüzlerce okulda binlerce öğrenciyi kendi idealleri doğrultusunda eğitiyorlardı. Ermeni Protestan kiliseleri de bu çalışmaların meyvesi olarak ortaya çıkar. Böylece Ermeni toplumu bir kez daha başka bir Hıristiyan mezhebiyle bölünür. İşte misyonların neden olduğu somut sonuçlardan sadece bir tanesi.

19. yüzyıla damgasını vuran siyasi gelişmelerin merkezinde ulus kavramı ve ulus-devlet olgusu yer almıştır. Osmanlı gibi "halklar hapishanesi" konumundaki imparatorluklar, bünyesinde baskıyla, zorbalıkla tuttuğu onlarca farklı etnik topluluğun uyanışı ve isyana yönelişiyle kaçınılmaz çözülmeyi yaşamaya başlamıştı. Çünkü Fransız ihtilaliyle fitili ateşlenen yangın, despotik rejimleri çepeçevre sarmıştı. Yeni fikirler, siyasal oluşumlar ve değerler eşliğinde köklü değişimler yaşanıyordu. Gelişmelerle hayat bulan dinamikler zihinsel prangaları parçalıyordu. Tebaadan millet olmaya giden zorlu yol açılmıştı artık. Kapitalizm gerçeği, zamana yanıt olmayan feodal düzenleri sarsıyor, yıkıma sürüklüyor ve yeni arayışların çatışmalı ortamlarına itiyordu. Ulusal bağımsızlık fikriyle "halklar hapishanesi"nin duvarları yıkılıyor ve sınırları aşılıyordu.

İşte, 19. yüzyılın Osmanlı'yı da kuşatan ve çözülmesine neden olan dinamikleri bunlardı. Bu ortam ve dinamikler Rosa Lüksemburg'un tanımladığı gibi "halklar hapishanesi" olan Osmanlı coğrafyasındaki tüm etnik grupları etkilemişti. Ermeniler de bu gelişmeleri ilgiyle takip etmiş ve eşit haklar temelinde çeşitli politik taleplerle zamanın siyasi atmosferine dahil olmuşlardır. Fransız ihtilaliyle yayılan özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi kavramlar batılı ülkelerde eğitim gören öğrenciler arasında büyük bir coşkuyla benimsenir. Rusya sınırları içinde kalan Ermenilerdeki yankısı ise daha güçlü olur. Ermenilerin nüfus olarak yoğun olduğu Bakü, Tiflis, Erivan gibi kentlerde siyasi oluşumların ilk biçimleri şekillenmeye başlar.

Paris Komünü deneyimi ve Komünist Manifesto'nun Rusya'daki yankısı Ermenileri de etkiler. Devrimci oluşumlar ve siyasal talepler yavaş yavaş temellenir ve olgunlaşmaya başlar. Aynı şekilde Osmanlı sınırları içerisindeki bazı kentlerde de Ermeni aydınları arasında yeni fikirlerin gelişmeye başladığı görülür.

1856 İslahat Fermanı, öncesi imzalanan Paris Antlaşması ve 1878 Berlin Antlaşması ile Osmanlı sınırları içindeki Hıristiyan topluluklarına ayrımcılık yapılmayacağı, baskı uygulanmayacağı ve eşit haklara sahip olacakları yönünde vaatler ve taahhütlerde bulunulmuştur. Ermeniler de diğer topluluklar gibi umut besleyerek Osmanlı rejiminin baskıcı, ayrımcı uygulamalarının sonlanacağı beklentisine girer. Pratikte yaşanan olumsuzluklara rağmen beklentilerini korurlar. Yaşadıkları yurtlarında baskı altında değil eşitlik temelinde var olmak isterler. Bu yüzden her daim bir güven arayışı içinde olmuşlardır. Ama ne Osmanlı rejimi ne de batılı emperyalist kapitalist güçler taahhüt edilenlerin arkasında durmadıkları gibi aksine çıkarlar sofrasına meze yapmışlardı. Yaşanan bazı olaylarla bu tutumun işaretleri verilmişti.

1861-62 yılları arasında Maraş Zeytun'da yaşananlar, egemen güçlerin Ermeni meselesi karşısındaki tutumunun ne olacağına dair ilk izlenimleri ortaya çıkarır. Ağır vergi yüküne ve baskılara karşı tepkilerini dile getiren Ermeniler, uygulamaları kabul etmezler. Tepkiyi "isyan" olarak değerlendiren Osmanlı, Ermenileri dize getirmek için ordusuyla müdahale eder. Kendi olanaklarıyla Osmanlı'ya karşı önemli bir direnişle yanıt veren ve yenilgiyi tattıran Zeytunlular kendi güçlerinin farkına varırlar. Bu süreçte birlikte Osmanlı'nın tutumunun ne olacağını da görürler. Aynı zamanda Fransa'nın kaypaklığını ve tutarsızlığını da öğrenmiş olurlar.

Zeytun pratiği Ermeni aydınları ve devrimcileri açısından da önemli bir milat olur. Kendi dinamiklerine güvenmenin ve başarmanın bir örneği olarak Zeytun gösterilir. Bu vesileyle Ermeni devrimcileri yeni arayışlara yönelirler. Birlik ruhunun kazanımını görürler ve yeni fikirler eşliğinde, baskı altındaki Ermeni ulusunun nasıl bir mücadeleyle özgürleşebileceğinin yolunu ve araçlarını somutlamaya çalışırlar. Tabii bu arayış Ermeni ulusal uyanışının yekpare kolektif iradesinin yansıdığı bir zeminde gerçekleşmez. Dağınıktır, parçalıdır. Ama 19. yüzyılın siyasal ve ideolojik dinamiklerini ifade eden temel kavramların hepsinin çıkış noktası olduğu da bir gerçektir. Buna rağmen Ermeni ulusal uyanışına öncülük edecek devrimci dinamikler yavaş yavaş ortaya çıkar.

19. yüzyılın sonlarına doğru birbirlerinden bağımsız Ermeni örgütleri kuruluşlarını ilan ederler. Bunlardan bir tanesi 1887 yılında Cenevre’de kurulan **Hınçak (Çan) Partisi**’dir. Bu partiye sosyalizmden etkilenmiş Ermeni ulusal devrimcileri öncülük eder. Silahlı direnişi ve mücadeleyi esas alan ulusal devrimci oluşumdur. Sosyalist düşüncelerle ezilen ulusun milliyetçi taleplerini harmanlayan politikalar üzerinden hareket etmeye çalışırlar. Osmanlı egemen sınıflarının Ermenilere yönelen baskılarına, sömürü politikalarına, despotik uygulamalarına, adaletsizliklerine karşı ulusla başkaldırı temelinde mücadeleyi benimseyen bir örgüttür ve zamanla Osmanlı sınırlarında etkin olmaya başlar.

Diğer bir örgüt **Taşnaksutyun** yani **Ermeni Devrimci Federasyonu** kısaca Taşnak örgütüdür ve 1890 yılında Tiflis’te kurulur. Taşnak örgütü Rusya sınırları içindeki Ermeniler arasında şekillenir. Ulusal devrimci dinamiklere sahiptir ama milliyetçi özü daha ağır basar. Bakü ve Tiflis en önemli merkezlerindendir. Özellikle Bakü Ermeni işçileri arasında etkin olurlar. Bağımsız Ermeni Ulusal Devletinin kurulmasını nihai amaç edinir. Öngördükleri Ermenistan, Ermenilerin nüfus olarak yoğun oldukları Osmanlı’nın doğu vilayetlerini de içerir. Ulusal karakteri baskın olduğundan Ermeni orta sınıfları arasında da destek görür. Potansiyel olarak uzlaşmacı politik tutumlara açık olduğu için de zamanla tartışmalı yönelimleriyle öne çıkmıştır.

Aynı dönemde kurulan diğer bir örgüt de **Armenakan Partisi**’dir. Armenakan Partisi 1885 yılında Van’da kurulur. Osmanlı sınırları içerisinde yapılır. Ermenilerin ulus olarak yaşadıkları sorunları esas alırlar. Ezilen ulusun demokratik taleplerine öncelik veren siyasi bir çizgide varlık göstermeye çalışırlar.

Bu üç örgüt de Osmanlı sınırları içindeki Ermeniler üzerinde yoğunlaşmaya çalışır. Özellikle İstanbul, Van ve Erzurum gibi şehirlere öncelik verilir. Çünkü buralarda ulusal uyanış dinamikleri diğer yerlere göre daha belirgindir. Farklı çizgilere sahip olsalar da Osmanlı rejiminin her türden zora, baskıya, zorbalığa ve sömürüye dayalı politikalarına ve yine Ermenistan coğrafyasındaki Kürt saldırganlığına karşı mücadele etmek ve Ermenistan’ın inşası, ortak idealleri olmuştur. Ama Ermeni nüfusuna ulaşma ve daha geniş bir kitleyi ulusal devrimci düşüncelerle etkileşime sokarak harekete geçirmede oldukça yetersiz kalırlar. Tabii bunda Osmanlı rejiminin ulusal talepli en küçük oluşumlara dahi yaşama hakkı tanımayan katı tutumu ve uygulamaları sonucu koşulların zorlaştırılmasının

payı da büyüktür. Yine de dönemin en etkin devrimci oluşumlarının ilk olarak Ermeniler arasında şekillenmiş olması önemli bir gelişme olarak tarihe kaydedilmiştir.

19. yüzyılın siyasal dinamikleri etnik uyanışların fitilini ateşlemiş, ulusal hareketlerin doğuşuna vesile olmuş ve ulus devletler olgusuna hayat vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu ise bu gelişmelerden dolayı çözülmeye devam etmiştir. 1876'da Romanya ve Karadağ bağımsızlığını ilan eder. 1978'de de Sırbistan ve Bosna-Hersek bağımsızlığını kazanır ve aynı yıl Bulgaristan da özerk statü elde eder. 1877-78 Osmanlı-Rusya savaşının Osmanlı aleyhine sonuçlanmasıyla mevcut olumsuz gidişat daha da derinleşir. Çünkü kaybedilen topraklar çok geniş ve nüfus büyüktür. Osmanlının toprak ve nüfus yapısını değiştiren bu gelişmelerden sonra Osmanlı padişahı 2. Abdülhamid, Meşrutiyetin ilanıyla açılan meclisi kapatır, Anayasayı da askıya alır. Despotik rejimin ayak sesleriyle, yeni bir süreç başlar.

19. yüzyılın politik dinamikleri Osmanlı sınırları içindeki Hıristiyan etnik gruplarda ulus temelinde radikal değişimlere yol açarken, Müslüman Osmanlı tebaasında da zamanın egemen fikirlerinden etkilenmelere paralel uyanışlar ve arayışlar kendini hissettirmeye başlar. "Genç Osmanlılar" ya da "Jön Türkler" dönemin ilk akla gelen fikrinsel oluşumlarıdır. Osmanlı'nın köklü sorunlarını ve olumsuz gidişatını görüyorlardı. Çözümünü ise radikal değişim ya da dönüşümde aramıyorlardı. Modernleşme yönünde çeşitli reformların yeterli olacağını düşünüyorlardı. Tabii İslami politik geleneğin, modernleşme temelinde yeniden yapılandırılarak egemenliğin devam etmesi kaydıyla! Buna karşılık gelen fikir olarak "Osmanlılık" benimsenir.

"Osmanlılık" fikrinin özünde imparatorluğun dağıtılmasının engellenmesi ve mevcut "bütün"lüğün korunması amacı yatıyordu. Ulusal uyanışlar çiğ gibi büyüyor, ulusal bağımsızlık için Osmanlı'ya başkaldırıların sayısı her geçen gün artıyordu. Zamanın ruhuna uygun yeni fikirler geliştirilemeden bu gidişatın önü alınamayacaktı. Yani etnik uyanışların, uluslaşma eğilimlerinin ve ulus devlet ideallerinin doğmasına fırsat vermeyecek bir zemin yaratılmıyordu. Sihirli formül bulunmuştu. Herkes "Osmanlı" ilan edilecekti. Milliyet ayrımı yapılmıyacaktı, din farkı gözetilmeyecek ve "Osmanlı" ortak paydası altında yaşanacaktı. Yani; birleştirici, bütünleştirici bir söylem egemen kılınacaktı. Bunun pratikte karşılığı yoktu. Zaten yüzyıllardır bu geleneksel söylemlerin altında halklar ezili-

yordu. Etnik kimlikleriyle “Millet-i Mahkume” ilan edilmişlerdi. Ayrıca Tan-zimat ve İslahat Fermanlarıyla dile getirilenler de “eşitlik” söylemlerine dayandırılmıştı ama pratikte yaşam bulmamıştı.

“Osmanlılık” söylemiyle, sürece egemen olan ve toplumsal alt-üst oluşlarla yeniden yapılanmalara giden yolu açan siyasi, sosyal, ekono-mik, kültürel dinamiklerin büyüttüğü hareketlilik karşısında, dalga kıran etkisinde bir zemin yaratılmak isteniyordu. Gelişen-güçlenen milliyetçi-lik dalgası kırılarak etkisizleştirilecekti. Milliyetçi düşüncelerin yeşerme-sine izin verilmeyecek ve etnik farklılıklar gerçeği silikleştirilecekti. “Osmanlı” kimliği bu yüzden yeniden bütün topluma giydirilmeye çalışılıyordu. Meselenin özü de buradaydı. Türk etnik kimliğinin egemenliği diğer etnik gruplar tarafından kabul edilmek zorundaydı. Aksi halde ya-şama hakları olmayacaktı.

II. Abdülhamit zamanında dillendirilen “İslam birlik” yani “İslamcılık” düşüncesi de aynı ideolojik dinamiklerle şekillendirilmiştir. “İslam mil-leti” kavramı kullanılarak Müslüman toplulukların, Hıristiyan halklar gibi bağımsızlığa yönelerek ayrılımlarının önüne geçilmek isteniyordu. Farklı etnik grupların İslamcılık anlayışıyla bir arada tutulması amaçlanırken de esas olarak milliyetçilik ideolojisine karşı pozisyon alınmak isteniyordu. Ama egemen etnik unsurun yani Türk egemenliğinin de mevcut duru-munun korunması temelinde! İslami birlik söylemi egemen etnik unsu-run arzuladığı ya da tariflendirdiği bir söylemdir. Din üzerindeki kurumsal gücünü kullanarak kendi etnik egemenliğini yaşatan geleneksel Osmanlı çizgisinin yeniden politik bir argüman olarak işlenmesinden başka bir şey değildi.

Sonuç olarak “Osmanlıcılık” ta “İslamcılık”ta aynı ideolojik-siyasal un-surlara dayanıyordu. Egemen etnik unsurun yani Türklüğün diğer etnik ve dini gruplar üzerindeki hakimiyetinin sürdürülmesi her iki düşüncenin de mayasıdır. “Türkçülük” söylemi daha sonra yıllarla tarihlendirilse de, 19. yüzyıl Osmanlı düşünce akımlarıyla siyasal içerik kazanarak egemen ideolojik bir unsur olarak var olmuştur. Ancak 19. yüzyılın siyasal dina-miklerini etkisizleştirmenin alternatif düşünceleri olarak görülseler de, ge-reken etkiyi yaratamamışlardır. ⌘

C- OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E ERMENİ KATLIAMLARI; TEHCİR VE SOYKIRIM ZİNCİRİ

►► 1915 ve sonrası süreç sadece Ermeni ulusunun imhasıyla sınırlı değildir. Topyekûn Hıristiyan toplulukların etnik temizlikle ve tehcirle Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasından sökülüp atılmasıyla sonuçlanmıştır. Coğrafyanın Türkleştirilmesi Adına Ermeniler, Rumlar ve Asur kökenli Süryani, Nasturi, Kildani ve Yakubi tüm Hıristiyanlara ve Ezidilere yönelinmiştir. ◀◀

19. yüzyılın temel dinamikleri; Osmanlı İmparatorluğu'nu ekonomik, sosyal siyasi ve idari noktalarda önemli ölçülerde etkilemekle birlikte, değişime zorlamış ve yeni sorunlar yüklenerek daha da ağırlaşmasına yol açmıştı. Tanzimat döneminin liberal esintileriyle sürece yanıt olunmaya çalışılsa da, kağıtlara yazılan reformlar, sarsıntıları engelleyememişti. Dolayısıyla kendi zamanının akışını yaratmış olan ulus kavramı ideolojik-politik argümanlarıyla sürece damgasını vurmaya devam etmişti. Hıristiyan topluluklardan bazıları uluslaşma sürecini hızlı yaşayarak kendi ulus devletlerini kurmuş, bazıları ise ulusal kurtuluş mücadelesine devam ediyordu. Bu topluluklar esas olarak Osmanlı'nın Avrupa sınır hatlarında yaşayan Hıristiyanlardı. Daha doğuda olanlar ise henüz yeni yeni kendi dinamiklerini şekillendirmeye çalışıyorlardı. Her yerde farklı düzeylerde de olsa bu rüzgarın esintilerine rastlamak mümkündü. Osmanlı egemen güçleri siyasi, askeri ve diplomatik bütün çabalarına, müdahalelerine ve karşı koyma adına giriştiği saldırılarına rağmen bu gidişatın önüne geçememiş ve kaybetmişti. Nitekim kaybetmeye de devam ediyordu.

1880'lere gelindiğinde, yüzyılın başlarında Osmanlı toprağı sayılan Yunanistan, Mısır, Sırbistan, Bosna-Hersek, Romanya, Kıbrıs, Tselya, Bulgaristan ve Kafkasya kıyıları kaybedilmişti. Kaybedilen topraklar Osmanlı'nın bütün topraklarının üçte birine ve kaybedilen nüfus ise toplam nüfusun % 20'sine denk düşüyordu. Kurulan ulus devletlerle birlikte oralarda yaşayan Müslüman nüfus da yaşadıkları yerleri tek etmek zorunda bırakılınca Os-

manlı topraklarına yoğun bir göç yaşanır. Söz konusu olan nüfus yüzbinlerce insandır. Anadolu ve Mezopotamya toprakları İslam sahasına döner. Osmanlı ekonomisi ise tarihinin en kötü dönemlerinden birini yaşamaktadır. Çöküşün eşiği çoktan aşılmıştır. Aşırı borçlanma ve genel bunalım emperyalist kapitalist sermayeye bağımlılığı derinleştirmiş ve Osmanlı'nın bu güçlerin açık pazarı haline gelmesine neden olmuştur. Düyun-u Umumiye kurumunun oluşturulması gidişatın niteliğini yansıtan en belirgin gelişmedir. Bunalımların, gerilimlerin, çatışmaların ve kopuşların derinleştiği böylesine bir zamanda Osmanlı tahtına II. Abdülhamid oturur.

* Abdülhamid Dönemi

1876'da tahta çıkar. Tanzimat döneminin nihai gelişmesi olan Meşrutiyetin ilan edildiği yıllardır. Aynı zamanda Osmanlı'nın özellikle Balkanlar'da krizlerle boğuştuğu ve Rusya ile savaşın eşiğinde olduğu en bunalımlı zamanlardır. Nihayetinde Osmanlı rejiminin siyasi, ekonomik, askeri ve idari açıdan kayıplar yaşadığı bir süreçtir. Abdülhamid bu zemini kendi yararına kullanmaya yönelir. Meşrutiyet ortamını tasfiye eder ve İslamcılık fikrini rejimin temel çizgisi olarak belirler. Bu çizgi zamanla İslami fanatizmin egemen olduğu Osmanlı rejiminin ekonomik, siyasi, sosyal, askeri bütün politikalarının ruhu haline gelir. Artık "Abdülhamid rejimi" olarak da ifadelendirilen ve despotik uygulamaların egemen olduğu bir dönem başlar.

Berlin Antlaşması'nda "Ermeni Sorunu" nun ele alınması ve emperyalist kapitalist güçlerin Osmanlı rejimine bu doğrultuda müdahale etmesi kaygı verici gelişmelerin fitilinin de ateşlenmesi anlamına gelir. "Ermeni Sorunu" nun uluslararası bir mesele haline gelmesi Abdülhamid rejimini tedirgin eder. Çünkü doğu vilayetlerinde, Balkanlarda olduğu gibi uluslaşmaya bağlı kopuşların yaşanması halinde yıkım çok daha büyük olabilirdi. Berlin Kongresi'nde Osmanlı rejiminden doğu vilayetlerindeki Hıristiyanların durumunu iyileştirecek reformların yapılması istenmişti. Ulusal dinamikleri gelişmekte olan Ermenilerin böylesine bir "destekle" daha fazla güçlenebileceği ihtimali bile Osmanlı sultanını huzursuz etmeye yetmiştir.

Ermeniler yaşadıkları yerlerde Müslüman topluluklardan Kürtlerin ve Çerkezlerin saldırılarına maruz kalırlar. Hem devlete hem de Kürtlere ve Çerkezlere vergi ödemek zorunda bırakılırlar ve rejimin desteğiyle bu saldırılara açık hale getirilirler. İlgili antlaşmada bu noktalarda Osmanlı'nın reformlar yaparak gereken düzeltmelere gitmesi yönünde karar alınır.

Ama ne emperyalist güçler aldıkları bu kararların takipçisi olur ne de Osmanlı rejimi bu çerçevede bir adım atar. Aksine Ermeniler sorunlarıyla birlikte despotik rejimin insafına terk edilir. Emperyalist güçlerin kendi aralarında çıkar kavgasına tutuşmasıyla Osmanlı rejimi üzerindeki baskılar kalkar ve yeni fırsatlar beklenenden daha erken kapıya dayanmış olur.

Abdülhamid, İslamcı çizgide pozisyonunu netleştirir ve kendisiyle yürüyecek iktidar güçlerine yönelir. Otoritesine biat eden bir bürokrasi ağı oluşturur. İktidarına tehdit oluşturacak her türlü muhalif sesi boğmak için güçlü bir polis ve muhbir örgütlenmesi yaratır. Yerellerdeki Müslüman din adamlarına, şeyhlere yani dini otorite sahibi kişiliklere özel bir önem göstererek oluşturduğu idari yapıya dahil ederken Tanzimat döneminin ruhunu taşıyan çevreleri ise tasfiye eder. Böylelikle İslami çizginin belirleyiciliğinde Abdülhamid'in despotik iktidar dönemi başlar.

Ermeniler, Berlin antlaşmasının ilgili kararını kendileri için olumlu bir gelişme olarak değerlendirirler. Uluslararası hukuki bir güvence olarak görürler ve Osmanlı rejiminin karara uygun adımlar atmasını beklemeye başlarlar. Bölgenin Müslümanları ise bu gelişmelerden rahatsız durumdadırlar. Rejimin de yoğun propagandasıyla gerilim ve çatışma potansiyeline hayat verecek biçimde Ermeni-Müslüman çelişkisi büyütülür. Abdülhamid'in özellikle doğu vilayetlerini ve bir bütün Anadolu topraklarını hem elinde tutma hem de İslamlaştırma politikası rejimin bekası haline getirilince mevcut çelişkilerin çatışmaya evrilmemesi için neden kalmaz. Ermeniler her ne pahasına olursa olsun susturulacak, sindirilecek ve dize getirileceklerdi. Yani Ermeni ulusal uyanışı boğulacaktı. İşte bu yönelimin bir parçası olarak "Hamidiye Alayları" örgütlenir. Abdülhamid rejimi, Hamidiye Alaylarını oluştururken, öne çıkartılan Rus tehdidi ve sınırın güvenliği gerekçesinin ötesinde amaçları ve hedefleri olan siyasi-askeri bir proje tasarlamıştı. Müslüman Kürtler rejime yakınlştırılacak, güvenleri kazanılacak, doğu bölgesinde Sünni egemenliği sağlanacak, merkezileşme temelinde güçlü ilişkiler kurulacak, rejime aykırı tüm dinamikler ıslah edilecek, muhalif oluşumlar ezilecek ve Osmanlı otoritesi yeniden çok daha güçlü biçimde tesis edilecekti. Hamidiye Alayları bu amaçların gerçekleştirilmesi ve hedeflere ulaşılması yönündeki rejimin stratejik plan ve yöneliminin bir parçasıydı. Bu şekilde Sünni Kürt aşiretlerince Kürtlerin ulusal dinamikleri de etkisizleştirilebilecekti.

Bölgenin en dinamik sosyo-politik olgusu şüphesiz ki Ermenilerdi, Ermeni sorunuydu ve Erzurum-Van başta olmak üzere Harput, Bitlis, Ela-

zığ, Muş gibi Ermeni nüfusunun yoğun olduğu yerlerde kendini hissettirmeye başlayan Ermeni devrimci hareketleri ve faaliyetleriydi. İşte Hamidiye Alayları esas olarak bu devrimci dinamiği etkisizleştirme, tasfiye etme ve bölgede Sünni Müslüman egemenliğini hakim kılma amacı için oluşturulmuştu. Zira Ermeni devrimci uyanışı rejimin korkusu haline gelmişti ve her ne pahasına olursa olsun, Ermeni özerkliğine dahi müsamaha gösterilmeyecekti.

Böylece Sünni Kürt aşiretlerine çeşitli ayrıcalıklar tanınır; vergi muafiyeti getirilir, silah verilir, düzenli askerlik yükümlüğünün dışında tutulurlar, özel eğitim olanakları sağlanır ve Hamidiye Alayları Nizamnamesi temelinde özel hukuk imkanları tanınır, maaş bağlanır vs. Aşiret mensuplarından oluşturulan bin-bin beşyüz kişi arasında atlı süvari birlikleri şeklinde hem askeri hem de dini-politik özelliklere sahip özel bir örgütlenme olarak bölgenin dokusuna doğrudan etki edebilecek serbestlikte ele alınır. Dolayısıyla 1891'den sonra Ermenistan'ın ve Kürdistan'ın yazgısı despotik rejimin politikaları sonucu temellerinden sarsılacak şekilde yıkım sürecine gider.

*** Soykırımı Giden Sürecin ilk Adımları; 1894-1896 Ermeni Kırımı**

Sason'da başlayan ve kısa sürede Ermenilerin yaşadığı neredeyse her yere yansıyan katliamlar silsilesi Ermeni Kırımına dönüştürüldü. Sason, ağırlıklı olarak Ermeni ve Kürt nüfusunun yanında Asur kökenli halkların da yaşadığı Anadolu'nun kadim yerleşim alanlarından. Sason Ermenileri yıllardır hem Osmanlı'ya hem de yerel Kürt beylerine vergi ödemeyi ağır yükü altında eziliyor ve aynı zamanda da Kürtlerin çeşitli nedenlerle gerçekleştirdikleri saldırılara maruz kalıyordu. Sömürünün ve zorbalığın eksik olmadığı bu duruma karşı yıllardır tepki biriktirilmekteydi. Nihayetinde Ermeniler vergi ödemeyi reddederler. Her şey Ermeni halklarının haklı olan bu tepkisi üzerine başlar. Yerel yöneticilerin zorbalıklarına rağmen çifte vergi ödemesini kesinlikle kabul etmezler ve tutumlarını sürdürürler. Bu gelişmeler Osmanlı egemenleri cephesinde adeta sabırsızlıkla beklenen bir fırsat olarak kabul edilip karşılık bulur. Abdülhamid'in emriyle kanlı katliamlar kampanyaya dönüştürülerek hızla her yana yayılır.

Sason'daki gelişmeleri takip eden ve sürecine dahil olmak için sınırlı katılımı bölgeye yönelerek küçük gerilla grubu oluşturan Ermeni devrimci hareketi Hınçak'ın adının bile duyulması Osmanlı egemen güçlerinin pervasızlaşmasına yeter. Devrimcilerin varlığı ve mevcut ortamın çok

daha güçlü bir isyana dönüştürülmesi için ajitasyon-propaganda çalışmalarına girişmeleri Osmanlı egemen güçlerini çileden çıkarır. Tedirginlik duymaları ve en sert tepkiyi vermeleri sınıfsal nitelikleri yönüyle olağandır. Hınçak'ın bölgedeki varlığı da karşı propaganda unsuru olarak kullanılır. Oysa Sason'daki gelişmeler Hınçak'ın gelişinden çok çok öncesinde başlamıştır. Ama bunun Osmanlı rejimi açısından bir önemi olmaz. Aksine Müslüman kitlelerin dini-politik dinamikler üzerinde kıskırılması için Hınçak'ın rolü abartılı biçimde işlenir. Gelişmeler bir "isyan", "Ayaklanma" olarak tanımlanır. Böylece devlet zorbalığına meşru zemin de sağlanmış olur.

Osmanlı ordusu düzenli topçu birlikleriyle, Hamidiye Alaylarıyla ve yerel Kürt güçlerinin de desteği ve katılımıyla Sason'a saldırır. Onbinlerce Ermeni katledilir. Tarihçi ve yazar Hans-Lukas KIESER şu bilgileri aktarır: *"Katliamdan on iki ay önce Diyarbakır yöresinde önemli bir Kürt Şeyhi, asilerin öldürülmesini emreden bir padişah fermanı okumak suretiyle, aşiretini Sason Ermenileri üzerine düzenlenecek bir sefere hazırlamıştı. Ağustos 1894'te kırk köy yerle bir edilmiş ve on binden fazla insan öldürülmüştü. Cesetlerin çukurlara doldurulması ve bir kısmının üzerine benzin dökülerek ateşe verilmesi nedeniyle, kurbanların kesin sayısını belirlemek çok güçtü. Bitlis makamları, gerçeğin ortaya çıkmasını engellemek için elinden gelen her şeyi yapıyordu. Hayatta kalan Sason sakinlerini öldürüyor ya da işkence altında tanınmış Bitlis Ermenilerinin kendilerini ayaklanmaya sevk ettiklerini itiraf eden belgeler imzalıyorlardı."* (Kieser, 2010:212.213)

Sason ve çevresi cehenneme çevrilir. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, hastalar da dahil hiçbir ayırım gözetmeksizin kitlesel kıyımaya girilir. Köyler, kiliseler ateşe verilir. Bütün varlıklar yağmalanır, talan edilir. Kürtler, direniş gücünden yoksun Ermenilerin imhasına girilen böylesine bir süreçte ne acı ki en zalimane tutumlarıyla öne çıkarlar. Katliamlarda, yağmalarda, yakma ve yıkımda görülmedik bir şevkle yer alırlar. Nitekim Abdülhamid rejiminin hayali de buydu ve gerçekleşmekteydi.

Bölgede araştırma yapan konsolosların ya da misyonerlerin birebir gözlemlerin ve tanıkların ifadelerine dayanarak verdikleri bilgiler, katliamlar sırasındaki vahşetin boyutunu ortaya çıkarır. Önceden tasarlanmış ve hazırlığı yapılmış bir saldırdır. Onlarca teneke gazyağı bölgeye taşınır ve evler, içindeki insanlarla birlikte ateşe verilir. Ayakları elleri bağlı Ermeni erkekleri çalı çırpı yığınlarının arasında diri diri yakılır. Hamile kadınların

karınları deşilerek bebekleri parça parça doğranır. Kadınlar, kız çocukları en korkunç tecavüzlere uğratıldıktan sonra topluca yakılarak katledilir.

Katliam kırım fitili böylesine barbarlıklarla ateşlenir. Camilerde vaazlar birbirini izler, kutsal vazifeye davet edilir Müslümanlar. “Gavur Ermeniler” katledilmektedir. Yalan, propagandalar eşliğinde Müslümanların dini hissiyatları kışkırtılmıştı. Dini özelliklerin ön plana çıkartılması özellikle tercih edilmişti. Çünkü geniş yığınlara yüzyıllardır aşılana dinsel ayrımcılığı ve Hıristiyan topluluklara dair düşünceleri de –aslında önyargıları– bu zeminde hayat bulmuştu. Osmanlı rejimi Müslüman topluluklardaki bu dinamiği çıkarları doğrultusunda harekete geçirerek katliamlarına ortak etmişti.

Sason katliamını protesto etmek isteyen Ermeniler bile en vahşi yöntemlerle kırımdan geçirilir. İstanbul’da Hınçak Partisi’nin öncülüğünde ve Armenakan Partisi’nin de desteğiyle Sason katliamının protesto edilmesi, Osmanlı rejiminin katliamlara müdahale etmemesi ve kırsal bölgelerdeki Ermenilerin yaşadıkları sorunlara-sıkıntılara dikkat çekilmesi amaçlı gösteri planlanır. Henüz gösteri için ilgili yerlere dilekçe vermek üzere toplanmış 4 bin Ermeni, dilekçelerini veremedi saldıırıya uğrar. İstanbul sokakları katliam alanına çevrilir. 1895 yılının sonbaharında gerçekleşen bu saldırıların en dikkat çeken yanı Ermenilerin sopalarla linç edilerek öldürülmesidir. Saldırı, Osmanlı rejiminin ve kolluk güçlerinin teşvikiyle kitlesel lince dönüştürülür. Yüzlerce, binlerce Ermeni katledilir.

Yine 24 Ekim 1895–2 Şubat 1896 yılları arasında Maraş Zeytun Ermenilerinin Osmanlı’nın despotik politikalarına ve uygulamalarına karşı isyan etmeleri de bu sürecin bir başka gelişmesi olur. Daha doğrusu Ermeniler arasında bir teselli ve moral kaynağı olarak iz bırakır. Zeytun Ermenileri bir kez daha Osmanlı rejiminin zorbalıkta sınır tanımayan tutumunu; vergi ödemeyi reddederler, yerel idarecilerin otoritesini tanımazlar ve kendi kararları doğrultusunda yaşamayı esas alırlar. Osmanlı’nın 20.000’e yakın donanımlı ordusuna 30.000 civarında Kürt ve Çerkez çetelerinden oluşan başıbozuk güçler de eşlik eder ve Zeytun’a saldırılır. Osmanlı ordusu büyük bir hüsrana uğrayarak beklenmedik yenilgi alır. Kesin rakam bilinmese de 5 bin ila 10 bin arasında kayıp vererek geri çekilir. Ve Zeytunlu Ermenilerin talepleri kabul edilir. Vergiden muaf tutulurlar ve yerel idarede söz sahibi olma hakkı elde ederler. En azından kısa bir süreliğine!

Bu sürecin önemli gelişmelerinden birisi de Van’da yaşananlardır. Van Ermeni nüfus açısından Osmanlı vilayetlerinin başında gelir. Ermenilerin

kadim kentlerindendir. Kutsal toprakları olarak görür ve sahiplenirler. Kiliseleri güçlü, etkili ve köklüdür. Bir diğer önemli nokta ise Ermeni örgütlerinin en etkin oldukları kenttir. Armenakan'ın kalesi olsa da Hınçak ve Taşnak da bu bölgede örgütlüdür.

Sason olaylarıyla birlikte bu üç örgüt ortak hareket etme kararı alarak Osmanlı ve Kürt güçlerine karşı ortak direniş örgütlerler. Buna rağmen Osmanlı güçleri katliamlara girişir. Van kenti ateşe verilir. Yangın dokuz gün sürer (15–23 Haziran 1895) Ermeni devrimci güç birliğı kenti savunmaya ve saldırıları püskürtmeye devam etse de asıl katliamlar kırsal alanlarda gerçekleştirilir. Silahsız ve savunmasız halk hançerlerle, baltalarla, kılıçlarla doğranarak katledilir. Katliamlarda 15–20 bin Ermeni öldürülür. Açlıktan, hastalıklardan ve kötü koşullardan kaynaklı ölümler ise katliamlardan sonra devam eder. 350 köy yerlebir edilir. Kent merkezinde Ermeni direniş güçleri de araya girenlerin etkisiyle silahlarını bırakmaya ikna edilirler ama yine de Osmanlı'nın oyunlarına getirilerek katledilmekten kurtulamazlar.

Sason'da başlayan katliamlar İstanbul, Van, Zaytun olaylarıyla sınırlı kalmaz. Harput, Urfa, Erzurum, Trabzon, Gümüşhane, Bayburt, Kayseri, Halep, Muş, Sivas, Diyarbakır, Palu, Bitlis, Tokat, Bilecik, İzmit, Hınıs, Kilis ve daha onlarca sancakta, kazada, köyde Müslüman yığınlarının da katılımıyla Ermeniler katledilir.

Yine Sason katliamı üzerinden Ermenilerin tümüne yönelen Osmanlı zulmünü uluslararası kamuoyuna duyurmak amaçlı Taşnak örgütü 14-26 Ağustos 1896'da İstanbul'da Osmanlı Bankası'na baskın düzenler ve bankayı ele geçirir. Taşnak militanları günlerce kuşatma ve saldırı altında kalırlar ve kayıplar verirler ama eylem kararlılığında da ısrar ederler. Baskın eylemi, Fransa ve İngiltere'nin ikna çabaları sonucu hayatta kalan eylemcilerin güvenli biçimde sınır dışı edilmesiyle sonuçlanır. Ama bu süreçte İstanbul sokakları da her zamanki gibi rejimin ve kolluk güçlerinin provokasyonlarıyla Ermeni katliam alanlarına çevrilir.

Netice itibarıyla 1894 Ağustos'unda Sason'da başlayan ve Ermenilerin yaşadığı her yere taşınan katliamlar sonucu 250–300 bin arasında Ermeni öldürülür. Ermeni tarihçi ve yazar Vahakn N.: Dadrian şu rakamları da paylaşır: *"Katliam sahalarına yaptığı iki aylık (Mayıs–Haziran 1896) keşif gezisinin arkasından Lepsius aşağıdaki verileri derlemiştir. 2500 kasaba ve köy terk edilmiştir, 645 kilise ve manastır yıkılmıştır. 559 köyde ve şehirde hayatta kalan yüzlerce aileye zorla Müslümanlık kabul ettiril-*

miştir. Bunların içinde ölüm tehdidi altında bu şekilde din değiştirmiş olan Erzurum ve Harput vilayetlerinde bin beş yüz Ermeni de vardı. Ayrıca 328 kilise camiye dönüştürülmüş ve 546.000 kişi zor duruma düşmüştü. Bunların dışında 508 kilise ve manastır tamamen yağmalanmış, 21 Protestan ve 170 Gregoryen–Apostolik papaz öldürülmüştü.” (Dadrian, 2008:244 – 245)

1894–1896 yılları arasında yaşananlar katliam kavramıyla açıklanamayacak düzeyde boyutludur. Soykırım provası niteliğindedir ve kısmi soykırım olarak da tanımlanmalıdır. Çünkü bir etnik ve dini grubun imhasına yönelmiştir. Yüzbinler en barbarca yöntemlerle katledilmiştir. On binlerce insan yaralanmış, sakat bırakılmış ve ölüme terk edilmiştir. Kadın, çocuk, yaşlı, hasta, sakat ayrımı yapılmaksızın tüm Ermenilere yönelinmiştir. Kadınlara ve kız çocuklarına tecavüzler akıl almaz boyutlarda hem de kitlesel biçimde gerçekleştirir. Kentleri, kasabaları, köyleri yakılır-yıkılır, yerle bir edilir. Kiliseler, manastırlar yakılır, yağmalanır ya da camiye dönüştürülür. Kutsal sayılan her şeylerine dinsel nefretle saldırılır. Malları mülkleri talan edilir, yağmalanır. Yaşadıkları yerlerden sürgün edilirler. Binlercesi, on binlercesi zorla Müslümanlaştırılır. Hayatta kalan yüzbinler ise açlığa, sefalete, yokluğa mahkum edilir. Tarihi ve kültür değerleri ortadan kaldırılır.... vs. Bütün bunlar topyekun yıkım ve yok etme anlamına gelmektedir. O yüzden “Kısmi Soykırım” ya da en iyimser haliyle “Ermeni Kırımı” olarak ifade edilmesi gerekir.

Sonuç olarak, Osmanlı egemenleri 19. yüzyılın sarsıcı gelişmelerine paralel kendilerince “ders” çıkarır ve içe yönelme politikasını benimser. Osmanlı Sultanı 2. Abdülhamid, iktidarını güçlendirmek ve yeni toprak kayıplarının önüne geçmek için despotik politikalarla içeriye müdahale çizgisini esas alır. Osmanlı otoritesini “İslamcılık” temelinde yeniden test etmek ve merkezileştirmenin gereklerini hiçbir kaygıya kapılmadan icra etmek, sürecin ana çizgisi ve yönelimi olarak belirlenir. Sınırlar dahilindeki Hıristiyanlara ve olası devrimci yönelimlere karşı panzehir İslami tepkilerin örgütlenmesi, harekete geçirilmesi ve yönlendirilmesiydi. Halifelik kurumu üzerinden Müslüman yığınların tahrik edilmesi, kışkırtılması ve dinsel hassasiyetler eşliğinde harekete geçirilmesi ve “Padişahın buyruğu” şeklindeki biat kültürünün de etkisiyle devlet gücünü yanlarında hissetmeleri ve din düşmanlığının da meşru bir zemine oturtulmasıyla mevcut çelişkilerin ve gerilimlerin patlaması için ortam ve koşullar istenilen biçimde oluşturulur. Ayrıca Kürtlerin özel politikalar ve ayrıcalıklar eşliğinde

Osmanlı rejimiyle içli dışlı hale getirilerek yeni bir güç odağına dönüştürülmesi Ermenistan topraklarındaki ekonomik, siyasi ve sosyal dengelerin Hıristiyanlar ama özellikle de Ermeniler aleyhine bozulmasına neden olur. Nihayetinde Kürtlerin 1894–1896 arasındaki olaylarda neler yapabildikleri görülmüş ve padişah tarafından takdir edilmiştir.

Kısacası, radikalleşmiş İslamcı ruhun din, padişah ve bunlarla meşrulaştırılan kendi bencil, bağınaz çıkarları adına nelere yönelebileceği, 1894–1896 yıllarındaki soykırım provası gerçeğiyle ortaya konulur. Osmanlı despotizminin ana hammaddesinin din ve “İslamcılık” söylemleri olduğu pratikte görülür. Çünkü Hıristiyan ya da “gavur” katletmek ve onların kutsallarını yakıp yıkmak bu sürecin karakteristik özelliklerinden birisi olmuştur. Ayrıca bölgenin demografik yapısı, sosyal düzeni, kültürel dokusu ve ekonomik dinamikleri de aynı şekilde Ermeniler açısından yıkıma uğratarak bozulmuştur. Ermeniler için kritik zamanların temeli atılmıştır artık.

Osmanlı egemenleri için en önemli nokta, ulusal bilincin gelişmesiyle kendi kaderlerini belirleme amacına odaklanmış, olası her türden oluşumun boğulması ve toprak kayıplarının her ne pahasına olursa olsun önüne geçilemesiydi. Gelecekleri buna bağlıydı. 1894–96 yıllarında Ermenilere yaptıklarıyla bunu ortaya koymuşlardı. Aynı zamanda da içerideki diğer etnik topluluklara mesaj verilmişti. Despotik rejim kendi emelleri doğrultusunda belirli bir kazanım da sağlamıştı. Ama bütün baskılara rağmen ulusal uyanışların ve başkaldırıların önüne geçilemeyeceğini de biliyorlardı. Çünkü aynı yıllarda toprak kayıpları devam ediyordu. 1897’de Girit, 1899’da Sudan ve 1901’de de Midilli elden çıkmıştı ve daha başkaları da olgunlaşmakta olan zamanını beklemekteydi. Engellenemeyecek, önüne geçilemeyecekti. Çünkü aşınmanın ve çözülmenin dinamikleri geliyordu. Osmanlı’nın geleceği yani düzenin korunması adına ileri sürülen ekonomik, sosyal, siyasal, askeri ve idari tüm politika ve projeler esaslı çözümler üretebilecek niteliklerde değildi. Kısa vadeli soluklanma ve güçlerin mevcut konumu ve çıkarlarını korumayı amaçlayan ama aynı zamanda toplumsal sorunları ve talepleri hiçe sayan anlayışlarla şekillendirilen politikaları. Tabii bunda emperyalist güçlerin Osmanlı İmparatorluğu’yla kurdukları ilişkilerin de önemli bir etkisi vardı.

Abdülhamid dönemine etkide bulunan ve hatta dönemin Osmanlı rejiminin tüm politikalarına içerik ve biçim veren Alman emperyalizmi bu yüzden özel bir yerde durmaktadır.

* Osmanlı – Alman İlişkileri

Osmanlı İmparatorluğu'nu çöküşe götüren sürecin son çeyreğine damgasını vuran olgulardan biri Osmanlı-Alman ilişkileridir. Osmanlı'nın Almanya ile ilişkileri Abdülhamid iktidarı dönemiyle paralellik göstermektedir. Almanya 1871'de ulusal birliğini sağladıktan kısa bir süre sonra özellikle sanayide çok hızlı bir gelişme gösterir ve geç kalmış olsa da emperyalist kapitalist pazar arenasına dahil olmayı başarır. Sanayi ve bankacılık sektörü üzerinden kendi etkinlik alanlarını oluşturmaya başlar. Zamanla madencilik, kimya sanayi, silah üretim sanayi ve ticarete baş döndürücü bir gelişme gösterir. Yoğun üretimle birlikte pazarlara olan ihtiyacı da artar. 1880'li yıllara doğru Osmanlı Sultanı Abdülhamid Almanya'ya yanaşmaya başlar. İlişkilerin öncesi olsa da resmi düzeyde kalıcı etkilere de yol açan en önemli temas 1888 yılında gerçekleşir. Alman Kayzeri II. William 1888'de Osmanlı başkentine ziyarette bulunur. Bu ziyaretle birlikte Bağdat demiryolu projesinin imtiyazları Alman şirketlerine verilir. Anadolu'yu Mezopotamya'nın petrol kaynaklarına bağlayan bu hat İngiltere'nin düşüydü. Ama Almanlara kaptırılır. Almanya, İngiliz ve Rus yayılcılığını engellemeye ve onların etki alanlarını ele geçirmeye odaklı emperyalist politikalarla hareket etmektedir. Bakü ve Mezopotamya petroleri ve ulaşım güzergahları batılı emperyalist güçlerin rekabete tutuştuğu en sıcak konuların başında gelmekteydi. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'yla ilişkiler stratejik bir önem kazanır.

Abdülhamid ekonomik krizden çıkabilmenin ince hesaplarını yaparak imparatorluğun kapılarını Almanlara açar. Emperyalist-kapitalist devletler arasındaki rekabet ortamından kaynaklı oluşan fırsatlardan yararlanarak İngiltere ve Fransa dışında yeni ve zinde bir alternatif olarak Almanya tercih edilir. Almanya'da Osmanlı'nın temel sorunlarını, bunalımlarını ve açmazlarını görüyor ve amaçlarını gerçekleştirmede Osmanlı'nın önemini kavriyordu. Böylece karşılıklı çıkarlar ve ihtiyaçlar doğrultusunda ilişkilerin temeli şekillendirilmeye başlanır.

Abdülhamid'in bir zamanlar "kadim dostum" dediği İngilizlerin yerini yeni "dostluk" muhabbetleriyle Almanlar alır. Alman Kayzerinin 1898'de Osmanlı sınırları kapsamında doğu seyahatine çıkmasıyla ilişkiler daha da perçinlenir. Ekonomik ve ticari ilişkilerin yanı sıra askeri ilişkilerde de çeşitli gelişmeler yaşanır. Alman ordu modeli, düzeni, disiplini, donanımı ve eğitimi Osmanlı egemenlerinde hayranlık düzeyinde ilgi uyandırır. Osmanlı ordusunun sorunlarının çözümü için gereken modernleştirme ham-

lesi konusunda Almanya'dan başka seçenek düşünülmez. Bizzat Alman Kayzeri'nin emrine paralel Binbaşı Van Der Goltz Osmanlı ordusunda görevlendirilir ve kısa sürede de kilit konumlarda sorumluluklar verilir. Osmanlı ordusunun idaresinden sorumlu askeri kurmaylar Alman ekolüne göre eğitilir. Bu subaylar sonraki süreçlerde Osmanlı siyaset arenasının şekillenmesinde belirleyici olacaktı. Alman askeri ruhunda güçlü ve disiplinli ordu aynı zamanda disipline edilmiş yani militarist ruha sahip toplum gerçeğine dayanmaktaydı. "Asker millet" kavramı da bu zeminde hayat bulmuştur. Toplumunu militarize eden ve her an ordunun yedek gücü gibi hazırda tutan bu anlayış kendine özgü ulusçu bir kimlik ve devlet olgusu yaratmıştır. Vatan ya da yurt kavramı bu yüzden askeri içeriklerden bağımsız düşünülemez. Bu ilişkinin nihai etkileri ve kazanımları İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde, kadrolarında ve politikalarında daha açık biçimde görülecektir.

Anadolu'nun kapıları sonuna kadar Almanlara açılmıştır. Alman yayılmacılığı bütün hızıyla coğrafyaya yönelir. Misyonerler, diplomatlar, rahipler, subaylar, mühendisler, doktorlar, öğretmenler, teknisyenler, tüccarlar, arkeologlar bir hazine bulmuşçasına akın akın Anadolu'nun içlerine doğru yayılırlar. Bilgi, istihbarat ve daha başka şeyler rapor edilerek Almanya'ya aktarılır. Almanlar, ekonomik, siyasi, askeri ve sosyal politikalarını bu raporlara paralel sürekli güncellerler. Böylece Osmanlı iç siyasetine daha aktif biçimde dahil olurlar. Tabii Hıristiyan toplulukların kaderini etkileyecek şekilde.

Almanlar, İngiliz ve Fransız etkisini kırmak için Osmanlı ticaretine hükmeden Hıristiyan toplulukları da hedefe oturturlar. Nedeni açıktır; Ermenilerle Rumların ticari, ekonomik ve siyasi ilişkilerinin esas olarak Fransa ve İngiltere merkezli olmasıdır. Bu durum Alman emperyalizminin sorunu olarak önem kazanmaya başlar. Nüfus olarak yoğunluğa sahip bu iki Hıristiyan topluluğun varlığı Osmanlı egemenleri için de bir sorundur. Ha-liyle Alman çıkarlarıyla Osmanlı egemen sınıflarının arzuları tam da bu noktada kesişmiş olur. Osmanlı egemen güçlerinin Hıristiyan toplulukların tasfiyesini amaçlayan her politik ve pratik adımı Almanlar tarafından hem destek görecektir hem de memnuniyetle karşılanacaktı. Nitekim 1894–1896 olayları sırasında Almanya'nın tutumu bunun en somut yansıması olarak tarihe kaydolmuştur.

Ermeni tarihçi ve yazar Vahakn N. Dadrian, Alman ilahiyatçı ve "siyasi papaz" olarak da bilinen Frederich Naumann'ın dile getirdikleri üzerine şu

tabloyu çizer; "Naumann imparatora eşlik ettiği 1898 yılındaki ziyaret sırasında Türkiye'de bir ay kalmıştı. Naumann, Bismarck'ın savunduğu türden milliyetçiliğin mirasına bağlı kalmakla birlikte, II. William'ın Türkiye ile ilgili tutumunu da tamamen paylaşıyordu. Büyük bir açıklıkla, Almanya'nın yüksek çıkarlarının 'özel duygularımız yönünden ne kadar acı verici olursa olsun, Türk imparatorluğundaki Hıristiyanların ıstırabına politik olarak kayıtsız kalmamızı' sürdürmemizi gerektiriyordu demişti. Bu konunun 'derin ahlaki temellere' dayalı olduğunu söyleyen papa 1894–1896 döneminin Ermeni katliamlarına bir gerekçe bulmak için şöyle devam ediyordu... Naumann'a göre, son tahlilde bu 'Ermeni Kırım' eylemi Türkiye'nin 'içteki olayları' çözme yöntemini gösteren bir politik olay ve bu şekliyle 'kendisini Asyatik biçimde ifade eden politik tarihin bir parçası'ydı...

Bu Abdülhamid çağı katliamlarının son evresinin (Kasım 1896) ardından Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Sorunlar Dairesi Yakındoğu İşleri Başdanışmanı Alfons Mumm Von Schwarzanstein tarafından açıklanmıştı. Almanya'nın duruşu özlü ama oldukça pervasız biçimde yazılan on iki sayfalık bir direktifte açıklanmıştı. Tezin üç temel çizgisi, bu belgelerin içeriğini vurguluyordu: 1) Kurnaz ve fesat bir ırk olan Ermeniler, kendi ulusal varlıklarının tehlikeye düştüğü duygusunu taşıyan Türkleri kıskırtırlar: 2) Almanya'nın mutlak olarak hiçbir çıkarı olmayan bir ırkın lehine duruma müdahale etmesi için hiçbir neden olmadığı gibi, bir Hıristiyan halkın lehine hilale karşı bir haçlı seferi başlatmak Alman siyasetinin vazifesi de olamaz; Zira geçen yıl müdahaleci güçlerin lehte oraya girme girişimleri bu halkın acılarını daha da artırmıştır; 3) Türkiye'nin bütünlüğünü başka şekillerde tehdit eden tehlikeler ve Türkiye'deki çok sayıda Alman'ın ekonomik çıkarları düşünülürse, ne kadar üzücü olursa olsun 'Ermenistan'daki kıyımlar genel tablo içinde küçük kötülükler olarak görülür.'" (Dadrian, 2008: 156–157)

Almanya çıkarları söz konusu olduğunda sadece katliamları görmezden gelmekle kalmıyor, Osmanlı üzerindeki ekonomik ve politik nüfuzunu kullanarak katliam kırım süreçlerinin parçası haline gelebiliyordu. Nitekim Alman Kayzerinin 1894–1896 katliamları sırasında Osmanlı sultanına verdiği güvenceler her şeyi ortaya koymaktadır. Kayzer, Osmanlı sınırları içerisinde görevli askeri–sivil tüm personeline katliamlar karşısında sessiz kalınması talimatı verir. Alman basınına bu yönlü haber sızması için ağır sansür uygular. Alman misyonlarının, subaylarının, konsoloslarının buldukları bölgelerde Ermenilerle ilgili bilgiler toplayarak bunları istih-

barat verileri olarak Abdülhamid'e sunmaları için özel çalışma yürütür. Katliamlara tanıklık edilmesi halinde hiçbir şekilde dâhil olunmaması talimatı verir. Bütün bunlar Almanların bürokratik yazışmalarında yer alır.

İşte Osmanlı-Alman ilişkileri bu şekilde temellenir. Abdülhamid sonrası iktidarlaşacak olan İttihat ve Terakki ile hem ilişkiler hem de zemin çok daha farklı düzeylere taşınacaktı. Tabii hem Osmanlı'nın yıkımına hem de Anadolu'nun ve Mezopotamya'nın Hıristiyan nüfusunun korkunç yöntemlerle imhasına yol açan sonuçlarıyla.

* 1909 Adana Katliamı

Abdülhamid döneminin Ermeni katliamlarından birisi de Nisan 1909'da yaşanır. Tabii bu katliamlar sadece Abdülhamid'le açıklanabilecek gelişmeler olarak da görülmemelidir. Çünkü 1908 yılında ilan edilen 2. Meşrutiyet'le Osmanlı'nın idari ve siyasi yapısı, otuz iki yıldır iktidarda olan despotik Sultan Abdülhamid'in uygulamaları sonucu kapatılan meclisin açılması ve askıya alınan Kanun-i Esasiye'nin yürürlüğe konulmasıyla kısmen değişime uğramıştı. Ama esas niteliğine dair bir değişimden de söz edilmesi doğru olmayacaktır. Çünkü Osmanlı tahtında yetkileri kısıtlansa da halen Abdülhamid oturmakta ve Osmanlı rejimi kurumsal, idari ve kadrosal yapısını olduğu gibi korumaktaydı. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik vurgusu 1908'e giden sürecin ruhunu yansıtıyor gibi gözükse de Abdülhamid iktidarına muhalif olan ama Türk etnik egemenliği temelinde Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğine odaklanmış İttihat ve Terakki düşüncesi sürecin siyasi-ideolojik gücü konumundadır. Dolayısıyla Adana katliamı değerlendirilirken Abdülhamid'in devam eden iktidar gücü ile İttihat Terakki'nin iktidarlaşma hırsı karşı karşıya gelen iki klik çatışması olarak süreçte kendini hissettirse de söz konusu Ermeniler ya da Ermeni kırımı olduğunda bu çelişkinin ortadan kalkarak yerini bütünlüklü Osmanlı rejiminin ortak tutumuna bıraktığı göz ardı edilmemelidir. Yaşananlar Osmanlı rejiminin, egemen güçlerin ve egemen düşüncelerinin sonucudur.

Dadrian, Adana katliamlarını soykırım provası olarak değerlendirirken şu zemine dikkat çeker: *"Jön Türk ittihatçı meşrutiyetçi devrimin aldatici niteliği, yaklaşık 25.000 Ermeni'nin kurban gittiği 1/14 Nisan-14/27 Nisan 1909 dönemindeki iki aşamalı katliamın başlatılmasıyla ayan beyan ortaya çıktı. Adanalı Ermeniler ittihatçıların meşrutiyet özgürlükleri ilkelelerinin açık ve kimi zaman ateşli savunucuları olarak tanınıyorlardı. Onlar, kimi Jön Türk liderliğine dış bileyen Abdülhamid'in sadık yandaşları, kimi*

koltuklarını taşıma endişesi taşıyan eski rejimin bürokratları ve çoğu 'gavur' tebaanın, eski reaya'nın kendileriyle eşit olması fikrini sindiremeyen öfkeli pek çok Türk'ü kıskırtma noktasına varıncaya kadar, yeni elde ettikleri özgürlüklerini kendilerinden geçerek kutluyorlardı. Ayrıca, Adana ve havalisi 1894–96 Abdülhamid devri katliam ve yıkımlarından kurtulmuş olan ender yerler arasındaydı. Şehrin yerlisi Ermeni ahalinin nispi zenginliğiyle birleşen bu olgu, onları fırsat düştüğünde imha edilecek uygun bir hedef haline getiriyordu.” (Dadrian, 2008: 270)

Kilikya yüzlerce yıldır Ermenilerin de yaşadığı bir bölgedir. Katliamlar esnasında 60–70 bin arasında Ermeni nüfusu olduğu tahmin edilmektedir. “31 Mart (12-13 Nisan) 1909 olayları” olarak bilinen ve iktidar çatışmasının fiili bir hal aldığı siyasi kriz ortamının hemen ertesinde, 14 Nisan'da Adana Ermenilerine saldırılar başlatılır. Ermeni mahalleleri hedeftedir ama Asur/Süryani kökenli Hıristiyan halklara da yönelir. Saldırının ilk aşamasında Ermeniler sınırlı silah ve teçhizatlarıyla öz savunma gücü oluşturarak önemli bir direniş gösterirler. Günlerce süren gerilim ve çatışma ortamına rağmen Ermeniler bir nebze olsun korunur ve saldıran Müslüman gruplara ağır kayıplar da verdirilir. Çatışma ve gerilim sürecinin uzaması Ermenilerin direniş gücünün zayıflamasına neden olur. İngiltere konsolosluğu aracılığıyla ateşkes ve uzlaşma arayışına mecbur kalırlar. Neticede silahlarını teslim ederler. Ama tam da bu sırada Adana'daki olaylara müdahale ederek “huzur ve güvenliği” yeniden sağlamak maksadıyla hükümet tarafından gönderilen ordu birlikleri kente ulaşır. İşte her şey bundan sonra başlar.

14–27 Nisan tarihleri arasında Adana sokakları savunmasız Ermenilerin en vahşi yöntemlerle katledilişine sahne olur. Ermenilerin silahlarını teslim etmelerine hem de sözde olayların önüne geçmesi amacıyla gönderilen Osmanlı birliklerinin kente gelişine rağmen katliamın sürdürülmesi her şeyi açıklamaktadır. Ermenilerin meşrutiyet yanlısı ya da Abdülhamid karşıtı olmasının önemi yoktur. “Gavur” olmaları, Hıristiyan olmaları, devlet nazarında güvenilmez ilan edilmelerine paralel Müslüman topluluklarda düşman olarak karşılık bulan algıların varlığı ve zenginlikleri yeterli nedenlerdir. Katledilmeleri vaciptir!

Kente gelen Osmanlı birliklerinden güç alan kalabalıklar ellerine ne geçirirlerse büyük bir hınç ve öfkeyle Ermenilere saldırır. Korkunç bir kıyım gerçekleştirilir. Savunmasız Ermeniler kadın, çocuk ayrıştırılmadan kesilerek, parça parça doğranarak, yakılarak en barbar biçimde katledilir.

Çoğu Ermeni diri diri yakılarak öldürülür. Okullar, hastaneler, kiliseler topluca kılıçtan geçirildikten sonra diri diri yakılmaların yaşandığı yerler olur. Çünkü savunmasız Ermeniler kurtulma umuduyla buralara sığınmıştır. Ama vahşetin kontrolden çıkmış hali hiçbir şeye müsamaha göstermez.

İki hafta süren kıyım seferberliğinde 25–30 bin Ermeni katledilir. Evleri, okulları, işyerleri, kiliseleri, hastaneleri ateşe verilir. Bütün varlıkları, dinsel fanatik duygularla saldıran gruplar tarafından yağmalanır. Her zamanki gibi egemen güçler cephesi vahşeti izlemekle yetinir ve Ermeni halkı bir kez daha kıyım maruz kalır. Binlerce Ermeni yaralanır, yerini yurdunu terk etmek zorunda bırakılır.

Onbinlerce Ermeni hunharca katledildikten sonra ittihatçı zihniyet bizzat Cemal Paşa'yı bölgeye gönderir. Olayların yatışması için tutuklamalar ve "yargılamalar" yapılır. 124 Türk idam edilir. Müslümanların tepkisini dindirmek amaçlı 7 Ermeni'nin de idamı eşliğinde!

Kısacası Osmanlı askeri birliklerinin, yerel sivil makamların ve Sünni kalabalıkların Osmanlı bekası ve din adına oluşturdukları dayanışma ve birliktelik temelinde Ermeniler katledilmişti! Bu katliam ve kıyım da 1894-96 kıyımı gibi tepkisizlikle ve olağan bir gelişme olarak karşılanmıştır. Egemen güçler cephesinin geleneksel tutumu Adana katliamında da bu şekilde cereyan eder. Ermeniler bir kez daha katliam, kıyım, yağma, yıkım ve sürgünle kaderlerine terk edilirler. Umutsuzluk ve karanlık, yaşamlarına hükmetmeye devam ediyordu, edecekti.

İttihat Terakki, İktidarlaşması ve Coğrafyanın Türkleştirilmesi

19. yüzyıla damgasını vuran ulus, ulus–devlet ideolojisi ve siyasal dinamikleriydi. Etnik ve inanç çeşitliliği açısından oldukça renkli demografik bir dokuya sahip Osmanlı İmparatorluğu da bu süreçte payına düşeni almaktan kurtulamaz. Bünyesindeki bütün etnik gruplar farklı düzeylerde de olsa ulus ve ulus–devlet ideolojisinden, siyasal dinamiklerinden etkilenirler. Nitekim bunun pratikteki yansımaları 19. yüzyılın sonlarına doğru çok daha somut görülmüştür.

Bu süreçte Osmanlı aydınları da egemen etnik kimliğin düşünsel alt yapısını oluşturacak yeni fikirlerin arayışına yönelirler. "Yeni Osmanlılar" ya da "Jön Türkler" bu arayışın ilk oluşumlarıdır. Avrupa merkezli burjuva düşüncelerden etkilenen bu çevreler, dönemin siyasal ve sosyal dinamiklerinden, hareketliliklerinden de beslenerek Tanzimat döneminin liberal reformlarını formüle eden taleplere hayat verirler.

Meşrutiyetin ilanıyla sonuçlanan gelişmelerde bu uyanışın ve fikir hareketlerinin etkisi önemli olmuştur.

Osmanlı iktidarına karşı gelişen muhalefet gruplarının kökleri de esas olarak bu zemine dayanır. İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) de Tanzimat döneminin ürünü olan bu muhalefet ruhundan beslenen farklı grupların ve fikirlerin etkileşimiyle şekillenir. 1880'lerde Osmanlı sultanının politik tutumunu hedef alan eleştirel yaklaşımlar temelinde bir araya gelen öğrencilerin örgütlenmesiyle İTC'nin oluşum süreci başlar. 1889 yılında farklı etnik kökenlere sahip bir grup öğrenci "İttihad-i Osmaniye" (Osmanlı Birliği) adıyla bir cemiyet kurarlar. Kurucuları arasında Arnavut İbrahim Tema, Kürtlerden Abdullah Cevdet – İshak Sükuti, Çerkez Mehmet Reşit gibi öğrenciler vardır. İsminden de anlaşıldığı gibi ana fikirleri Osmanlı birliğidir. Osmanlılık fikrinin modern kavramlarla yeniden şekillendirilmesi olarak da ifade edilebilir. Zaten esas amaç Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunması olarak açıklanmaktadır.

Kendi iktidarını ve politikalarını hedef aldığını bilen Abdülhamid kısa sürede takibatlarla, kovuşturmalarla, çeşitli baskılarla, gözaltı ve tutuklamalarla bu oluşumları ezmeye yönelir, üyelerini sürgüne gönderir. Yurt dışına çıkanlar benzer arayış içerisindeki farklı grup ve çevrelerle ilişkilenererek, etkileşimde bulunarak varlıklarını sürdürürler. Paris'te Ahmet Rıza'nın liderliğindeki bir başka oluşumla birleşirler ve Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti adında yeniden yapılanırlar. Kısa sürede Avrupa başkentlerinde şubeler açarak etki alanlarını genişletirler. 1902 yılında da Paris'te geniş katılımlı I. Jön Türk Kongresi'ni örgütlerler. Osmanlı muhalefet güçlerinin birliğini sağlamak, kongrenin esas hedefi olarak benimsenir. Amaç Osmanlı'nın dağılıp parçalanmasını önlemek, toprak bütünlüğünü korumak ve birliğini güçlendirmek için mevcut rejime baskı yaparak Meşrutiyetin kazanımlarının yeniden işlevli kılınmasını sağlamaktır. Bu amaç etrafında Ermeni, Rum, Yahudi, Çerkez, Türk, Arap, Arnavut, Kürt kökenlilerle birlikte toplamda 47 farklı uyruktan temsilci kongreye katılır. Padişahın tahttan indirilmesi, yerine yeni bir padişahın getirilmesi, '76 Anayasası'nın yürürlüğe konulması, meclisin açılması gibi talepler üzerinden asgari bir birlik sağlansa da uzun ömürlü olmaz. Farklı gruplar şeklinde ayrışmalarla birlik sekteye uğrar.

1906 yılında asker kökenlilerden ve bürokratlardan oluşan daha radikal bir grup ise Selanik'te Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kurarlar. Bu grup Paris'te bir başka oluşumla birleşerek 1907 yılında İttihat ve Terakki Ce-

miyeti olarak siyaset sahnesindeki yerini alır. İTC'nin merkezi Selanik'tir. Ordu saflarında örgütlenirler. Kısa sürede Balkanlardaki birçok kentte ve ordu birimlerinde destek bularak büyümeye ve gelişmeye başlarlar. Ordu içinde yapılmış olmaları çeşitli fırsatlar sağladığından taban bulmaktan ve örgütlenme olanağından yana önemli avantajlara sahiptirler. Zaten kısa sürede Anadolu'ya da açılarak faaliyetlerini yayarlar. Farklı etnik çevrelerin de desteğini edinirler. Mesela Ermeni Taşnak örgütünün İTC ile kurduğu ilişkinin zamanla ortaklığa dönüşecek düzeye varması gibi.

İTC asker-sivil-bürokrat kadrolardan oluşan ve gücünü ordudan alan bir yapılanmaydı. Askeri karargahlar örgüt merkezleri, şube ve hücreleri gibi kullanılmaktaydı. Onların da asıl amaçları Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumak ve imparatorluğun geleceğini güvence altına almaktı. Halkların sorunlarıyla ilgilenen ve bu sorunların çözümünü politik amaç edinen bir oluşum değildi. Aksine halka güven duymuyorlardı. 1908'e giden süreçte hürriyet, eşitlik, kardeşlik gibi kavramları amaçlarına giden yolu açmanın ajitatif söylemleri olarak nasıl kullandıkları bile her şeyi anlatmaktaydı.

İTC, 1908'e kadar geleneksel "Osmanlıcılık" fikrini yani Osmanlı birliğini güçlendirmeyi esas alan siyasi söylemler temelinde kendini yansıtıyordu. Bu söylemlerin özünde ise tartışmasız Türk etnik kimliğinin egemen millet olması gerektiği düşüncesi ve bunun vazgeçilmezliği yatıyordu. Gerek "Osmanlıcılık" gerekse de "İslamcılık" her ikisinde de hakim millet kavramı dinamik biçimde yer alıyordu. Ama Osmanlı'nın çok uluslu yapısal gerçekliğinden dolayı doğrudan işlenmiyordu. Her ne kadar görünürde öne çıkmıyormuş gibi algılansa da sürecin dinamikleri egemen ulus ideolojisini içten içe besliyor ve güçlendiriyordu. Çünkü ulusal öz arayışlarının hakim olduğu zamanlar yaşanıyor ve siyasallaşarak hızla yayılıyordu. Bu da Osmanlı'nın yapısal krizlerinin, açmazlarının ve çelişkilerinin derinleşmesi ve çözülmesinin hızlanması anlamına gelmekteydi. İTC de bu gerçeği görerek siyasi-ideolojik konumunu amaçlarını ve yöntemlerini gizli bir örgüt olmanın olanaklarını da kullanarak şekillendirmekteydi.

İTC'nin kurucu kadroları ve çoğunluk üyeleri asker kökenliydi. Dolayısıyla ordu ile iç içe geçmişti ve bu zeminden ötürü de başından itibaren militarist bir ruha sahipti. Siyasi ve ideolojik gücünü büyük oranda bu militarist zeminden alıyor ve ayrıca bu zemini siyasallaştırarak mevcut devinime süreklilik kazandırıyor. Haliyle militarist siyaset ruhunun zoru, zorbalığı meşru gören ve her türden provokatif, komplocu ve darbeci yö-

nelimi amaca ulaşmanın olağan yolu ya da siyasal süreçleri olarak benimseyen bir oluşuma dönüşmekteydi İTC.

Nitekim 23 Temmuz 1908 gecesi Osmanlı padişahı Abdülhamid tekardan Meşrutiyet'i ilan ettiğini açıklar ama padişahı buna zorlayan ise İTC'nin Balkanlardaki askeri darbeciliğidir. İktidarlaşma gösterileri padişahın geri adım atmasında belirleyici olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilan edilmiş süreci aynı zamanda İTC'nin iktidar hırsını ve bu amaç için neler yapabileceğini göstermiştir.

Elbette ki 1908, İTC'nin nihai darbesiyle sonuçlanan bir süreç değildi. Despot Osmanlı rejimine ve politikalarına karşı tepki gösteren irili ufaklı onlarca çevrenin, oluşumun ekonomik-sosyal içerikli demokratik isyan birikiminin de payı büyüktü. İTC kitle desteğinden yoksundu ama kitlesel muhalefetin, iktidarı zorlayan hareketliliğinden faydalanmak için de fırsat kollayabiliyordu. Birkaç yerde grevler, işgaller, protestolar, gösteriler dağınık ve parçalı da olsa gerçekleşmekteydi. Ağır vergilere, düşük ücretle çalıştırılmaya, ücretlerinin ödenmemesine, yerel yöneticilerin zorbalıklarına ve türlü haksızlıklara karşı tepkiler dalga dalga yayılmaktaydı. İTC ise bütün bunları ilgiyle izlemekte, iktidarı zorlayan, zayıflatan gelişmeler olarak görmekteydiler. Bu nedenle ve kendi amaçlarına giden yolu düzeltirme potansiyelinden dolayı bu tepkileri ürkekçe de olsa desteklerler. Tabii sadece padişahın tahttan indirilmesine kadar. Çünkü böylesine bir muhalefetin daha fazla politikleşmesini arzu edemezlerdi. Söz konusu olan imparatorluğun bekasıydı.

II. Meşrutiyet, Osmanlı rejimini siyasi ve idari açıdan köklü değişime zorlayan bir gelişme değildi. Esasen iktidarın asker-sivil bürokrasinin güçlenmekte olan yeni bir kesimiyle paylaşılmasına ya da el değiştirmesine ortam hazırlayan yol açılmıştı. Egemen sınıflara ve güç odaklarına iktidar yolunu açan ve olanaklar sunan bu gelişmenin ezilen halklar, etnik topluluklar ve inanç gruplarının ihtiyacı olan temel hak ve özgürlükler konusunda da adımların atılmasına olanak sunması uzak ihtimaldi. Çünkü gelişmeye yön veren ve hakim olan egemen sınıf ideolojisi ve politikasıydı. Kaybeden, halklar olacaktı.

Buna rağmen geniş bir kitle, umut beslemekten vazgeçmez. Baskının, sömürünün, zorbalığın bir bütün kalkmayacağını bilmelerine rağmen bir şeylerin değişeceğine inanmayı sürdürürler. Açılan meclise etnik çeşitliliğin temsiliyet düzeyinde de olsa yansımış olması özellikle Hıristiyan topluluklardaki beklentiyi daha da büyütür. Ama bu bahar esintileri kısa sürer.

“31 Mart Olayı” olarak bilinen ve 13 Nisan 1909’da yaşananlar Meşrutiyetin özden yoksul şekilsel iklimini tersyüz eder. Keskin bir iktidar çatışmasına sahne olan süreç daha başka faktörlerin de etkisiyle kısa sürede nitelik değiştirmeye başlar. Bunun zemini ve potansiyeli zaten mevcuttu. Sadece zamanını beklemekteydi. Abdülhamid yanlılarının neden olduğu iddia edilen kargaşa ve isyan hareketleri İttihatçı güçler tarafından kanlı biçimde ve sorgusuz yargısız idamlar eşliğinde bastırılır ve Abdülhamid tahttan indirilir. Böylece İTC’nin iktidarlaşma yolundaki bir büküntü daha ortadan kaldırılmış olur. Kısa sürede Osmanlı idari kurumlarını eline geçiren İttihatçılar asıl niyetlerini ortaya koyan baskıcı uygulamalara hiç vakit kaybetmeden başlarlar.

Tarihçi ve yazar Ayşe Hür bu durumu şu şekilde özetler, *“İlk iş muhaffilere baskıyı arttırmak oldu. 14 Nisan 1909 tarihli Serseriler ve Zanlı Kişilerle İlgili Kanun ile kişisel özgürlükler zaten büyük ölçüde kısıtlandı. 25 Nisan 1909’da ilan edilen sıkıyönetim 15 Temmuz’a kadar sürdü. Bu arada bir dizi yasaklayıcı kanun çıkarıldı. Bunlardan 17 Haziran 1909 tarihli İctimaat-ı Umumiye Kanunu ile protesto toplantıları ve gösterileri yapmak imkansız hale geldi. 31 Temmuz 1909 tarihli Matbuat Kanunu ile basın özgürlüğü ciddi ölçüde kısıtlandı. 11 Ağustos 1909 tarihli Müslüman Olmayan Vatandaşların Askere alınmasıyla İlgili Kanun, 15 Ağustos 1909 tarihli Tatil-i Eşgal (Grev) Kanunu, 23 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu ve Eşkıyalık ve Fırsatçılığın Önlenmesiyle İlgili Kanun ise kullanılan elinde hem olumlu hem de olumsuz işlevler görebilecek kanunlardı.”* (Hür, 2012:130)

Baskıcı, darbeci, komplocu ve diktatöryal özellikleriyle halklar üzerine karabasan gibi çökecek olan iktidar odağı temellerini atmaya başlamıştı. Kısa bir süre önce en önemli amaçları olan siyasal kurumlar (meclis, anayasa, seçimler vs.) artık kendi önlerinde engeldi. Bu kurumların tasfiye edilmesi İttihatçıların yeni amaçları arasında ilk sırayı alır.

1912 Aralık ayında yapılan ve İttihatçıların her türlü baskı, entrika, hile, şantaj gibi yöntemlerinin damgasını vurmasından dolayı “sopalı seçim” olarak adlandırılan seçim pratiği ve devamında Ocak 1913’te tarihe “Babıali Baskını” olarak geçen hükümet darbesiyle İttihatçılar tek başlarına iktidarı ele geçirirler. Muhalefeti “vatan haini” ilan ederek sustururlar ya da tasfiyeye yönelirler. Sıkıyönetim ilan ederek yoğun bir baskı ortamı oluştururlar. Artık İTC’nin tek başına iktidarlaşması gerçekleşir.

Tabii bu süreçte Trablusgarp ve Balkan savaşları da yaşanır. Osmanlı

İmparatorluğu bu savaşlarda hem toprak hem de nüfus kaybeder. Topraklarının üçte birine denk gelebilecek büyüklükte Rumeli'nin yüzde 89'unu yitirir. Trablusgarp ve Onikiada İtalya'nın eline geçer. Bu toprak kayıpları Osmanlı'nın çözülmeye, parçalanmaya ve dağılmaya devam etmesi demektir. İttihatçılar ve egemen sınıfların kaygısı ve telaşı büyür. Balkan Savaşları artık bir dönüm noktası olur. Osmanlı egemenleri yani İttihatçılar "Osmanlılık" fikrinin gelinen aşamada siyaseten iflas ettiğine hükmederler ve etnisiteye dayalı yeni bir siyasal-ideolojik ruh, ideal ve kimlik oluşturmaya yönelirler. Elde kalan coğrafya her ne pahasına olursa olsun Türkleştirilmeli, Türk yurdu yapılmalı ve Türk ulus devletinin toprağı haline getirilmeliydi. Balkan Savaşları'nın sonuçlarıyla, 20. yüzyılın başından itibaren olgunlaşmaya başlayan Türklük, Türkçülük, Pan-Türkçülük, Turancılık gibi egemen etnik vurgular kısa sürede siyasallaşarak coğrafyadaki bütün ezilen halkların kaderini etkileyecek pratik yönelimin temel unsurları haline getirilir.

"Türkçülük" etnik söylemi 20. yüzyılın başından itibaren sıklıkla dilendirilmeye başlanır. Özellikle Kafkaslardan ve Balkanlardan zorunlu göçlee Osmanlı topraklarına yerleştirilen Müslümanlar arasında daha yaygın ifade edilir. Çünkü bu topluluklarda Pan-Slavizme tepki olarak ortaya çıkan etnik köken arayışı ve vurgusu kısa sürede siyasallaşmıştır. Türklerin birliği olarak tariflendirilen Pan-Türkçülük ya da etnik kökeni coğrafi zeminle bütünleştiren Pan-Turancı söylem, İTC'nin kadroları arasında da karşılık bulur. Türklerin kökeninin Orta Asya'ya dayandığı ve başka toplulukların da atası olduğu yönünde ırkçı teoriler de bu süreçte ortaya atılır. Gelişmelerin, etnik arayışları sürekli olarak kamçılacağı zamanlarda Türkçülük düşüncesi de sürecin ideolojik-siyasal atmosferinden beslenerek önemli siyasal, stratejik bir unsur olarak zamana damgasını vurmaya başlar.

Balkan Savaşları sonrası Osmanlı egemen sınıflarının temel ideolojik argümanı modern ulus kavramlarıyla harmanlanarak işlenen Pan-Türkçülük ya da Turancılık olur. O yüzden zaman kaybetmeden siyasal, toplumsal, ekonomik ve sosyal dokunun bu ideoloji, içerikle şekillendirilen amaçlar doğrultusunda dönüştürülmesine girişilir. İktidarlaşan İTC, ideolojisini ve siyasetini de egemen kılmak istiyordu. Yaşamın her alanı Türkleştirilecekti. Tabii ki Müslümanların birliği söylemi de kullanılarak. Tepeden olgunlaştırılarak topluma dayatılan etnik söylemler İttihatçıların sistematik ele alışları ve ceberut uygulamalarıyla hakim hale getirilir ve kısa sürede de militarist ırkçı örgütlenmeler üzerinden yaygınlaştırılır.

Kısacası İttihatçılar, ulus bilincinin gelişmesi ve ulusal bir devlet kurulması için gerekli zorunlulukların ve ön şartların farkına varmışlardı. Siyasal ve toplumsal birliğin sağlanması, ortak ulus aidiyetleri etrafında kimlik yaratılması ve bu unsurlar temelinde Türklüğün ete-kemiğe bü-ründürülmesi, yani "Türkleştirme" yönelimin öncelikle ve esas siyasal dinamikleri olarak benimsenir. İTC'nin "Türkleştirme" politikası, coğrafyanın Türk ve Müslüman olmayan nüfustan arındırılmasına dayanmaktaydı. Etnik çeşitlilik ve nüfus yoğunluğu önemli bir sorundu. Bu dinamikler radikal biçimde çürütülmeden, yıkıma uğratılmadan ve tasfiye edilmeden amaçlananlar gerçekleştirilemeyecekti. Homojen bir zemin ve etnik birlik ancak bu şekilde mümkün olabilecekti.

İttihatçılar kesin olarak güzergahlarını belirlemişlerdi. Tehcir, sürgün, zorla göçertme ve çeşitli iskan politikalarıyla süreç başlatılacaktı. Aynı anda ekonomik varlıklar da Türkleştirilecekti. Bunun anlamı Ermeni ve Rum varlıklarına her ne pahasına olursa olsun el konularak Müslüman nüfusa aktarılması demektir. Sermayenin, ekonominin "Türkleştirilmesi" bir çeşit yağma ve gasp yoluyla gerçekleştirilecekti. Zaten aynı süreçte yoğun göçlerle gelen Müslüman nüfusun iskan edilmesi gibi bir sorun da mevcuttu. İTC bu nüfusun, demografik yapısının yeniden yapılandırılması yönünde Hıristiyan nüfusun yoğun olduğu bölgelere dağıtılmasına karar verir. Böylece hem denge durumu sağlanmış olacaktı hem de mevcut zeminin etnik ve dini dokusu arzulan biçimde dönüştürülecekti.

Emperyalist paylaşım savaşına doğru gidilirken İTC'nin de temel politikası kesin çizgileriyle şekillenmişti. Bu topraklar gerçek köklerinden, renklerinden arındırılacaktı. Ermeniler ve Rumlar başta olmak üzere Müslüman olmayan topluluklar tasfiye edilecekti. Malları, mülkleri, tüm varlıkları "İktisadın Türkleştirilmesi" adı altında gasp edilecek ve Müslümanlara dağıtılacaktı. Tehcir, sürgün kesintisiz hayata geçirilecekti. Nitekim Balkan Savaşları sonrasında yüzbinlerce Rum'un, yaşadıkları yerlerden zorbalıkla kopartılarak iç bölgelere ve Yunanistan'a gönderilmesiyle ilk işaret de verilmişti. Coğrafyanın kadim halkları için yıkım zamanı işlemeye başlamıştı.

Arındırma Politikasının Olgunlaştırılması

İTC, Osmanlı egemen sınıflarının iktidar odağı konumuna gelmişti. Ekonomik, sosyal ve siyasal tüm projeleri şekillendiriyor ve uygulanmasını bizzat yürütüyordu. Mevcut coğrafyanın Türk etnik unsurunun vatani ha-

line getirilmesi asli amaç olarak belirlenmişti. Bunun için de kapsamlı ve zora dayalı arındırma politikası tek seçenektir. Zordu ama uygun zemin yaratıldığında da imkansız değildi. İttihatçılar kararlı biçimde bu amaç için hazırlıklara yoğunlaştılar.

Her yerde İTC üyeleri, kadroları, örgütleri ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın zinde güçleri seferberlik ilan edilmişçesine kara propaganda çalışmalarına girişir. Güçlü ideolojik bir zeminin yaratılması ve ırkçı faşist rejimin söylemlerinin toplumda karşılık bulabilmesi gerekiyordu. Müslüman topluluklar kışkırtılacaktı. Merkezi ve yerel düzeyde tüm kurumlar ve güçler tek amaç doğrultusunda harekete geçerek yalan, yanlış ve gerçek dışı söylemlerle karalama kampanyalarına girişirler. Müslüman topluluklar din üzerinden tahrik edilerek, kışkırtılarak Hıristiyanlara düşmanlık temelinde yönetilecekti. Böylece devlet gücünün kitlesel desteği ve yedek kuvveti de süreçteki yerini alacaktı.

Toplumsal sorunların, yoksulluğun, açlığın ve birçok sıkıntının sebebi olarak "gavur"lar, "dinsizler" , "inançsızlar" olarak zihinlere öteden beri kazınmış Hıristiyanlar işaret edilir. Özellikle de Ermeniler ve Rumlar. Osmanlı'nın toprak kaybetmesine "hain" Hıristiyanların neden olduğu düşüncesi işlenir. Ermenilerin doğuda devlet kuracağı ve Osmanlı'nın yeniden toprak yitireceği söylemine özellikle ağırlık verilir. Ermenilerin ve Rumların ekonomik başarıları Müslümanların yoksulluğunun nedeni olarak propaganda edilir. Birçok yerde "gavur malı satın almayın" , "onlarla bu yönlü ilişki kurmayın" şeklinde ayrımcılığı, nefreti, dışlanmayı ve düşmanlığı körükleyici söylem ve uygulamalara başvurulur. Böylece hem düşmanlık duygusu kışkırtılmakta hem de ittihatçı fanatizmin tohumlarına hayat verilmekteydi. Zaten 1894-96 ve 1909 Adana katliamları sürecinde, Müslüman topluluklar rejimin beklentilerine fazlasıyla yanıt olmuşlardı. Bunun deneyimi ve birikimi taşınmaktaydı. Zihinler silahlanmış ve amaçların gerçekleştirilmesi doğrultusunda yeniden silahlanarak harekete geçebilecek önemli bir yedek gücün ya da anında mobilize edilebilecek milis gücün varlığını bilmek İttihatçıları daha da şevklendirmekteydi.

Yüzyıllardır "Millet-i Hakime" ve "Millet-i Mahkûme" şeklinde dinsel egemenlik temelinde ayrımcılık zaten yapıyordu; bu durum ayrıca ekonomik, siyasi ve idari yapı içerisinde meşrulaştırılmış kurumsal bir uygulama haline dönüştürülmüştü. Toplumları mevcut sosyal düzen içerisinde birbirinden ayırıştırıran, ilişkilere bu çerçevede mesafe koyan, dinsel önyargılar temelinde olumsuz düşüncelere süreklilik sağlayan ve her an kış-

kırtılmaya müsait bir eşikte tutulan duygulanımlara zemin sunan, dinamik bir ortam vardı. Egemen güçlerin en küçük bir işaretiyle de düşmanlık düzeyine varmış olan hislerin nasıl da yıkıcı hale gelebildiği pratikte görülmüştü. Zamanın ruhuna ve dinamiklerine göre tekrardan kullanılabilirdi.

İttihatçı rejimin içe yönelerek coğrafyayı “Türkleştirme” politikasını esas almasında Alman etkisi, katkısı ve yönlendiriciliğinin de payı büyüktür. Bu politikanın ana hatları bizzat Alman generalleri ve siyaset erbabları tarafından şekillendirilir. Balkanların yitirilmesi sonrası İttihatçılara sıklıkla, Osmanlının geleceğinin Anadolu topraklarında ve ırksal bağların olduğu düşünülen Asya topraklarında yattığı söylenerek buralara yönelmesi gerektiğinde ısrar ederler. Kaybedilen Avrupa topraklarından vazgeçilmesi gerektiğine ve doğunun esas alınmasına dönük adeta propaganda kampanyaları başlatırlar. Özellikle de Anadolu’nun Türkleştirilmesi konusunu ise hiçbir tereddüde yer vermeyecek biçimde savunurlar. Pan-Türkçü ya da Turancı söylemlerin öne çıkmasını ve İttihatçı politikaların esas omurgası haline gelmesini bizzat desteklerler, teşvik ederler. Çünkü Osmanlı’nın rotasını Kafkasya’ya çevirmesi Alman emperyalist çıkarları ve yayılcılığı açısından önemlidir.

İttihatçı rejimin coğrafyayı Türkleştirme politikası kapsamında Ermenileri ve Rumları tasfiye etmesi amaçlaması ve Turancı emeller adına Kafkasya’ya yönelmesi, Alman emperyalizmiyle çıkar ortaklığının politik olarak kesişme noktasını oluşturur. Artık derin birliktelikler içerisinde halkların yaşamlarına kastedebilecekleri zemini ve zamanı yaratmışlardı.

Alman emperyalizmi, 20. yüzyılın başında Namıbya’da Hererolar ve Namalar atlı toplulukları sömürgeci emelleri uğruna soykırım olarak tanımlanabilecek vahşiliklerle katledilmişti. Bir halkın sistematik biçimde nasıl yok edilebileceğinin sıcak deneyimini taşıyorlardı. Kendileri gibi ırkçı faşist ruha sahip İttihatçılara katletme ve tasfiye konusunda yol gösteriyor ve olası planların şekillendirilmesine büyük bir azimle destek veriyordu.

Paylaşım savaşının başlamasından birkaç ay önce Alman-Türk Derneği’nin organize ettiği bir konferans gerçekleştirilir. Bu konferansta, Alman yetkilileri hazırladıkları rapor çerçevesinde İttihatçılara çeşitli önerilerde bulunurlar. Hem Türk-Alman ittifakının derinliğini anlamak hem de İttihatçı yönelimin nasıl temellendiğini görmek açısından önemlidir. İşte öneriler:

“1. Rusya neredeyse yüzyıldır uyruk milletleri korumak istediği bahanesine sığınarak, Türkiye’nin iç işlerine müdahale ediyor.

2. *Sonuçta imparatorluğun tüm Türk olmayan milletleri kendilerini Türk hâkimiyetinden kurtarmışlar ve Türkiye'nin toprakları iyice küçülmüştür.*

3. *Balkan Savaşı krizinden yararlanarak, Ermeni sorununu yeniden ısıtan Rusya'nın yeni bir reform süreci ortaya atmaktaki gizli amacı, Türk topraklarının daha da küçültülmesidir.*

4. *Türkiye'nin başına yeni bir felaket sarmamak için Van, Bitlis ve Erzurum gibi Rus-Türk sınır bölgelerine komşu vilayetlerinde yaşayan yarım milyon Ermeni'nin tahliye edilmesi şarttır. Bunlar güneye nakledilerek, Halep ve Mezopotamya bölgelerinde yeniden iskan edilmelidir.*

5. *Buna karşılık, bu yörelerde yaşayan Araplar, Rus-Türk sınır boylarına yeniden iskan edilmelidir."* (Dadrian, 2008: 374)

İTC'nin yegane arzusu netleşmiş, asgari düzeyde hazırlıklar yapılmış ve uluslararası siyaset arenasının krizleri de derinleştiğinden uygun ortam ve fırsatlar kapıya kadar gelmişti. Takibat, tehcir, imha, yağma, talan ve topyekün yıkım; arındırma politikasının pratik karşılığı ya da tarifi böyledi. Hıristiyan nüfusun kökten tasfiyesi için bütün zor ve şiddet unsurları da dahil her yola başvurulacaktı. Bir nevi içe dönük bir "fetih" ya da "işgal" saldırısı olarak da ifade edilebilecek kapsamlı süreç için her şey hazırlanmıştı. Artık tehcir ve etnik temizlik yani soykırım, Anadolu ve Mezopotamya halklarını hedefleyen iç içe geçmiş eş güdümlü iki saldırı politikası olarak zamana hükmetmeye başlamaktaydı.

Ermeniler ise 1908'de gelen bahar esintisinin çok kısa sürdüğünü 1909 Adana katliamıyla görmüşler ve bir kez daha derinden sarsılmışlardı. Dağınık, örgütsüz ve savunmasızlardı. Ermeni devrimci ve ulusalcı örgütleri ise bu durumu tersine çevirebilecek politikalar oluşturarak, gidişata gereken müdahalede bulunamamıştı. Taşnak partisi yüzyılın başından itibaren İTC ile birlikte hareket ediyor ve burjuva siyaset arenasında uzlaşmacı tutumunu öne çıkararak mevcut ilişkiyi sürdürüyordu. Ermenilerin yoğun olduğu Doğu vilayetlerinde toprak bütünlüğünün korunacağına söz verdiği sürece İTC Taşnak'la ilişkilerin sürdürülmesinden yana pragmatist tutumunu korur. Bu durum 1914 yazında tersine döner. İttihatçılar Taşnak'a Rusya'ya karşı destek vermeleri yönünde baskı yaparlar ve karşılık bulamayınca ittifak sonlanır.

İstanbul, Van, Erzurum, Trabzon gibi sınırlı sayıda yerde görece Ermeni örgütlerinin etkisi vardır. Kimi yerlerde olanaklar dahilinde gerilla birlikleri şeklinde yerel birimler de oluşturulur ve önemli eylemler yapılır. Özellikle

Fedailer olarak bilinen ve Ermenistan düşüne inanarak idealleri uğruna direnişle simgeleşen birçok ismin ya da küçük grubun olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde Rus ordusunun da desteğiyle oluşmuş, esas olarak Rusya sınırları içindeki Ermenilerden oluşan gönüllü birliklerin on binlerle ifade edilen sayıya ulaşması da bu sürecin bir başka gelişmesidir.

Netice itibariyle Ermeniler gelmekte olan ölümcül fırtınayı savuşturabilecek güçten, olanaklardan ve hazırlıklardan yoksundular. Bazı illerde ilçelerde ya da (Van, Zeytun, Musa Dağı, Şebinkarahisar, Boğazlıyan, Urfa-Gernüs köyü, Tosya) olanaklar dahilinde direniş, karşı koyma ve çatışma biçiminde belirli bir potansiyele sahip olursa da güçleri ve olanakları dayanma gücünü sınırlandırabiliyordu. Esas itibariyle Ermeniler ölümcül zamanların ayak sesleri geldiğinde açıktaydılar ve savunmasızlığa itilmenin türlü uygulamalarıyla da adeta kurban durumuna getirilmişlerdi.

Biraz da Ermeni nüfusunun coğrafi dağılımına ve büyüklüğüne bakarak, gelmekte olan ölümcül fırtınanın ne kadar geniş bir alanda etkisini gösterdiğinin ya da yayıldığıının anlaşılması mümkün olabilir.

Ermeniler esas olarak yurtları olan Doğu Anadolu'da yaşasalar da genişçe bir alana dağılmış durumdaydı. Mezopotamya'nın kuzey sınır hattı, Doğu Anadolu illeri, Kilikya, Kapadokya, İstanbul ve çevresi, Trabzon, karadeniz'in iç kısımları ve daha birçok yerde Ermeniler yaşamaktaydı.

J. Mc. Carthy 1912 ile 1914 yılları arasına dair nüfus verileri üzerinde çeşitli bilgiler vermektedir. 1912 yılında Patrikhane istatistiklerine göre Vilayet-i Sitte [Altı il: Harput, Van, Bitlis, Diyarbakır, Erzurum Sivas] nüfusunun tamamı yani Türk, Kürt, Ermeni, Çerkez, Ezidi, Laz, Çingene, Süryani-Kildani-Yakubi, Rum, Zaza, Kızılbaş şeklinde gruplandırılarak bütün nüfus verilir. Uzun olduğu için buralardaki Ermeni nüfusuyla sınırlı tutuldu. İşte 6 ildeki Ermeni nüfusu:

	Erzurum	Van	Bitlis	Harput	D.bakır	Sivas	Toplam
Ermeniler	215.000	185.000	180.000	168.000	105.000	165.000	1.018.000

(Carthy,1998:47)

Yazar devamında patrikhanenin Osmanlı İmparatorluğunda 192 yılındaki bütün Ermenilere ilişkin verilerini aktarır:

"Türkiye Ermenistanında	1.018.000	
Vilayeti Sitte'nin diğer bölgelerinde	145.000	
Kilikya'da	407.000	
Avrupa Türkiyesi'nde	530.000	
Toplam	2.100.000"	(Carthy, 1998:50)

Yerel bazda ayrıntılandırılan bir başka tabloda ise şu bilgiler verilmektedir. (Carthy, 1998:88)

“130 Rumi yılındaki (1913 – 1914) il sınırlarına göre Ermeni nüfusu

Vilayetler	Yayınlanmış Nüfus	Düzeltilmiş Nüfus	Yazımlama Yılı
Hüdavendigar [Bursa]	61.131	69.132	1330
Aydın	20.766	25.231	1331
Ankara	53.957	63.605	1331
Konya	13.225	16.808	1330
Kastamonu	8.959	10.586	1332
Trabzon	40.237	41.211	1332

Bağımsız Sancaklar			
Antalya	630	800	1130
Biga	2.541	2.836	1331
Bolu	2.972	3.512	1332
Canik	28.576	29.268	1332
Eskişehir	8.807	10.161	1330
İzmit	57.789	70.659	1331
Kayseri	52.192	61.538	1331
Karahisar	7.448	8.415	1330
Karesi	8.704	9.834	1330
Kütahya	4.548	5.138	1330
Menteşe	12	15	1331
Niğde	5.705	7.250	1330
Toplam	378.259	435.995	

Nüfus verilerinin oluşturulmasında kiliselerin sorumluluğu öne çıkmaktadır. Kiliseler genel olarak kendi cemaatlerini kayıt altına aldıklarından, verilen bilgilerin mevcut nüfus durumunu asgari düzeyde de olsa yansıtabileceği düşünülebilir. Bu veriler Türk tarih dizicilerinin nüfus üzerindeki inkarcı yaklaşımlarının boşa çıkartılması açısından önemlidir.

Paylaşım Savaşı, Almanya ile İttifak ve İttihatçılara Doğan Fırsatlar
Savaş Temmuz 1914'te başlar. İttihatçılar, Osmanlı'nın savaşta yer almayacağını “tarafsızlığını” ilan ederek duyurur. “Tarafsızlık” ilanının göstermelik olduğu da herkesin malumudur. Çünkü bambaşka hesaplar, hedefler, çıkarlar söz konusudur. İttihatçı emellerle Alman yayılmacılığının kesiştiği çıkarlar zemininin stratejik önem arz ettiği bir zamanda bunun inandırıcılığı yoktu. Zaten “tarafsızlık” ilan edilirken bir yandan da Osmanlı ile Almanya gizli ittifak anlaşması imzalarlar.

“Almanya ile Türkiye Arasındaki Gizli Antlaşma
İstanbul, 2 Ağustos 1914

1- Almanya ile Osmanlı devletleri, devam etmekte olan Avusturya-Sırbistan muharebelerinde tarafsız kalacaklardı.

2- Eğer Rusya savaşa girerse ve Almanya da Rusya’ya karşı savaş ilan ederse, Osmanlı devleti Almanya’nın yanında savaşa girecekti.

3- Osmanlı devleti savaşa girerse, Türk ordusunun kumandası Alman askeri heyetine verilecekti.

4- Almanya, itilaf devletlerine karşı Osmanlı devletinin mülki tamamiyetini kabul edecekti.

5- Bugünkü muharebelerden doğabilecek uluslararası karışıklıklardan iki imparatorluğu korumak için kurulan bu birlik yukarıda isimleri geçen delegeler tarafından imzalanır imzalanmaz yürürlüğe girecek ve 31 Aralık 1918 tarihine kadar geçerli olacaktır.

6- İki taraftan biri bu sürecin sonlandırılmasından altı ay öncesine kadar anlaşmanın fesholacağını diğer tarafa bildirmemezse anlaşma beş yıl daha uzatılmış olacaktır.

7- Anlaşma bir ay içerisinde imparator ve padişah tarafından imzalanacaktır.

8- Anlaşma gizli olacak ve iki tarafında onaylamasıyla yayınlanacaktır.” (Yeghiayan/Fermenian, 2009: 173)

Osmanlı egemen güçleri Ermeni sorununu radikal yöntemlerle halletmeye karar vermişken böylesine bir savaş ortamının istisnai fırsat sunacağını çok iyi bilmekteydiler. Dolayısıyla bu ortam ve fırsatlardan en iyi biçimde faydalanmanın hesabı ve hazırlığı içinde pusuda bekleniyordu.

Nitekim Rusya Temmuz 1914’te seferberlik ilan eder. Ağustos başında da Almanya Rusya’ya savaş ilan eder ve aynı günlerde Fransa da Almanya’ya savaş açar. Ardından İngiltere’nin de dahil olmasıyla paylaşım savaşının yıkıcı ateşi Avrupa’yı sarar. Osmanlı egemenleri de boş durmaz ve 3 Ağustos 1914’te seferberlik ilan eder. Hemen devamında da sıkıyönetim ilan edilir. İttihatçılar için en ideal baskı ortamı oluşmuştur. Amaçlarını gerçekleştirebilecekleri koşullar, şartlar ve avantajlar hiç ummadıkları düzeyde önlerindedir artık. Arındırma yani Türkleştirme yönelimi temelinde Ermenilerle ilgili planlarını hayata geçirebilecekleri zamanın iplerini ellerine geçirmişlerdir.

İttihatçı şeflerden Talat Paşa bir an evvel Ermenilerin icabına bakılması konusunda hem Alman yetkililerine hem İTC’ye baskı bile yapar. Aslında herkes hemfikirdir. Ermeniler mutlak surette ortadan kaldırılmalıydı ve bu

mesele savaşın doğurduğu fırsat ortamında kesin olarak halledilmeliydi. Nasıl olsa diğer batılı emperyalist kapitalist güçler savaşın içindeydiler ve Osmanlı'ya müdahale edebilme olasılıkları çok zayıftı. Böylece kimseye hesap vermek durumunda kalmayacaklardı. Zaten önceki katliam deneyimleriyle emperyalistlerin Ermeni ulusal sorunundan ne anladıkları, sorunla nasıl ilgilendikleri ve müdahaleyle neyi amaçladıkları vs. görülmüştü. Osmanlı egemen güçlerinin elini güçlendirecek tutumlar sergilemişlerdi. Başka türlü davranmaları da söz konusu olamazdı. Ezilen ulus ve halklar kendi yazgılarının demircileri olmak zorundaydı. Aksi halde çıkarlar sofrasında ya parçalanır ya da yok olur giderlerdi. Ermeniler ulusal dinamikleri belirli düzeyde uyanmış ve siyasallaşma yoluna girmiş halk olsalar da parçalı, dağınık, örgütsüz, savunmasızdılar ve gelebilecek tehlikeleri bertaraf edebilecek asgari direniş unsurlarına sahip değillerdi. İttihatçılar bu gerçeğin farkında oldukları için seferberlik gerekçesiyle Ermenileri daha da kırılanlaştırıp zayıf düşürecek uygulamalara vakit kaybetmeden girişirler.

Henüz tehcir kararı alınmamış ve her şey olağanmış gibi seferberlik zamanı deyip hazırlıklara başlarlar. Zihinlerindeki tasarının bir parçası olarak Ermeni erkeklerini seferberlik gerekçesiyle askere alırlar. İlk önce 20-45 yaş aralığındaki erkekler, devamında da 15-20 yaş arası ile 45-60 yaş aralığındaki erkekleri askere alırlar. Amaç bellidir. Ermeni nüfusunun topyekün imhası için toplumunun karşı koyma, direnme ve savaşma potansiyelini zayıflatmak, yok etmektir. Kadınlar, çocuklar ve yaşlı erkeklerden oluşan savunmasız kalabalıklar kalır geride. 200 binden fazla Ermeni, Osmanlı ordusuna asker olacakları söylemiyle toplatılır.

1914 Ekim sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu da fiilen savaşa dahil olur. Turancı düşlerle, Osmanlı'nın eski ihtişamına yeniden kavuşması hayaliyle yani emperyal emellerle sabırsızlıkla bekledikleri savaşa girerler. 11 Kasım 1914'te cihat ilan edilir. Böylece savaş nedeniyle içeriye sınırsızca müdahale edebilme olanağı da güçlenir. Cihat çağrısı şöyledir: *"Ey, Cemaat-i Müslim! Saadete aşık ve hak yolunda hayatlarınızı ve mallarınızı hiç düşünmeden feda eden ve tehlikeye sinisini siper edebilen sizler, şimdi tahtı hümayun etrafında toplanınız, Kuran'da bu ve ahir alemde bize saadet vaadeden Allah'ın emirlerine itaat ediniz. Tahtı Halifeye sarılınız ve Devleti Aliyenin Rusya, İngiltere, Fransa ve müttefikleriyle harp halinde olduğunu ve onların ümmeti Muhammedin düşmanları olduğunu idrak ediniz. Müminlerin efendisi Halifemiz Müslümanları cihada çağıyor!"* (Morgenthau,2005: 129)

Cihat çağrısı her yerde ve bütün camilerde okunur. Bu çağrıyla sadece Osmanlı'nın karşısındaki Hıristiyan ülkeler hedef gösterilmiyordu. Bir bütün Hıristiyanlar kastediliyordu. Rusya'nın işaret edilmesi, Ermenilerin Rusya ile ilişkileri ve bu ilişkilerin İttihatçılar tarafından tahrik unsuru olarak kullanılması ve öteden beri diri tutulan düşmanlık duygularıyla Ermenilerin hedef haline getirilmesi sağlanır. İslam dininde cihat, kutsal bir savaş olarak görüldüğünden din adına, halife adına, Allah adına öldürmenin önü açıktır. Dolayısıyla coğrafyadaki tüm Hıristiyanlar için tehlike çanları çalınmıştır.

Zaten her tarafta Ermenilere, Rumlara, Asur/Süryanilere seferberlik ve cihad ilanılarıyla birlikte en zalimane muameleler yapılmaya çoktan başlanmıştı. En ücra yerlere dahi ulaşılarak evlerden erkekler toplanmıştı. Askerlikten kaçmamaları için baskınlar eşliğinde ve türlü zorbalıklarla götürülmüşlerdir. Yüksek miktarda belirlenen bedel parasını ödeyenler muaf tutulsa da –ki bu vesile ile ekonomik ve sosyal konumları farklı olan Ermenilerin sayısı da çoktur– bir süre sonra onlar da askere alınmışlardır. Askere alınanlar gruplandırılırlar. Belirli bir kısmı doğrudan cephelere gönderilirken bir kısmı da Amele Taburları denilen aslında “ölüm kampları” olan çalışma kamplarına gönderilirler. Yol yapımında, madenlerde, inşaatlarda, taşımacılıkta köle misali aç, susuz ağır çalışma eksik olmayan bulaşıcı hastalıkların olduğu en olumsuz şartlarda çalıştırılırlar. Bu kamplarda on binlerce Ermeni yaşamını yitirir. Daha doğrusu öldürülür. Çünkü tasarlanmış, planlanmış bir sürecin parçası olarak Ermeni erkek nüfusunun imhasını amaçlayan planlardır bunlar. Nitekim başarılı da olurlar. Açlık, bulaşıcı hastalık, kötü koşullar, işkence ve yoksunluk bir süre sonra Ermenilerin gruplar halinde ölümüne yol açar. Tıpkı Rumlara, Asur/Süryanilere ve Yahudilere gibi.

Askere alınan erkeklerin büyük bir kısmı sistematik biçimde katledilir. Köylerin dışına çıkarıldıkları yerlerde birbirine bağlanarak kurşuna dizilenlerin sayısı binlerce, on binlercedir. Kıyım çoktan başlamıştır aslında. Köylerin çevresi toplu mezarlıklara dönüştürülür. Seferberlik, savaş ve askerlik birer yalandan ibarettir. Asıl savaş, fetih, kıyım içeride Ermenilere yöneltilmiştir.

Yönelim tüm Ermenileri kapsar. Askere alım, vergi toplama, silah arama savaş ihtiyaçlarını temin etme, asker kaçaklarını takip etme adı altında her türlü zorbalığa, işkenceye, yağmaya, gaspa ve hatta öldürme olaylarına varan zalimliklere başvurulur. Bu tür olaylar her yerde olağan-

laşmışçasına görülmeye başlanır. Öyle ki kiliseler bile yağmalanır. Din adamlarına hakaretler, işkenceler ise normal davranışlar halini alır. Silah teslim etmeyenlere uygulanan vahşetler ise akıl almaz boyutlara varır. Erkeklerden arındırılmış olmasına rağmen kadın, çocuk, yaşlı ayırt etmeden silah getirmeleri istenir. Birçok yerde hamile kadınlar bu yüzden çırılçıplak sokak ortalarında kırbaçlanır, işkenceye maruz bırakılır. El ve ayak tırnaklarının çekilmesi, kızgın demirle dağlamalar, yağ dökmeler ve çarmıha germeler gibi vahşilikler sergilenir. Silah telsim edemediği için bu vahşetle karşılaşmak istemeyenler, Müslümanlardan parayla silah satın alıp teslim etmek zorunda dahi kalırlar.

Savaş ihtiyaçları bahanesiyle Ermenilerin her şeyine el konulmaya başlanır. Malları, paraları doğrudan müsadere edilir. Atları, katırları, sığırları, kilerdeki buğdayları, dükkanlarındaki her türlü malları "ihtiyaç" denilerek alınır. Hatta Müslüman ahaliye bile ihtiyaç duydukları şeyleri Ermenilerin dükkanlarında bulmaları söylenir. "Fetih" ruhuyla hareket eden, yağma-talanı "ganimet" olarak gören bu zihniyet kısa sürede Ermenilerin yaşamlarını alt-üst eder. Halk açlığa, yoksulluğa mahkum edilir. Baskı, zulüm, zorbalık, yağma, talan ve katliamlar savaş ortamı bahane edilerek dizginsiz biçimde sürdürülür.

Yaşananlara dair Mardin'de görevli misyoner Dr. Daniel M.B. Thom'un 16 Ağustos 1914 tarihli mektubu her şeyi özetlemektedir. Mektubunda:

"Sevgili Mr. Peet: -'Savaş cehennemdir' ve bana öyle geliyor ki, sonuclarını hiç düşünmeden savaşa giren İtilaf Devletleri üzüntü ve acıyla karşı karşıya ve SON NEREDE? Burada bile savaş ilan edilmemesine karşın, 'cehennem'le karşılaşılıyor. İki haftadır her gece askere giden erkekleri görüyoruz, kocalar ile karılarının, anne babalar ile çocuklarının, kardeşlerin ve arkadaşların yürek burkan ayrılmalarına tanık oluyoruz. 20- 45 yaşlarındaki bütün erkekler silah altına alınıyor, geride yalnızca anne ve küçük çocuklar kalıyor, artık nasıl geçimlerini sağlayacak hiçbir yolları bulunmuyor. Eve [ekmek] getiren adamın günlük kazancından başka gelir kaynakları yoktu, o da gitti. Şimdi ne yapsınlar? Asker 5 kuruş maaş alıyor, bununla tütününü alacak, tayın dışında bir şey yiyecek olursa onu alacak, sonra da geriye kalanı geçinsinler diye ailesine gönderecek! Bunlara inanabiliyor musunuz? Bütün sağlam erkekler ve sağlam olmayan pek çok erkeği silah altına aldıktan sonra, bütün sağlam atları ve katırları da aldılar, hatta tüccarların ahırlarına girip safkan kısıklarına da el koydular, dahası BİZİM ahırlarımıza gelip bazı atlarımızı

götürdüler, bir de daha sonra tekrar gelip kalan atlarımızı da götürcekleri tehdidini savurdular!!! [...] Erkekleri ve atları aldıktan sonra, dükkanlara sıra geldi, yenecek her şeye el koydular, ihtiyaç gördüklerini mühürlediler. İnsanlar soyuldu, iflas etti, parasız pulsuz kaldı, dükkanlar kapandı. Yüzde yüz faizle borç alınıyor o da para bulunursa. Boyunlarında, kollarında ne kadar altın varsa çıkarıldı, pazara götürüldü, hurda demir gibi satılmaya çalışıldı, ama kimse almıyordu, herkes muafiyet bedellerini ödemek üzere para bulmak [için] akla gelen her yola başvuruyordu. Devlet; şehirde ve etrafındaki kırsal yörelerde erkek, hayvan, para bırakmadı, her şeye el koydu [...] şu maceralı ömrümde çok şey gördüm, bir devletin böyle intihar gibi bir harekete giriştiğini hiç görmedim: Bu devlet gemisini Türkler değil, başka beyinler idare ediyor. Zorlu sulara doğru sürüp gemi kayalara çarpıp parçalanacak, enkaza dönecek, ardından yabancı şirketler gelecek ve kurtarma işlerine başlayacak. Zavallı Türkiye, zavallı Türkiye, körlemesine gidiyor, ordunun başında adı IŞIK [Enver] olan bir adam var, ama fenerinin karanlık yüzünü çevirmiş, paldır küldür uçuşuruma, kesin bir yıkıma doğru sürükleniyor, böyle bir körlük hiç görülmüş müdür?" (KIESER, 2010: 472-473)

Süreç bu şekilde hem de hızla işletilirken İTC kesin tarihi bilinmemekle birlikte ama 1914 sonlarında ya da 1915 başlarında gizli bir toplantı organize eder. Bu toplantıda Ermenilerin kesin biçimde tasfiyesini hedefleyen on maddelik bir karar metni oluşturulur. İstanbul'daki Britanya Temsilciliği ile Londra'daki Hariciye Nezareti arasında yapılan yazışmalarda yer alan ve İngiliz arşivlerinde bulunan "On Emir" adındaki karar metni şöyledir:

"İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 10 Emri;

** İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 3. ve 4. Maddelerinden faydalanarak bütün Ermeni Cemaatlerini kapatın ve aralarında devlet aleyhine çalışan herkesi tevkif edin ve onları Bağdat yahut Musul gibi vilayetlere sevk edin ve onları yolda yahut orada ortadan kaldırın.*

** Silahları toplayın.*

** Van, Erzurum, Adana gibi hakikatte Ermenilerin Müslümanların nefretini kazanmış oldukları mahallelerde münasip ve hususi vasıtalarla Müslümanların inancını tahrik edin, Rusların Bakü'de tertip ettiği gibi katliamlar tatbik edin.*

** Erzurum, Van, Mamuret El Aziz (Elazığ) ve Bitlis gibi vilayetlerde idareyi halka bırakın ve asker kuvvetin Müslümanlara fiilen yardım ettiği*

Adana, Sivas, Bursa, İzmir ve İzmit gibi vilayetlerin aksine, askeri disiplinli kuvvetleri (jandarma gibi) güya katliamları durdurmakta kullanıyor-muş gibi yapın.

** 50 yaşın altındaki bütün erkekleri, papaz ve muallimleri imha edin, kalanları ve çocukları Müslümanlaştırın.*

** Kaçmaya muvaffak olabileceklerin ailelerini nakledin ve yaşadıkları yerle bütün temaslarını kesin.*

** Ermeni memurların casus olabilecekleri ihtimaliyle, devlet dairelerinden yahut makamlarından tardedin*

** Ordudaki bütün Ermenileri münasip bir tarzda imha edin. Bu işi asker deruhte edecektir.*

** Faaliyete her yerde aynı anda başlayın ve binaenaleyh müdafaa hazırlıklarına zaman bırakmayın.*

**Bu çok hafi talimatların iki yahut üç eşhastan ziyadesinin öğrenmesine dikkat edin."*

(Dadrian, 2005: 334-345)

On maddelik karar metni, ırkçı faşist İTC rejiminin militarist siyaset çizgisi temelinde Ermeni meselesini, bütün bir ulusun etnik temizlikle ortadan kaldırılması şeklindeki "çözüm" zihniyetini özetlemektedir. Fanatik, despotik özellikleriyle önce çıkan kadrolarıyla, diktatöryal bir yapıya dönüşen ve devletle özdeşleşirken bile gizli örgüt özelliğini koruyan İTC, Ermenilerin imhasına bilinçli, planlı, organize, eşgüdümlü ve sürekliliği hedeflenmiş güç birliği temelinde kararlı biçimde yöneleceğini ortaya koyar. Ölümcül şiddet yöneliminin örgütlenmesine odaklı hareket, sürecin ana eksenini olarak belirginleştirilmiştir.

İttihatçıların yönelimi geleneksel Osmanlı politikalarından bağımsız değildi. Abdülhanid döneminin tecrübeleriyle, kendi amaçlarını daha radikal kararlar, yöntemler ve araçlarla iç içe geçirerek daha planlı ve hazırlıklı topyekün bir süreç örgütlemişlerdi. Kendi içlerinde disiplin, gizlilik, uyum, kararlılık ve ideale bağlılık gibi dinamik ideolojik argümanlara sahiplerdi. Kararların alınmasında, politikaların oluşturulmasında, planlamada, kullanılacak araçların ve yöntemlerin tespitinde, uygulama aşamalarının detaylı biçimde kurgulanmasında ve uyumun yani eşgüdümsel sürdürülebilirliğin sağlanmasında her açıdan organize olmuş ve hazırlıklarını yapmış bir rejim, güç ve siyaset söz konusuydu. Eylem ise çoktan sözün önüne geçmiş ve yaşamların yıkımına yönelmişti. 1915 öncesinin genel görünümüne bakıldığında imha süreci çoktan başlatılmıştı aslında.

* Tehcir ve Soykırım

Ermenilerin ulus olarak imhasını amaçlayan tehcir ve soykırım olgusu aslında öncesi olan ve zamana yayılmış uygulamalar silsilesinden oluşmaktadır. O yüzden dar bir zaman dilimiyle tarihlendirilerek ele alınması doğru olmayacağı gibi önemli eksiklere de yol açabilir. Tehcir kararının alındığı 1915 ilkbaharı elbette ki önemli bir tarihtir. Ama Ermeni ulusal sorunu ise çok daha öncesine dayanmaktadır. Ermeni ulusal sorunu Osmanlı rejimi açısından belirginleşmeye başladığı günden itibaren baskı, şiddet, zorbalık, katliam ve imha gibi sayısız despotik saldırganlıkla boğulmak istendi. 1894–96, 1909 Adana başta olmak üzere daha önceki yıllara da ait birçok olayla birlikte Ermeni halkının kırımına girilmişti. Nisan 1915, bu tarihsel birikimin ve pratik politikaların ruhuyla ete kemiğe büründürülmüş nihai adımların somutlanmasıdır. 1915 öncesi yaşananlardan beslenen zihinsel ve pratik bir devamlılığın ve sürekliliğin olduğu göz ardı edilmemelidir.

İttihatçılar, Alman emperyalizminin yanında ve güvencesinde paylaşım savaşına girdikten kısa bir süre sonra ilk yenilgisini hem de çok ağır kayıplar eşliğinde Kafkas Cephesinde alır. Sarıkamış gerçeği Pan–Türkçü, Turancı hayallerin ve emperyal emellerin erkenden yıkılması demektir. Ama bu yenilginin faturası da Ermenilere kesilmek istenir. Osmanlı ordusundaki Ermeni askerlerin firar ederek Rus ordusuna katıldıkları ve araziyi, yolları, stratejik noktaları vs. bilmeyen Ruslara yardım ettikleri ve bu yüzden Rusların galip gelmesinde Ermenilerin bu tutumunun belirleyici olduğu dillendirilir. Tabloya daha yakından bakıldığında Ermeni askerlerin firar etmelerinin doğal bir olgu olduğu görülür. Zira sistematik biçimde bizzat Osmanlı ordusu tarafından zaten katlediliyorlardı. Ayrıca Rus ordusunun yanında savaşa dahil olmuş ve Osmanlı'ya karşı savaşan gönüllü Ermeni birlikleri de yer almaktadır. Osmanlı despotizmine karşı Ermenilerin korunması için mücadele eden bu birlikler Ermenistan'ın savunma güçleriydi aynı zamanda. Dolayısıyla kendi gelecekleri için savaşan kardeşlerine karşı Osmanlı ordusundan firar etmeleri kadar bu birliklere katılmaları da meşru bir haktı Ermeniler için.

İttihatçılar Doğu Cephesi'nde neden kaybettiklerini çok iyi biliyorlardı. Ermenileri işaret etmeleri stratejik amaçları gereğiydi. Müslümanları Ermenilere karşı düşmanlık temelinde kışkırtmak için sürecin sıcak atmosferi üzerinden üretilmiş söylemlerin ne kadar etkili olacağına farkındaydı İttihatçılar. Hâlbuki aynı günlerde Osmanlı ordusundan firar eden Müslü-

manların sayısı onbinlerle ifade edilmektedir. Ama bunun bir önemi yoktur. Ermenilerin “vatan haini” ya da “vatana ihanet edenler” olarak algılanması yeterliydi. Nitekim başarılı da olurlar.

Tehcir kararından önce Van’da Ermenilerin katledilmesi de bir başka gelişmedir. İttihatçılar Van’ın önemini biliyorlardı. Ermeni nüfusunun yoğunluğu ve örgütlülüğü yadsınamazdı. Bu durumu lehlerine çevirmek için seferberlik ilanı altında aralıksız baskınlar yapılır. Yağma latan, yakıp yıkma ve öldürmelere karşı savaşmaları konusunda teklifte bulunup da ret cevabı aldıktan sonra her şey daha da ağırlaşır. Rus ordusunun kısa bir süreliğine bölgenin dışına doğru yönelmesiyle birlikte Osmanlı ordusu Van’a bütün gücüyle yüklenir. Ermeniler topyekûn karşı koymaya çalışsalar da Van harabeye çevrilir. 50–60 bin arasında Ermeni katledilir. Kadın, çocuk ayrıştırılmadan hepsi en vahşi yöntemlerle kırımdan geçirilir. Ermeniler haftalarca bu saldırılara karşı büyük bir direnişle karşılık verseler de kırımın ve yıkımın önüne geçemezler. Bu durum Rus ordusunun yeniden Van’a yönelmesine kadar devam eder. İttihatçılar ise her zamanki gibi Van Ermenilerini “isyan etmek” ile suçlamış ve katliamlarını isyanı bastırma olarak meşrulaştırmıştır.

Gelişmeler bu yönde hızlanarak devam ederken Amerikan Büyükelçisi Morgenthau’ya Talat Paşa şunları ifade eder:

“Bu insanlar” dedi “onlara söylediğimizde silah bırakmayı reddettiler, Van’da ve Zeytun’da bize karşı geldiler ve Ruslara yardım ettiler. İstikbalde kendimizi onlara karşı müdafaa etmenin tek yolu var, o da onları sev etmek” ve devamında, *“Ermeni meselesine dair durumumuzu izah etmek. Ermenilere dair itirazlarımızı üç farklı grupta toplayabiliriz. Evvela, Türklere nazaran fazlasıyla zenginleştiler. İkincisi, bize hükmetmeye ve müstakil bir devlet kurmaya kararlılar. Üçüncü olarak düşmanlarımızı alenen teşvik ettiler. Kafkaslardaki Ruslara yardım ettiler ve orada onların yüzünden muvaffak olmadık. Bundan dolayı bu harp bitmeden evvel onları kuvvetsiz bırakmaya kati kararlıyız.”* (Margenhou, 2005: 246 – 247)

Talat bunları ifade ederken aslında daha öncesinde 1915 Şubat sonları ya da Mart başlarında İTC’nin yapmış olduğu gizli toplantıda alınan kararlara göre konuşuyordu. Bütün Ermenilerin tehcir edilmesine ve daha önceki “On Emir” çerçevesinde imhasına karar verilmişti. Artık tehcir ve imhanın topyekûn uygulanmasının eşiğine gelinmişti. Nisan 1915’te aynı anda her yerde özellikle kentlerde Ermenilere yönelinir. Yoğun gözaltılar ve tutuklamalarla süreç başlatılır. Ermeni partiler, örgütler, kurumlar ka-

patılır. Resmi kurumlarda çalışanlar görevlerinden uzaklaştırılır. Ermeni aydınlarının tasfiyesine özel önem verilir. Bütün camilerde Ermenilerin "vatan haini", "ihanetçi", "güvenilmez" oldukları yönünde din ve ırk temelinde nefret söylemlerine başvurulur. Müslüman topluluklar Ermenilere karşı kışkırtılır. Her kentte Ermeni doktorlar, avukatlar, öğretmenler, yazarlar, eczacılar, gazeteciler gibi aydın ve ileri gelen kişiler tutuklanır. Sabotaj, casusluk gibi gerçeklikle hiçbir alakası olmayan suçlamalarla bu insanlara işkenceler yapılır, veya katledilirler ya da sürgüne gönderilme adı altında yollarda hunharca öldürülürler. İstanbul'da gözaltına alınarak doğrudan tutuklanan 2.345 kişi –ki Ermenilerin en seçkin düşünce, bilim, sanat insanlarıdır- 24 Nisan 1915'te katledilmeye başlanır. Şairler, romancılar, müzisyenler, ressam, doktorlar, mimarlar, avukatlar, eczacılar, tiyatro oyuncuları ve milletvekilliği yapmış kişiler... yani Ermenilerin sesi olabilecek potansiyel ilk elden ortadan kaldırılır. İttihatçı rejimin kararları ve Talat'ın emri pratikte bu şekilde karşılık bulacaktı: hatta daha da ötesine gidilerek....

Böylece tehcir başlatılır. Ama tehcir kararının göstermelik yasal kılığı ise sonradan çıkartılır. "Askeri otoritelerin hükümet düşmanlarına karşı alacağı tedbirler hakkındaki geçici kanun" meclis kapalı olduğu için 27 Mayıs 1915 tarihinde Meclis-i Vülaka (Bakanlar Kurulu) tarafından çıkarılır. Kanun maddeleri şunlardır:

"1. Madde: Savaş düzeni sürecinde ordu, silahlı kuvvetler ve tümen komutanları ve teğmenleri, ayrıca bağımsız grupların komutanları, askeri güçle birlikte en sert biçimde davranma ve halkın, hükümetin emirlerinin ya da milli güvenlik ve kamu düzenini korumak maksadıyla aldığı tedbirlerin yerine getirilmesini önlemeye yönelik her türlü karşı koyma, silahlı saldırı ya da direnişini ne şekilde olursa olsun, bütünüyle önleme hakkına sahiptirler.

2. Madde: Ordu, bağımsız silahlı kuvvetler ve tümen komutanları askeri gereklilik halinde ve casusluk ya da ihanet şüphesi duydukları durumda bireysel ya da toplu halde köy ve kasaba mukimlerini başka bölgelere gönderebilir ve oralara yerleştirebilirler.

3. Madde: Bu yasa resmen ilan edildikten itibaren yürürlüğe girmiştir." (KIESER, 2010: 478-479)

Muvafakat Tehcir Kanunu çıkartılmadan önce, dönemin basınında yer alır. Talat Paşa kanundan önce tehciye başladığı için ilgili kurulu çok daha kolay bir şekilde bu kanunu çıkarmaya zorlar. Ama bunun da bir önemi

yoktur çünkü aylar öncesinde ilan edilen “On Emir” ile her şey muntazam biçimde icra edilmektedir zaten. Yasalar, diktatöryal rejim için formaliteden ibaretti. Aslolan amacın gerçekleştirilmesi idi. Yasalar ise bunu kolaylaştıran unsurlar olmalıydı.

Talat’ın tehcir ve kırım emri hızla askeri sorumlulara, yerel idarecilere iletilir. Telgraf kullanılarak en kısa zamanda bütün icracılara, İTC kadrolarına ve Teşkilat-ı Mahsusa’nın kilit isimlerine ulaştırılır. Kanun maddeleri çok açık ve net biçimde zorla göçertmeyi bir görev olarak ortaya koyar ve öldürme fiilinin önünü ise sonuna kadar açığa tutar.

Bu kanundan kısa bir süre sonra da 10 Haziran 1915’te çıkartılan bir kanunla Ermenilerin mal ve varlıklarına el konulmasına karar verilir. Gerekçe ise sürgüne “geçici” olarak gönderilen Ermenilerin mallarını, varlıklarının “korumak”, geri döndüklerinde “iade etmek” ve bu sürecin nasıl yönetileceğini belirlemek olarak ifade edilir. Aslında bunun pratikteki anlam ve karşılığı yağma talan, gasp, soygundur. Diğer bir ifadeyle birikimin, sermayenin, zenginliğin “Türkleştirilmesi”dir. Nitekim 26 Eylül 1915’te çıkartılan Muvakkat Haciz ve Müsadere Kanunu ile Ermeni malları ve mülkleri “Emval-i Mekruke (terk edilmiş mallar)” şeklinde tanımlanarak asıl amaç ortaya konulur; Müslüman ve Türk zenginler yaratmak. Öyle de olur.

Süreç büyük bir hızla işletilir. Bunda İttihatçı rejimin planlı, sistemli, örgütlü olmasının ve uzun süredir yapılan hazırlıkların payı büyüktür.

Haziran 1915’te İstanbul Beyazıt Meydanı’nda kurulan darağaçlarında Ermeni devrimciler idam edilirler. Hınçak Partisi’nin en önemli 20 kadrosu sorgusuz sualsiz darağaçlarına gönderilirler. Son nefeslerinde cellatlarının yüzlerine devrim ve sosyalizm şiarlarını haykırırlar.

Mart 1915’te Zeytun, direnişin simgesi Ermeni yurdu kuşatılır, görkemli direnişlerine rağmen bu defa yenilirler ve hayatta kalanlar çöllere doğru ölüm yolculuğuna çıkartılırlar.

Erzurum civarındaki birçok köy, savaş bahanesiyle Kasım 1914’ten itibaren boşaltılmaya başlanmış ve Ermeniler göçertilmişti.

1915 Mart sonlarında Kilikya bölgesinin Ermenileri tehcir edilir. Antakya, Adana, Mersin civarındaki Ermeniler de aynı şekilde Suriye çöllerine ölüme gönderilirler. Musa Dağ direnişi gibi 4-5 bin civarında Ermeni’nin kendi olanaklarıyla Osmanlı mezalimine karşı koyarak hayatta kalmayı başarmaları da sürecin istisnai olumluluklarındandır.

Tehcir, Mayıs 1915’ten itibaren her yerde başlar. Savaş bahanesiyle Ermeniler “geçici” olarak daha “güvenli” bölgelere “sevk” edileceklerdi!

Savaştan sonra “geri getirileceklerdi”! O yüzden yanlarına birkaç parça ihtiyaç malzemesi dışında bir şey almalarına gerek yoktu! Böyle söylüyordu ırkçı faşist rejimin güçleri.

Erzurum, Van, Trabzon, Muş, Bitlis, Harput, Diyarbakır başta olmak üzere İstanbul, İzmir dışında neredeyse her yerdeki Ermeniler aynı bahane ile tehciye zorlanarak ölümcül yolculuğa çıkarılır. Rus ordusunun ilerlediği Doğu vilayetlerindeki Ermeniler için ileri sürülen “güvenlik kaygısı” en batıdaki Bursa, Afyon, Kastamonu, Eskişehir’deki Ermeniler için de dillendiriliyordu. Önemli olan yerlerinden yurtlarından çıkarılmalarıydı. Tehciye neden ihtiyaç duyulduğunun mantıklı bir izahı da olamazdı, yok etmeyi amaç edinmiş olanlar için.

Hiçbir ayırım gözetilmez. Sınıfsal, ekonomik, sosyal konumları ne olursa olsun, kadın, çocuk, yaşlı, hasta sakat bütün Ermeniler hedeflenir. Tellallar kapı kapı dolaşır, emri duyurur. Bazı yerlerde birkaç saat ya da birkaç gün verilir hazırlanmaları için bazı yerlerde ise hazırlık yapılmasına zaman tanınmaz. Baskınlar eşliğinde dipçik zoruyla hastalar yataklarından çıkartılır, bebekler kundaklarından uyandırılır, kadınlar günlük hayatın olağan uğraşları içindeyken apar topar işlerinden kaldırılır, yürümekte güçlük çeken yaşlılar, hamile kadınlar ve çocuklar telaş, korku ve bilinmezlik içinde söylenenlere riayet ederek köy, kasaba, kent meydanlarına yönelirler. Felaketi daha öncesinden yaşamış olanlar bunun anlamını bilirler. Yaşlı kadınlar ve erkekler “Aksor” (Ermenice tehcir) diye feryat figan etseler de daha aylar öncesinde askere alınma bahanesiyle bütün erkeklerin nasıl katledildiklerini görüp duydukları için bu yolculuğun felaketleri olacağına farkındadırlar. Kolları kanatları kırılmış bir halde kapılarından içeri girmiş ölümün karşısında biçare, savunmasız ve yalnızdırlar. 15 yaşlarındaki çocukları, kocaları, kardeşleri, babaları, sadece Ermeni oldukları için öldürülmüşlerdi. Ölüm çoktan sinmişti topraklarına. Zalimin zulmü hançer gibi her yeri ve her şeyi deşiyor, parçalıyor ve yok ediyordu. Ansızın hayat damarları kesiliyordu.

Başlamıştı ölüm yolculuğu: Dönüp dönüp arkalarına bakıyorlardı. Ayakları bedenlerini taşısa da hepsinin ruhları doğup büyüdükleri yurtlarında kalmıştı. Hayatlarını anlamlı kılan ne varsa geride bırakmışlardı. Henüz köylerinden ayrılmadan evlerinin nasıl yağmalandığına ve yakılıp yıkıldığına tanıklık etmişlerdi. Nefretin ölümcül yüzünü görmüşlerdi. Ölümüne yürüyorlardı, ölümün eşliğinde.

Anadolu’nun her yerinde yüzbinlerce insan aynı şekilde yollara çıkar-

tılır. Bir ağ gibi örülmüş karanlığın dipsizliğine doğru yürütülürler. Bir süre sonra istisnasız her yerde vahşetin, barbarlığın akıl almaz saldırganlıkları başlar. Kafilerin “güvenliğini sağlamak” için eşlik eden askerler, bizzat hapishanelerden bu iş için salıverilmiş katil ruhlu çeteler, Teşkilat-ı Mahsusanın seçmece birlikleri, yerel çete grupları aşiretler ve dini duyguları kıskırtılmış yağma, talan ve kıyım için seferber olmuş Müslümanlar, Türkler, Kürtler, Çerkezler vb.dir Kısa sürede ardı arkası kesilmez saldırılarla binler, on binler vahşi biçimde katledilir. Kadınlara ölünceye kadar tecavüz edilmesi, karşı koyanların anında parça parça doğranırcasına katledilmesi, kız çocuklarının ve kaçırılarak haremlere kapatılması, köle pazarlarında satılması, zorbalıkla ikinci eş yapılması ve Müslümanlığa zorlanması gibi fiiller neredeyse tüm kabilelerde olağan hale gelir. Paraları, takıları var diye yapılan saldırıların ise haddi hesabı olmaz. Lime lime olmuş giysileri dahi üstlerinden çekilip alınır. Hamile kadınların karınları süngülenir, deşilir. Diri diri yakılırlar, uçurumlardan aşağı atılırlar. Annelerden çocukları alınır Müslümanlara ganimet diyetine dağıtılır. Açlık, susuzluk ise bir baskı, işkence ve ölüm yöntemi olarak uygulanır. Su içmelerine dahi izin verilmez. Yeltenenler anında katledilir. Çeşme başlarında parasını ödeyenler birkaç yudum su içebilir. Yaşlılar ve sakatlar çoktan ölüme terk edilmiştir. Düşenler olduğu yerde bırakılır ya da süngülenir. Yürüdükçe ölümün, vahşetin ağırlığı çöker üzerlerine. Her adım yeni vahşetlere neden olur. Var olma nedenleri anlamını yitirir. Yaşam ile ölüm arasındaki çizgi silikleşmeye başlar. Yaşamak için değil ölmek için kaçanların hikâyeleri anlatılır. Anlamını yitiren var oluşlar karşısındaki çaresizlikten midir yoksa zalimin zulmüne, vahşetine, öldürme zevkine isyandan mıdır bilinmez ama ölüm ile yaşam, vahşetin döngüsünde yıkıma uğramıştır. Duygular paramparça edilmiştir.

Sergilenen vahşetlere dair sayısızca anlatı söz konusudur. Bizzat vahşet sürecinin içinde olup da hayatta kalabilenlerin, görgü tanıklarının ya da zulmün-zorbalığın sorumluları olup da yaptıklarını övgüyle anlatanların ifade ettikleri, gerçeği çıplak biçimde ortaya koymaktadır. İşte birkaç örnek:

Tehcir öncesi, Ankara’daki Ermeni nüfusu 63.605 olarak verilir ve bunların 61.000’i ölüm yolculuğuna çıkartılarak Ankara Ermenilerden arındırılır. Bu kafilenin başına gelenleri Morgenthau raporlara dayanarak şöyle aktarır:

“Ankara’da on beş ile yetmiş arasındaki tüm erkekler tutuklandı, dör-

derli gruplar halinde bağlandı ve Kayseri'ye götürülmek üzere sevk edildiler. Beş ya da altı saatlik bir yolculuktan sonra تنها bir vadiye ulaşmışlardı ki, bir grup köylü sopa, çekiç, balta, tırpan, testere ve belle üzerlerine saldırdı. Bu alet edevat tabanca ve tüfekten daha acılı bir ölüme neden olmanın dışında, ittihatçıların ifadesiyle, çok daha tasarrufluydu, çünkü barut ve kovan gerektirmiyordu. Böylelikle, varlıklı ve yetişkin tüm erkekler dahil olmak üzere, Ankara'nın erkek nüfusu yok edildi ve ölümcül biçimde sakatlanmış vücutları, vahşi hayvanların bulunduğu vadide bırakıldı. Bu eylemin tamamlanmasının ardından köylüler ve jandarmalar mahalli bir kahvede toplandı, notlarını karşılaştırıp öldürdükleri 'gavur' sayısıyla övündüler." (Morganthau, 2005:230)

Müslüman toplulukların böylesine bir kinle, nefretle ve öldürme arzusuyla Ermenilerin katline ortak olmaları İttihatçıların başarısıdır. Fetvalarla dini duyguları kışkırtılarak zihinleri körleştirilen kalabalıklar, Osmanlı'nın süngüsü, kılıcı, tüfeği misali Ermeni halkının üzerine ölüm saçıyordu. Din, halife, sultan adına ganimet ve "gavur" kanıyla cennete gitme adına bütün aşırılıklarıyla saldııyorlardı. İnsana, insanlığa dair her şeyi de yıkıyorlardı. Türkler, Kürtler ve Çerkezler Ermeni kabilelerine saldırılarda, vahşetlerde ve katliamlarda hep en önde yer alırlar. Özellikle Ermenistan ve Kürdistan coğrafyasının sınırları içinde, Kürtlerin büyük bir bölümünün bu vahşete katılmış olduğu herkesin malumudur.

Her yerde benzer saldırganlıklar aralıksız devam eder. Bir Alman subayı günlüğüne şu notu düşer: "Türk subaylar ve jandarmalar her akşam sürgünler arasından seçtikleri onlarca Ermeni erkeği, süngü taliminde hedef olarak kullanıyorlardı." (Dodian, 2008:303)

Bir başka anlatımda;

"Bir jandarmanın bize sürgüne zorlanan kadın ve çocuk kabilelerine ne kadar kötü davranıldığını en ince ayrıntılarına varana değin anlatmasıyla, içimiz ürperdi. Ermenileri rahatlıkla katletmişlerdi. Her gün on, yirmi ceset koyaklara atılıyordu. Yürüyemeyecek kadar zayıf olan çocukların kafalarını eziyorlardı.

Bir gün erkenden bu kader kurbanlarının geçişini işittik. Bu talihsizleri içinde buldukları durumu kelimelere dökmek zor, ortalığı bir ölüm sessizliği kaplamıştı; genci yaşlısı, hatta dedeler eşeklerin bile kolay kolay taşıyamayacağı yükler altında iki büklüm ilerliyorlardı. Hepsi birbirine zincirlenmiş, sonra da dik bir kayalıktan Fırat nehrinin sularına atılmışlardı. Bu manzara karşısında dehşetten dona kaldık. Bize eşlik eden jan-

darmalardan biri daha sonra ortadan kaldırılan 3.000 kadın ve çocuktan oluşan benzer bir kabileyi Nene Hatun'dan (Tercan) aldığını söylüyordu.

"30 Mayıs'ta, 674 Ermeni Dicle nehri üzerinde 13 Şalopaya bindirildi. Her şalopada jandarma da vardı. Bunlar Musul yönünde yola çıkarıldılar. Yolda jandarmalar para ve giysilerini aldıktan sonra bütün bu talihsizleri nehre attılar. Parayı yanlarına alıp giysileri bit pazarında sattılar." (Yeghiayan/ Fermanian, 2009:81-82)

"Binlerce Ermeni kadın-çocuk yakıcı güneş altında, karla kaplı dağ geçitlerinde sekiz hafta süren yolculuklara çıkarılıp, kilometrelerce yürütülüyordu. Henüz tehcir emri gelmemiş olan köylerden geçerlerken, bu açlık çeken mültecilere yiyecek verilmesi ya da başka tür yardım edilmesi yasaktı. Takatsiz kalan binlerce çocuk, yaşlı kadın ve sakat yol kenarına yığılıp kalıyordu. Muhafızların tecavüzüne uğrayan en çekici kızların tek kurtuluşu ölümdü. Pek çoğu intihar ediyor, anneleri çocuklarını nehre fırlatıp acılarına son veriyordu. Kaçmaya kalkışanlarsa Kürtler ve atlı köylüler tarafından vuruluyor, mızraklanıyor ya da avlanıyordu." (Yeghiayan/Fermanian, 2009: 83)

Urfalı bir Süryani'nin anlattıkları ise şöyledir:

"... 1915 sonbaharında, hemen hemen çöl alanı içinde kalan Muhammed-i Han noktasına ulaşılar. Kafileler 10.000 kadın, kız ve çocuktan oluşuyordu.... İlk birkaç gün askerler kurbanların elinde kalanları yağmalamakla meşguldü. Elbisesiz, açlık ve soğuktan mecalsiz düşmüş iki bin kişi hastalık ve sert iklim koşullarına dayanamayıp öldü. Susuzluktan çıldıran birkaç yüz kişi kendisini bu çöl ülkesinde bol bulunan boş sarnıçlara atıp ölürken, Kürtlerin saldırı[sı]na uğrayan çok sayıda kurban da öldürülüp bu sarnıçlara atıldı. On üç sarnıç bu şekilde doldu. Bir gün, kalan yedi bin Hıristiyan beş yüz Kürt atlısı ve yüz elli polis tarafından kuşatıldı. Talihsiz zavallıları bu kurak bölgede yaygın olan uzun kuru otlarla kaplı bir alanda toplayan failer, otları tutuşturdular. Bundan önce kurbanların her şeylerini yağmamışlardı. Alevlerden kurtulanları tüfek ateşiyle öldürdüler. Gerçekten de yukarıdaki kafilelerden kalan birkaç bin insan da işte böyle yok edildi."

"Bu korkunç holokosttan sonra, ellerinde eleklerle çıkagelen Kürt kadınları ve çocukları altın bulabilmek için külleri elemeye başladılar, zira ilerde kullanmak için Hıristiyan kadınların altın paraları yutmaları yaygın bir uygulamaydı." (Yeghiayan/Fermanian, 2009:85-86)

Bir Alman misyoner şunları anlatır:

"Mamurat-ul Aziz'de dehşet verici bir şey de halkın iki ay boyunca uğradığı muameleydi; daha üst sınıf ailelere genelde çok daha sert davranılıyordu. Ayaklar, eller, göğüsler tahta parçalarına mihlanıyor, el ve ayak tırnakları çekiliyor, sakallar ve kaşlar yolunuyor, atları gibi ayakları nallanıyor, başları lağım çukurlarında emekler vaziyette durmaya zorlanıyorlardı.... Dışarıdaki insanların zavallı kurbanların çığlıklarını duymaması için bu zalimliklerin yapıldığı cezaevinin çevresine davul ve düdük çalan insanlar yerleştirilmişti." (Yeghiayan/Fermanian, 2009:93)

Osmanlı Ordusu'nda subay olan bir Müslüman ise gördüklerini şöyle anlatıyordu

"1915 Ağustos'unda, Muş'un kenar mahallelerinde, tarlalarda yatan çok sayıda kadın, erkek ve çocuk Ermeni cesedi gördüm. Kimi vurulmuş, kimi bıçaklanmış ve çoğu korkunç bir şekilde parçalanmıştı. Kadınların çoğu çıplaktı.

Aynı ay Bitlis dışındaki bir kamptan, jandarma muhafazasında yaklaşık 500 kadın, kız ve çocuk gördüm. Jandarmalara bu insanlara ne olacağını sordum, onların tehcir edileceklerini, ama yolda çetelerin onların icabına bakması için emir aldıklarını söylediler [...]

Aynı Ağustos ayında, Siirt'ten yaklaşık iki saat uzaklıkta kırsal bölgede yaklaşık 15.000 katledilmiş Ermeni'nin cesedine rastladım. İki koyakta birbirlerinin üstüne yığılmışlardı [...]

Siirt'ten Muş'a dönüşümde Muş'un kenar mahallelerindeki bir köyde, çoğu kadın ve çocuk, 500'den fazla Ermeni bir ahıra kapatılmıştı. Jandarmalar tavandaki bir delikten aşağıya yanan meşaleler fırlatıyorlardı. İçerdekilerin hepsi diri diri yandı. Yaklaşmadım, ama alevleri görüyorum ve zavallı kurbanların çığlıklarını işitebiliyordum." (Yeghiayan/Fermanian, 2009:98-99)

Tehcir ve imha her yerde buna benzer izler bırakarak devam eder. Daha batıdaki Ermeniler hayvan ve yük taşınan vagonlara doldurularak trenlerle güneye, çöllere doğru tehcir edilirler. Havasız, susuz ortamlarda üst üste sıkıştırılan kadın, çocuk, yaşlı yüzlerce insan yolculuk bitmeden can verir. İstasyonlarda durulması halinde bile suya ulaşmalarına izin verilmez. Çünkü emir böyledir. Yolculuk ölüme yol açmalı ki amaca ulaşılabilirdi.

Dört bir yandan yönlendirilen Ermeniler için çeşitli merkezlerde kurulan ve "kamp" denilen yerler ise ölüm molası verilen alanlara dönüştürülür. İnsani koşullarla alakası yoktur. İhtiyaçlara yanıt olmak bir yana

çetelerin, kışkırtılmış Müslüman toplulukların yarı ölü bedenlerden halen bir şeyler buluruz şuursuzluğuyla saldırdıkları ve katliamlar yaptıkları yerler haline getirilir. Binlerce insan buralarda açlıktan, hastalıktan ölür.

Katletme yöntemleri konusunda akıl almaz vahşilikler adeta yarışırca-sına sergilenir. Karadeniz sahil kesimindeki Ermeniler sulara boğdurularak katledilir. Gruplar halinde mavnalara bindirilen savunmasız kadınlar, çocuklar ve yaşlılar kıyıda biraz açıldıktan sonra topluca sulara atılırlar. Kurtulamasınlar diye ya birbirlerine bağlanırlar ya da çuvalara konularak kimi zaman hançerle yaralanmış halde kimi zaman ise diri diri sulara bırakılırlar. Günlerce sahil boylarına cesetler vurur. Trabzon merkezde 14.000 Ermeni'nin büyük bir bölümü bu şekilde katledilir. Birkaç ay sonunda sadece yüz civarında Ermeni kalır.

Aynı şekilde Samsun, Ordu, Giresun, Çarşamba, Ünye gibi yerleşim alanlarındaki Ermenilerin büyük bir kısmı Karadeniz sularında boğularak öldürülür. Ordu'da 9.000, Çarşamba'da 13.000 ve Ünye'de 8.000 Ermeni bu biçimde ortadan kaldırılır.

Kitlesel katliam konusunda hiçbir yer, diğerlerinden aşağı kalmaz. Katliamın yönelme ortamı öyle olgunlaştırılmıştır ki insanlar öldürmek için özel bir zihinsel arayışa gerek duymazlar. Elleri ne varsa korkunç bir silah gibi kullanırlar. Öldürmenin sıradanlığı her tarafta kol gezer.

İttihatçılar bunca vahşetin arasında müttefikleri, ortakları olan Alman deneyimlerinden her açıdan yararlanmayı da ihmal etmezler. Dönemin İttihatçı doktorları Trabzon, Erzurum ve Erzincan'da yüzlerce Ermeni'yi "tıbbi" muamele ya da "deney" adı altında katlederler. Tifo mikrobu taşıyan kanları sağlıklı Ermenilere enjekte ederek ölümlerini izlerler. Bir başka doktor değişik serumların insan üzerindeki etkilerini gözlemlemek için Amele Taburlarındaki Ermenileri denek olarak kullanır.

Trabzon Halk Sağlığı Müdürlüğü yapan Dr. Saib. yüzlerce Ermeni çocuğunu bir çeşit toksit gaz kullanarak oluşturduğu buhar otlarından zehirli havayı solutarak katleder. Bu olaylar Trabzon'da görülen davalarda görgü tanıklarının ifadeleriyle deşifre edilir.

İttihat Terakki'nin önde gelen kadrolarından bazıları doktor kimlikli görünseler de ırkçı faşist nitelikleriyle hep en ön saflarda yer almışlardır. Dr. Nazım, Dr. Bahaddin Şahir, Mehmet Reşit (Şahin Giray) ve Kemalist rejim döneminde de önemli mevkilere getirilen Tevfik Rüştü Aras, Mithat Şükrü Bleda ve daha başkaları sayılabilir. Almanların Namibya'da Herero ve Namalar üzerinde denediklerini İttihatçılar da Ermeniler üzerinde uygula-

maktan geri kalmaz. Binlerce insanın bu şekilde katledildiği bilinmektedir.

Tehcir ve kırim zamanında sergilenen vahşetlerin haddi hesabı yoktur. Her yerde binbir türlü acı ve yıkım yaşanır. Çocuklar annelerinden zorla alınarak Müslümanlara verilir. Müslümanlaştırılması için kaçırılır, satılır ya da köle gibi çalıştırmak amaçlı alıkonulur. Bu duruma dayanamayan anneler ya delirir ya da intihar eder. Kimi anneler ise hayatta kalmanın mümkün olmadığını anladıklarında bir ihtimal yaşayabilirler diye kendileri çocuklarını bırakmak zorunda kalırlar. Zulme vahşete maruz kalmasınlar diye çocuklarıyla birlikte kendilerini uçurumlara, sulara bırakanları dayanılmaz hikayeleri anlatılır.

Bu sürecin en korkunç gerçekliklerinden bir tanesi de şüphesiz ki çocuk yaştaki kızlardan Ermeni kadınlarının hepsinin bir şekilde karşılaştığı tecavüzlerdir. Tecavüz olaylarının yaşanmadığı kafile kalmaz. Yol boyunca aralıksız olarak sürdürülür. Yerel yöneticiler, ittihatçı subaylar, askerler, hapishanelerden salınmış suçlular güruhu, çeteler, aşiretler, eli silahlı herkes Türk, Kürt, Çerkez, Arap erkekleri ve daha niceleri kadınları, kız çocuklarını kaçıarak haremle kurarlar, köle pazarlarında satarlar, hizmetçi olarak alıkoymalar, ölünceye kadar tecavüz eder, yorgun düştükten sonra katlederler. Trabzon valisinin Kızılay Hastanesi'ne kapattığı 15 Ermeni kızını cinsel zevkleri için kullandığı ve bazılarını İstanbul'a tanıdıklarına cariye olarak hediye ettiği mahkeme kayıtlarına geçer. Osmanlı ordusunda görevli bir erkânı harp mülazımının Bitlis'te yaşananlara dair aktarımları şöyledir:

"Bütün Ermeniler bölgeden tahliye edilmişlerdi ve Bitlis'te, kasabanın en büyük Ermeni ailelerine mensup olmakla, kalmaya mecbur edilmiş sadece üç yüz genç kız kalmıştı. Hepsi Ermeni kilisesinde sıkı kontroldeydi ve ordunun kullanımı için tutuluyordu. Erat ve de Zabitan, kısa zamanda hastalık yatağı haline gelen kiliseyi ziyaret ediyordu. Cepheye giderken kasabadan geçen her müfreze izlerini bırakıyordu, dolaşısıyla kısa bir müddet sonra bütün bu talihsiz kızlar hasta oldular. Bunun farkına varan kasaba komutanı, 'bütün bu kadınlar Osmanlı ordusunun kıymetli kuvvetlerini bitap düşürmekte ve Anayurdun çocuklarını hastalıklarıyla zehirlenmekten cezalandırılınsın' diye emretti ve neticede onlardan kurtulmaya karar verdi. Bazıları zehirlendi, öbürleri idam edildi." (Dadrian,2004:175)

Gözlerinin önünde annelerine, kız kardeşlerine korkunç tecavüzlere tanıklık eden çocuklar, kızlarına tecavüzleri saçlarını başlarını yolarak izle-

mek zorunda kalan anneler, tecavüz saldırılarından kaçan kadınların intiharlarıyla ya da karşı koydukları için parça parça kesilerek öldürülenlerin çığlıklarıyla ruhları öldürülen biçare kadın, çocuk, yaşlı Ermeniler; ölümden de ağır ve yıkıcı acılarla soluksuz bırakılıyorlardı. Hala hayatta olanlar aslında ölümün bir başka halini yaşıyorlardı.

Coğrafyanın her yanı mezarlardan yoksun mezarlıklara dönüştürülür. Topraklar bütün çıplaklığıyla vahşeti sergiler. Yüzlerce binlerce ölü beden üst üste yığıldığı çukurlar, koyaklar, nehir yatakları yaşananların çekilmiş fotoğrafını sunar. Yakılmış, kömürleşmiş bedenler, lime lime doğrandığı için her bir uzvu bir yerlerde kalmış vücut parçaları hayvanlara yem olmuş cesetler... Öldürmenin izahı zor binbir dehşet halleri. Öyle ki Fırat nehrine atılan Ermenilerin ölü bedenlerinden dolayı nehrin kimi yerlerde yatağının onlarca metre yer değiştirdiği anlatılır. Sular dahi taşıyamaz hale gelir bu vahşetin ağırlığını.

1915 yılının sonlarına gelindiğinde yüzbinlerce Ermeni katledilmiş ve yüzbinlercesi de Mezopotamya çöllerine yarı ölü bir halde gönderilmiş olur. İttihatçılar amaçladıkları biçimde coğrafyayı Ermenilerden arındırmaşlardır. Çöllere sürülen yüz binlerin de icabına bakılacaktı.

Dağlar, taşlar, gizli kuytuluklar katliamdan kurtulabilen binlerce Ermeni'nin saklanmaya çalıştığı yerler olsa da açlık, hastalık ve kötü koşullar birçoğunun ölümüne neden olur. Yerleri deşifre olduğunda anında öldürülürler. Yaralı kurtulabilenlerin çoğu bakımsızlıktan yaşamlarını kaybeder. Yüzbinlerce Ermeni çocuğu Anadolu'nun dört yanında dilenci durumuna düşer. Müslümanlaştırılanların sayısı ise bilinmez.

Ne yapacağını bilemeyen, nerede olduğunu kestiremeyen ve kendi yurtlarının yabancı haline getirilmiş üstsüz-başsız, yarı çıplak, aç ve ölü hayaletler gibi dolaşan kadınlara ve çocuklara rastlanır her yerde. Ama ölümden başka bir şey yoktur, bir umut yaşayabilmek adına attıkları her adımda.

İttihat Terakki'nin Ermeni düşmanlığı öyle derindir ki; Ermenileri koruyan, saklayan Müslümanlar için en ağır cezai yaptırımlar içeren kararlar dahi çıkartırlar. Artık Ermeni saklamanın karşılığı ölüm olur. Dolayısıyla binlerce Ermeni Müslüman ailelerden zorla alınarak götürülür. Ya katledilir ya Müslümanlaştırılır ya da sürgüne gönderilirler.

Kiliselerin, misyon kuruluşlarının, Konsoloslukların, Ermeni çocuklarının sığınacağı yer haline gelmemesi için her türlü güçlük çıkartılır, engellemeye çalışılır ve tehditler bile savrulur. Yeter ki Ermeni yetimler korunup

kollanmasın diye. Çünkü oralarda yaşayacak her çocuğu **yaşananların hafızası** olarak kendi gelecekleri için tehlikeli görüyorlardı. O yüzden zorbalıkla Müslümanlaştırma politikasını hayata geçiriyorlardı.

Bu sürecin önemli bir ayağı da Ermeni mal ve mülklerinin yağmalanmasıdır. "Emval-i metruke" ilan edilmesiyle tehcir ve kırım sürecinde yağmalanan bütün varlıkların yağmalayana ya da el koyana tahsisi sağlanır. Ordu subayları, valiler, kaymakamlar, sancak beyleri, aşiret liderleri, çete elemanları ve diğerleri, sürece dahil olmuş her kesimden yağmacı kısa sürede servet sahibi haline gelir. 26 Eylül 1915 tarihli Tasfiye Kanunu ile yağmacılık yasal güvence altına alınır. Bu Kanun 8 Ocak 1920'ye kadar yürürlükte tutulur. Benzer bir yasal düzenleme 20 Nisan 1922'de Kemalist hareketin öncülüğündeki TBMM'de yapılır. Tasfiye Komisyonu oluşturulur ve İttihatçı uygulamaların aynısı hem zihniyet hem de pratik açıdan aynı şekilde hayata geçirilir.

"29 Ekim 1923'ten bugüne Cumhuriyet Reisinin resmi ikametgahı olan Çankaya Köşkü'nün arazisi de, 1915'te el konulan gayrimenkuldendir. Köşkün yeri Ermeni ailesi, Kasapyanların bağıdır. Ankara'nın tepesindeki bu arazide Kasapyan ailesinin üç katlı binası da 1932 yılına kadar ilk Cumhurbaşkanlığı köşkü olup, sonradan müze olarak restore edilir ve ailenin Keçiören'deki bağ evine de Vehbi Koç ailesi el koyar. (Bağın sahibi Roz. Ohannes Kasapyan'ın torunu Edward J. Çuhaci'nin açıklaması, Agos 20 Nisan 2007, Sayı:577)" (Onaran, 2013:157)

Buna benzer örnekler çoktur. İttihatçılar Ermenilerden boşalan yerleri, Müslümanlaştırma ve Türkleştirme politikası çerçevesinde Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan gelen muhacirlerle doldurur. Gasp edilen malların ve mülklerin bir kısmı bunlara tahsis edilerek iskânları sağlanır.

Emval-i Metruke Müslüman/Türk burjuvazisinin yaratılmasında, devletin ihtiyaçlarının karşılanmasında ve milliyetçi ideolojinin ekonomik dinamikler üzerinde yaşam bularak gelişip güçlenmesinde önemli bir unsur olmuştur. Bu durum Kemalist hareket döneminde birçok yerde "Ermeniler geri dönecek" kaygıları üzerinden yerel güç birliklerinin oluşturulmasında kendisini daha açık ortaya koymuştur.

Netice itibariyle Ermeniler ayırım gözetilmeksizin sistematik biçimde katledildiler, Mezopotamya çöllerine sürüldüler ve zorla Müslümanlaştırıldılar. İTC, Teşkilat-ı Mahsusa, kolluk güçleri (jandarma, polis), çeteler, hapishanelerden salınmış katiller, yerel idareciler (valiler, kaymakamlar, sancak beyleri) çeşitli kurumların başında bulunan bürokratlar, doktorlar,

camii imamları dini fanatizmin ve etnik nefretin körüklenmesiyle yönlendirilmiş Türkler, Kürtler ve Çerkezler başta olmak üzere Müslüman topluluklar bu sürecin tamamında yer alan katliam ve kırımın icracılarıdır. Elbette ki tehcir ve soykırımın planlanması, hazırlığı, organizasyonu, yönetimi ve uygulanması denildiğinde esas sorumlu olan Osmanlı rejimiyle özdeşleşmiş İTC'dir. Fakat pratik alanda çok daha geniş sorumluluklar olduğu da gözardı edilmemelidir.

İttihatçı rejim savaş ortamından azami düzeyde yararlanmıştı. Dahil olduğu emperyalist paylaşım savaşında kaybetmeye başlasa da içerdeki fetih arzusu ağır basıyor ve Ermenilerin tasfiyesini kararlılıkla yürütüyorlardı. Alman emperyalizmi bu mezalimi başından itibaren biliyor, izliyor, İttihatçıları her adımda teşvik ediyor, destekliyor ve vahşete ortak oluyordu. İşte bir Alman generali olan Bronsart'ın Ermenilere ilişkin sözleri:

"Yani, Ermeni tıpkı Yahudi gibidir, anavatanı sınırları dışında asalak-tır, kendine kucak açan ülke halkının geleceğini sömürür. Her yıl, tefecilik yapmak için kendi anavatanlarını terk ederler- tıpkı Almanya'ya göç eden Polonya Yahudileri gibi. Bu yüzden, nefret uyandıran bir halk olarak katli vacip görüldüklerinden, onlara karşı duyulan nefret, ortaçağdaki biçimiyle dizginlerinden boşanmıştır." (Dadrian, 2008:380-381)

Alman generallerinden imparatoruna hepsi benzer içerikte sözler sarf etmekten çekinmezler. Ermenilerin tehcirini kendi çıkarlarının da yegâne yolu olarak görürler ve ısrarla dillendirirler. Bir başka Alman generali So-uchon ise Ağustos 1915'te günlüğüne şu notu düşer *"Son Ermeni'yi ortadan kaldırdığı gün Türkiye'nin kurtuluşu olacaktır; ancak o zaman o yıkıcı sülüklerden kurtulacaktır."* (Dadrian,2008:387)

Katliamlara dair en küçük bir haberin dahi basına sızdırılmamasının güvencesi bizzat Alman İmparatorluğu'nun verdiği sözlerle ortaya konulurken ve yine Alman İmparatoru'nun 17 Ekim 1917'de Osmanlı başkentine yaptığı ziyaret esnasında İttihatçılara *"Osmanlı Hükümetinin Ermenistan'a dilediği gibi davranması gerektiğini"* (Dadrian, 2008:391) söylemesi, soykırım sürecindeki Alman rolünü başka söze gerek bırakmayacak biçimde izah etmektedir. Alman çıkarları ile İttihatçı emellerin keşiştiği zemin Ermeni ulusunun imhasına giden sürecin de başlangıç noktası olmuştur.

Nihayetinde İttihatçılar Ermeni meselesini tehcir ve kırımla istedikleri biçimde halledebilmenin ortamına, koşullarına ve olanaklarına sahip olurlar ve sorunu kendileri açısından esas alarak ortadan kaldırırılar. Ama me-

sele halen hallolmamıştır. 800 bin Ermeni'nin katledilmesine sevinen ırkçı faşist zihniyet Mezopotamya çöllerine ulaşan yüzbinlerin varlığından fazlasıyla huzursuz olur. Amaç tehcir olarak belirlenmiş gibi olacaktı ama pratik imha odaklı yürütülecekti. 600–800 bin arasında yarı ölü haldeki Ermenilerin Mezopotamya çöllerine ulaşmaması gerekirdi. Bu yüzden derhal harekete geçilerek Mezopotamya çölleri de Anadolu toprakları gibi mezarlıklara çevrilmeliydi.

Bitmeyen Öldürme Hırısı; Mezopotamya Çöllerinde Ermeni Kıyımı

İttihatçı ırkçı faşist rejim, savaş ortamının fırsatlarını kullanarak Ermeni ulusunun yaşam damarlarını komple kesmiş ve öngördüğü ölümcül süreci işletmişti. Uluslararası bazı anlaşmaları feshettiğini de açıklayarak yabancı ülkelerin müdahale olanağını daraltmış hatta her türden yardım girişimini de engelleyerek kesin amaç için istediği ortamı hazırlayarak icraatlarına aralıksız devam etmiştir. Ama yeminli Ermeni düşmanı Talat Paşa Mezopotamya çöllerine ulaşan 800 bine yakın Ermeni'nin varlığıyla hayal kırıklığına uğrar. Derhal müdahale edilmesi için hazırlıklara başlar.

Halep Sürgünler (sevkiyat) Müdürlüğü Şubesini çöldeki Ermeni nüfusunun "ıdaresi" için görevlendirir. Çeşitli yerlerde kamplar, çadır kentler vs. oluşturulur. Ama çoğu birer ölüm kampıdır. Zaten bu amaç için kurulan yerlerdir.

Talat Paşa en gözde İttihatçıları bu alanda görevlendirir. İTC Genel Sekreter Yardımcısı olan ve Ermeni Soykırımının sorumlularından Mithad Şükrü (Kaya) – ki Kemalist rejim döneminde de önemli mevkilerde görevler almıştır- çöldeki katliamların nasıl yapılması gerektiği konusunda ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın Sekreter Yardımcısı olan Abdüllahat Nuri'nin bu alanda görevlendirilmesi konusunda Talat Paşa'ya öneride bulunur. Sürgünler Genel Müdürü Şükrü Kaya Mezopotamya bölgesinde nelerin yapılacağını esasen Teşkilat-ı Mahsusa ile birlikte kararlaştırır ve pratikleştirilmesini sağlar. Talat'ın emirlerine birebir riayet etmeyen görevliler derhal görevlerinden alınır ya da uzaklaştırılır. Hatta karşı çıkan bazı kişiler ise cinayete ortadan kaldırılır. Uygun hazırlıklar yapıldıktan sonra ilgili emirlerin gereği yerine getirilir. Zaten 1916 sonbaharına gelindiğinde en son İstanbul, Edirne, Tekirdağ, İzmit, Bursa gibi batı illerindeki Ermeniler de tehcir edilmiş ve Anadolu coğrafyası Ermenilerden esas olarak arındırılmıştı. Fakat geride izleri de kalmamalıydı. O yüzden Mezopotamya çölleri de Anadolu toprakları gibi mezarsız kabristana dönüştürülmeliydi.

Tarihçi ve yazar V. Dadrian, Mezopotamya'daki katliamlara vesile olan emirler üzerinden Talat Paşa ile İttihatçı başka paşaların mesajlarını şu şekilde artarır:

"Bu incelemede sayılan şifreli mesajları arasında, Talat'ın beş (No:4,5,8,25 ve 45) ve Nuri'nin iki (No:29 ve 35) mesajı böylesi bir plan ve azmi açıkça sergilemektedir. [Dipnot 109]

109/5 No'lu mesajda, vesaiti ifnai [yok etme araçları] kullanılırken hiçbir tereddüt duyulmaması örgütlenmektedir; 8 ve 45 No'lu mesajlarda, acımasızlıkların ve zülümlerin kovuşturmaya tabi tutulmayacağına eminati vardır; 25 No'lu mesaj, çocukların 'sevk memurlarınca beslenecekleri bir mahale götürüldükleri yalanını kullanarak, büyük dikkatle ve şüpheye mahal vermeden toptan yok edilmelerine' ilişkin kategorik bir emirdir ve 35. No'lu mesajda 'Takip ettiğimiz gayeye vasıl olmanın yegane yolu muhacirlerin şiddetle ve süratle sevk olunmasıdır... ölü sayısını gösteren haftalık listeler tatminkar değil' denmektedir. Olağanüstü önem taşıdığından ötürü, kalan iki şifreli mesajın metni aşağıda ayrıca verilmektedir:

[...]

No 4. 'Ermenilerin Türk topraklarında ömür sürme ve çalışma hakları iptal olunmuştur. Bütün mesuliyeti deruhte eden hükümet beşikteki bebelerin bile yok edilmesini emretmiştir. Birkaç vilayette bu emrin semeresi alınmıştır. Mamafih namalum sebeplerle, Halep'e gönderilen bazı eşhasa dosdoğru hedefe sevk edilmek yerine istisnalar tatbik edilmekte. Dolayısıyla hükümet bazı meşakkatlerle karşılaşılıyor. Mazeretleri ne olursa olsun, ister kadın, ister çocuk, hatta aciz olanlar dahil hepsini defedin. Gaflet ve cehalet içinde, vatanperverlikten ziyade maddi menfaatler peşinde koşan ve hükümetin bu gayeyle takip ettiği büyük siyaseti takdir edemeyen aşhasın himayesine mani olunuz. Başka mahallerde icra edilmekte olan şiddet, sürat, göç meşakkatleri, sefalet gibi dolaylı ifna faaliyetlerinin, orada dolaysız ifa edilebileceğine vakıf olarak, samimiyetle çalışınız. Harbiye nezareti, nokta kumandanlarının sevkîyat meselelerine müdahale etmemesi için ordu kumandanlarına umumi emirleri çıkartmıştır. Mesul tutulmayacaklarını teminle, bu maksatla tayin olunmuş zabıtana gayemizin tahakkuku için, çalışmalarını lazım geldiğini bildiriniz. Faaliyetlerimizin neticelerini bildirir haftalık şifreli raporlarınızı gönderiniz'

Bu emir, Halep Valisi Mustafa Abdülhalike [Renda] hayatta kalan muhacirlere nasıl davranacağına ışık tutmuştur." (Dadrian,2005:157 – 158)

Açlıktan, hastalıktan ve bitkinlikten yürüyen iskeletlere dönüşmüş Ermenilerin varlığı bile İttihatçıların katletme arzusunun tetiklenmesine neden olunca soykırımda ikinci aşama tez elden başlatılır. En seçkin İttihatçı kadroların bölgede görevlendirilmesiyle Ermenilerin başına nelerin getirilebileceği de açıklık kazanır.

Kalıcı ve geçici bir dizi kamp kurulur. Bazıları toplama kampları olarak bazıları da geçiş kampları şeklinde oluşturulur. Yüzbinlerce Ermeni için yaşama umudunun güçlenebileceği yerler değillerdir. Aksine ölümden öte acıların bile anlamını yitirdiği vahşet alanlarıdır. Suriye’de Azez-Şeddade -Der Zor üçgeni ile Lübnan Dağı-Havran-Halep arasındaki çöllük bölge Ermenilerin kırıma uğratıldığı alanlar olur.

Talat’ın ‘doğal yollardan ölüm’ dediği koşullar bu defa tam teşekküllü olarak sağlanır. Açlık, susuzluk, bulaşıcı hastalık, aşırı sıcaklar, barınaksızlık ve bitkinlik Ermenileri ölümün eşğine getirmiştir. İttihatçılar kamp alanlarını bu zeminin canlı tutulması için özel olarak ele alırlar. Böylece beklenen ölümler peş peşe gerçekleşir. Bilinçli olarak her şeyden yoksun bırakılan Ermenilerin yaşama tutunabilme olasılıkları kalmaz. Açlık, ölümün acısından beter yaşanmışlıklara neden olur.

İnsanlar ne bulabilirse onu yiyerek hayatta kalmaya çalışır. Ot, böcek, hayvan leşi ve hatta insan cesetleri.

“Pipe Karademirciyan’ın sözleri hiçbir yoruma gerek bırakmaz: Bu kadınların arasında, bir elinde İncil, öbür eliyle yemek için ateş üstüne koyduğu nali tutan erkek kardeşim Yertvant’ın karısını gördüm. Beni görür görmez, ağlamaya başladı ve bana ‘İşte üç gündür ki bu atın toynağıyla hayatta kalıyorum. Benim sevgili tek çocuğum öldü, onun yok olmasına üzülüyorum, fakat diğerleri ben görmeden, gizlice onun cesedini çaldılar, pişirdiler ve sonra yediler. İşte budur ki bana çok acı veriyor, kıvrandırıyor, aklımdan hiç çıkmıyor’ dedi. İkinci gün, oradaki Arapların yanında bir parça ekmeğe üzerine elimi koyabildim. Bu ekmeği, açlıktan ağlayan kızıma verdim. Küçük bu ekmeği eline aldığı zaman, buna bakarak ağlamaya başladı. Ona niçin ağladığını, neden ekmeğini yemediğini sordum; Bana aynı anda hem enfes, çok güzel hem de dokunaklı, içlendirici bir bakış attı ve dedi: ‘Ahh... Mama, sen burada yok iken, bu kadın kendi çocuğunu öldürdü ve şu anda onu yemeleri için pişiriyor. Sen de benimle aynı şeyi mi yapacaksın?’ Bunun üzerine, gözlerim göz yaşlarıyla dolu kendimi, benim sevgilime güç vermek, onun toparlanmasını sağlamak için zorladım Bunu çok zorlukla başarabildim

ve ona ekmeği yedirdim.” (Kevorkian, 2011:11-12)

Bunlar yaşıyan ve tanıklık eden insanların anlatılarıdır. Yiyecek bulabilmenin neredeyse olanaksız olduğu koşullarda buna benzer idraki dahi zor olaylara sıklıkla rastlanılır. Hayvan ya da insan dışıkları içerisinde yiyecek çekirdekleri arayan, oraya buraya savrulmuş kemikleri taşlarla öğütterek yemeye çalışan, çöplerin çamurların arasında yiyecek kabukları bulmak için uğraşan, ölmüş hayvan leşlerinden beslenmeye çalışan ya da bulabildikleri her türlü böceği yemek için çabalayan insan halleri Mezopotamya çöllerinin olağan görüntüleri haline gelir. İşte Marat'ta yaşıyanlara dair bir tanıklık hikayesi:

“Bir çadırın altında aç bir yetişkin ve küçük bir kız, küçük kız ölüme yakın durumda uzanmış, pişmekte olan etin kokusu kıza kadar gelmektedir. Bu kıtlık günlerinde bu büyük bir ayrıcalıktı. Yetişkin ve küçük kız birbirlerine bakmaktadırlar. Bir süreden beri artık eşek eti satılmıyordu, artık hiç öldürülecek eşek kalmamıştı. Muhtemelen küçük bir çocuk ölmüştü ve şüphesiz onun etini pişiriyorlardı. Küçük kız annesine ‘Anne artık dayanamıyorum, onlardan bir parça istemeye git’ der. O (çev. kadın) çadırı terk eder ve bir müddet sonra çok kırgın ve kızgın bir şekilde kızının yanına döner. Küçük ona, ondan vermediklerini anlar, fakat ümidinden ve arzusundan çok çabuk vazgeçmek istememektedir ve sorar ‘Ondan vermediler Mama’, ‘Hayır kızım... Kör olsunlar’. Küçük kız o zaman yazgisına boyun eğerek annesine öğütte bulunarak, talep eder: ‘Anne ben de ölürsem sen de onlara benim etimden verme...’

Marat'ta bulunan Konya kökenli bir makinist, Kevork ve karısı, bu korkunç yürek dağlayıcı olayların görgü tanıkları oldular. Bu aynı Kevork, katliamdan mesleğinin niteliği sayesinde kurtuldu, öyle ki çocuklar yaşadıkları sırada annelerinin kendilerini yeme düşüncesine alışmışlardı.” (Kevorkian, 2011;348)

Hayatta kalmak, yaşıyor olmak Ermeniler için tarifsiz acı, ızdırap, zulüm ve işkenceden başka bir anlama gelmez olur. Kendilerine dayatılan zorbalıktan öte şeyler aslında Ermeniler onları yaşadıkları ya da tanık oldukları sayısızca vahşiliklerden sonra karşılığı olmayan sıradan şeyler gibi algıladılar. O yüzden anlamını yitirmiş bir var oluş gerçekliğinin içinde kendilerini tüketirler. Delirenler, aklını yitirenler, insan olma algılarını kaybedenler, kendini unutanlar, duyguların en basit halinden dahi yoksunlaşanlar ve ölüme yaşama dair sınırları ya da çizgileri kaldıranlar ve daha başka, insan olmanın olağan düşünce duygu ve davranış özellikleri

yok olur gider. Bu da bir ölüm biçimidir. İttihatçı zihinsel vahşet kendi ruhunu öylesine çürütmüştür ki öldürmekten beter bir düşünce ve davranış çizgisini egemen kılmıştır. Vahşeti koyulaştıkça, kendi içsel ölümünü savunmasız yarı ölü haldeki Ermeniler üzerinden dışa vurmuştur.

Suriye ve Mezopotamya çölleri, Anadolu'da yaşatılanlardan aşağı kalmaz. Ermeniler öldürülmenin ötesinde zamana yayılmış korkunç zulümler eşliğinde imha edilirler. Talat'ın bölgeye atadığı İttihatçılar, katletme emrine öyle bir tutkuyla, hevesle ve hırsıyla bağlı hareket ederler ki bölgeyi kısa sürede cehenneme çevirirler. Kamp alanlarının olağan hali cehennemden beter iken, Der Zor sancağına atanan katil ruhlu Salih Zeki gibi İttihatçılarla Mezopotamya toprakları tarihinin en barbar ve vahşi yıkımlarından birine tanıklık eder.

"Bu ekin ayrıntıları çölün bu bölümünde birkaç hafta içinde yaklaşık 150.000 Ermeni'nin tümünün katledilişine ilişkin standart modele ışık tutmaktadır. Kurbanlar bir noktada –bu örnekte Marat'ta– toplandıktan sonra, her biri 2.000–4.000'lik kabileler halinde Fırat'ın bir kolu olan Çabur ırmağı üzerinde, Marat'tan birkaç gün uzaktaki Şaddadiye'ye gönderiliyorlardı. Atlı eşkiyalardan oluşan bir ekip, kabileleri kuşatıyor ve giysileri de dahil olmak üzere kurbanların üstünde, başında ne varsa el koyuyordu. Daha sonra tamamen çıplak kalmış kurbanlar, tepelerle çevrili, 3 saat mesafedeki bir yayla olan Karacadağ'a götürülüyor, orada çetelerin saldırısına uğruyor ve bir arabadan yüksek sesle cellatları teşvik eden Salih Zeki'nin görev süresinde 'baltalar, kılıçlar ve kazmalar' ile kesiliyorlardı." (Dadrian, 2005:134)

Yine Osmanlı ordusunda görevli Yahudi subay Eyten Belkind Der Zor'da tanıklık ettiği olayı şöyle aktadır:

"Ermenilere çalı çırpı toplamaları ve bunları yüksek bir piramit gibi üst üstte yığmaları emrediliyordu. Sonra tüm Ermenileri el ele birbirlerine bağlıyorlardı. Yaklaşık 5 bin kişiyi çalı çırpıdan oluşan piramidin etrafında halka şeklinde dizip ateşe veriyorlardı. Talihsiz kurbanların çığlıkları, bu büyük ateşte yakılarak öldürülenlerin çağlıkları millerce öteden duyuluyordu." (Hafmanın, 2013:96)

Benzer şekilde Der Zor polis şefi Mustafa Sıtkı'nın 9 Ekim 1916'da yığıldırılan odunların üzerine 200 teneke benzin döktürerek el ve ayakları bağlı 2 bin çocuğu diri diri yaktığı anlatılır ve tabii ki daha niceleri...

Çöl bölgesinde de İttihatçı rejimin yerel Müslüman güçleri Ermenilere saldıranca tehcir sürecinde olduğu gibi kıskırtılmış emelleriyle bütün hü-

nerlerini sergilerler. Çerkezler, Çeçenler, Araplar ve Bedeviler bu bölgedeki zulmün ve vahşetin parçası haline gelirler. Üstlerinde giysileri dahi kalmamış Ermenileri yağmalamaya kalkan, paçavraya dönüşmüş giysilerini çekip alan, kadınlara, çocuklara tecavüz eden, onları kaçıran, pazarlarda satmak için götürülen, öldüren ve İttihatçıların beklentilerine fazlasıyla yanıt olabilen bu topluluklar bütün bağınazlıklarla soykırımın içinde yer alırlar.

Katletme fiillerinin sıklıkla yaşandığı yer Der Zor sancağı olur. Osmanlı askerleri kolluk kuvvetleri, Teşkilat-ı Mahsusa çeteleri ve yerel Müslüman gruplar katliamları gerçekleştirenlerdir. Yarı ölü haldeki Ermenilerin büyük bir bölümü açlıktan ve salgın hastalıklardan yaşamını yitirir. Halep'te öğretmenlik yapan Alman Dr. Martin Niepage gördüklerini aktarır:

"... Okulumuzun karşısında, bu hanlardan birinin içerisinde, bu sürgün kafilerden birinden kalan, aralarında takriben beş ile sekiz yaşları arasında yüz çocuğun bulunduğu 400 vücutları içlerine çökmüş, erimiş sürgünler vardı. Çoğu tifüs ve dizanteriden dolayı hastaydı. Avluya girildiğinde, delilerin arasında, akıl hastalıkları hastanesine girildiği sanılırdı. Onlara yemek götürüldüğünde, yemek yemeyi unuttukları, bilmedikleri söylenebilirdi. Aylar süren açlık nedeniyle zayıflamış olan mideleri artık yiyeceği kabul edemiyordu. Onlara ekmek verildiğinde, kayıtsızlıkla bir tarafa koyuyorlardı; onlar buradalar, sakın bir şekilde durmakta ve ölümü beklemekteler [...] ve çölde bunlardan binlercesinin öldürüldüğü, şehrin ortasında ve çevresinde bulunan bu zavallılar, ki bunlar artık sadece çocuklar ve kadınlardır, ne olacaklar? Bölge bölge, binlercesi yüzlere düşüncüye kadar ve bu yüzlercesi küçük gruplara dönüşene kadar, o zaman nihayet yolculuk amacına ulaşmaktadır." (Kevorkian, 2013:55–56)

1915 sonbaharından 1916 sonbaharına kadar Suriye ve Mezopotamya çöllerindeki kamplarda açlıktan, bulaşıcı hastalıklardan ve saldırılar sonucundan yaşamını yitiren Ermeni nüfusuna dair şu bilgiler verilmektedir:

"Pozantı Transit Kampı (Yaz–Sonbahar 1915) 10.000 ölü... Mamura Toplama Kampı (Yaz–Sonbahar 1915) 40.000 ölü... İslahiye Toplama Kampı (Ağustos 1915–1916 başı) 60.000 ölü... Amanus Tünelleri Çalışma Kampı (Mayıs–Haziran 1915) 30.000 kişi Maraş yolu üzerinde ve biraz ötede birçok kafilerde katledilmiş. Raco, Katma ve Azaz Toplama Kampları (Sonbahar 1915–İlkbahar 1916) 60.000 ölü... Bab ve Akhterim Toplama Kampları (Ekim 1915–İlkbahar 1916) 50.000–60.000 arası ölü... Lale ve Terfice Toplama Kampları (Aralık 1915–Şubat 1916) 50.000 ölü... Halep ve çevre-

sindeki toplama kampları (yaz 1915-sonbahar 1918) 10.000 bin ölü... Ras- ul Ayn Toplama Kampı (Kasım 1915-Nisan 1916) 13.000 ölü, açlıktan ve salgın hastalıklardan ve 40.000 çevresindeki yörelerden katledilmiş... Mes- kene Toplama Kampı (Kasım 1915–Nisan 1916) 60.000 ölü... Dipsi Top- lama Kampı (Kasım 1915 – Nisan 1916) 30.000 ölü. Sebka (Rakka'nın karşısında) Toplama Kampı (Kasım 1915 – Haziran 1916) 5.000 ölü... Der- Zor Marat Toplama Kampları (Kasım 1915–Aralık 1916) 192.750 ölü, bun- lardan takriben 40.000'i açlık ve salgın hastalıklardan ve 150.000'i suvar ve şeddadiye arasında katledilmiş... Musul Bölgesi (Sonbahar 1915–Ocak 1916) 15.000 kişi General Halil Bey tarafından Ocak 1916'da katledilmiş... Hama–Humus–Şam–Amman–Havran–Maran Bölgeleri (Son bahar 1915– Yaz 1916) 20.000 ölü, yol üzerindeki 132.000 sürgünler üzerinden.

Böylece 200.000'i Ras-ul Ayn ve Der Zor Bölgelerinde katledilmiş top- lam 630.000 ölüye ulaşılmaktadır.

Diğer takriben 240.000 olarak sağ kalabilenler ise değişik uluslararası ve Ermeni kuruluşları tarafından sunulan verilere göre şu şekilde dağı- tılmaktadır. 20.000–30.000 arası kadın ve çocuk yerli köylülere satıldılar veya yerli aşiretler tarafından kaçırıldılar ve orada mütarekenin imzalan- masından hemen sonrasına kadar ve bazen de kesin olarak özellikle Fırat yolu üzerinde kaldılar; takriben 40.000 Halep vilayetinin kuzeyindeki köy- lerde saklanarak hayatta kalmayı başardılar, diğer 30.000 polis tarafın- dan düzenli bir şekilde gerçekleştirilen arama tarama ve baskınlara ve gizli ajanlara rağmen Halep'te tutunabilmeyi başardılar; takriben 5.000 kişi, Ocak 1916'daki katliamlardan sonra Musul Bölgesine ulaşmış ve bu bölgede sağ kalabilmek için yaşayabildiler; 120.000'den fazla Ermeni resmi olarak İslamlaştırılan 'Cemal'in Ermenileri' Hama, Humus, Şam, Beyrut, Hayfa, Yafa, Kudüs, Trablus, Derra, Amman, Salt, Kerek, Maan güzergahı üzerindeki kendi memleketlerinin kaderlerinden sıyrılarak kurtul- dular." (Kevorkian, 2013:110.111-112)

1916 yılının sonlarına gelindiğinde İttihatçı rejim Ermenilerle ilgili emellerine ulaşmış olur. Suriye ve Mezopotamya çöllerindeki Ermenileri, yarattıkları ölümcül koşullara mahkum ederek ve bazı yerlerde katlederek topluca ortadan kaldırmışlardı. Suriye ve Mezopotamya çölleri de Ana- dolu toprakları gibi yüzbinlerce Ermeni'nin cesediyle kaplanır. Bir ulus, halk, kültür, dil, inanç, tarih ve birikim yok edilir. 2.500 yıldır yaşayan bir topluluk görülmedik vahşi yöntemlerle iki yıl içerisinde bütün varlıklarıyla birlikte tasfiye edilir. Yaşatılan zulüm ise tarif edilir gibi değildir.

Esasen 1914 sonbaharında başlatılan, 24 Nisan 1915’de açıktan yönelime dönüştürülen ve Mayıs sonlarındaki tehcir kararıyla bütün coğrafyaya yayılan etnik temizlikle 1.500.000 Ermeni ırkçı faşist rejim tarafından imha edilmiş olur. Birkaç yüzbin Ermeni Rusya sınırlarındaki Ermenistan topraklarına ulaşabilse de, ruhları, soykırımın ağır acılarıyla yaralıdır. Zulmün, zorbalığın ve vahşetin izlerini taşıyarak yaşama tutunmaya çalışırlar; her biri bir parçasını ölü ya da diri, bilinmezlik içinde geride bırakmak zorunda kalır. Kaybolan çocuklar, kaçırılan kızlar, satılanlar, köle misali alıkonulanlar, akıl almaz biçimde katledilenler, zorla Müslümanlaştırılanlar, evlendirilenler, bilinmez yolculuklar sırasında kaybolanlar ve daha nice yürek parçalayan zulme dair hikayeler hayatta kalanların ağır yükü haline gelir.

Nüfus olarak eritilir, yok edilir ve yaşam alanlarından sökülüp atılırlar. Ama ırkçı faşist rejim bununla da yetinmez. Ermenilerin izlerini dahi yok eder. Tarihi ve kültürel birikimlerini, değerlerini, kutsal mekanlarını da yakıp yıkar. Dinsel fanatizmin, ırkçılığın ve maddi yağmanın iç içe geçtiği düşünsel zemin üzerinde kışkırtılmış, dizginsiz bir nefret, düşmanlık ve yıkım ruhu söz konusudur. Dolayısıyla topyekûn bir tasfiye ve imha ile sonuçlanmıştır. Bu süreçte her ne kadar İttihatçı rejim etnik amaçları doğrultusunda fanatik düzeyde ideolojik politik ve pratik bir çizgiyi esas alsada, yukarıdan tabana yayılarak yürütülen soykırım süreci de din ve din unsurları da sonuna kadar kışkırtılmış biçimde kullanılır. O yüzden sadece bir ulus olarak hedeflenmez Ermeniler; aynı anda Hıristiyanlığın kutsal mekanları yakılıp yıkılır. Şöyle bir bilanço önemli fikirler vermektedir:

“Ermeni ruhban sınıfının uğradığı ağır kayıplar, bu dinsel motifli jenosid tablosuna uygundur: 5 bin Ermeni Apostolik ruhaniden 1923’te sağ kalanların sayısı sadece 400’dür.

İstanbul Ermeni Apostolik Patrikliğinin verilerine göre I. Dünya Savaşı öncesinde batı Ermenistan’da daha doğru söylemek gerekirse Ermenistan’ın Osmanlı hakimiyeti altındaki kesiminde 2200 manastır ve kilise bulunuyordu. Bunların 2150’si soykırım sırasında yağmalandı ve yakıldı. Yakılıp yağmalananlar arasında Erken Hıristiyanlık döneminin güzide örnekleri de vardı.” (Hofmannn; 2013:98)

Yine kiliselerin ve manastır kütüphanelerinin yıkılmasıyla binlerce, onbinlerce kitap, el yazmaları gibi oldukça eski baskılar da yok edilir. Tarih ve kültür de yıkımın parçası haline getirilerek imha edilir.

İTC, emperyalist paylaşım savaşının Osmanlı aleyhine sonuçlanması

sonrasında kendisini şeklen fesheder. Ama düşünceleri, idealleri, deneyimleri ve bunların taşıyıcıları olarak bütün kadroları yaşamaya devam eder. Her ne kadar 1919 yılında emperyalistler yenilmiş Osmanlı rejimine Ermeni Soykırımı'ndan dolayı suçluların yargılanması yönünde göstermelik bir girişimde bulunsalar da, çıkarlar sarmalının ve karmaşasının egemen olduğu zamanda ve zeminde pek karşılık bulmaz. Çıkarlarını esas alan emperyalist, kapitalist sistemler ve egemen sınıf güçleri açısından ezilen halkların ve ulusların acıları bile sömürü nesnesinden başka bir anlam ifade etmez. Çıkarlarına kurban ederler yüzbinlerin, milyonların en vahşi yöntemlerle kıyımından geçirilmesini. Çünkü ideolojilerine, politikalarına ve sistemlerine hayat veren, süreklilik sağlayan dinamiklere bakıldığında Ermeni ulusuna yaşatılanlara benzer pratiklerin öne çıktığı görülmektedir. O yüzden İTC sonrası oluşan Kemalî hareket döneminde göstermelik yargılamalar yeni güç dengeleri, çıkar hesapları ortamının uzlaşmacı siyaset arenasına kurban edilerek, rafa kaldırılır. Etnik temizlik, kıyım, vahşet kısacası Ermeni Soykırımı unutulmaya terk edilir.

Oysa hayatta kalabilen Ermeniler için hiçbir şey bitmez.

Son Bir Darbe Olarak, Doğu Ermenistan'da Kıyım

Bolşevik Devrimiyle birlikte Rus ordusu hızla çözülmeye başlar ve kısa sürede de etkinlik bölgelerinden çekilir. Osmanlının doğu vilayetleriyle Transkafkasya'nın önemli bir kısmı bu çözülmeye bağlı olarak askeri, siyasi ve ekonomik koşullar açısından değişime uğrar. 18 Mayıs 1938'de Ermeniler Rusların çekildiği alan içerisinde Ermenistan'ın kuruluşunu ilan ederler. Soykırım sırasında kurtularak hayatta kalabilen 300.000 Ermeni için de bir umut olur Ermenistan'ın varlığı. Ermenistan'ın varlığını koruması ve sürdürmesi ise çok zordur. Zira öncelikli olarak kendi iç dinamikleri açısından çok zayıf ve kırılığandır. Diğer bir tehlike de Osmanlı ordusunun İttihatçı emelleridir: Ruslara kaptırdıklarını düşündükleri toprakları mevcut kriz ortamından doğan boşluğu değerlendirerek geri almak ve Ermenilerin yaşadığı Transkafkasya topraklarını işgal ederek Ermenistan'ı doğmadan boğmak. Böylece tamamlanmamış soykırımcı emeller Rusya topraklarına taşınarak nihai amaca ulaşılacaktı. İşte bu dinamikler yeni katliamların kapısını aralar.

İttihatçı ordu komutanlarının başında bulunduğu eski 3. Ordu yeniden düzenlenerek Şark Orduları Grubu'na dönüştürülür ve bu ordu 1918 ilkbaharında Ermenistan'a saldırır. Pan-Turancı hayalleri diri olan ve Kafkasya

kapısına hükmətme arzusuyla tutuşan İttihatçılar aynı zamanda hem Ruslara kaptırdıkları toprakları geri almanın hem de Ermenilerin yoğun olduğu Bakü gibi önemli petrol kentlerini ele geçirmenin hesaplarıyla saldırılarına ara vermeksizin devam eder. Bakü de dahil birçok yer işgal edilir. Doğu Ermenistan toprakları katliam sahasına dönüştürülür. Özellikle Bakü'de yaşanan vahşet soykırım sürecini aratmaz. Zaten soykırımdan kurtulanların imhasını da hedefleyen bir taarruz olarak şekillendirilir.

Ermeni köyleri yerlebir edilir. Kentler yakılır yıkılır. İttihatçı fanatizm en sonunda 15-17 Eylül 1918'de Bakü'de büyük bir katliam gerçekleştirir. Hatta Tatarlara Ermenileri katletsinler diye uygun ortam sağlanır ve Tatarlar da kendilerinden beklenenlere fazlasıyla yanıt olurlar.

Bakü'de yaşanan katliam, bölgede görevli Osmanlı ve Alman subaylarının karşı karşıya gelmesine dahi neden olur. Bir süre önce kol kola girip Ermenilerin tasfiyesini gerçekleştirenler savaşın seyri değişmeye başlayınca, bölge dengeleri Bolşevik Devrimi ile sarsılınca ve Bakü petroleri daha fazla önem kazanınca birbirlerinin kuyusunu kazmaya başlamışlardır artık. Şark Orduları Grubu komutanı olan Halil (Kut) Paşa, Enver'in amcasıdır, Alman generali Ernst Paraquin ile Bakü katliamları sırasında ters düşerler. Alman generali yayımlanan bir makalede şunları dillendirmeye başlar:

"İkiyüzlü bir öfke içinde [...] Türk hükümeti Ermenilere karşı tüm barbarca davranışları inkar ediyor. Anadolu'nun Ruslar tarafından tahliye edilmesi, aynı zamanda Rusya Ermenilerini de temizleme için beklenen fırsatı sunmuştu... Ermenilere karşı imha kampanyası korkunç bir acımasızlıkla... sürdürüldü." (Dadrian, 2008:503)

Alman Yüksek Komutanlığı Kurmay Başkanı General Erich Ludendorff ise:

"Türkiye Kafkasya'da bir cinayet ve yağma savaşına girmiştir" der. (Dadrian,2008:503) Bakü katliamları sırasında Ermeni soykırımının baş sorumlularından birisi olan Dr. Bahaeddin Şakir'in Halil Paşa'nın ordusunda Umumi Emniyet Müdürü olarak yer alması bile her şeyi izah etmektedir. İttihatçı Halil Paşa'ya dair Dadrian şunları aktarır;

"... 1919'da, öteki üst düzey ittihatçılarla birlikte, daha sonra Divanı Harbi Örfi 'de yargılanmak üzere tutuklu olduğu Bakırağa Bölüğü'nde kendisini ziyarete gelen bir İngiliz yüzbaşının iletmiş olduğu bir suçlamaya verdiği cevap dikkate değer. Gurur ve iğneleyici bir edayla, söz konusu kurbanların sayısının '300.000 Ermeni...' olduğunu söylüyordu. 'Daha çok da

daha az da olabilir. Saymadım...’ 1918 yazındaysa Ermenistan’ın başkenti Erivan’da kendisini dinleyen Ermeniler[er] övünüyordu: ‘Son ferdine kadar yok etmeye çalıştığım Ermeni milleti.’ (Dadrian, 2008: 506)

Savaşın sona ermesiyle ortalık durulur gibi olsa da Ermenilerin kara yazgısını yazmaya yeminli ırkçı faşist zihniyetler boş durmaz. Mondros’la birlikte Türk orduları geri çekilince Ermeniler kısa süreli de olsa soluklarını. Taşnakçıların başını çektiği Ermenistan gerçekliği, milliyetçi çizgide ulusal bir devlet olarak varlığını korumaya çalışır. Ama her açıdan çok zayıf ve kırılğandır. Ordusu donanımsız, eğitimsiz ve düzensizdir. Ekonomik kriz korkunç bir yoksulluğa dönüşmüştür. Siyasi birliği ise sorunludur. Bolşevik Devrimin olumlu atmosferine kapılarını kapattığı için de Sovyet desteğinden yoksundur.

İşte böylesine bir süreçte dağıtılan Osmanlı Ordusunda mevcut gücünü koruyan Kazım Karabekir komutasındaki IX’uncu ordu, Kemalist hareketin oluşumuyla birlikte 15. Kolordu ismini alarak Erzurum’da hazır kıta vaziyette bekler. Kazım Karabekir ısrarla Ermenistan’ın imhasını amaçlayan işgalden söz eder ve zaman kaybedilmeden de pratikleştirilmesini ister. Kemalist hareketin belli bir süre bu isteği onaylamaması Karabekir’in düşüncelerini paylaşmamalarından değildir. Aksine hepsinin ortak arzusudur. Sadece an’daki siyasi çıkarlar ve güç dengeleri açısından bakılarak uygun zaman ya da fırsat kollanmaktadır. Nitekim Sevr Antlaşması ortaya çıkıp da Ermenistan’dan da söz edilince Kemalist hareket, Karabekir’e gereken emri verir. Bu emir gizli bir mesaj olarak iletilir ve **“Ermenistan’ı fiziksel olarak imha edin!”** şeklindedir. Sabırsızlıkla bu anı bekleyen Karabekir, Eylül 1920’de Ermenistan’ı işgale yönelir ve kısa sürede Erivan’a dayanır. Katliamcı Türk ordusu karşısında dayanma gücünden yoksun Ermeni birlikleri hiçbir varlık gösteremezler. Böylece büyük bir yıkım yaşanır.

“Eksi SSCB dışişleri bakanlığının belgelerinden birinde, Kars ve Güm-rü’nün (Alexandrapol) Ermeni ahalisinin iki koldan, yani bir yandan ‘katliam’ diğer yandan ‘tam bir iktisadi çöküş’ yoluyla açlığa mahkum edilerek kökünü kazıma kampanyasının hedefi olduğunu ortaya koyuyordu. Ermenistan’ın farklı bölgelerindeki onlarca şehirde Ermeniler kırılıçtan geçirilmişti. Eski Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti Bilimleri Akademisince sağlanan bir diğer belgede, şunları okuruz: ‘Anne babaları 8 yaşındaki kızlarını ve 20–25 yaşlarındaki oğullarını infazcılara teslim etmeye zorluyorlar. Kızlara tecavüz edip genç erkekleri öldürüyorlar- bütün

bunlar anne babaların gözleri önünde yapılıyor. Bütün şehirlerde onlara bu şekilde davranıyorlar. Genç kızlar ve 40 yaşına kadar kadınlar kaçırılıyor... Bu şehirler ıssızlaşıyor. Daha önce hiç görülmeyen durumu sözlerle anlatmak mümkün değil. Yıkımın büyüklüğü ve vahşetin ipuçlarını Eski Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti merkez arşivindeki yıkım görevinin büyük ölçüde hapisanelerden salıverilen mahkumlardan oluşan çeteler ve başıbozuklar'a verildiğini ortaya koyan bir belgeden anlıyoruz. Sovyet Tarih Ansiklopedisi 1961 baskısına göre, bu Ermeni kayıpları şu şekilde özetlenir:

Türk-Ermeni savaşı sonucunda, sadece Türklerin işgal ettiği bölgelerdeki kurbanların sayısı, 198.000'e yakinken, tahrip edilen ya da Türkler tarafından el konulan mülklerin değerinin on sekiz milyon altın ruble olduğu tahmin ediliyor.” (Dadrian, 2008:518 – 519)

Ermenistan'ın işgalinde ve Ermenilerin katledilmesinde ordu saflarında yer alan İttihatçıların yanı sıra, Teşkilat-ı Mahsusa'nın seçmece unsurları, çeteler ve soykırım sürecinde Ermeni katliamlarıyla ruhlarını demlemiş bilim um katiller yer alır. Katliamları, yağma yıkımı ve kitlesel tecavüzleri ve daha nice vahşeti Ermenistan topraklarında sergileyenler bu gruplardır.

Aynı şekilde başta Enver olmak üzere İTC'nin üst düzey asker-sivil kadroları Kazım Karabekir'le doğrudan irtibata geçerek Ermenistan'ın yok edilmesi için her türlü desteklerini sunarlar ve hatta Enver'in bir mektubunda Kazım Karabekir'e çıkışarak, “Ermenistan'ın güç toplamasına izin vermemeliyidin” şeklinde serzenişte bulunduğu bilinmektedir.

Ermenistan büyük bir yıkımla ve kıyımla işgal edilir ama nihai darbe için de hazırlıklar elden bırakılmaz. Hayatta kalan birkaç yüzbin Ermeni'nin Türk imhasından kurtarılması 11. Kızılordu'nun müdahalesiyle sağlanır. Türk-Sovyet Antlaşmaları sonucu işgal ordusu Ermenistan'dan çekilmek zorunda kalır. Çekilme esnasında bile soykırımcı tüm hünerlerini vahşice ortaya koyarlar. İşte Sovyet arşivlerinde yer alan bilgiler:

“Türklerin öldürdüğü kişilerin toplam sayısı 30.000 Erkek, 15.000 kadın, 5.000 çocuk ve 10.000 genç kız olmak üzere 60.000'i bulmuştur. 38.000 yaralıdan 20.000'i erkek, 10.000'i kadın, 5.000'i genç kız, 3.000'i çocuktur. Yaklaşık 18.000 erkek esir alınıp götürülmüş, bunlardan sadece 2.000'i sağ kalmıştır. Diğerleri ya açlık, kötü hava koşulları ya da kılıçtan geçirilerek ölmüştür.” (Dadrian, 2008:517)

Bu veriler işgal sırasında öldürülen Ermenilerin sayısının dışındadır. Türk Ordusu'nun Gümrü ve çevresinden çekilirken gerçekleştirdiği kat-

liamın verileridir. Genel toplamda 3.000'e yakın Ermeni, Kemalist hareketin soykırımcı failleri sonucu katledilmiş olur.

Kısaca belirtmek gerekirse Kemalist hareket özü itibarıyla İttihat Terakki ruhunun taşıyıcısıdır. Kendisi de bir İTC üyesi olan M. Kemal'in çevresinde kümelenen asker-sivil kadroların neredeyse tamamı, ittihatçı geleneğin içinde yetişmiş, gelişmiş, deneyim kazanmış ve Ermeni soykırım sürecinde bizzat yer almış kişilerdir. Dolayısıyla İTC'nin ideolojisini, siyaset çizgisini yani ideallerini içselleştirmiş ve pratik süreçlerinin yürütücüsü olmuşlardır. Bu birikimleriyle Kemalist hareket içinde yer alırlar. Böylece hem yarım kalan ideallerini gerçekleştirebilecekleri bir zemine hem de kendilerini güvende hissedecekleri siyasi bir kalkana sahip olurlar. Kemalist hareket İttihatçılardan kopuk, ayrılmış ya da farklı ideolojik-siyasi öncelikleri veya idealleri olan bir oluşum olarak algılanmamalıdır. Söylemsel düzeyde tercih edilen siyasal kavramlar ya da politikalar ve araçları yönüyle farklılıkları olsa da özü değişmiyordu. Türk etnik kimliğinin ulusal öze biçimlendirilmesi, bu ulusa ait meşru siyasi sınırlara sahip devletsel oluşumun sağlanması, "vatan" denilen ulus ideolojisi ve siyasal unsurlarıyla tanımlanmış toprak parçasının kimliklendirilmesi ve bütünlüklü olarak bu idealin tüm unsurlarının ete kemiğe büründürülmesi İttihatçıların düşüydü ve Kemalist hareketin de pratik sürecine yön veren yegane amaçtı. M. Kemal'in göstermelik de olsa yargılanmaları amaçlı Malta'da tutulan İttihatçıların İngilizlerle pazarlık ederek serbest kalmalarını sağlaması ve bunların büyük bir kısmıyla yoluna devam etmesi mevcut devamlılığı, sürekliliği ve organik ilişkiyi somutlayan bir başka gelişmedir. Kemalist hareket ideolojisiyle, politikasıyla ve bir bütün pratik yönelimiyle İttihatçı mirasın ve ideallerin taşıyıcısıdır, yürütücüsüdür. Kurulan Türkiye Cumhuriyetinin tarihi süreçleri de bunu teyit etmiştir.

Sonuç Olarak

II. Abdülhamid döneminde başlayan, İttihat Terakki rejimiyle devam eden ve Kemalist hareketle de nihayete erdirilen Ermenilere yönelik baskı ve zulüm politikaları Ermeni soykırımıyla sonuçlanmıştır. 1.5 milyon Ermeni en barbarca usullerle katledilmiştir. Bir ulusun ulusal varlığı yok edilmiştir. 2.500 yıldır yaşadıkları topraklardan sökülüp atılmışlardır. Tarihi, kültürel birikimleri yakılıp yıkılmıştır. Ekonomik varlıkları görülmedik zorbalıklarla yağmalanıp talan edilmiştir. Ermenistan coğrafyasının tarihi, sosyal, ekonomik, kültürel dokusu topyekûn yıkıma uğratılmıştır. Yüzbin-

lerce çocuk kadın zorla ve zorbalıklarla Müslümanlaştırılmıştır. Soykırımdan kurtulabilen binlerce, on binlercesi yaşam alanlarından kopartıldığı için başka ülkeler savrulmuştur. Kalan birkaç yüz bin Ermeni ise yaşanan vahşetin izlerini taşıyarak ayakta kalabilen doğu Ermenistan'da yaşama tutunmaya çalışmıştır.

1915 ve sonrası süreç sadece Ermeni ulusunun imhasıyla sınırlı değildir. Topyekûn Hıristiyan toplulukların etnik temizlikle ve tehcirle Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasından sökülüp atılmasıyla sonuçlanmıştır. Coğrafyanın Türkleştirilmesi Adına Ermeniler, Rumlar ve Asur kökenli Süryani, Nasturi, Kildani ve Yakubi tüm Hıristiyanlara ve Ezidilere yönelinmiştir. İşte aşağıda verilen rakamlar topyekûn soykırımın ve yıkımın en çıplak sonuçlarıdır.

"Küçük Asya Rumları, Ermenileri ve Aram/Süryani birlikleri ve dernekleri, 26 – 28 Nisan 2002 tarihleri arasında Berlin'de 'Soykırıma Karşı Tek Ses Olalım' şiarıyla eski Osmanlının iç bölgelerinde beş milyonu aşkın Hıristiyan'a karşı gerçekleştirilen imha ve tehcirle ilgili etkinliklerde, tanık raporlarına ve bilimsel analizlere dayanarak şu suçlamaları getirmektedir:

* 1915'ten 1922'ye kadar, 2,1 milyon Ermeni'nin katliamlarla ve ölüm yürüyüşleri ile imha edilmesi, bunun 1,5 milyonunun, 1915 – 1916 arasında gerçekleşmiş olması

* Doğu Trakya, İyonya, Kapadokya ve Pontas'ta 1912'den 1922'ye kadar 1,5 milyon Rum'un katliamlar, tehcirler ve ölüm yürüyüşleri vasıtasıyla imhası, bunlardan sadece 353 bini Pontus Rumlarına dönük olarak 1916'dan 1922'ye kadar gerçekleştirilmiştir.

* Yaklaşık 500 bin Arami/Süryani'nin 1914-1918 arası katliamlarla imha edilmesi, bunların 90-100 bin kadarını Süryani-Ortodoks kilisesi mensuplarının oluşturması.

Söz konusu kurbanlar ağırlıklı olarak Osmanlı vatandaşlarıyken, suçu işleyenler, Türk ulusalcı parti ittifak ve Terakki (Jön Türkler) ve onun ideolojik ve politik mirasçısı yani Mustafa Kemal tarafından kurulan Ankara'daki muhalefet hükümeti etrafındakilerdi." (Hofmann, 2013:313) ⚔

d- RESMİ TÜRK TARİH KURGUSUNDA ERMENİ SOYKIRIMI VE İNKARLAR

►► Kemalist ideolojinin geleneksel egemen ulus ideolojileriyle kıyaslandığında aşırılıklarıyla öne çıkan niteliklere sahip olduğu görülür. Bunun nedeni Türk ulus bilincinin yukardan dayatılan bir uluslaşma sürecinden geçmesi yani devlet zoruyla şekillendirilen bir uluslaşma zamanının yaşanmasıdır. ◀◀

Nisan 1920’de açılan Büyük Millet Meclisi (BMM) ve devamında 29 Ekim 1923’te Cumhuriyetin ilan edilmesiyle Kemalist hareket öncülüğünde Türk ulus devletinin kuruluşu gerçekleştirilir. Kemalist rejim emperyalist-kapitalist dünyanın bir parçası olduğunu da beyan ederek Lozan Antlaşmasıyla uluslararası siyasi arenada meşruiyetini onaylatır. Böylece İttihatçı ruhun ve amaçların mevcut koşullarla öne çıkan dinamikler çerçevesinde yaşam bulması da sağlanmış olur. Çünkü ideolojisi, politikaları ve uygulamalarıyla Kemalist hareket ve iktidar İttihatçı zihniyetin tüm kalıplarını taşıyarak kendisini var etmiştir.

Kemalist Cumhuriyet, İttihat Terakki rejiminin pratik ve politik birikiminin ürünü olarak şekillenmiştir. Çünkü paralellik ve süreklilik çok yönlüdür. İTC kadroları, Teşkilat-i Mahsusa liderleri ve daha nice soykırım sorumluları Kemalist iktidarda önemli siyasi ve idari mevkilerde yer alarak mevcut ilişkinin devamlılığını ortaya koymuşlardır. Celal Bayar, Şükrü Kaya, Mithad Şükrü Bleda, Abdülhalik Renda, Refet Bele, Rauf Orbay, Ali Çekinkaya (Meşhur Kel Ali), Ziya Gökalp, Fethi Okyar, Halil Menteşe, İsmail Canbulat... ve daha nice celeri İTC’nin ve Teşkilat-ı Mahsusa’nın kilit isimleriydiler. Coğrafyanın Türkleştirilmesi, Türk ulus devletinin kurulması ve Türklük temelinde ırkçı, faşist ideoloji egemen kılınarak ulus kimliğinin inşa edilmesi gibi asli amaçlar İttihat Terakki ve Kemalizm’in ana damarıdır. Nitekim süreç ve uygulamalar bunu her açıdan açığa çıkartmıştır.

Rumların da tehcir ve etnik temizlikle yurtları olan Anadolu’dan sökülüp atılmasıyla Kemalist rejim ve ırkçı faşist ideolojisi içe yönelir. Türkleştirme

yeni hedefler belirlenerek hızını kesmeden yoluna devam eder. Ermenilerin, Rumların ve Asur/Süryanilerin "icabına" bakılmıştır. Sırada Türk olmayan Müslümanlar vardır. Kırım ve asimilasyon Türklüğün egemenliği için tüm yıkıcılığıyla zamana hükmetmeliydi. Nitekim süreç bu minvalde ilerletilir ve ezilen ulus ve milliyetler her türden despotik uygulamalarla kuşatılır. Türk devletinin "benim" dediği topraklar, üzerinde yaşayan farklı inanç ve etnik gruplar için hapisaneyeye dönüştürülür. Ekonomik, sosyal siyasal, kültürel ve daha başka boyutlarıyla toplumsal doku bir bütün olarak Türkleştirme dayatmaları ve saldırılarıyla yıkıma uğratılır. Tepeden inme politikalarla ulus inşasına yönelik ırkçı faşist rejim sadece Türk olmayan Müslümanlara yönelmez, bir avuç kalmış Hıristiyan ve Yahudi halklara da egemen ulus ideolojisiyle yüklenir. Zaten ilan edilen 1924 Anayasası ile etnik farklılıklar yok sayılarak Türk devlet sınırları içerisinde herkes "Türk" ilan edilir.

Daha öncesinde 1923 yılında M. Kemal Adana'da yaptığı bir konuşmada; *"Arkadaşımız beyanatında demişlerdi ki, Adanamızı idaresi altına alan diğer unsurlar, şunlar, bunlar, Ermeniler sanat ocaklarımızı işgal etmişler ve bu memleketin sahibi gibi bir vaziyet almışlardır. Şüphesiz haksızlığın ve küstahlığın bundan fazlası olamaz. Ermenilerin bu feyizli ülkede hiçbir hakkı yoktur. Memleketiniz sizindir, Türklerindir. Bu memleket tarihte Türk'tü ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır (...) Memleket en nihayet sahibi aslilerinin elinde kaldı. Ermeniler vesairenin burada hiçbir hakkı yoktur. Bu bereketli yerler koyu ve öz Türk memleketidir."* (Hür, 2012: 199) derken, resmi söylemlerin rotasına ve tarih diziminin hayat bulacağı olası zemine dair işaretleri de vermişti.

Lozan gibi çıkarlar sofrasında emperyalist-kapitalist sermayeye sonuna kadar bağlı kalacağına güvencesini verip kapıları açan Kemalist rejim aynı zamanda Ermenilere ve diğer Hıristiyan topluluklara yönelik uygulanan soykırımcı tüm fiillerin de sumen altı edilmesini sağlamıştı. Anadolu ve Mezopotamya'nın her yanı katliamların ve yıkımın izlerini taşıırken, çıkarlar sofrasında uzlaşma kadehleri eşliğinde bunlar da yok sayılarak, inkar onaylanmıştı. Hem de "barış" adına. Çölün üzeri kadim Ermeni halkının ceset parçalarıyla mezarsız kabristan görünümündeyken, emperyalistler çölün altındaki zenginliğin peşindeydiler. Çölün üstündeki vahşetin sorumlularıyla altındaki petrolün hayalini kuranlar el sıkışmışlardı. Gerisi Kemalist rejime kalmıştı. Görünürdekinin reddi, inkarı ya da yok sayılması için önu açılmıştı.

Türk ulus devletinin meşruiyetine onay verenler bu rejimin oluşum sürecine, fiillerine ve izlediği siyasetine de onay vermişlerdi. Dolayısıyla Lozan'dan sonra yaşanabileceklerin kapısı da açılmıştı. Zaten göstermelik olarak Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler "azınlık" sayılmış ve onlarca farklı etnik grup ise görmezden gelinerek yok sayılmıştı. Kemalist rejimin arzuladığı da buydu. Artık sınırların içerisine istediği gibi hükmedebilecekti.

İnkâr ve Söylemlerin Egemenliği

Kemalist rejim, başta Kürt ulusu olmak üzere Türk olmayan tüm Müslümanlara ve Müslüman olmayan etnik ve dini toplulukların hepsine, egemen ulus ideolojisinin katı politikalarıyla yöneldi. Her türden demokratik talebi ezmeyi esas aldı. Kürt ulusunun haklı ve meşru bütün mücadele girişimlerini ve direnişini kanla bastırdı. Kürtleri yurtlarından çıkartarak batı bölgelerine sürgün etti. Kürt coğrafyası üzerindeki egemenliğinin tesisi için gerekli askeri, idari, ekonomik ve politik en katı tedbirlere başvurdu. Sıkıyönetim uygulamaları, Takrir-i Sükûn Kanunu, İskan Kanunu, yasaklar, kısıtlamalar vb. zincirleme ele alışlarla Kürtlerle birlikte bütün kesimler baskı altına alındı. Kısa sürede toplumun üzerine karabasan misali Türkleştirme ideolojisi çörekledi.

Kemalist rejim Türklüğü her yönüyle egemen kılma ve bütün kesimler üzerinde ideolojik güç olarak bu egemenliği pekiştirme politikasını esas aldı. Bunun için de asimilasyon, ayrıştırma ve dışlama gibi üç ayaklı merkezleşmiş yani resmi devlet politikası haline getirilmiş bütünlüklü bir politika benimsedi: Müslüman olup da Türk olmayan ama Türkleştirilmesi kolay kesimleri (Lazlar, Çerkezler, Arnavutlar, Araplar vs) asimilasyona tabi tutmak. Nüfus olarak belirli bir bölgede yoğunlaşmış olan ama asimilasyonu zor gözükkenleri (Kürtler) kendi içlerinde ayrıştırmak yani nüfusu dağıtarak parçalara hükmetmek. Müslüman ve Türk olmayan toplulukları (Ermeni, Rum, Yahudi, Ezidi, Asur/Süryani) ise dışlamak. Bunlar iç içe geçen bütünlüklü bir politikadır. Aynı anda tüm farklılıkları kapsayacak, etkileyecek biçimde de uygulanmıştır. Çünkü bir tek amaç vardı; Türklüğün hayatın her alanında egemen hale getirilmesi.

Önce diller yasaklandı. Kürtçe, Ermenice, Rumca, Ladino/İbranice, Süryanice, Lazca, Çerkezce, Arapça vb. Herkes Türkçe konuşacaktı. "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyaları başlatıldı. Okullar kapatıldı ya da Türkçe'nin egemenliğine mahkum hale getirildi. Ermeni okullarının üzerinde Tevhid-i Tedrisat'ın kılıcı sallandırılır. Peş peşe çıkartılan yasa-

larla özellikle Müslüman olmayan halklar sistematik olarak dışlanmaya tabi tutulur.

Bu kesimler birçok meslekten men edilirler. Çünkü Türk olmak şartı getirilir. Avukatlık, eczacılık, öğretmenlik, doktorluk gibi önemli mesleklerin yanı sıra ticaret hayatından da dışlanırlar Türkçe zorunluluğu ya da Türk olma şartı dışlama fiillerine yasal kılıf olarak gösterilir. Mal ve mülklerine devlet tarafından el konulmasının yolu açılır. Hem de göstermelik Lozan “güvencesine” rağmen. İttihat Terakki döneminde başlatılan “İktisadın Türkleştirilmesi” Kemalist rejimle çok daha sistematik bir hale getirilerek ekonomik hayatın her alanına ideolojik-politik ve idari Türkleştirme dayatmaları damgasını vurur. İrkçı faşist politikalarla ulus imalatına girişen rejim, zamanla hedeflediği toplumsal tabana da ulaşır. Böylece egemen ulus ideolojisinin ezilen ve baskı altında tutulan diğer ulus ve milliyetler üzerindeki tahakkümünün çok daha geniş bir yelpazede hayat bulmasının ortam ve dinamikleri oluşturulur.

Kemalist ideolojinin geleneksel egemen ulus ideolojileriyle kıyaslandığında aşırılıklarıyla öne çıkan niteliklere sahip olduğu görülür. Bunun nedeni Türk ulus bilincinin yukardan dayatılan bir uluslaşma sürecinden geçmesi yani devlet zoruyla şekillendirilen bir uluslaşma zamanının yaşanmasıdır. Yaşanılan topraklarda olağan biçimde gelişen ulusal dinamiklere dayalı aşağıdan yukarıya doğru siyasallaşan bir süreç ya da bilinçlenme söz konusu değildir. Aksine var olan rejimin egemen sınıfları tarafından siyasallaştırılan bir sürecin ürünü olarak doğar. Bu sürecin de coğrafyanın kırımla, etnik temizlikle ve tehcirle arındırılmasına dayandığı bilinmektedir. Coğrafyanın kadim halkları yok edilmiştir. Böylece topraklar, binlerce yıldır kendisiyle özdeşleşmiş halkların yaşam alanlarıyken, Türk ulusunun mekanı haline getirilmektedir. Kemalist rejim hem ulus imal ediyor hem de ulusu mekanlaştırıyordu. Yani Türklere ait olmayan toprakları egemen ulus ideolojisinin aşırılıklarıyla uluslaştırıyor ve bunu da tarihselleştirerek resmi söylemlerle pekiştiriyordu. İşte bu yüzden Kemalist ulus ideolojisi ırkçıdır, şovenisttir, faşisttir, tekçidir, baskıcıdır ve farklılıkları doğrudan yok saydığı için inkarcıdır. Her türlü bağnazlığı, fanatizmi ve aşırılığı pratik– politik önceliklerinin harcı yapan bir ideolojidir. Nitekim Kemalist cumhuriyet rejiminin tarih sürecine bakıldığında pratik yansımaların her şeye açıklık getirdiği görülmektedir.

Müslüman olmayan toplulukların sayısı az olmasına rağmen egemen ulus despotizmi var olan nüfusa yönelmekten vazgeçmez. Ekonomik, si-

yasi ve sosyal politikalarla Ermeniler, Rumlar, Süryaniler ve Yahudiler sürekliliği altında tutularak topraklarını terk etmeye zorlanırlar. Soykırım sürecinde hayatta kalabilmiş ve Anadolu'da dağınık bir halde yaşama tutunmaya çalışan Ermeniler sürekliliğe baskılar sonucu ya İstanbul'a ya başka ülkelere ve özellikle de Suriye'ye göç etmek zorunda kalırlar. Ekonomik varlıkları ise öteden beri devam eden devlet destekli yağma talanla ellerinden alınır. 1936'da yayımlanan bir beyannameyle Ermeniler de dahil diğer Hıristiyanların taşınmazlarına özellikle de vakıf arazilerine, mülklerine el konulur. Zaten devam eden yıllarda ikinci emperyalist paylaşım savaşı bahane edilerek "20 Kura ihtiyatlar" şeklinde Ermeniler, Rumlar, Yahudiler askere alınır. Hiçbir açıklamada dahi bulunulmadan götürülürler ama askere değil amele taburlarına. Bu uygulamaya son verilen 1942 yılında bu defa da "Varlık Vergisi" kararıyla Müslüman olmayan topluluklar sefaletle mahkum edilirler. Ödeyemeyecekleri miktarda vergilerle karşı karşıya kalan Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler çalışma kamplarına gönderilirler. Onlarcası kötü koşullardan, hastalıklardan hayatını kaybeder. İktisadın Türkleştirilmesi adına girişilen bu uygulamayla Ermenilerin ekonomik gücü ve dinamikleri daha da zayıflatılarak tasfiye noktasına getirilir. Amaç bellidir göçertmek, kaçırmak ve nüfus olarak tasfiye etmek. Nitekim bu amaçta başarıya da ulaşılır.

Ayhan Aktar, 1920'de İstanbul nüfusunun etnik ve dini kökene göre dağılımını şöyle verir:

"560,434 Müslüman, 384.689 Rum [Henüz Rum tehciri, mübadele olmadan önce] 118.000 Ermeni, 44.765 Yahudi" (Aktar, 2006:59)

Erol Anar da 1935 nüfus sayımına göre şu rakamları paylaşır;

"1935 yılında yapılan nüfus sayımına göre 13 milyon 899 bin olan toplam nüfusun 108 binini Rumca konuşanlar, 57 binini Ermenice konuşanlar, 42 binini Yahudice konuşanlar oluşturunuyordu..." (Anar, 1997:73)

Günümüzde ise 60.000 Ermeni, 20.000 Süryani, 20.000 Yahudi ve sadece 1500 Rum kalmıştır. Coğrafyanın Türkleştirilmesi Cumhuriyet tarihi boyunca devam eden ırkçı faşist saldırılarla sürdürülmüştür ve halen de devam etmektedir.

Kemalist rejim döneminde egemen/ezen ulus ideolojisi kurumsallaştırıldı. Devletin resmi politikaları ve söylemleri olarak rejimle özdeşleştirildi. "Türk Tarih Tezi" (TTT) ve Güneş Dil Teorisi" gibi bilimsel dayanaklardan yoksun ideolojik argümanlar üzerinden inkarı inkarcılığı resmileştiren söylemler egemen hale getirildi. "Mekana tarih yazma tabiriyle hareket eten

“TTT” toprağın geçmişini reddeder. Türkleri bu toprakların en eski halkı ve Türk dilini de bütün dillerin türediği kök dil olarak ilan eder. Sosyal bilim-ler alanında hiçbir inandırıcılığa sahip olmayan bu söylemler ne yazık ki ırkçı-faşist rejimlerin, diktatörlüklerin öne çıktığı 1930’lu 40’lı yıllarda Türk toplumunda karşılık bulur ve hedeflenen etki yaratılır.

1923 yılında Soyadı Kanunu çıkartılarak farklı etnik grupların varlığını ifade eden ya da çağrıştıran ad, soyadı, unvan vs. yasaklanır. Sadece Türkçe olan isimlere izin verilir. Coğrafyanın Türkleştirilmesi yani homojen bir ulus yaratma amacı diğer etnik ya da dini grupların inkarı teme-linde adım adım pratikleştirilir.

Keza aynı şekilde toprağın üzerindeki tarihi izlerin silinmesi için de coğrafı yer adlarının değiştirilmesine girişilir. Şehir, ilçe, kasaba, köy gibi yerleşim yerlerinin yanı sıra, nehirlerin, dağların, ovaların adları değiştirilir. Ermenice, Rumca, Kürtçe, Lazca, Süryanice isimler taşıyan her şeye müdahale edilir. Bu uygulama günümüze kadar belirli dalgalanmalar biçiminde devam etmiştir. Böylece yaşanan mekan, egemen ulus kodlarıyla dönüştürülür ve toplumun milliyetçi aidiyetlerle sahiplenme hisleri güçlendirilmiş olur. Coğrafyanın uluslaştırılması denilen süreç böylesine despotik uygulamalarla yürütülürken; inkarın ve söylemlerin egemenliğinde, düşman algısı tahrik eşliğinde bekleyen ırkçı şovenist ruhla şekillenmiş bağnaz bir milliyetçilik hakim hale gelir.

“İnkâr, Stanley Cohan’ın kavramsallaştırdığı üzere, mezalimin bilinç ve vicdanının bloke edilmesiyle nötralize edildiği, normalleştirildiği, meşru hale getirildiği veya görünmez kılındığı süreçtir. Böylesi bir inkâr -Türkiye’deki resmi söylemlerde açıkça görüldüğü gibi- bilginin inkarı, duyguların inkarı, sorumluluğun inkarı ve/veya bilgilerin ışığında eylemsizliği içerir. Mezalimin telafisine yönelik ilk adım olan onay/kabul ise idraki, duygulanımı, ahlaki ve eylemi içerir. Eylem, bilmemiz, hatırlamamız, kurtarmamız ve adaleti yerine getirmemiz demektir. Fakat, inkarın resmi, tarihsel ve kültürel modları organizasyonel düzeyde apaçık ortadadır ve devlet düzeniyle iç içe geçmiştir.” (Desmond, 2013:304)

Türk egemen sınıflarının ideolojisinde, tarih anlayışında, ırkçı/faşist rejimin niteliklerini şekillendiren yapısal özde ve resmileştirilen söylemlerin bütününde inkar ve inkarcı yaklaşımlar belirleyici olmuştur. Bu durum basit bir yalanlama, saptırma, çarpıtma ya da yok sayma olarak ele alınmıyordu. Aksine adeta inkar endüstrisi biçiminde kurumsallaştırılmıştı. Resmi tüm söylemlerin mayasında inkar vardı. Hele de söz konusu tarih, ulus ideolo-

jisi ve “vatan” olunca yalanlarla gerçekler arasındaki çizgi ortadan kaldırılıyordu. Var olma kaygısı ancak ve ancak inkarda ısrarla ve inkarın yeniden üretimiyle giderilmeye çalışılıyordu. Milliyetçi şovenist, ırkçı ve militarist ruhla bezenmiş tarih anlayışı ve kurgusu bu şekilde egemen kılıyor ve kin, nefret ve düşmanlık duyguları diri tutuluyordu. Asimilasyon, sindirme, eritme, dışlama, ayrıştırma, ötekileştirme gibi baskıcı uygulamaların neredeyse bütün biçimleriyle ezilen ulus ve milliyetlere saldırılması inkar ideolojisinin ve kültürünün olağan davranışı haline geliyordu.

Tarihin, inkarcı tutumun esareti altına alınması aynı zamanda topraklarda yaşayan bütün toplulukların kendi özgeçmişlerinin yok sayılması ya da söylemler sarmalının dipsiz karanlığında yitip gitmesi demektir. Türk egemen sınıfları var olanı yani yaşanılmış zamanı ve olguları esas almıyordu, ulusa tarih yazma perspektifinden hareket ederek olmasını arzulağığı bir geçmiş inşa ediyordu. İşte her şey bu zihniyete kurban edildi ve resmi tarih öğretileri olarak da okul kitaplarındaki yerini aldı. Toplumsal yaşamın her alanı inkarcı tarih diziminin söylemleriyle içerikten yoksun şekilsizliğe mahkum edildi. Resmîyet kazandırılan, meşrulaştırılan, olağan karşılanan ve hatta dokunulmaz kılınan inkarcılık ve söylemleri ırkçı faşist rejimle iç içe geçerek kurumsallaştığı için toplum üzerindeki egemenliği de tartışmasız hale geldi. Egemen maddî güce dönüşen bu ideoloji, toplumsal dokunun şekillenmesinde de belirleyici olduğundan kendi zamanını yaratmış ve hükmetmiştir. İnkâr; yalanlama, saptırma ve kendi söylemini egemenleştirme temelinde Türk egemen sınıflarının ve tarihinin ideolojik cephaneliği olarak dünden bugüne var olmuştur. Birçok gerçeklik de bu ideolojik unsurların yarattığı, dipsiz karanlığa hapsedilerek görünmez kılınmakta ya da yok sayılmaktadır. İşte bunlardan bir tanesi de 1915 Ermeni, Rum, Süryani Soykırımını gerçeğidir.

Abdülhamid döneminde Ermeniler katledilirken, İttihat Terakki topyekûn imha ederken, Kemalist rejim Doğu Ermenistan’a sıkışmış son Ermeni varlığını ortadan kaldırmak için Ermenistan’ı işgal edip yakıp yıkarken ve Türk egemen sınıfları dünden bugüne Ermeni sözünü dahi duyduğunda her türlü hakareti, aşağılamayı olağan bir davranış gibi meşrulaştırırken hep aynı zihniyet kalıplarının ön planda olduğu görülür. Ermeniler “işbirlikçidir”, “güvenilmezdir”, “haindir”, “ajandır”, “ihanetçidir”, “bölücüdür”, “Türk/Osmanlı/Müslüman düşmanıdır” vs. Dinsel ayrımcılığın neden olduğu yığınlarca önyargı ise öteden beri mevcuttur. Egemen din konumundaki Müslümanlık, Ermenileri ve diğer Hıristiyan toplulukları “zımmi”,

“gavur” ya da “gayrimüslim” gibi sıfatlarla zaten dinsiz, inançsız ilan ediyordu. Milliyetçi, şovenist, ırkçı ideolojik söylemler de siyasal süreçlere hükmetmeye başlayınca önyargılar ve düşmanlık algısı egemen sınıflar tarafından sürekli canlı tutuldu. Yukarıdan aşağıya Ermenilere yönelik her türlü baskı, şiddet, zorbalık, zulüm, kırım ve yıkım meşru ve olağan tutumlar olarak benimsendi ve hayata geçirildi.

Bugün okullarda eğitimle aşılanañlar da bu düşüncelerin yeniden üretilmesine hizmet etmektedir. Tarih kitapları “milli bilinci” düşmanlık duygularını diriltirek şekillendirmektedir. Bu söylemler toplumsal sınıf ve tabakaların bütününe sirayet edecek biçimde egemenleştirilmiştir. Yukarıdan aşağıya tek tipleşmiş zihinsel kalıplar ve alışkanlıklar nedeniyle mevcut zeminin sorgulanabilme olanağı da zayıflatılmıştır. Bu yüzden inkarın egemenliğiyle yıkıma uğratılmış gerçekler karanlıkta tutulmaktadır ve gerçeklerin reddi ve bu reddedişin “doğru” olarak benimsenmesinin yarattığı çöküntü ise egemenliğini sürdürmektedir.

1915 Ermeni Soykırımını gerçeğinin inkarı, resmi ideolojik söylemlerin kendine mazeret üretme, saçmalama ve saçmalığı ciddiyetle savunma, mezalimi meşrulaştırma, olağanlaştırma gibi iç içe geçmiş problemlerle olayların ve süreçlerin gerçek bağlamlarından bilinçli bir şekilde kopartılması temelinde ele alınmaktadır.

Türk devletinin Ermeni sorunu karşısındaki tutumu inkar üzerinden şekillenmiştir. İncarcı ideolojik-politik söylemlerini ise olayları ve süreçleri gerçek bağlamından kopartarak istediği biçimde şekillendirdiği saptırma, çarpıtma, yalanlama ve yok sayma gibi unsurlarla oluşturmuştur. Egemen sınıfların, ırkçı faşist rejimin ve topyekûn kurumlarının ve her sınıf ve tabakadan kesimlerin Ermeni, Ermenistan, Ermeni sorunu, Ermeni soykırımını ya da 1915 denildiğinde gösterdikleri milliyetçi, şovenist, ırkçı, tepkilerde bu zemin de beslenip gelişmiştir. İşte öğretilen yalanlar üzerinden toplumun bütününde gelişen Ermeniler karşı kin, nefret ve düşmanlık duygusuna dayanak yapılan ve aynı zamanda Ermeni Soykırımını inkarında temel teşkil eden kurgusal tarih anlatışında yer alan bazı söylemler ya da üretilen mazeretler.

- Ermenilerin Osmanlı’ya karşı ayaklandıkları
- Ermenilerin ihanet ederek Türkleri arkadan vurdukları
- Doğu’da Ermenistan devleti kurarak toprakları bölecekleri
- Ermeni devrimci ulusal örgütlerin, fedailerin, eylemler yaparak Türkleri katlettikleri

- Osmanlı ordusundaki Ermeni askerlerin savaş sırasında kaçarak Rus ordusuna katıldıkları ve Ruslarla işbirliği yaptıkları, Osmanlı'nın da bu yüzden yenildiği

- Vergi ödemedikleri
- Silahlarını teslim etmedikleri
- Toplumlararası yani Ermenilerle Müslümanlar arası çatışmaların olduğu
- Savaş sırasında Ermenilerin "güvenliği" için "Tebdili Mekan" uygulamasına yani başka bölgelere sevk edildikleri; Tehcir
- Ölen Ermenilerin tehcir sırasında doğal yollardan (hastalık, açlık vb) hayatlarını kaybettikleri
- Asıl büyük kaybı Türklerin verdiği
- Osmanlı hoşgörüsü altında mutlu biçimde yaşarken birden Türklere karşı düşmanca tavır içine girdikleri... vs. benzeri başka söylemler...

Bütün bunlar bugün itibarıyla Türk devletinin resmi kabulleri olarak Ermeni sorunu kapsamında dillendirilen ve 1915 soykırımının üzerini kapatmak için ileri sürülen çarpıtmalar ve saptırmalar yığındır. Kendi tarihini yazan Türk egemen sınıfları yüzbinlerce Ermeni'nin katliamlarla ortadan kaldırılmasına dair her şeyi inkâr etme ve yok sayma temelinde yansıtmaya her daim özel bir önem göstermiştir. Ama bütün çabalarına rağmen gerçeklerin can yakıcı aydınlığı karşısında yarattıkları karanlığa kendileri mahkûm olmuşlardır. Çünkü istedikleri kadar katliamı, kırımı ya da bütün bir süreci ve soykırımı dair iddia ve kanıtları vs. inkâr etsinler, gerçekler tüm çıplaklığıyla inkârın egemenliğini tuzla buz etmektedir.

Bilinen bir gerçeklik varsa o da şudur, bir ulusun ve bu ulusa ait dil, kültür, inanç ve tarihi birikimi de dahil bütün varoluş dinamiklerinin tamamen ortadan kaldırılmasını amaçlayan sistematik imha saldırısı gerçekleştirilmiştir. Ermeni nüfusunun büyük bir çoğunluğu doğrudan katledilerek ve önemli bir nüfus da yaşama koşullarından ve olanaklarından bilinçli biçimde yoksun bırakılarak ortadan kaldırılmıştır. Bir ırkın kasıtlı ve amaçlı olarak fiziken imha edilmesinin bir tek tanımı vardır o da SOYKIRIMdır.

Buna rağmen Türk egemen sınıflarının kendi aralarındaki çıkar çatışmalarını ve çelişkilerini anında bir kenara bırakarak, milli mutabakat sarhoşluğu içerisinde ortak tutum takınıp safları sıklaştırdıkları en önemli "milli mesele"lerin başında Ermeni Soykırım inkarı gelmektedir. Kısaca da olsa resmi ideolojik söylemlerin ne kadar gerçek dışı olduğuna dair birkaç noktaya işaret etmek gerekir.

İttihat Terakki rejimi Ermenilerin tasfiyesini çok daha önceden tasarlamıştır. 1910 Selanik Kongresi'nde bunun nasıl mümkün olabileceği konuşulur ve İTC'nin merkezi kadroları da aynı tarihlerde Türkleştirme emellerini sıklıkla dillendirirler. Bu süreçte Ermenistan coğrafyasında herhangi bir isyan ya da benzeri bir fiil söz konusu değildir. Ama Ermeni ulusal uyanışının ve dinamiklerinin koşullar dâhilinde geliştiği ve Ermeni ulusal ve devrimci örgütlerinin de güçlendiği bilinen bir gerçekliktir. Ermeni ulusal hareketinin en olağan tarihi gelişim zamanları da denilebilir. Bu da bir ulusun en doğal hakkıdır. Ermeni devrimci örgütlerinin belirli şehirlerde etkin olması ya da Osmanlı despotizminin ulusal baskı politikalarına karşı Ermenilerin özgürleşmesinden veya kurtuluşundan söz ederek mücadele etmesi durumuna rağmen, Ermenilerin "isyan ettiği" söylemine dayanak oluşturacak fiiller henüz söz konusu değildir. Ermeniler Osmanlı despotizmi altında ağır vergi yükünden dolayı yerel düzeyde kendiliğinden ve kısa süreli tepkiler ortaya koyabilmekteydi ama bunlara bile rejim tarafından en katı biçimde yanıt verilmişti.

İsyan söylemi daha çok tehcir sürecinde yaşanan bazı karşı direniş örnekleri üzerinden dillendirilmektedir. Doğrudur. 1915 ilkbahar ve yaz ayları içinde farklı bölgelerde, birbirinden bağımsız ve yerel düzeyde sınırlı kalmış ermeni direnişleri vardır. Van, Şebinkarahisar, Musa Dağ, Zeytun, Urfa civarları ilk akla gelenlerdir. Ermeni halkı kapılarına dayanmış ölümün farkındaydı. Yaşamak için bile direnmek zorundaydılar. Lakin çok zayıf ve donanımsızdılar. Çünkü Ermeni erkeklerin neredeyse büyük bir çoğunluğu askere alınmış, çoktan katledilmeye başlanmıştı. Geride kalanlar ise kadın, çocuk ve yaşlı nüfustu. Bırakalım isyanı, en basit karşı koyabilme gücünden de yoksunlardı. Savunmasız ve güçsüz hale getirilmiş halkın isyan edebilme imkanı çok uzakken bu yalanın dillendirilmesi ve isyan ettiler diye tehcirin ve kırımın meşru gösterilmesinin hiçbir inandırıcılığı olmaz. İTC sorumlularından Talat'ın, tehcirin zorunlu olduğu söylemini Van'daki Ermeni direnişine dayanarak "isyan ettiler" şeklinde gösterme çabası aslında sindiremediği direnişin kendisidir.

Ermeniler bir ulus olarak kendi kararlarını tayin etme hakkına sahiptirler. Bu hakkı kullanabilmek adına ortaya koyacakları her çaba önemlidir, meşrudur. Lakin tehcir zamanı ulusal birliğini henüz tamamlayamamış Ermeniler gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

Ermeniler cephesinde durum böyle iken ayrı bir devlet kuracaklar söyleminin de ayakları havada kalmaktadır. Bir ulus olarak kendi ulus devle-

tini kurma hakkına sahiplerdir ve Ermeni devrimci ulusal örgütleri de bunu amaç edinmişlerdi. Osmanlı boyunduruğundan kurtulmak, yüzlerce yılın esaret zincirlerini kırıp parçalamak ve özgürleşmek “uluslar hapishanesi”ne dönmüş Osmanlı sınırları dâhilindeki tüm toplulukların en tabii hakkıdır. Fakat birleşik ve güçlü bir isyan ateşini yakabilmeye epeyce uzak bir Ermeniler gerçekliği varken 1914-1915 yıllarında kurulacak Ermenistan’dan söz edilmesi olsa olsa kendine yalan dayanaklar üretmektir. Resmi söylemler de bu niteliktedir.

“Ermenilerin ihanet ettikleri” ve “Türkleri arkadan vurdukları” sözleri de diğerleri gibi pratik karşılığı olmayan yalanlar zincirinin birer halkasıdır. Ermenilerin Osmanlı ordusuna alındıkları ve nasıl periyodik biçimde katledildikleri bilinmektedir. Ulusunu, halkını ve zamanı geldiğinde kendisini de katledecek bir devletin sadık askeri olarak kalmanın kendisi dahi sorunlu iken o safları terk etmek bir isyandır, direniştir ve dayatılanı reddetmektir. Rus ordusuna ya da Fransız ordusuna katılmak önemli değildi. İttihatçıların huzurunu bozan şey firar edenlerin yani onların tabiri ile ihanet edenlerin elden kaçırılmasıydı. Çünkü katledilmek için askere çağırılmışlardı. Nitekim ilgili emirlerin de bu durum bizzat dillendirilmiştir.

Bir diğer manipülasyon “silahlarını teslim etmediler” söylemidir. Ermenilerin silahlanması zaten yasaktı. Ermeni örgütlerinin etkin olduğu bölgelerde silahlanma olanakları biraz daha iyi olsa da bu durum, dört bir yana savrulmuş Ermenilerin bütünü için geçerli bir bahane olamazdı. Kaldı ki silah toplama, tehcir öncesi tehcir koşullarını oluşturmanın bir adımıydı. Ermeniler, çok küçük dahi olsa karşı koyma araç ve idaresinden yoksun bırakılacak ve savunmasız hale getirileceklerdi. Van’da katliamlar başladığında direnişle karşılaşan Osmanlı ordusu, çeteler vs. ısrarla direnişçilerin silahlarını teslim etmelerini isterler. Sonuç malumdur. Hepsi katledilir. Asli amaç tehcir ve imha olduğu için bütün bu söylemler hiçbir haklı gerekçeye sahip olmayan fiillere kılıf uydurmak içindir.

Tehcir ve soykırıma gerekçe olarak dillendirilen diğer bir söylem ise “toplumlararası çatışma” yalanıdır. Osmanlı rejimi ulusal hareketleri doğmadan boğmak için her türlü politik manevraya başvurmaktaydı. Ermenilerin de Balkanlar’daki Hıristiyan topluluklar gibi ulus devlet kurma amacına sahip olmaları Osmanlı’yı tedirgin ediyordu. Bu amacın gerçekleşmesini engellemek için Ermeniler yoğun baskı altına alınır. Türk-Ermeni, Kürt Ermeni ve daha genel bir ifade ile Müslüman-Ermeni çelişkisi, gerilimi bilinçli şekilde tahrik edilerek çatışma ortamı yaratılmak istenir.

Özellikle Doğu vilayetlerinde Kürtlerin, Çerkezlerin Ermenilere karşı kışkırtılması, Abdülhamid döneminde Hamidiye Alaylarının icraatlarıyla daha da tırmandırılır. Buna rağmen sürekliliği olan bir çatışma durumu söz konusu değildir. Aksine her dönem Ermeniler, çeşitli bahanelerle Müslümanların saldırıları sonucu katledilmiştir. Osmanlı despotizminin bitmek bilmeyen baskı ve zulüm politikalarına rağmen yurtları bildikleri topraklarda yaşama arzusundan vazgeçmemişlerdir. Nitekim 1908 Meşrutiyet dönemindeki beklentileri de bu yöndedir. Ama İttihatçı rejim açısından bunların bir önemi yoktur. Çünkü Ermenileri bir çatışma ortamına çekmek için sayısızca provokasyon girişimine bizzat başvurmuşlardır. Lakin umduklarını bulamamışlardır.

Tehcire ve kırıma gerekçe olarak dillendirilen “çatışma” söylemi bir potansiyeldi ama Ermenilerin bir tarafı oluşturduğu fiili bir durum söz konusu değildi. Tam tersine despotik Osmanlı rejiminin Ermenileri doğrudan hedef alan saldırıları mevcuttu. Zaten Ermenilerin çatışmanın bir tarafını oluşturabilme imkanı da bulunmuyordu. Çünkü tehcirden bir yıl önce seferberlik ilan edildikten hemen sonra Ermeni erkekleri askere alınmıştı. En ücra noktalara dahi gidilerek 15-60 yaş arası tüm Ermeni erkekleri toplatılmıştı. Bu yüzden çatışmanın diğer tarafını oluşturabilecek insan gücü baştan itibaren tasfiye edilmişti. Savunmasız çocuk, kadın ve yaşlı Ermeniler ise tehcir ve kırımın kurbanları olarak bekletilmişlerdi.

Katliam, kırım gibi bir amacı dönemin egemen sınıflarının ve iktidar güçlerinin taşımadığı, Ermenilerin Ruslarla savaş nedeniyle daha “güvenli” bölgelere “sevk” edilmeleri esnasında “doğal yollardan” öldükleri söylemi ise bir başka dipsiz yalandır. Tehcir kararları, gizli emirler, süreçler, fiiller ve sonuçları ise bambaşka bir amacı ve yönelimi deşifre etmektedir. Her şeyden evvel Ermenilerin yaşadığı her yeri kapsayan bir tehcir planı ve pratik gerçeklik mevcuttur. Erzurum, Van Ermenileri’de Trabzon, Kastamonu Ermenileri de Edirne, Bursa Ermenileri de Mersin, İskenderun Ermenileri de “tebdili” mekân yalanıyla yerlerinden yurtlarından sürülerek ölüm yolculuğunda ve Mezopotamya çöllerinde imha edilmişlerdir. Çöllere yarı ölü halde ulaşabilmiş Ermenilerin derhal imhasının emrini veren yine Talat Paşa’nın kendisidir. Kaldı ki İTC ve Teşkilat-ı Mahsusa şefleri birçok kez Ermenileri nasıl katlettiklerini ve kaç tanesini öldürdüklerini röportajlarında, ifadelerinde, anılarında övgü niteliğinde dillendirmiş, itiraf etmişlerdir.

Talat Paşa’nın “Ermeni meselesini halletmek için, Abdülhamid’in otuz

yılda yaptığından daha fazlasını üç ayda yaptık” ifadesi her şeye açıklık getirmektedir.

1.5 milyon Ermeni “doğal yollardan” değil sistematik bir şekilde katledilerek ve yine planlı bir biçimde oluşturulan ölümcül koşullara mahkum edilerek imha edilmiştir. Buna rağmen Ermenilerin Türkleri katlettiği ya da öldürülen Türklerin sayısının Ermenilerden daha fazla olduğu yalanı büyük bir ciddiyetle hem de saçmalık sınırlarının da dışına çıkılacak biçimde savunulmaktadır. Oysa zamanında İTC şeflerinden Cemal Paşa 800 bin Ermeni’nin katledildiğini bizzat kendisi dillendirir ve bu yüzden eleştiri yağmuruna tutulur. Ama ne kötü ki resmi tarih ısrarla bu rakamları dahi reddeder. Onun yerine hiçbir maddi temeli olmayan rakamlar telaffuz eder fakat bu rakamlar da Ermenilerin “öldürdüğü” Türklerle ilgilidir. Yani bitmez tükenmez yalanlar yığınının bir parçasıdır.

Türk tarih anlayışına yön veren bütün söylemlerin içeriğini ve biçimini şekillendiren unsurlar yalan, çarpıtma ve kurgudur. Söylemlerin ideolojik özünü belirleyen ise militarist ruhla ete kemiğe büründürülmüş milliyetçilik, şovenizm ve ırkçılıktır. Tarih öğretisiyle aşılana “milli duygu” ya da “ulusal bilinç” bu temel unsurlara göre oluşturulurken geçmişi mitsel, destansı veya daha gizemli zorlu süreçler olarak sunar. Bu zamandan çıkışı da efsanevi ya da emsalsiz bir “mücadele” ile taçlandırır. İşte tam da bu kurgunun bir diğer ana unsuru vardır ki o da düşmandır. Alt edilen “düşman” hep ya Ermeni’dir ya da Rum’dur. Özellikle de Ermeni’dir. Gerçekleştirdiği emsalsiz mezalimden kendi mağduriyetini yaratmayı başarabilen ve bu mağduriyetten milliyetçiliği güçlendirebilen istisnai bir ideolojidir, Türk egemen ulus ideolojisi ve onun şekillendirdiği tarih anlayışı. Yalan ve inkâr sarmalının egemen güç unsurları olarak bütün bir toplumu kuşatması, etkisi altına alarak zihinsel esarete mahkum etmesi ve Türk egemen sınıflarının ve rejiminin bu zemini sürekli dinamik kılması yalanların büyüklüğüne ve rejimin despotik niteliğine bağlıydı. İnkârın bu düzeyde yaygın ve derin olması Türk ulus devletinin kendini var ettiği mezalimin büyüklüğündendi. Nitekim bütün söylemler bu var olma kaygısını gidermenin travmatik halinin yansıması olarak karşımızda durmaktadır. Tarih, bu yalanlardan arındırılmadığı sürece de halklar geçmişin birikiminden beslenemeyecek, bu günü özgürleştiremeyecek ve yarınları gerçek bilginin ışığında görünür ve yaşanır hale getiremeyecektir.

Ermeni sorunu ve elbette ki Ermeni Soykırımı gerçeği tam da bu yüzden çok ama çok önemli bir noktada durmaktadır. Resmi söylemlerin ve

öğretilerin esareti altındaki zihinsel alışkanlıklardan kurtulabilmenin tek yolu, tarihe ezilenlerin penceresinden bakabilmektir. Bunun için ısrarla soykırım gerçeğini ve bir bütün sürecini yani mezalimin tüm boyutlarını tarihin inkar edilmeyen olguları üzerinden yeniden aramak bir zorunluluktur.

Evet, 1.5 milyon Ermeni katledildi. 24 Nisan 1915'le tarihlendirilen bu mezalimin büyüklüğü ve yıkımı katledilenlerin rakamsal ifadeleriyle birlikte çok daha kapsamlı ve derindir. Şüphesiz ki fiziki imhanın büyüklüğü önemlidir. Ama yıkım çok daha boyutludur. Ermeni ulusal varlığının bir bütün imhası, yıkımı ve tasfiyesi amaçlanmıştı. Pratik süreç de bu amaç doğrultusunda işletilir. İnsan unsuru öncelikli hedeftir. Ama sosyo-kültürel bütün dinamiklerin imhasını da içeren daha kapsamlı bir amaç ve yönelim söz konusudur.

Soykırımla birlikte en fazla başvurulan yöntemlerden birisi de Ermeni çocuklarının ve kadınlarının zorla Müslümanlaştırılmasıyla yürütülen asimilasyon uygulamalarıdır. Soykırım amacı ve fiili çerçevesinde bakıldığında tezat bir görünüm arz ediyor gibi olabilir ama asimilasyon-soykırım amacının bir parçası ve en önemli ayaklarından birisidir. Asimilasyonda hedef kitle genel olarak yaşı küçük çocuklar ve kızlardır. Çocuklar yetimhanelere ya da Müslüman ailelere verilerek Müslüman geleneklerine ve yaşam normlarına göre yetiştirilir ve daha sonra da dini eğitime tabi tutularak Müslümanlaştırılmaları sağlanır. Genç kadınlar ise zorla Müslüman erkeklerle evlendirilerek Müslümanlaştırılır. Bu uygulamalar Abdülhamit döneminde de yaygın biçimde hayata geçirilir. Özellikle 1894-1896 katliamları sırasında kaçırılan genç kadınların ve çocukların aynı şekilde Müslümanlaştırıldığı bilinmektedir. Katliamlar sırasında ana ve babasını yitirmiş on binlerce çocuğun yetim kaldığını dönemin misyoner kuruluşları rapor etmektedir. Netice aynıdır, büyük bir kısmı Müslümanlaştırılır ya da öldürülür. Din değiştirme bir dayatma olarak yani yaşamının tek seçeneği olarak ele alınır. Hayatta kalabilmek için din değiştirenlerin sayısı çoktur ama düşmanlık kin ve nefret derin olunca bunun da çoğu zaman faydası olmaz. Taner Akçam şöyle aktarır:

"Müslümanlığı kabul etmenin işe yaramadığına ilişkin örnekler de vardır. Örneğin Harput'a bağlı 150 hanelik Hah köyünde Kürtler, evleri yağmaladıktan sonra Ermenileri Müslüman olmaya zorlar. Bunu kabul eden Ermeniler dini vecibenin yerine getirilmesi için toptan camiye doldurulur. 62 Ermeni, yalandan din değiştirdikleri gerekçesi ile orada öldürülür ve on kişi kaçarak hayatını kurtarır." (Akçam, 2014:106)

Akçam, 1895 katliamları sırasında yaşanan asimilasyona ilişkin biri başka bilgiyi de aktarır;

"İngiliz büyükelçisinin, 6 Mart 1896 tarihli raporunda sadece Siirt ve köylerine ilişkin verdiği rakamlar katliamların, kadınların kaçırılmasının ve zorla din değiştirmelerin boyutlarının büyüklüğü konusunda bilgi vermeye yeter. Hıristiyan sayısı 37.000; öldürülen 15.000; din değiştiren 19.000; kaçırılan kadın 2.500; yakılan veya camiye çevrilen kilise sayısı 97." (Akçam, 2014:108)

Buradaki asimilasyon, despotik rejimin Ermeni nüfusuna yönelik eritme, çürütme ve nihayetinde ortadan kaldırma saldırılarının bir başka biçimi olarak ele alınmaktadır. Ermeni nüfusun en zayıf halkası olarak görülen çocuklar ve kadınlar tehcir/soykırım sürecinde fiziken de imha ediliyorlardı. Fakat asimilasyon politikasının da öncelikli hedef kitlesi durumundaydılar. Bu "kurtulmak" anlamına gelmiyordu. Sosyal-kültürel tüm değerleri daha doğrusu Ermeni olmanın bütün dinamikleri yıkıma uğratılıyordu. bu da bir çeşit öldürme biçimiydi. Çünkü kendini var eden özden arındırılıyordu. Ermeni ulusal varlığının imhası amaçlandığı için asimilasyon çok daha yıkıcı olabiliyordu. Zorla Müslümanlaştırılan kadınların, zorla evlendirilen kızların, seks kölesi gibi evlere kapatılan kadınların ve sayılarının 200–300 bin arasında olduğu tahmin edilen yetim çocuklar gerçeğinin baskı başına soykırım vahşetinin bir başka yıkımı olarak irdelenmesi gerekmektedir.

Tehcir/Soykırım Ermeni ulusal varlığının bütününü imha etme amacı temelinde ele alınınca fiziki imhanın yanı sıra ekonomik-sosyal-kültürel bütün dinamikler de hedef haline getirilir. Süreçte Ermenilere ait okulların, kiliselerin ve her türlü kültürel varlıkların yakılıp yıkılmasına ya da İslamcı amaçlar doğrultusunda değiştirilmesine ilişkin rakamsal büyüklük bile her şeyi ifade etmektedir. Zaten ekonomik yağma falan, gasp ise tarif edilir gibi değildir. Fetihçi zihniyetin içe dönük ama en korkunç saldırganlığı olarak gerçekleşmiştir. İşte Çokurova'nın ruhunu kelimelerle resmeden yazar Yaşar Kemal'in "Demirciler Çarşısı Cinayeti" romanında sunduğu küçük bir örnek;

"... Hacın yolunda, köprü'nün başında, hacından kaçıp kurtulmaya çalışan Ermeniler gecenin karanlığında, bir kartal gibi üstlerine inen hepsini doğrayıp köprüden attıktan sonra böyle böyle altınlarını alan, onu da götürüp adana paşasına veren oydu. Koz mağarasında on beş tane kınalı, yeni yetme kızı avenesiyle birlikte kirletip, on beş gün tepsi içinde göbek

attırdıktan sonra hepsini, böyle namusu kirlenmiş kızlar insan oğluna yaramaz diyerekten hepsini teker teker öldüren odur." (Kemal, 2015:327)

"... Kasabaya geldiğinde yalınayaktın. Ve Ermeniler kaçtığında en güzel Ermeni evine sen kondun. Artin Külekyanın evine. Kendirlinin konağını sen ilkokul yaptın. Tanıdıklarına, konar göçer Türkmen ağalarına, ileri gelenlerine teker teker Ermeni evlerini sen dağıttın. Çadırdan çıkıp Ermeni konaklarına geçtiler. İşte şimdi seninle Çukurova'yı paya çıkmış olanlar bu ağaların oğullarıdır. Hayk Topuzyan'ın toprağını, kan eder çiftliğinin tapusunu nasıl çıkardın üstüne Muallim bey nasıl?" (Kemal; 2015:325)

"Derken Mehmet Zeki Rustemoğlu Anavarzanın Hacılar yanına düşen topraklarından bin dönümlük Ermeni çiftliğine hiç yoktan kondu ve tapusunu üstüne çıkarttı." (Kemal, 156,157)

Daha nice Türk/Müslüman zenginler türedi, asırlardır yaşadıkları yurtlarından tehcir edilerek soykırımdan geçirilen Ermenilerin toprakları ve mülkleri üzerinden İttihatçı rejimin hayallerinden birisiydi ve Kemalist rejimle de kesintisizce sürdürülerek arzulandığı gibi gerçekleştirildi.

Kısacası Ermenilerin toplumsal dinamiklerinin topyekûn tasfiye edilmesini amaçlayan kapsamlı bir imha politikası uygulanmıştır. Soykırım kavramına temel teşkil eden bütün fiillere başvurulmuştur. Fiziki imha, yaşam koşullarının toptan ortadan kaldırılması, ekonomik varlıklarının yağma ve gasp yoluyla tasfiye edilmesi, sosyo-kültürel dinamiklerin yıkımı, zorla Müslümanlaştırma temelinde bir bütün ulusal varlığı yok etmeyi amaçlayan asimilasyon, kadınlara ve kız çocuklara sistematik biçimde uygulanan ölümcül tecavüzler ve cinsel şiddetin bütün biçimleri, çocukların köle gibi satılması ve Ermeni ulusal varlığına dair bütün unsurların çürütülmesi şeklindeki fiili saldırılar zincirinden oluşan bir süreç yaşanmıştır. Bunun sorumluları da, süreçleri de ve sonuçları da bilinmektedir. Lakin Türk hakim sınıfları resmileştirdikleri inkara dayalı söylemleriyle bütün bunları reddetmektedir. Çünkü kendi varlığını bu mezalimin üzerinden inşa etmiştir. Dolayısıyla inkarcı söylemler onun varoluş koşuludur. İnkarda ısrar bu yüzdendir. Kaygısı, telaşı, tedirginliği ve yalanlarına sarılma ruh hali boşuna değildir. Ama nafiyledir. İnkarcılığın ölümcül bataklığında var olma adına can havliyle sergilenen çırpınışlarıdır bunlar. Çünkü gerçeklerin devrimci dinamizmi inkarla yaratılan zihinsel esaretin davranışlarını yıkmaktadır ve ezilen ulusların ve halkların, tarihi özgürleştirici eylemi ve kararlılığı karşısında inkarın egemenliği ta-

rumar olmaya mahkumdur. Ermeni soykırımı bütün yalanlara, saptırma ve çarpıtmalara rağmen yüzüncü yılında olduğu gibi yarınlarda da konuşulacaktır. Tarih, ezilenlerin dilinden özgürleşene ve zihinler üzerindeki prangalar parçalanana kadar.

Soykırımın Günümüz Yansımalarına Dair

Türk milliyetçiliği başka ulus ve milliyetlere yönelik etnik temizlik de dahil her türden şiddeti esas alan kapsamlı baskı ve zulüm politikaları ve pratikleri üzerine kendini var etmiştir. Egemen sınıfların ulus devlet arzusunun ırkçı faşist ideolojik unsurları esas alarak yukarıdan aşağıya topluma dayatmış olduğu ulus, ulus devlet ve vatan yaratma süreci, toprağın tarihi birikimiyle özdeşleşmiş tüm dinamiklerinin köklü biçimde yıkımını içermektedir. Hıristiyan toplumları Türk etnik kimliğinin yaratılmasına kurban edilerek bu amaç gerçekleştirilmiştir. Aşırılıkların bütün biçimlerini amacına giden yolda meşru gören bu zihniyet kalıbı, topyekûn imhaya ya da tasfiyeye yöneldiği farklı etnik grupları düşman ilan etmeyi ve bunun da dayandığı toplumsal yığınlara benimsetmeyi büyük bir çabayla sağlamıştır. Mezalimin karanlığında mayalanan bu aşırı milliyetçi, şovenist düşünce ve davranış unsurları, günümüz toplumsal sınıf ve katmanlarının neredeyse bütün kısımlarını kuşatmış ve etkisi altında esarete mahkum etmiş durumdadır. Bu egemen güç hali, faşist baskı politikalarına dayanarak toplum üzerindeki hegemonyasına da süreklilik kazandırmıştır.

İşte bu hegemonyanın toplumsal yaşam alanlarının ve dinamiklerinin bütünü üzerindeki aşırı baskıcı, denetleyici ve yönlendirici niteliği, inkarcı söylemlerin yeniden üretilme ve ideolojik güç olmasına olanak sunmaktadır. Bu döngünün sürekliliği, toplumun iktidarı ve söylemlerini içselleştirmesine yol açmaktadır. İçselleştirmenin bu biçimi toplumsal bilincin, egemenin söylemlerine bağımlı hale gelmesini de beraberinde getirmektedir. Egemen ideolojik unsurların ya da egemen sınıf söylemlerinin amaçladığı da budur. Yani kolayca yönlendirilebilecek bağımlı zihinlere sahip olmak. Böylece gerçeklerin değil egemen sınıfların kendi ihtiyaçları doğrultusunda belirlemiş olduğu, olması gerekenlerin hükmettiği zamanlar yaşanır ve toplum da bu zemine mahkum edilerek daha kolay yönetilebilir hale getirilir.

Dünden bugüne Türk milliyetçiliği ayrımcılık, nefret, aşağılama, dışlama, tahammülsüzlük, ötekileştirme ve bitmek bilmeyen düşman tehdidinin sürekli kapıda olduğu paranoya hali üzerinden toplumu egemen

ulus söylemleriyle zehirlemektedir. Türk/Müslüman/Sünni dışındaki tüm etnik ve dini gruplar ya düşmandır ya da rejime karşı tehdit unsurudur. Ermeniler, Rumlar, Yahudiler ise her daim öncelikli tehlikedir. Hem de sayıları bir avuç kalmasına rağmen. Düşman ya da tehdit algısı esas olarak milliyetçilik temelinde ele alınsa da Türk milliyetçiliğinde egemen inanç olgusunda hakim konumundadır. İç içe geçmiş bütünlüklü bir ideolojiye dönüşmüştür. Dolayısıyla, düşman ilan etmede ya da belirlemede sıkıntı çekilmez. Bunun örnekleri de çokçadır.

Bugün okullarda, aile ortamında, iş hayatında, askerlikte, camilerde, sosyal-kültürel ilişkiler ağının her yerinde egemen söylemlerin hegemonyası altında tek tipleştirilmiş zihinsel kalıpların imalatına devam edilmektedir. "Gavur", "Gayrimüslim", "Ermeni dölü", "Rum tohumu" ya da "gavur tohumu", "Pis Yahudi" şeklindeki yakıştırmalar, gündelik ilişkiler ortamının olağan tutumları olarak görülmektedir. Kin, nefret ve düşmanlık böylesine zeminlerde yeşertilmektedir. Basit gibi gözükabilir ama bunlar egemen ulus bilincinin kendini ifade ettiği en yakın davranış kalıplarının da birer yansımasıdır. Bu kadar sert ve rahat kullanılıyor oluşu kanıksanmasına yol açsa da bilincin derinliklerdeki algı, resmi söylemlerin bellettiği duygu ve düşüncenin izlerini taşır. Çünkü kendisine öğretilen milli benliğin özü, ötekine karşı nefret ve düşmanlık hissiyatını şekillendiren unsurlarla doldurulmuştur.

İrkçı şovenist ruhun, burjuvazinin yozlaşmış siyaset arenasında yarıştırıldığı ortamda etnik kökeninde "Ermenilik" olduğu iddiası dillendirilince "Affedersiniz Ermeni diyorlar" ya da kendisinin Ermeni olduğunu söyleyince karşısındaki Türk'ün "Estağfurullah!" şeklinde dışa vuran tepkiler göstermesi her şeyi anlatmaktadır. Ermeniler sadece düşman değil adları ağza dahi alınmayacak kadar kötü bir şey gibi zihinlere kazınmıştır. Egemen sınıflar kendi tarihlerinin kökleştiği zulüm ve vahşet zeminini iyi bilmektedirler. O yüzden yok ettikleri bu ulusa karşı tutumlarını meşrulaştırmak için bu düzeyde bir nefret ve düşmanlık algısını canlı tutmaya gayret etmektedirler. Topluma aşılana bu nefret ve düşmanlık yaşıldığı sürece bırakalım Ermeni soykırımıyla yüzleşebilmeyi Ermeni ismine yönelik ırkçı tepkilerin dahi önüne geçilemeyecektir.

Sayıları 50-60 bin arasına kadar düşmüş olan Ermeniler halen ırkçı faşist rejimin egemen ulus baskısı ve kuşatması altında ezilmektedir. Eşit vatandaşlık haklarından yoksun tutulmaktadır. Onlarca yıldır gasp edilen mülkleri iade edilmemektedir. Vakıf arazileri, mülkleri rejimin soyguncu

tutumu nedeniyle ellerinden alınmış ve zararları tanzim edilmemektedir. Vakıf, dernek gibi çeşitli kurumlarını oluşturabilme hakları bin bir çeşit gerekçeyle engellenmektedir. Görünürde “vatandaşlık” statüsünde ele alındığı söylenir ama sırf Ermeni oldukları için soy kodu fişlemesiyle ırkçı faşist rejim tarafından ayrımcı uygulamaların özelbiçimlerine maruz bırakılırlar. Ermeni okulları üzerindeki sınırlamalar ise başlı başına bir konudur. Türk milli eğitiminin ruhuna niteliğini veren milliyetçi hezeyanlar Ermeni okullarının üzerinde kılıç gibi sallandırılır. Müfredata, öğretmenlere, derslere ve okul idaresine müdahalelere zemin sunan sınırlandırmalar getirilir. Ermeni okullarında öğretmenlerin Türk olması zorunluluğu başka söze yer bırakmayacak bir uygulamadır. Bir de Hıristiyan toplulukların okullarında sadece o azınlığın öğrencilerinin okuyabileceği dayatması getirilir. Okulu olmayan Süryaniler Rum okullarında okurken bu uygulama nedeniyle ayrılmak zorunda kalırlar. Amaç asimilasyondur. Olanaklardan yoksun bırakıp Türk okullarına ve eğitim anlayışına mahkum etmektir. Yine birçok yerde Ermeni halkına ait tarihi binalara ya da yıkılmaya yüz tutmuş yapıların bulunduğu alanlar kentsel dönüşüm veya kentsel düzenleme adı altında hiçbir tarihi değeri yokmuşçasına ortadan kaldırılmaktadır. (Kamp Armen örneği.) Halen Ermenilerin izlerini silmenin şevkiyle bakılmaktadır. Yani Ermenilerin varlığına tahammül edemeyen ırkçı faşist rejim yüz yıldan fazla bir zamandır geleneksel ideolojik bir tutuma dönüşmüş zihinsel kalıplarla davranmaya ve bunları zamanın ruhuna göre güncellemeye devam etmektedir.

Hrant Dink’in katledilmesi öğretilmiş benimsetilmiş içsileştirilmiş düşünce ve davranış kalıplarının “vatan” “millet” adına ihtiyaç duyulduğunda seferberlik halinde “meşru” ortam hazırlanarak nasıl icra edildiğini göstermiştir. Keza Sevag Şahin Balıkcı’nın askerdeyken kendisi gibi asker olan Türk tarafından öldürülmesi de aynı zihinsel çürümüşlüğün bir başka pratik yansımasıdır. Bu düşünce ve davranışlar egemen ulus ideolojisinin topluma eğitimle aşladığı tahammülsüzlüktür, nefrettir, dışlamadır, düşmanlıktır ve kendini bunlar üzerinden var etme telaşı ve kaygısıdır. Milliyetçi ırkçı, ideolojik söylemleri bir üniforma gibi kuşanan nesillerin varlığında kendi geleceğini gören Türk egemen sınıfları her fırsatta bu zemini güçlendirmektedir. Ermeni soykırımının inkârındaki telaş, çaba ve korku hali de bunun bir başka yansımasıdır.

Türk egemen sınıfları ve resmi ideolojik söylemleri gelenekselleşmiş çizgisiyle Ermeni soykırımını inkar etmeyi kendi varlığıyla özdeşleştirmiş

durumdadır. Bunun için özel kurumlar, dernekler oluşturulmakta, devlet bütçesiyle desteklenerek teşvik edilmektedir. Soykırımın yüzüncü yılından dolayı adeta seferberlik ilan edilmişçesine milliyetçi fanatizm kışkırtılmaktadır. Söz konusu Ermeni soykırımı olunca “mili dava” misali, egemen sınıflar cephesinde ortak savunma hattı oluşturularak hep bir ağızdan ve aynı tondan haykırmaktalar; “Sözde Ermeni soykırımı”, “Soykırım Yalanı” vs diye.

Bir de tarihsel haksızlığa rağmen, yaşananları oraya buraya bükerek çarpıtan ama bunları yaparken de Ermeni meselesi karşısında duyarlılık gösterisi sergileyerek burjuvazinin liberalizm bayrağını taşıyan aydınlar kesimi ve yaklaşımları bulunmaktadır. Bunlar “1915 olayları”, “Ermeni Tehciri”, “Ermeni Felaketi”, gibi ifadelerle süreci ve yaşananları resmi tarih söylemlerinden beslendikleri için gerçek bağlamından uzaklaştırmaktadırlar. Soykırım kavramını telaffuz etmeye dahi yanaşmamaktadırlar. Böylece belirsizlik havası oluşturularak sorunun özünü ve niteliğini soykırım karşısı düşünceler doğrultusunda saptırmaktadırlar. “Acıları paylaşmak”, “ortak acılar” gibi ifadelerle de süreci Türkler ve Ermeniler açısından vicdan sömürsü üzerinde dengeleyerek Ermenilerin yaşadığı tarihsel haksızlığı uzlaşmacı tutumlarla ört bas etmeye çalışmaktadırlar. Eğer bir “acı”dan söz edilecekse bu, Ermeni ulusuna, Türk ve Müslüman diğer topluluklar tarafından uygulanan mezalim olmak zorundadır. Çünkü bir ulusun en barbar usullerle topyekûn imhası ve tasfiyesiyle sonuçlanan soykırım gibi tafisi imkansız bir gerçeklik söz konusudur.

İşte bu yüzden Türk egemen sınıflarının uzantılarının baktığı pencerenin dışına çıkarak, ezilen halklar ve uluslar penceresinden Ermeni sorununa ve tarihi sürecine ışık tutmak bir zorunluluktur. Tarih üzerindeki inkarcı egemen söylemlerin esaret duvarları yıkılmadan yaşanmış zamanın olguları ve süreçleri gerçek anlamda gün yüzüne çıkartılamayacaktır. Tarihin özgülleştirilmesi için Ermeni soykırımının bütün aşamaları ve sonuçları kabul edilmelidir. Halkların gerçeği öğrenmesinin yolu düzenlemelidir. Ancak o vakit gerçek anlamda tarihe ve yaşananlara dair bir paylaşımından söz edilebilir.

Sonuç olarak, Ermeniler bu coğrafyanın kadim halklarından. 2.500–3000 yıllık tarihi kökleriyle Anadolu’nun bağrını yurt edinmiş halklar arasındadır. Hıristiyanlık inancını benimseyen ilk topluluklardandır. Sosyo-kültürel ve tarihi birikimiyle kendini var etmiş, koruyabilmiş ve tüm olumsuzluklara rağmen varlığını sürdürebilmiş bir halktır. Tarihinin her dö-

neminde saldırılar, istilalar ve işgaller söz konusu olmuştur. Büyük yıkımlara maruz kalıp toplumsal birliğini yitirdiği zamanlar yaşamıştır. Yine de yurt edindikleri topraklarda her defasında yeniden ayağa kalkmayı başaramışlardır. Ta ki 20. yüzyılın sonunda başlayan ve 21. yüzyılın başlarında İttihat Terakki rejimiyle topyekûn imhaya dönüştürülerek hayata geçirilen ve Türk ulus devletinin inşasıyla nihayete erdirilen sürece kadar. Ermeniler soykırımla imha edildiler. Tehcirle yaşadıkları yurtlarından sökülüp atıldılar, soykırımdan kurtulabilenler dünyanın dört bir yanına savruldular. Toplumsal varoluş dinamikleri dağıtıldı ve tasfiye edildiler. Ekonomik-sosyal-kültürel ve tarihi varlıkları yağmalandı, talan edildi, yıkıldı yıkıldı ve bir bütün ortadan kaldırıldı. Ermeni varlığı tarihinin en kapsamlı imha saldırısıyla yok olmanın eşiğine getirildi. Bu sonucun sorumluları ise Osmanlı egemen sınıflardır, güçleridir ve bir bütün rejimidir İttihat Terakki'dir. Teşkilat-ı Mahsusa'dır, kışkırtılmış Türklere, kışkırtılmış Kürtler, Çerkezler, Araplar ve benzeri yığınlardır, çetelerdir, suçlular güruhu başıbozuklardır; faşist rejiminin ideolojisi, politikası ve pratik uygulamalarıdır ve bir de tüm Cumhuriyet tarihinin siyasal erkidir.

İrkçi faşist rejim ve inkara dayalı resmi söylemleri, can havliyle yalanlarında ısrar ederek, soykırımı, aşamalarını, sorumlularını, sorumluluklarını ve sonuçlarını reddetse de gerçekler tarihin olguları arasında zamana hükmetmektedir.

Evet, 14 Nisan 1915 tarihi Ermeni soykırımıyla özdeşleşmiş bir tarihtir ve yaşanan süreç soykırımdır. Soykırım Ermeni ulusal varlığına yönelmiştir ve topyekûn ulusun imhasını hedefleyerek yürütülmüştür.

Ermeniler bu coğrafyanın kadim halkıdır ve bir ulus olarak Anadolu'nun bağrında doğdukları için bu topraklar yurtlardır.

1915 soykırımıdır ve ezilen halkların gerçek anlamda kurtuluşu ve özgürleşmesi soykırımın kabul edilmesi ve tanınması ve bu soykırım üzerinden halkları zehirleyen şovenizmle mücadeleyle mümkündür.

Ermeni soykırım gerçeği tüm yönleriyle araştırılmalı ve gerçekler ortaya çıkartılarak halklar doğru bilgiler temelinde bilinçlendirilmelidir.

Soykırım sonucu oluşan maddi manevi kayıpların giderilmesi için gerekli tüm haklar kaygısızca Ermenilere tanınmalıdır.

Halen bu topraklarda yaşamakta olan Ermeniler üzerindeki ırkçı faşist ulusal baskılara ve dayatmalara son verilmelidir.

Ermeni halkına ve bir bütün ulusuna yönelik kin, nefret ve düşmanlık aşıl原因 ayrımcı tutumlara karşı kararlılıkla mücadele edilmelidir.

Ermeni ulusal kimliği tanınmalı, eşit yurttaşlık temelinde tüm halkları verilerek inkarcı ve asimilasyoncu uygulamaların önüne geçilmelidir.

Ermenilere ihtiyaçları doğrultusunda okul, kilise, vakıf dernek gibi kurumsal oluşumlara sahip olma ve örgütlenme hakkı ve imkanı tanınmalıdır.

Anadillerinde eğitim yapabilmeye hakları hiçbir kısıtlamaya ya da dayatmaya tabi tutulmadan verilmelidir.

Türk devletinin Ermenistan'a uyguladığı ambargo reddedilmeli ve kaldırılması için kararlılıkla mücadele edilmelidir.

Türk egemen sınıflarının ve resmi ideolojik söylemlerinin bütün toplumu zehirlemiş ve zehirlemekte olan inkarcı tutumlarına karşı gerçeklerin devrimci dinamizmiyle mücadele etmeli ve coğrafyanın ezilen halkları, ulus ve milliyetleri inkarcı tarih kurgusunun ve egemen ezen ulus ideolojisinin esaretinden kurtarılmalıdır.

Her şeye rağmen ezilen halkların devrimci dinamizmi kazanacaktır ve tarih egemen ezen sınıfların esaretinden kurtarılarak özgürleştirilecektir. Yüz yıl geçti ama geç değil. Yeter ki Ermenilere dayatılan tarihsel kara yazıya isyan etmeyi devrimci bir zorunluluk ve sorumluluk olarak kavrayan bilinç ve eylemin açacağı yolda, yaşanan zamandan özgür yarınlara doğru ısrarla ve sabırla yürünebilsin. ⚡

Kaynakça (b, c ve d bölümleri için)

Akçam, Tamer; Ermenilerin Zorla Müslümanlaştırılması, İletişim Yayınları, 2014, İstanbul

Aktar, Ayhan; Türk Milliyetçiliği Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm, İletişim Yayınları, 2006, İstanbul

Anar, Erol; Öte Kıyıda Yaşayanlar, Belge Yayınları, Ocak 1997

Arlen Mihail J.; Ararat Yolculuğu, Pencere Yayınları, Nisan 2008

Dadrian, Vahakn N.; Ermeni Soykırım Tarihi – Balkanlardan Anadolu ve Kafkasya'ya Etnik Çatışma, Belge Yayınları, Mayıs 2008

Dadrian Vahakn N.; Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller – Toplu Makaleler 1, Belge Yayınları, Mart 2001

Dadrian Vahakn N.; Türk Kaynaklarında Ermeni Soykırımı/ Toplu Makaleler 2, Belge Yayınları, Nisan 2005

Desmand, Fernondes; Öncesi ve Sonrası ile 1915 İnkâr ve Yüzleşme / İnkarcılık ve Tarihsel Süreç Öncesi ve Sonrasında "1915: Türkiye'de "modernite", "Modernizasyon" ve Kürtlere Yönelik "Soykırım", Nisan 2013, Ütopya Yayınları

- Hofmann, Tessa;** Takibat, Tehcir ve İmha/Osmanlı İmparatorluğunda 1912-1922 Yılları Arasında Hıristiyanlara Yönelik Yaptırımlar, Belge Y. Ocak 2013
- Hür, Ayşe;** Öteki Tarih 1, Profil Yayıncılık, Şubat 2012
- Hür, Ayşe;** Öteki Tarih 2. Profil Yayıncılık, Ekim 2012
- Işık, İrfan;** Birlikte Olduğumuz Halklar, Sorun Yayınları, Kasım 2000
- Kemal, Yaşar;** Demirciler Çarşısı Cinayeti / Akçasazın Ağaları-1, Yapı Kredi Yayınları, Ocak 2015
- Kevorkian, Reymond H.;** Soykırımın İkinci Safhası/Sürgüne Gönderilen Osmanlı Ermenilerinin Suriye Mezopotamya Toplama Kamplarında İmha Edilmeleri (1915-1916) , Belge Yayınları, Şubat 2011
- Kieser, Hans-Lukas;** İskalanmış Barış, Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik... İletişim Yayınları, 2010 İstanbul
- McCarthy, Justin;** Müslümanlar ve Azınlıklar, İnkılap Kitabevi, 1998
- Morgenthau, Henry;** Büyükelçi Morgenthau'nun öyküsü, Belge Yayınları, Aralık 2005
- Onaran, Nevzat;** Öncesi ve sonrası ile 1915 İnkâr ve Yüzleşme? Ohanneslerin Tarlası Kimin? Ütopya Yayınevi, 2013
- Parlar, Suat;** Barbarlığın Kaynağı PETROL, Anka Yayınları, 2003
- Yeghiayan V/ L. Fermanian;** Rafael Lemkin'in Ermeni Soykırım Dosyası, Belge Yayınları, 2009

e- EMPERYALİST-KAPİTALİST DÜNYANIN SOYKIRIM KARŞISINDAKİ TUTUMU

►► Soykırım karşıtlığı geniş bir taraftar kitlesine sahiptir; kapitalist-emperyalist devletleri de bunlar içinde görüyor olmak şaşırtıcı değildir. Öyleyse emperyalist savaşlar, işgaller, saldırganlıklar nedir? Bu savaşlarda, işgallerde ölen, yaralanan milyonlar, yaşanan tecavüzler, nice zulüm-işkence nedir? Baskı ve sömürü için aralıksız işleyen çark ve bu çark arasında öğütülen milyarlarca insan nedir? ◀◀

GİRİŞ

Der-Zor yolunda kendini kuma gömmüş 10 yaşlarında bir çocuktan bahsedilir. Çocuk konuşamıyormuş. Çünkü dilini kesmişler. Ne zaman önünden bir sürgün kafilesi geçse kumdan çıkıyor ve el-kol hareketleriyle sürgün kafilesi yoldan dönünceye kadar çırpınıyormuş. Yves Ternon anlattığı “kendini kuma gömen çocuk” öyküsünü, “*bu halk 20 yıldan beri dünyaya sesleniyor ve 60 yıldan beri dünya bu sese kulak vermeye yanaşmıyor*” diye bitiriyor. (Ternon, 2012:357) Ternon’un bu sözlerinin üzerinden 40, soykırımın üzerinden 100 yıl geçmiş. Soykırım bugün pek çok ülke tarafından tanınıyor. Elbette bunun ezilen uluslar-halklar için bir değeri var. Bir mücadelenin sonucu olması bile onu değerli kılar. Fakat içerisinde soykırımın da olduğu ve insanlığa karşı işlenen suçlar kapitalist-emperyalizme içkin suçlardır. Göz boyama “insanlığa karşı suçlar” diye bir kategori oluşturmakla başlıyor. Bu sayede kategori dışı suçlar olağanlaştırılmakla kalınmıyor, ayrıca bu kategoriyi oluşturan, ona sözcülük yapan emperyalistlere, onların uşaklarına suçun mağdurlarının koruyucusu olma payesi de sunuluyor, suçun kapsamının gizlenmesi için onlara imkan da tanınmış oluyor. Soykırım karşıtlığı geniş bir taraftar kitlesine sahiptir; kapitalist-emperyalist devletleri de bunlar içinde görüyor olmak şaşırtıcı değildir. Öyleyse emperyalist savaşlar, işgaller, saldırganlıklar nedir? Bu savaşlarda, işgallerde ölen, yaralanan milyonlar, yaşanan tecavüzler, nice zulüm-işkence nedir? Baskı ve sömürü için aralıksız işleyen çark ve bu çark arasında öğütülen milyarlarca insan nedir?

Suçluyu Tanımak

Emperyalistler ve uşaklarının “insanlığa karşı işlenen suçlar” karşısındaki tutumları, Müslümanların şeytan taşlama seremonisi gibidir. İkiyüzlülüğü deşifre edecek çağrışı hatırlayalım: **İlk taşı günahsız olan atsın!**

“İnsanlığa karşı işlenen suçlar”, yani soykırım, işkence vs. kapitalist-emperyalizmin kolektif eylemleridir. Bu suçlamayı, sistemin yapısal hareketlerinin kaçınılmaz sonuçları yorumundan hareketler değil, bilfiil bu eylemlerin içinde yer aldıklarını bilerek yapıyoruz. Ermeni Soykırımı sırasındaki yaklaşımlarını, bildirimlere gösterdikleri tepkisizliği bilerek suçluyoruz onları. Türk komprador burjuvazi ve toprak ağalarının uyguladıkları Turancı, Pan-Türkçü siyaset, 1. Emperyalist Paylaşım Savaşı koşullarında Alman emperyalistlerinin savaş siyasetiyle uyumluymuş ve soykırım bunun bir parçasıydı. Bir yıl boyunca soykırım devam ederken hiçbir emperyalistin harekete geçmediği bir “savaş realitesi” olarak değerlendirilmiştir! Ermeni Platosu sahiplerini yitirdiğinde 31 Ağustos 1916’da Talat Paşa, F. H. Langenburg’a “*Artık Ermeni problemi mevcut değildir*” (G. Gunel, 2011:76) mesajını gönderdiğinde bu suçun başka faileri de görüş sahasına sokulmuş oluyordu. Talat Paşa soykırımla özdeş bir kişi olduğu kadar Türk hakim sınıflarının resmi bir temsilcisiydi, Longenburg ise Alman Büyükelçiliği diplomatlarındandı ve Alman mali sermayesinin çıkarlarını temsil etmekle görevliydi. 1930’ların ortasında Alman mali sermayesi 2. emperyalist paylaşım savaşı için kışkırtma politikası ile hareket ettiğinde Langenburg tekrar çıkar karşımıza! 1. Emperyalist Paylaşım Savaşı esnasında Osmanlı coğrafyasında konumlandırılmış Alman subayları, Longenburg gibi diplomatların Nazi faşizminin kıdemli, deneyimli elemanları olarak gözükür. Franz von Papen bunlardan biridir.

Ermeni Soykırımı 20. yüzyılın ilk soykırımıydı. Bu soykırım “geçmişte işlenmiş” ve tarih sayfalarında kalan bir suç olamazdı, olmadı. Soykırım gerçeğinin sürekli güncellenmiş olmasında tanıkların, soykırıma uğramış ulusun evlatlarının dinmeyen öfkesinin, bitip tükenmeyen adalet mücadelesinin yanı sıra soykırım cephesinin (Türk hakim sınıflarının ve emperyalistlerin) onca yıldır sergilediği ve sergilemeyi sürdürdüğü, duyarsızlık, kayıtsızlık, inkar politikası da belirleyici olmuştur.

Emperyalist devletler arasında bugün soykırımın gerçeğini kabul edenler mevcuttur. Fakat onların kabulü, soykırımdaki rollerinden bağımsız, soykırımı kendilerine rağmen, kendilerinin dışında yaşanmış elim bir vakia olarak görmekten ibarettir. Soykırım gerçeğinin reddi-inkarı ile

emperyalistlerin sorumluluklarını gizlemeleri aynı içeriğe sahiptir. Tüm bir sistem, onun sahipleri, soykırım gibi büyük suçlarla yüzleştirilmelidir. Yüzleştirilmelidir ki insanlık kendine ait yüklerden arınma yeteneğini geliştirebilsin. Yüzleştirilmelidir ki insanlığın ayaklarına vurulu prangaların dehşeti korkutucu olmaktan çıksın.

Yüzyıl sonra çok iyi biliyoruz ki bu yüzleşme, yüzleştirme görevi emperyalist devletlerin, bu devletlerin maskeleri olmaktan ibaret parlamenterlerin başarabileceği bir yükümlülük değildir. Devletlerin çıkarlarına göre şekillenen soykırım tartışmalarına ve kavgasına esir olmadan ve tarihimizden kurtuluş mücadelesi için dersler çıkarmak üzere 20. yüzyılın başlarındaki Ermeni ulusu düşmanlarını, tüm ezilen halkların düşmanlarını tanımalı, tanıtmalıyız...

Ermeni Soykırımı'nın Arka Plan Aktörleri: Emperyalist Devletler

Ermeni Soykırımı'nın bütün boyutlarıyla incelenmesinin bir koşulu emperyalist devletlerin bu "büyük felaketteki" rollerinin açığa çıkarılmasıdır. Bu koşulun sağlanmasının bir önemi tarihsel gerçeklerin olabildiğince öğrenilmesiyle bir başka önemi, soykırım karıştırdığını, yüzyılın bu ilk soykırımını kirli amaçlarına alet edenlerden arındırmaya olanak vermesidir. Soykırım bir insanlık suçu olarak tanımlanmaktadır haklı olarak. Fakat "insanlık suçları" bunların sınıfsal savaşımına, devletler arası savaşlara, ulusal savaşlara/mücadelelere dayandığı gerçeğiyle birlikte ele alınmadığında "herkes" in, "bütün insanlığın" üzerinde mutabık olduğu suçlardan bahsedildiği yanılgısına düşülür. Oysa hemen her insanlık suçu gibi soykırım da belli ulusların, devletlerin, sınıfların çıkarlarına uyduğu için, belli politikaların gerçekleşmesi için planlanmış, uygulanmıştır. Ermeni Soykırımı'nda bu planlama ve uygulamanın sadece Osmanlı devletinin değil, aynı zamanda emperyalist devletlerin çıkarlarıyla, politikalarıyla uyumlu geliştiğini ve on yıllarca da bunun sürdüğünü görüyoruz. Evet Ermeni Soykırımı bütün soykırımlar gibi bir insanlık suçudur ama bu suçun gerçekleşmesi insanlığın ürettiği değerlerden, yarattıkları devletlerden, benimsedikleri amaçlardan kesinlikle bağımsız değildir. Bu nedenle "soykırım" hakkında inceleme yaparken, tavır geliştirirken "tüm insanlık için" veya "tüm insanlık adına" bir tutum alındığını iddia etmek "insanlığın iç mücadelesini" kavramaktan uzak bir yaklaşımdır. Biz ezilenler adına, ezilenler için özgür bir gelecek uğruna Ermeni Soykırımı'nı tanıyor ve lanetliyoruz. Emperyalist devletlerin Ermeni Soykırımı esnasındaki politikaları, Osmanlı devletinin

bu soykırıma yeltenmesine neden olan bu koşullar, yüz yıl sonrasında da bu büyük suçun tanımlanmasında sözde karmaşa/tartışmalar bu ayrımın son derece haklı ve yerinde olduğunu gösterir.

Günümüzde Ermeni Soykırımı'nı kabul edip, Osmanlı devletini ve onun devamı olan Türkiye Cumhuriyeti'ni bu "insanlık suçu" ile itham edenlerin, bundan daha önemli ve ileri bir tavır olarak burjuva ideolojisini, siyasetini, ulus devletçiliğin soykırımcılığa varan bağınazlığını, tam da bunlardan beslenen, kaynağı bunlar olan emperyalizmi söz konusu etmemeleri bir tür "soykırım inkarı"dır. Çünkü bir suçun gerçek kaynağı, sebebi reddedilmezse o suçun gerçekleşme olasılığı korunmuş olur.

Ulus-devletçilik insanlık tarihinde belli bir dönemin belirleyici bir unsuru olmuştur, milliyetçilik günümüzün hemen tüm gelişmiş toplumlarında, egemen devletlerinde baş tacı edilmiş bir akımdır. Soykırımlar günümüz toplumlarının inşasında rolü bulunan büyük akımların, burjuva devletlerinin bir gerçeğidir. Tam da bu nedenle hemen hiçbir devlet "kendi tarihindeki soykırım"la yüzleşmeyi tercih etmemiştir, olsa olsa buna zorunlu olmuştur.

Ermeni Soykırımı'nda emperyalist devletlerin rolü bize bu gerçekliği öğretir.

Yaşamasına Karar Verilen Bir Köhne "İmparatorluk"

Soykırım gerçekliğini inkar edenlerin en bilinen savunularından biri, soykırıma varan politikaların savaşın kaçınılmaz gerçekliği olduğudur. Karşılıklı kırimlar gerçekleştiği "ispat" edilerek de bu argüman zenginleştirilir. Oysa bizzat Talat Paşa, Ermeni sorununu "*esaslı bir şekilde sona erdirilmesi ve tamamen yok edilmesi*" (Talat Paşa, 24 Şubat 1920) gereken bir sorun olarak tanımlarken tam da bu görüşün geçersizliği, uydurma olduğu açığa çıkmaktadır. Ermenilere uygulanan ve soykırıma varan politikalar bütün olarak Anadolu'nun etnik-dinsel yapısının baştan aşağıya düzenlenmesi amacının bir parçası olarak hayata geçirilmişti. Talat Paşa'nın soykırımla "çözdüğü" ve artık "Ermeni sorunu mevcut değildir" diye ilan ettiği sorun Avrupa'daki kapitalist ülkelerin "Şark Sorunu" diye adlandırdığı problemin bir parçasıydı.

"Şark Sorunu" bu ülkeler için Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğiydi. Birkaç yüzyıl boyunca Avrupa'yı titreten bu imparatorluk, 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Avrupa için, bütün her şeyiyle birlikte ele geçirilecek, yutulacak bir "hasta adam", bir devasa zenginlikti. Güçlük şuradaydı:

Büyük devletlerin her biri için bu amaç vazgeçilmezdi! İçlerinden birinin bu amaca ulaşması, diğerleri için asla kabul edilemezdi. Büyük devletlerin bu çelişkisi, ölmek üzerinde olan imparatorluğun yaşama gerekçesi oluyordu. Öyle ki Suriye'yi ele geçirip Osmanlı başkentine doğru ilerleyen Kavalalı M. Ali Paşa'ya karşı Osmanlı saltanatını korumak İngilizler için bir "devlet sorumluluğu" oluyordu. İngilizler Osmanlı'nın Kavalalı tarafından yıkılmasının önüne geçmiştir, çünkü "geleceklerini" koruyorlardı.

Kapitalist ülkelerdeki gelişmelerin keskinleştirdiği devletlerarası rekabet sömürgeler savaşını da kıskırtıyordu. Bu ülkelerdeki üretici güçlerin sıçramalı gelişimi dış pazarlara, ham madde ve iş gücü kaynaklarına olan bağımlılığı var oluşlarının temel sorunu haline getirmişti. Bu bağımlılık mutlaka karşılanmalıydı. Osmanlı hem uçsuz bucaksız pazar ve ham madde kaynaklarıyla, hem de başta Hindistan olmak üzere dünyanın uzak pazarlarına ulaşım olanaklarıyla dünya hegemonyası peşinde olan her kapitalist ülke için çok önemliydi. Osmanlı'ya hakim olmak; hegemonya savaşında zaferle çıkmaktı, rekabette büyük üstünlük sağlamaktı.

Üzerindeki bu büyük rekabet çökmeye, yıkılmaya yüz tutmuş imparatorluğun ömrünü uzatacaktı. Osmanlı yönetimi, her son günü gelenin yaşadığı gibi kendi içinde en gerici, en saldırgan, en acımasız politikaları uygularken de büyük devletlerin bu benzersiz rekabetinden yararlanıyordu.

Rusya sıcak denizlere açılmak istiyordu. Akdeniz'e serbestçe çıkmak onun temel amaçlarındanandı, Rus-Osmanlı savaşında (1828) boğazlardan serbestçe geçiş hakkı kazanmıştı. Rusya'nın İstanbul'a inmesiyle İngiltere Hindistan yollarının kendisine kapanmasından ve daha da ileride Rusya'nın İran Körfezine ulaşması ihtimalinden ötürü kaygı duyuyordu. Avusturya içinse Osmanlı, Tuna Nehrine ulaşmasından çekindiği Rusya'nın önündeki en önemli engeldi. Fransa ise Osmanlı'dan elde ettiği kapitülasyonların (yabancılara verilen ayrıcalık hakları) sürgit devamı için "hasta adamın" ölüm döşeginde çürümesinden ama gömülmemesinden yanaydı.

Sonuç olarak 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu Rusya'nın "parçalama" siyasetine, dolayısıyla doğrudan müdahalesine maruz kalırken başını İngiltere'nin çektiği güçlerin de "korunması" siyasetini mahzar oluyordu. Tabii ki bu devletler Osmanlı ülkesinde bağımsız bir gelişmeden yana değildi. Doğal olarak bütün devletler Osmanlı devletinin saltanat yönetimini işbirlikçi karakterinden, onun halk kitlelerine karşı gerçekleştirdiği zulme önemli bir karşı çıkış göstermeyerek hoşnut olduklarını gösterdiler. Osmanlı hanedanlığı bu çıkar çatışmalarından, farklı

hesaplardan sonuna kadar ve genelde başarıyla faydalandı. İmparatorluk bünyesindeki büyük, yaygın, silahlı ve kitlesel isyanlara, bağımlı uyrukların yoğun destek arayışlarına rağmen hanedanlık “yönetme ayrıcalığını” uzun süre muhafaza etti. Osmanlı İmparatorluğu’nun “büyük suçlarının” gerçekleşmesinde Osmanlı Devleti’ne yönelik büyük devletlerin değiştiğimiz politikalarının önemli katkısı olmuştur.

Parçalanıp paylaşılması yerine bütünlüğünün korunması politikası izleyen İngiltere, Osmanlı Hanedanlığı ile “iyi” ilişkiler kurmayı garantiliyordu. Böylece Osmanlı hanedanlığı üzerinde rızaya dayanan bir hegemonya da kuruyordu. İngiltere ile ilişkilerinin temeli 1838 Ticaret Anlaşması ile atılmıştı.

Fakat ulusal hareketlerin gelişme imkânı bulduğu, Osmanlı Devleti’nin ilhakına, dinsel baskısına karşı uyanışın isyanlara dönüştüğü koşullarda tükenmiş ve hasta bir imparatorluğun bütünlüğünün korunabilmesinin gerçekleşmesi kolay bir beklenti değildi. Yunan ulusunun bağımsızlık mücadelesinin başarıyla sonuçlanması Osmanlı İmparatorluğu’nun geleceği hakkında kesin bir yargı oluşturmuştu. Osmanlı zincirinin ilk halkası erken denebilecek bir tarihte, 1827 yılında kopmuştu. Bu diğer milletlerin kendilerine dayatılan değil, tamamen kendilerinin belirleyeceği bir gelecek tasavvur edebilmesini sağlayan, zorbanın alt edebileceğinin ispatı olarak bilinçlere kök salan bir kurtuluş eylemi oldu. Uyruk milliyetlerin homurtuları imparatorluğu kaynayan bir kazana dönüştürdü. Başta İngiltere olmak üzere kapitalist büyük devletler Osmanlı İmparatorluğu’nun karşı karşıya kaldığı bu büyük zorlukta, çıkarlarını koruma ve de büyütme güdüsüyle hareket edip uyruk milliyetleri İmparatorluktan koparma politikalarından genelde uzak durdular; onları “hakları”ndan mahrum kılan Osmanlı’nın bütünlüğünü koruması yönündeki “çabalarına” destek oldular veya bu yönde politikalar önerdiler, dayattılar. Müslüman olmayan Osmanlı topluluklarına ekonomik, kültürel, siyasal hakların tanınması, uyruk milliyetlerin eşit haklara sahip olması yönünde Osmanlı Padişahına baskı uyguladılar. 1839 ve 1856 yıllarında ilan edilen Tanzimat Fermanları bu hakların kabulü yönündeki baskıların sonucuydu. Savunma, eğitim ve yargı alanında bir dizi reform içeren 1. Tanzimat (Gülhane Hatt-ı Şerifi-1839) aynı zamanda uyruklar için eşitlik iddiası ile ilan edildi. 1856 yılındaki 2. Tanzimat Fermanı da gerçekte birincisinin güncellenmesinden ibaretti. Hatt-ı Hümayun Kırım Savaşı’nın ardından ilan edilmişti. Başta İngiltere olmak üzere Avrupa’nın büyük devletleri Kırım Savaşı’nın sonuçlandırıl-

ması görüşmelerinde Osmanlı'nın yanında bir tutum sergilediler. Bu tutum, aynı yıl (Mart 1856) gerçekleşen Paris Anlaşması'nın karşılığıydı. Paris Anlaşması'ndan başlayarak Osmanlı Avrupa devletlerinin vesayeti altına girmiştir diyebiliriz. Devamlı biçimde Osmanlı "reform yükümlülüğü" ile bu devletlerin desteğine muhtaç kaldı. İmparatorluk bünyesindeki her önemli hamle büyük devletlerin büyükelçiliklerine, konsolosluklarına danışılarak yapılıyordu. (Ternon, 2012: 73)

1. ve 2. Tanzimat Fermanları gayrimüslimlere siyasi açıdan bir şey kazandırmadı. Yine de Osmanlı hanedanlığı için dinsel özerklik ve kâğıt üzerinde olsa da yasalar önündeki eşitlik önemli tehdit unsurları olarak görüldü. Nitekim gayrimüslim toplulukları yatıştırmak, onların imparatorlukla olan bağlarını kuvvetlendirmek; böylece imparatorluğun dağılmasının önüne geçmek için kabul edilen Tanzimatlar ulusal hareketlerin yükselmesini durduramamış, hızlanarak ve imparatorluğu çaresiz bırakarak bağımsız devletlerin kurulmasına kadar ulaşan bağımsızlık savaşlarına dönüşmüşlerdir.

Emperyalistleşen büyük devletlerin politikaları başından itibaren ezilen uyruk ve milliyetlerin bağımsız hareketlerinin kösteklenmesini içeriyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun, buna rağmen kopmaları önleyememiş olmasının asıl sebebi onun "miadını doldurmuş" bir imparatorluk olmasıydı. Kapitalist ülkeler bağımlı hale gelmiş bu imparatorluğun dağılmasından ziyade kendilerine karşı yükümlülüklerini yerine getirmesine "fırsat" verip "ayakta" kalmasını tercih ettiler. Elbette bu politikalarda Rusya'nın hegemonya kurma çabalarına engel olma dürtüsü de esaslı bir rol oynadı...

Osmanlı İktidarı Altında Azınlıklar

Osmanlı İmparatorluğu'nda iktidar ile toplum ilişkileri dini temel üzerinden kuruluydu. Toplumlar dini kimlikleriyle tanınmıştı, millet kategorisi de bu sosyolojik tanımlamaya uygun olarak dinsel bir muhteva taşırdı. Buna göre Müslümanlar "hakim millet", Müslüman olmayan topluluklar ise "azınlık milletler" olarak kabul edilirdi. Her azınlık, mensubu olduğu dinin en yüksek rütbesine bağlı olarak inancını-yaşamını sürdürürdü. Bu ilişki biçiminin sonucu olarak azınlıklar dini açıdan görece özerk bir statüye sahiptiler. "Görece" özerklik diyoruz, çünkü Osmanlı, azınlıkların dini otoritelerini belirleme hakkını koruyordu; dini otoriteleri kendisi atıyordu. Böylece hem bu toplulukların denetimini sağlıyordu hem de görece özerklik bağlamında bağımlılık ilişkilerini süreklileştiriyordu, topluluklarda devlete biat kültürü yaratıyordu; zira dini inançlarını yaşamaları devletin

korumasıyla gerçekleşiyordu! Etnik yapılarını cemaat biçiminde koruyan toplulukların millet vasfı da bu düzen içinde gelişti ve aynı zamanda korunmuş oldu. Azınlıklar bütün Anadolu'da ve İstanbul'da da Osmanlı devletine bağlı kalıp, siyasi bir güç olma olasılığına yabancılaştılar. Bu sayede bağımsızlık eğilimleri zayıflıyor, ya bireysel çıkarlar ya da dini ilişkilerin ve yaşamın esas olduğu bir cemaat kültürü yaşıyordu.

İstanbul'un alınışından itibaren, 2. Mehmet'le başlayan bu siyasi ilişki hem dikey hem de yatay bir egemenlik sağlıyordu Osmanlı devletine. 2. Mehmet İstanbul'un alınışından hemen sonra Rum Patriğine resmi memuriyetlik verip Rum "cemaatine" ibadet özgürlüğü ve yönetsel özerklik tanıdı. O aynı zamanda gayrimüslimler arasında bir "kontrol edilebilir güç dengesi" yaratmak bilinciyle bu Patriğin karşısına bir başka Hıristiyan'ı, Bursa Ermeni başpiskoposunu çıkardı. Piskoposa bütün Osmanlı Ermenilerinin patriği unvanını verdi. Ermeni patrikliği Ortodoks olmayan tüm Hıristiyanları (Monofinitler, Nasturiler ve Katolikleri) bir araya getiriyordu. (Ternon, 2012: 63)

Osmanlı yönetimi cemaatlerin dini otoritelerini atayarak, bu cemaatlerin dini hiyerarşisini Osmanlı topraklarıyla sınırlamış olup, özellikle Avrupa devletlerinin yönlendirmesine engel olmayı amaçlıyordu. Rum patriğini resmileştirerek Ortodokslarda "yerli"liği önemli derecede gerçekleştirmişti Osmanlı devleti. Bütün Ermenilerin patriği olarak görevlendirdiği Ermeni patriği ile de Ortodokslar dışındaki Hıristiyanların farklı dinsel ve tabii siyasal ilişkilere yönelmelerinin önüne geçilmişti. Örneğin papalık Osmanlı'nın içişlerine resmi olarak karışamazdı.

Papalık içişlerine karışamazdı ama yabancı güçlerin elleri daima Osmanlı'nın içindeydi. Örneğin:1828 yılında 20 bin Katolik Ermeni İstanbul'dan sürgün edilmiş, önemli kimi şahsiyetleri idam edilip mallarına el konulmuştu. Bunun üzerine Fransa'nın protestosu gündeme gelmiş ve Edirne Anlaşmasından doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi çağrısıyla karşılaşmıştır Osmanlı. Bunun sonucunda Katolik Ermenilerle İstanbul'da oturan Roma Katoliklerini (Maruniler, Keldaniler, Melşitler ve Süryaniler) bir araya getirerek bir Katolik millet (cemaat) oluşturma hakkı tanınmıştı. (Ternon, 2012:76) Osmanlı yönetimi cemaatler siyasetini sürdürdü ve papa tarafından atanan başpiskoposu tanımayı reddetti. Vasilik müdahale için bir dayanak demekti. Bu konuda İngiltere ve Fransa'nın yolundan gitti... İngiltere de Fransa ve Avusturya gibi cemaat örgütlenmesi yolunu seçti, Protestan bir cemaat oluşturup onların hamisi olarak Os-

manlı'da taraf olmaya yöneldi. Nitekim Protestanlar da (çoğunluğu Ermeni'ydi) 1847 yılında Osmanlı'da özerk bir cemaat olarak kabul gördüler.

Sömürgeci kapitalist devletler "Şark Sorunu" ile ilişkilerini cemaatler üzerinden meşrulaştırıyordu. Onların görünürde azınlıkların hamiliğine soyunmaları "Şark Sorunu"na müdahil olmalarının bir biçimiydi sadece. Kuşku yok ki bu ilişkiler Ermeniler açısından tanınma olanağı yaratıp görünür olmalarına neden oluyorken aynı zamanda farklı bir gelecek tasavvur edebilmelerine de vesile oluyordu. Ancak büyük devletler için azınlık hakları sorunu Osmanlı üzerinde ekonomik ve siyasal çıkarların korunması ve geliştirilmesinin aracıydı. Gerektiğinde cemaatleri çıkarlarının manivelası olarak kullanıyorlardı.

Azınlıkların Üzerinde Büyük Devletlerin Elleri

Osmanlı'nın ticari ve mali ilişkilerinde Ermeni tüccar ve tefecilerin ağırlıklı bir yeri vardı. Bunlar İngiltere, Fransa, Almanya vd. ile doğrudan ilişki halinde, bu ülkelerin sermayesine bağlıydılar. "Amira" denilen bu tabaka (bey, paşa gibi unvanların gayrimüslim kodamanlara yasak olması sebebiyle, aynı anlama gelmek üzere "amira" adı kullanılıyordu) aynı zamanda Ermeni kilise yönetiminde de yer alıyordu. Kilisenin ekonomik olarak amiralara bağlı olması egemen sınıfların dinsel süreçleri de belirlemelerini getirmiştir. Büyük devletler için bu çok önemli bir olanak demektir, amiralar aracılığıyla kilisenin desteğini almakta zorlanmıyorlardı.

Osmanlı üzerinde ekonomik hegemonya kuran büyük devletler bu hegemonyalarını siyasal düzeyde imparatorluğun çok dinli-etnisiteli yapısına müdahil olarak, azınlıkların vasiliği rolüyle genişlettiler. Osmanlı'nın azınlık politikalarında, Tanzimat Fermanında, Paris Konferansında, Ermeni cemaatlerinin Katolik ve Protestan olarak tanınmasında bu siyasal etkinin düzeyi rahatlıkla görülebilir. Bütün bunları yıkılmaya yüz tutmuş, çürümüş bir imparatorluk üzerinde büyük devletlerin hakimiyet mücadelesi olarak kavrayabiliriz. Bu mücadele dünya çapında hakimiyet mücadelesi yürüten büyük devletlerin mücadelesiydi. Osmanlı özelinde aynı mücadele Osmanlı'nın bütünlüğünün korunması ile parçalanması biçiminde iki ayrı siyasetin mücadelesi olarak gerçekleşiyordu. Osmanlı egemenliği altındaki milliyetlerin geleceği bu siyasetlerin gerisindeki güç sahipleri ve bu çatışmayı kendi varlığı için bir denge unsuruna dönüştüren, iç istikrarı varlığın teminatı görüp azınlıklar üzerinde mutlak otorite kuran Osmanlılar tarafından belirleniyordu.

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren hegemonya mücadelesi giderek keskinleşmiş ve sürecin her ayrıntısına etki eder hale gelmiştir. Ermeni soykırımına Osmanlı toprakları üzerindeki "satranç oyununda" bu siyasal güçlerin hamleleriyle gidildi.

Bu süreci daha yakından izleyelim.

Rusya'nın Zaferine Müdahale

"Elimizde bir hasta adam var, çok hasta bir adam. Eğer bugünlerde, hele ki gerekli tüm düzenlemeler yapılamadan onu elimizden kaçıırırsak, size açıkça ifade ediyorum, bu büyük bir talihsizlik olacaktır." (Ternon, 2012: 74) Çar 1. Nicolas İngiliz elçisi G.H. Seymour'a bu sözleri söylediğinde tarih 9 Ocak 1853'tü. İngiltere'nin izlediği "bütünlük" siyaseti gereği Rus çarının sözlerine tevessül etmemiş Paris Anlaşması, 2.Tanzimat vb. ile Osmanlı'yı reforma yöneltmişti. Rusya ise "doğunun baskıcı devleti" dediği İmparatorluğun Hıristiyan halklarına karşı acımasızlığı gerekçesiyle Mart 1877'de Osmanlı'ya savaş açtı. Savaşın cephesi Asya'da Ermenistan toprakları, Avrupa'da ise Balkan, Trakya ovasıydı. Rus birlikleri ele geçirdikleri Kars ve Beyazıt'tan Kürt ve Çerkez güçlerin desteğiyle püskürtüldüler. Ermeniler Osmanlı ve Kürt birliklerinin katliamlarına maruz kaldılar. Ruslar İstanbul kapılarına dayandığında Abdülhamit'in isteği üzerine barış görüşmelerine oturuldu. Ternon'a göre Rusların daha ileri gitmemesinin nedeni Osmanlı'yı desteklemek üzere Avustralya birliklerinin harekete geçmesi, İngiliz filusunun da Boğazlara doğru seyretmesiydi. Rus-Osmanlı savaşı devam ederken İngiltere'deki bazı seslerin Osmanlı'yı destekleme politikasını eleştirmelerine karşılık İstanbul büyük elçiliği desteği soyut bir aşktan dolayı değil, kendi amaç ve güvenlikleri için gerekli gördüklerini açıklıyor ve bu politikanın "*son aylardaki olayların değiştirmeye yeteceği türden bir politika olmadığı*"nı söylüyor. (Ternon, 2012: 90)

Osmanlı-Rus savaşı 3 Mart 1878 yılında, Ayastefanos Antlaşması'yla son buldu. Osmanlı'nın, Avrupa sınırları içindeki toprakların neredeyse tamamı Osmanlı'nın elinden alındı. Ayrıca bu anlaşmayla Batum, Ardahan ve Kars, Rusya sınırlarına dahil edildi. Ermenilerin yaşadığı topraklar, bir devletten diğerine geçerken topraklarıyla beraber yaşamları da savaş içinde yağmalanırken kendilerine, antlaşma hükümlerindeki "16. madde", kendileri için Osmanlı'ya iyileştirme ve reform yükümlülüğü getiren bir madde ve bir de uluslararası sözleşmede Ermenistan ve Ermeniler olarak kendilerinden açıkça bahsedilmesi kalyordu! Ama İngiliz-

tere, bu anlaşmayı hegemonik kaygıları ve dış pazarlara ulaşım sorunu nedeniyle kabul etmedi.

İngiltere, Rusya'nın yeni mevzilerini kabul edemezdi. Batum, Ardahan ve Kars'ı sınırlarına katan Rusya, İngiltere'nin ticaret yollarına komşu oluyordu ki İngiltere bunu, İngiliz metalarının Asya pazarlarına erişimi için tehdit olarak algılamış ve antlaşmaya Rusya'yla savaş riskini göze alarak reddetmiştir. Bu yeni gelişme, altı büyük devletin (İngiltere, Almanya, Fransa, Rusya, İtalya, Avusturya) "Şark Sorunu"nu ele almak üzere Berlin'de yeni bir kongre yapmaları kararına varmalarına neden oldu.

Berlin Kongresi'nde, İmparatorluğun geleceği çizilecekti. Kongrenin hemen öncesinde İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu arasında gizlice bir anlaşma imzalandı. Anlaşmaya göre, Batum, Ardahan ve Kars ya da bunlardan biri, Rusya tarafından elde tutulursa veya Rusya farklı zamanlarda Osmanlı'ya saldırırsa İngiltere, Osmanlı'nın yanında savaşma yükümlülüğünü üstleniyordu. İngiltere'nin kabullendiği yükümlülüğe karşılık, Osmanlı da sözü edilen topraklar üzerinde yaşayan Hıristiyanların ve diğer gayrimüslim tebanın korunması ve iyi yönetilmesiyle ilgili gerekli reformları başlatma sözü veriyordu.

Anlaşmaya göre Osmanlı İngiltere'ye Kıbrıs'ı da veriyordu. Hıristiyanlar için reform şartlarının belirlendiği anlaşmada Kıbrıs'ın İngiltere'ye sunulması sorununun büyük devletler tarafından nasıl kavrandığını, ele alındığını somutlaştırıyor. Elbette Kıbrıs'ın İngiltere'ye sunulması, Osmanlı'nın neleri göze aldığını da göstermektedir: İngiliz koruması/hamiliği onun için bir "gelecek" vaadiydi! İngiltere içinse Hıristiyan halklar, Osmanlı üzerindeki hegemonyanın nesnesi durumundaydılar. Bu gerçeklik, Berlin Kongresi ve anlaşmasıyla bir kez daha teyit edildi.

Berlin'de büyük devletler, Osmanlı'nın baskısı altındaki halklar lehine müdahalelerinin meşruiyetini kabul ettirerek Osmanlı'yı resmi vesayetleri altına aldılar. (Ternon, 2012: 95) Berlin Kongresi'nde büyük devletler amaçlarına ulaştılar. Osmanlı tarafından hakları gasp edilmiş, katliamlara uğratılmış Hıristiyan halkların sorunu olarak yansıtılsa da "Şark Sorunu" onlar için Osmanlı'yı vesayetleri altına almanın, koşulları oluştuğunda parçalayıp tümüyle ele geçirmenin gerekçelerinin toplamıydı. Bundandır ki Berlin Kongresi, kapitalist 6 büyük devletin dünya pazarlarının paylaşımı platformlarından biri olarak anılır.

Ermeni cemaatinin temsilcileri kongreye bir anlaşma metni sundular. Bu metin, Ermeni eyaletlerinin Babiâli tarafından atanmış ve Erzurum'da

oturacak bir Ermeni Genel Valinin kontrolüne bırakılmasını talep ediyordu. (Ternon, 2012: 96) Yürütmenin valinin elinde olduğu, kendi idari yapısına sahip, adli yargı sistemi, mali kurum ve kolluk güçleri olan ademi merkezî bir yapı talep ediyordu Ermeni cemaati.

Ermeni heyetinin sunduğu anlaşma metni, İngiltere dışında diğer 5 ülke tarafından soğuk karşılanır. İngiltere ise henüz diğerlerinin haberdar olmadığı "Kıbrıs karşılığı Osmanlı'yla yaptığı anlaşma" nedeniyle metne ilgisini gösterdi. Kongrenin 14. oturumunda Ermenilerin sorunları ele alınacaktı. İngiltere oturum başladığında, Osmanlı'yla yaptığı anlaşmayı kongreye öneri olarak sunar. Bütün katılımcılar tarafından öneri, kongrenin "61. maddesi" olarak kabul edilir. Paris Anlaşması'yla uluslararası bir düzeyde bir sorun olduğu kabul edilen Ermeni sorununun bu özelliği, Berlin Anlaşması'yla yeni bir düzeye taşınarak perçinleşmiş oldu.

Batı Ermenistan halkının Berlin Kongresi'nden ya da katılımcı kapitalist devletlerden isteği açıktı. Onların isteği federasyona yakın bir Ermenistan'dı. Dinsel ve etnik kimliklerini ancak bu tür bir oluşumla koruyabilir, Osmanlı devletinin ve Müslüman aşiretlerin askeri birliklerinin saldırılarına ancak bu durumda etkili önlemler alabilirlerdi. Ama hepsi de başta Ermeniler olmak üzere Osmanlı topraklarında yaşayan Hıristiyanların hamisi rolünde bulunan 6 büyük kapitalist devletin ve yükümlü Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerinde anlaşmaya vardıkları 61. madde Ermeni halkının yaşamına birakalım olumlu yönde bir katkıyı, o güne kadar yaşadıklarına göz yummakla beraber mevcut durumun sürdürülmesinin önünde bir engel bulunmadığını ilan etmiş oluyordu. "Bab-ı Âli" diye başlıyordu madde, "*Ermenilerin yerleşik olduğu eyaletlerin yerel gereksinimlerinin dayattığı iyileştirme ve reformları gecikmeksizin gerçekleştirmeyi ve Kürtlerle Çerkezlerle karşı Ermenilerin güvenliğini garanti altına almayı üstlenmektedir. Uygulamayı takip edecek büyük devletlere bu amaçla alınan önlemler hakkında düzenli bilgi aktaracaktır.*" Ternon, 2012: 97) Berlin Kongresi'nden Ermeni halkının payına düşen 61. madde işte bu kapsama sahipti. Anlaşmanın özünü "uygulamayı takip edecek olan büyük devletler" ifadesi oluşturuyordu. Ermenilerin ve diğer Ortodoks olmayan Hıristiyan toplulukların kaderi, bölgesel amaçlarını ve kaderlerini çürümüş Osmanlı İmparatorluğu'nun iplerini ellerinde tutmaya bağlamış büyük devletlerin çıkarları bakımından belirleniyordu...

Berlin Kongresi kapitalist ülkeler arasında dünya çapındaki paylaşım mücadelelerinin keskinleştiği bir döneme rastlar. Bu keskinleşme, kapita-

lizmin 1870'li yıllarda girdiği ve bir süre devam eden ekonomik krizin sonucuydu. Yine Almanya'nın merkezi devlet sorununu çözdüğü ve rekabet savaşına güçlü bir biçimde girdiği dönem de bu dönemdir. Üretici güçlerde yaşanan sıçramalı gelişim, sermayenin merkezileşmesini, yoğunlaşmasını hızlandırmış, modern tekeller görünür olmaya başlamıştı. Alman İmparatorluğu sanayideki hızlı gelişmenin ardından derinleşen krizle onun yayılma alanları olan çevre ülkelerin ve biraz ötedeki Balkanların da doğrusuna göz diken olmuştu.

Kapitalist 6 büyük devlet belirsiz bir sürecin içinde olduklarının ayrımla kongrede yeni dengeler oluşturmanın arayışındaydılar. Berlin Kongresi tam da dönemin bu özelliğinden kaynaklı en fazla ihlal edilen bir anlaşma ile sonuçlanmıştır. Bu kongrede sonraki yıllara uzanan ittifakların temeli atılmıştır. Balkanlar, Kafkasya ve Asya'nın önemli bir bölümünü konu eden kongrede uzayan süreli ittifakların eğilim düzeyinde belirginlik kazanması kaçınılmazdı. Diğerleriyle hemen her düzeyde rekabet içinde olan bir gücün, çıkarlarının en fazla ortaklaştığı diğer güçlerle yan yana gelmesi ittifakların oluşması anlamına geliyordu. Buna göre Almanya, Avusturya ve İtalya üçlüsü daha çok ortaklaşırken, Rusya ile de Fransa yan yana gelmekteydi. Şekillenen bu ittifaklar, Kongre kararlarını da belirlemişti. H. Pastermadjian'a göre Kongrenin kararları *"uluslararası atmosferi ağırlaştırıran ve büyük bölümüyle I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine yol açan uyuşmazlıklar ve karışıklıklar doğurdu."* (Ternon, 2012:95)

Yitirilip Bir Daha Kavuşulmayacak Üstünlük

Osmanlı yönetimi Berlin Kongresi'nde egemen devletlerin ilişkilerini, açığa çıkan çelişkilerini, eğilimlerini, ittifaklarını izleme olanağı bulmuştu. Onların azınlıklara ilgisinin artan rekabet ve pazarlar sorunuyla, üstelik her birinin yaşamakta olduğu iç sorunlarla malul olduğunu çok iyi biliyordu. Osmanlı yurdu her bir büyük güç için olmazsa olmaz değerdeydi, büyük bir pazar ve devamlı şekilde büyüyecek ticaret demekti. Almanya 'da yeni bir dev güç olarak Osmanlı topraklarında etkin hale gelmişti; üstelik "yeni" olması nedeniyle hedeflerine duyduğu gereksinim çok daha acil, bunlara ulaşma araçları ise daha kısıtlıydı. Örneğin İngiltere'nin güçlü filosuna sahip değildi ve yakın zamanda olamazdı da; dolayısıyla Balkanlar ve Osmanlı yurdu üzerinden karadan yayılmayı benimsemesi bir tercih değil zorunluluktandı. Osmanlı yönetimi dönemin bu özelliklerinin ve olgularının farkındaydı. Azınlıkların hamiliğine soyunmuş olanlar aynı zamanda ken-

disiyle iş tutmak zorunda ve niyetindeydiler. Başta Ermeniler olmak üzere Nasturiler, Süryaniler yavaş yavaş ama sistemli olarak katlediliyorlardı. F. Nansen *"Abdülhamid, hiçbir büyük devletin diplomatik notalar dışında bir silah kullanamayacağını ve Ermenistan'daki cinayetlerini tam bir güven içinde sürdürebileceğini biliyordu"* diyor. (Ternon, 2012:113) Yaşananlar Nansen'i doğruladı. 61. maddenin "takipçisi" olan devletler ilki 1880'de olmak üzere, 1881,1883 ve 1886 yıllarında tek ya da toplu imzalarla Osmanlı devletine nota vermiş ve asla daha ileriye gidememişlerdir.

61. maddenin garantörleri değil ama Osmanlı, Hamidiye Alayları ile katliamlarını daha ileriye taşıdı. Kürtlerden oluşturulmuş bu alaylar doğu sınırlarının korunması gerekçesiyle 1891 yılında kurulmuştu. Ermeni halkın üzerine bir felaket gibi çökmüş, Ermeni eyaletlerinde nüfusun seyreltilmesi gibi özel bir görev icra etmeye başlamışlardı.

Sason İsyanı'nın (1894) hemen sonrasında gerçekleşen Ermeni katliamına karşı İngiltere, Rusya ve Fransa öncekilerden farklı bir tepki verip soruşturma komisyonu oluşturulmasını, bin bir engellemeye rağmen bir rapor hazırlanmasını da sağlamışlardır. 11 Mayıs 1895'te Fransa ve Rusya'nın desteğiyle İngiltere adına Babiâli'ye bir nota verilmiş, derhal reformların başlatılması istenmiştir. Osmanlı yönetimi Ermenilerin yoğun olduğu 6 vilayette reformların hayata geçmesini aynı yıl 31 Ekim'de kabul etmiştir.

Osmanlı yönetiminin reform sözü, sürdürdüğü "oyalama politikası"nın yeni bir biçimiydi sadece, yoğunlaşan anlık baskıya bir karşılık vermek zorunda kalmış ve reformların uygulanmasını kabul etmişti, o kadar. Zira 1895 Ekim'i Ermeniler için planlanmış ve buldukları hemen tüm vilayetlerde uygulamaya konulmuş bir katliamlar ayı oldu. 1895 katliamlarının 100.000 ila 300.000 arasında Ermeni kurbanı olduğu söylenir. Katliamların gerçekleştiği yerler, uygulama yöntemleri ve zaman parametrelerinden hareketle 1895 katliamlarının "soykırım" olduğu değerlendirilmeleri yapılmaktadır.

Büyük devletler durumu değerlendirmiş ve 1895 yılının Kasım ayında Osmanlı'ya yeni bir nota vermiş, ayrıca reform vaatlerini hatırlatmışlardır. A. France'a göre *"Kendini İstanbul'daki alacaklarını silah zoruyla toplayacak güçte gören vasi Avrupa, padişahın 300.000 uyuğunu boğazlaması karşısında çaresizliğini ilan etmişti."* A. France katliamlara karşı neler yapabileceklerini bildiği Avrupa devletlerine öfke doluydu. Haklı olarak ama Avrupa'nın tavrını çaresizlikle açıklamak da hatalıydı. Ternon burada politikaya işaret ederken doğru noktaya dikkat çekiyor: *"Ermeni dava-*

sında en çok yandaş olan Fransız ve İngiliz hükümetleri, o güne kadar kendilerinin altın kuralı olmuş Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğü politikasını sürdürmeyi ve Ermeni sorununu çözümsüz ilan etmeyi tercih ettiler. Çünkü Ermenistan büyük devletlerarasında büyük kapışmada bir piyonmuş gibi ele alınıyordu." (Ternon, 2012: 165)

Ermeni Ulusal Hareketi

19. yüzyılın son çeyreğinde uyruk milletlere yönelik katliamların yoğunlaşmasının, imparatorluğa bağlı ulusların bağımsızlık mücadelelerine girişmelerinin ve hatta bağımsız devletler kurarak imparatorluktan kopmalarının nedeni kapitalist gelişmeydi. Kapitalizmin gelişmesi ulusal hareketleri koşulluyordu. Osmanlı İmparatorluğu feodal bir ekonomiye sahip olsa da sözünü ettiğimiz yıllarda manifaktürel sanayide belli bir gelişme söz konusudur. Kapitalist Avrupa'nın makineli, büyük ölçekli üretimi karşısında rekabet gücü bulamayan Osmanlı manifaktürü gelişmemiş, makineli büyük sanayinin ilgilenmediği alanlarda, yapısını sürdürerek tutunmaya çalışmıştır. Avrupa'nın gelişmiş sanayiinin ürettiği metalleri ithal edip onlar üzerinde basit değişiklikler yaparak iç piyasaya hazır hale getirme biçiminde gelişen bir kapitalizme sebep oldu. Sermaye, iç pazarın bu sınırlı gelişimi nedeniyle kârlılık alanı olarak sanayii değil, ticaret ve rantiyeyi görmüş, tefecilik ve ticaret alanında yoğunlaşmıştır. Osmanlı'da ticaret ve tefeciliğin gayrimüslimlerin elinde olduğu biliniyor. Tüccar ve tefeci sermayenin en büyükleri azınlık milletlerden olanlara aitti. Bu özellik Avrupa ile yürütülen ticaret ve para ilişkilerinin de yine bu kesimlerce yapılması sonucunu doğurmuştur. Osmanlı'nın ekonomik hayatını ellerinde tutuyor olmaları onları ulusal bağımsızlık mücadelesine de yabancı kılıyordu. Bunlar kapitalist Avrupa devletlerinin işbirlikçileri olarak Osmanlı egemen sınıfları arasında yer alıyorlardı ve despot Abdülhamid yönetimiyle iç içeydiler. Örneğin Ermeni halkın yaşadığı katliamlardan etkilenmiyor, Osmanlı yönetimine yakın durarak ekonomik faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Ama elbette ezilen millette ulusal duyguların gelişmesi için uygun koşullar da oluşmuştur; yurtseverlik bilinci, milliyetçilik ulusun farklı katmanlarında yayılıyordu. Ulusal nitelikteki hareket yurtsever top- rak ağaları, aşiret reisleri, orta düzey ticaret burjuvazisi, aydın kesim önderliğinde vücut bulabiliyordu.

Ermeni ulusal hareketleri 1870'lerden itibaren görülmeye başlasa da kalıcılaşmamış, genellikle Osmanlı saldırıları sonucu dağılmışlardır. Dev-

rimci Hınçak Partisi'ne Rusya'da kurulan, ağırlıklı olarak Doğu Ermenistan'da örgütlenen Ermen Devrimci Federasyonu'nu özellikle anmak gerekir. Her ikisi de, kendilerini "sosyalist" olarak tanımlasalar da milliyetçi hareketlerdi. Hınçak Partisi Osmanlı Ermenistan'ının birçok yerinde örgütlüydü. Ermeni egemen sınıfları ve Almanya, ABD ve İngiltere karşısında bağımsız bir duruşa sahipti. Örgütlenme ve mücadele içerisinde birçok militanı katledilmiş veya tutuklanmıştı. İngilizler, Amerikalılar ve Almanlar Hınçakları Rus işbirlikçileri olarak görüyorlardı. Bu yüzden kendi ülkelerinde Hınçak Partisi'nin faaliyetlerini yasaklamışlardı, faaliyetçilerini tutukluyorlardı.

Osmanlı devletinin doğrudan ya da desteklediği Kürt, Çerkez, Türk çeteleri eliyle giriştiği Ermeni katliamları Ermeni halkı içerisinde silahlanmaya ve savaşılmaya olan eğilimi büyütmişti. Hınçak Partisi'nin bu bölgede yoğun ilgi görmesinin önemli nedenlerinden biriydi bu.

Ermeni Devrimci Federasyonu ya da daha bilinen isimle Taşnaksutyun Rusya Ermenistan'ındaki faaliyetlerini Osmanlı ve İran Ermenistanlarına da taşıyordu. Osmanlı'nın, Kürt, Çerkez ve Türk çetelerinin fedailerle tanışması bu faaliyetlerin sonucuydu. Fedailer Taşnaklar çarlığa karşı oluşturmuşlardı. Ama Batı Ermenistan'dan yükselen çığlıklar fedaileri bu bölgeye yöneltti. "Fedai" Farsçada "yürekten bağlı", "sadık" anlamına gelmekte ve dava için hayatını adayan kimseyi tanımlamaktaydı. (Ternon, 2012:190). Ermeni halkının cesur evlatları titizlikle seçilip özel eğitimlerden geçirilerek hazır hale getiriliyorlardı. Fedai örgütlenmesi özellikle sınır bölgelerindeki köylerde zorunlu kılınıp hepsinde oluşturulmuştu. Fedai birlikleri pek çok baskın, pusu gerçekleştirmiş, çatışmalara girmiş, korku ve hayranlıkla anılan kuvvetler haline gelmişlerdi. 1904 yılında yaşanan Sason İsyanı Fedailer tarafından örgütlenmiştir.

Ermeni ulusal hareketi silahlı mücadeleyi fedai tarzındaki örgütlenmenin ötesine götürüp bir savaş düzeyine taşıyamadı. Ermenilerin bağımsızlık ve daha genel anlamda kurtuluş için silahlı mücadeleye yönelmesi 1877 Rus-Osmanlı savaşından sonra umutlanıp nihayet Berlin Antlaşmasıyla hayal kırıklığı yaşamamasıyla doğrudan ilişkilidir. Berlin Kongresi'nde Osmanlı Ermenileri delegasyonu başkanı Hırımyan Hayrig Ermeni yurtseverlerin eleştirilerine verdiği yanıtta silahlı mücadeleye yönelmenin gereğine işaret eden: *"Konferansa katılan delegasyonlara, büyük bir kazan içinde, nefis bir yemek sunuldu. Her delegenin elinde demirden yapılmış büyük keçeşeler vardı. Onlar karınları doyuncaya kadar kazanı boşalttılar.*

Bizim delegemize ise ancak 'kağıttan yapılmış bir kepçe' verilmiş. Kepçemizi kazana soktuk fakat en ufak bir yiyecek dahi ağızımıza götüremedik." (Garo Sasuni, 1992:187) Garo Sasuni Hirimyan'ın bu açıklamasının "zamanın yurtsever Ermenilerinde, halkın (siyasal, sosyal haklarını) ancak silahlı güçle elde edilebileceği gerçeğini pekiştirdi(ğini) ve böylece giderek silahlı güçler oluşturuldu(ğunu) söyler. "Demir kepçe" silahlı güçleri tanımlayan bir betimlemedir.

Büyük devletlerden umduğunu bulamayan, reform beklentileriyle sadece çaresizliğe yol aldığını kavrayan Ermenilerin İstanbul'dan Ermenistan'ın ücra köşelerine kadar yayılan bağımsızlık için mücadeleye kulak tıkamaları beklenemezdi. Nitekim Ermeni devrimciler fedai örgütlenmelerini gerçekleştirdiler. Ne var ki karşısındaki güç sadece Abdülhamid rejimi değildi. Aynı zamanda Kürt beyleri de Ermenilerin silahlı örgütlenmelerine sessiz kalmadılar. Özellikle Taşnak Partisi'nin halklar arası kardeşlik çağrıları genelde olumlu sonuçlanmadı. Kürt- Ermeni halkları arasındaki kültürel-dini çelişkiler ve Osmanlı ve Rus despotizminin iki ulus arasındaki gerginliği çatışmalara evrilten taktikleri Ermenilerin silahlı mücadelesini ciddi derecede olumsuz etkilemiştir. 1895-96 katliamlarında Kürtlerin aldığı rol bunun için yeterli kanıttır.

Ermenilerin bağımsızlık düşleri silahlı mücadeleye başvurmalarına kadar varmış olsa da gerek büyük devletlerin politikaları, gerek Kürtlerin Ermenilere kâh Osmanlı yönetimiyle olan ilişkileri, kâh Hristiyan dünyasının göstermelik hamiliği dolayısıyla güvensizliği ve gerekse de Osmanlı Rus taktiklerinin ürünü olan Kürt saldırıları sonucunda savaş düzeyine erişemedi. Kapitalist büyük devletlerin yayılması Rus devletinin bundaki etkileri önemlidir.

Türk Ulusalçılığı

Aynı dönemde, 19. yüzyılın son çeyreğinde Türk ulusu içinde de ulusalçılık gelişmeye başladı. Türk ulus bilinci sosyal ve siyasal yapıdaki gelişmelere paralel olarak değişimler yaşadı. Türk ulusçuluğundan önce devletin ideolojisini konu etmekte fayda var. Zira devlet Osmanlılık kurgusuna sahipti. Osmanlılık imparatorluk sınırları içinde bulunan bütün millet-milliyetler için bir üst kimlikti. Ermeni, Arnavut, Bulgar, Türk, Boşnak, Arap, Çerkez vd. her şeyden önce, "kendileri olmadan" önce Osmanlı'ydı. "Osmanlı" özel olarak bir ulusun, etnik topluluğun adı olmadığı için kapsayıcı bir kimlik, bir üst kimlik olarak sunulabiliyordu. Ulus olgusunun belirgin-

leşmeye, ulusal bilincin gelişmeye başlaması Osmanlı Avrupa'sında ulusal hareketlerin yaygınlaşması devletin Osmanlılık ideolojisine sarılmasını güçlendirmiştir. Osmanlılık ulusal hareketlerin, ulusal kopuşların, dolayısıyla imparatorluğun parçalanmasının panzehiri olarak görülüyordu. Tanzimat Fermanlarında, Meşrutiyet yasasında/sözleşmesinde bütün halkların eşit olduğunun vurgulanması, bunun kabul edilmesi bağımsızlık isteklerinin ve eylemlerinin önüne geçmek, bağımsızlığa Osmanlılığı ikame etmek içindi. Ancak Osmanlılık Ermeni, Kürt, Bulgar vd. milliyetçiliklerin önüne geçemediği gibi Türk milliyetçiliğinin de önüne geçemedi.

Kapitalist devletlerin Osmanlı İmparatorluğu içinde gelişen bağımsızlık hareketlerine esasta destek olmadığını, aksine Osmanlı'nın bütünlüğünü, onun bağımlı ve zayıf niteliğinden ötürü tercih ettiğini belirtmiştik. Kapitalist üretim için gereksinim duyulan ulus-devlet yapısı Osmanlı bünyesindeki burjuvazinin de, kimi egemen unsurların da arzusu iken emperyalist devletler bu arzuları frenlemeyi tercih ettiler. Özellikle borçlandırma yöntemiyle modern devlet yapılanmasının önüne geçtiler. Jön Türk hareketi Abdülhamid yönetiminin modernleşmeye direnen karakterine karşı, ulusçuluk bilinciyle filizlenen bir hareketti. Öyle ki bu hareket, ulusçuluğun, modern dünyanın bir gereği ve ulusal azınlık haklarının teminatı olarak diğer milletlerin desteğine açıldı. Kürt ve Ermeni aydınları bu harekete ilgisi bu nedenle şaşkıncı değildi.

Jön Türk hareketi ile Abdülhamid ve temsil ettiği sınıf kliği arasındaki mücadele bir iktidar mücadelesi olarak hızla olgunlaştı. Jön Türkler ekonomik, siyasi ve sosyal yaşam içerisinde Türklerin egemen olmasını hedefliyor, Abdülhamid idaresini bunun önündeki engel görüyordu.

Abdülhamid yönetimi Osmanlı'nın yarı-sömürge olmasından da kaynaklı kapitalist emperyalist ülkelere uşaklık yapıyor, bu ülkelerin çıkarlarını kolektif uşaklık yaparak dengeliyordu. Elbette Abdülhamid yönetiminde İngiliz ya da Fransız ve zamanla Alman sermayelerine daha yakın, doğrudan bu devletlerden birine uşaklık eden kesimler de mevcuttu. Kolektif uşaklık hali her bir kesimin değişik kapitalist emperyalist devletlerin işbirlikçisi olmalarının sonucuydu, bunun toplamıydı. İngiltere ve Fransa 19. yüzyılın sonuna dek Osmanlı üzerinde hâkim iki güçtü. Osmanlı ekonomik yaşamı Osmanlı politikaları üzerinde de bu iki gücün ağırlığı vardı. 1871'de Alman İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra bu ülkenin de etkinliğinde bir yükseliş oldu. Alman İmparatoru II. Wilhelm'le Abdülhamid arasındaki kişisel dostluk Osmanlı'daki Alman yükselişinden

bağımsız değildi. Almanya Abdülhamid yönetim kliğiyle güçlü ilişkilere sahip olsa da bu devletin asıl paydaşı Jön Türkler oldu.

Jön Türkler üzerinde başlangıçta burjuva demokratik fikirlerin etkisi vardı. Feodal monarşi ve bunun cisimleştiği Abdülhamid istibdadına karşıtık ile Türk milliyetçiliği iç içeydi. Gelişmeler Jön Türk hareketinin ideolojisini, siyasal yönelimini netleştirdi. Siyasal olarak Türk hakim sınıflarının çıkarlarını temsil ediyorlar ve bir kesimin egemenliği için Abdülhamid yönetici kliğine karşı bir iktidar savaşı veriyorlardı. Jön Türk hareketi ilerleyen zaman içinde bir parti örgütlenmesi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dönüştü.

İmparatorluğu Türk ulus devleti olarak modernize etmeyi hedefleyen İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) için iktidarda olmak en öncelikli sorundu. 1908'de yaşananlar İTC'yi çok istediği devlet iktidarına taşıdı. II. Meşrutiyet'in ilanı veya Jön Türk Devrimi (1908 Devrimi) Abdülhamid karşıtlığının ne denli güçlü olduğunu ve imparatorlukta yaşayan halkların bir arada ve eşit olarak yaşama arzularının çok güçlü olduğunu gösterdi. Jön Türk Devrimi'nin iddiası Osmanlılığı modernize etmektir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtarılması ancak bununla mümkündür.

Lirik Bir Yanılsama Olarak 1908 Devrimi

2 Temmuz günü İTC Selanik Komitesi üyesi kumandan Niyazi Bey'in küçük bir askeri birlikle Makedonya dağlarına çekilmesi, kısa bir süre sonra da Enver Paşa'nın 150 kişilik bir kuvvetle Niyazi Bey'i izlemesi, hem iki grubu bastırmak ve teslim almakla görevlendirilen 800 kişilik birliğin emre uymaması ve komutanları Şevki Paşa'yı, hemen sonra da yerine gelen Osman Paşa'yı öldürmesi, ordunun Makedonya'nın her yanında isyancılarla birlikte hareket etmesi, komutanların Meşrutiyetin ilanı yönünde çağrılar yapmaları, Selanik Komitesi'nin ele geçirilen telgraf merkezinden her milliyetten halkı harekete geçmeye çağırması ve nihayet Abdülhamid'e 'Ya Meşrutiyeti ilan edersin ya da 2. ve 3. Kolorduyla İstanbul'a yürürüz' ultimatının verilmesi sonucunda 24 Temmuz 1908'de Abdülhamid "1876 Anayasası'nı yürürlüğe koyduğunu" ilan etti (Ternon, 2012:215). Ordunun teyakkuz hali, kitlelerin Abdülhamid yönetimine duyduğu öfke ve bu yönetimin korkusu Meşrutiyetin ilanına götürmüştü. 1908 Devrimi halkın yer almadığı, isyancı askerlerin öldürdüğü 2 paşa sayılmazsa silahın patlamadığı bir askeri manevradan ibaretti. Devlet mekanizması olduğu gibi korundu. Abdülhamid 1878'de kabul ettiği sınırlara

çekilmişti, yetkilerinin önemli bir kısmını, esasını parlamentoya devretti.

Meşrutiyetin ilanıyla halkın önce bir şaşkınlık yaşadığı ama sonra sokaklara çıkıp çılgınlar gibi eğlendiği söylenir. Ternon, başkentteki tüm Ermeniler özgürlük sarhoşuydular, diyor. Avrupalı gazetecilerden birinin o günkü gösterilerle ilgili yazısı şöyledir; *"3 Ağustos akşamı.... çiçekler tarlası gibi süslenmiş bir arabanın üstünde çok güzel bir Ermeni kızı, birbirinin elini tutmuş bir Türk askeri ile bir Ermeni'nin başlarına çelenk takıyor; diğer bir araba üzerindeyse bir Müslüman, bir Ermeni, bir Rum ve bir Yahudi başka sempatik bir grup oluşturunuyordu."* Feriköy mezarlığında ise 1896 katliamlarının kurbanları olan Ermenilerin mezarları önünde Harp okulu öğrencileri saygı duruşunda bulunuyorlardı. Taşnak Partisi meşrutiyetin ilanına karşılık tüm fedailere silahsızlanma, fedai eylemlerine son verme çağrısı yapıyordu. Ternon durumu "ırklar arasındaki barışın lirik yanılması" olarak tanımlıyor ve bunun çok kısa süreceğini ifade ediyor. Ermeniler çok geçmeden değişenin sadece başlarındaki efendi olduğunu anladılar. (Ternon,2012,236)

1908 Jön Türk devriminden sonra Ermeniler "yeni iktidar"dan reform beklentisindeydi, ama beklenen olmadı... 1909 Nisan'ında, Kilikya'daki katliamda, İskenderun, Maraş, Adana, Mersin ve Antep'te 200'den fazla köy yerle bir edildi. Ermeniler katliamdan geçirildi. 1908'in bir burjuva demokratik devrim olmadığı açıktı. Gayrimüslimlere, özellikle Ermenilere dönük katliamlar İslami gerekçeler yanında asıl olarak Türkçülük saikiyle yapılmaya başlandı. Jön Türk Devrimi'nin kahramanı Niyazi Bey *"Bu memleket bizimdir ve üzerinde tek bir Türk yaşadığı sürece Türkler dışında kimsenin efendilik yapmasına izin vermeyeceğiz"* diyordu. Niyazi Bey bunu, meşrutiyet için dağa çıktığının 2. günü söylüyordu! Kilikya katliamlarının hemen sonrası ise Dr. Nazım *"Osmanlı İmparatorluğu münhasıran Türk olmak zorundadır. Yabancı tebaanın varlığı, Avrupa'nın müdahalesi için bir vesiledir. Silah yoluyla Türkleştirilmelidirler"* diyordu. Dr. Nazım'ı daha sonra Ermeni soykırımının baş aktörlerinden biri olarak yeniden görürüz.

Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra İTC iktidarı ele geçirir. Ermeniler İTC'den umutludur. Aynı zamanda büyük devletlerin, Rusya'nın reformlar için baskı oluşturduğu bilinmektedir. Reformların önündeki engelin Abdülhamid olduğu düşüncesi Ermenilerin İTC yönetiminden beklentilerinin asıl sebebiydi. Çünkü İTC "modern bir devlet" yapısı oluşturmak amacındaydı, "Abdülhamid'in gerçek düşmanı"ydı, yeni dev-

let için Ermenilerin desteğine gereksinimi vardı ve Ermeni ileri gelenleriyle doğrudan ilişkileri vardı. Özellikle Taşnaklar neredeyse 1. Emperyalist Paylaşım Savaşı'na kadar bu yaklaşımı sürdürdü. Kilikya katliamında İTC rolünü görmek istemedi, "geçiş zamanları"nın tahammül edilebilir zorlukları yaşıyordu!

Ermeni cemaatinin bu genel tutumu büyük devletler ve Rusya açısından da aşağı yukarı benzerdi. 1907 yılındaki İngiltere-Rusya anlaşması genel bir "barış" ortamına vesile olmuş ve Osmanlı yönetiminin büyük devletlere ayak uydurmaktan başka çaresi yoktur. Hatta Jön Türk devrimi bunun teyit eden bir gelişmeydi. 1909 Nisanında Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesi gayrimüslimler için umutların daha da artmasına vesile olmuştur. Aynı dönemde Taşnaklarla İTC'nin ilişkilerinin geliştiğini, 1911 yılında Taşnaklar tarafından İTC'ye sunulan taleplerin kabul edildiğini belirtelim. İngiltere ve Fransa bu genel durumdan hoşnutturlar. Rusya da Osmanlı'nın karşı saldırı için gücünün olmadığını farkındadır. 1914 yılında Ermenilerin yaşadığı 6 vilayet için bir idari düzenleme için anlaşılmış olması da bunu somutlaştıran bir gelişmedir. Bu anlaşmaya göre Erzurum, Van, Mamuzat-ül Aziz, Bitlis, Sivas ve Diyarbekir 2 bölgeye ayrılıp bu bölgelere Avrupalı Genel Müfettişler atanacaktır. Ayrıca yönetimlerde gayrimüslimlerin % 30 temsil hakkı bulunacaktır. 8 Şubat 1914 tarihli anlaşma Rusya ile Osmanlı arasında imzalanır.

Bu genel "olumlu" havanın aksine Osmanlı yönetiminde gidişat iyi değildir. İktidar için 2 kanat mücadele içerisindedir. Merkezîyetçi İTC ile adem-i merkezîyetçi Prens Sebahattin kanadı (önce Ahrar Fırkası olarak, sonra da Ahali fırkası olarak) arasındaki mücadelede İTC galip gelse de, 1908-14 yılları arasında Osmanlı yönetimi birçok kez el değiştirmiştir. Üstelik "iktidar kavgası" İTC içinde de sürmüştür. Kısacası Jön Türk devrimi aslında bir ileriye doğru dönüşümün başlangıcı olmamıştır.

13 Nisan 1909'daki isyanda Alman paşaların istifa hamlesi Büyükelçi Marshall tarafından durdurulur. İsyân bastırılıp Abdülhamid tahttan indirildikten hemen sonra, Jön Türklerin "çıkış" hamlesi olan Resneli Niyazi ayaklanmasından önce, Haziran 1908 tarihinde Abdülhamid'le müzakere yapmış olan Golts, Mayıs 1909'da Alman eğitimli Genelkurmay Başkanı Ahmet İzzet Paşa tarafından Türkiye'ye resmi olarak istenir. Oysa aynı Golts'u askeri şura kararına rağmen Jön Türk devriminden sonra, Eylül 1908'de İttihat ve Terakki yönetimi reddetmişti! Jön Türk devriminin neyi ne derecede başarabildiğini bu özgün gelişme somutlaştırmaktadır. Al-

manya ile askeri alanda kurulan ilişkiler aynı içerikte sürdürülmüştür. Bu ilişkilerde esas olan “silah ticareti” olmuştur. Alman subayların Osmanlı ordusunda görevlendirilmeleri usulü de aynen devam eder.

İtalya'nın Libya saldırısı İttihatçılar açısından ciddi problemlere yol açmıştır. Buradaki yenilgiden sonra Alman-İttihatçı birlikteliğine güven gerilemiştir. Hem Osmanlı yönetiminde hem de İttihat ve Terakki yönetiminde bu yenilginin önemli etkileri olmuş; Jön Türk devriminin hiçbir reformu başaramadığı açıkken, bundan sonra da hiçbir reformu başaramayacak bir yönetime yol açtığı bu süreçte netleşmiştir. Büyük devletler bu süreçte Osmanlı'daki Ermeni sorununa Osmanlı yönetimi ile “iyi” ilişkiler temelinde baktılar. Kendi başına hareket edemeyecek durumdaki Osmanlı devletinin bağımsızlığını emperyalist politikaların bir unsuru olarak kullanmak, bu anlayışa uygun olarak da daha çok halk kesimlerine yönelik katliamlar da dâhil olmak üzere her türlü baskıya sessiz kalmak büyük devletlerin genel tavrı olarak sürdü. Örneğin 1909'daki Kilikya katliamına 10 gemilik enternasyonal filodan hiçbir müdahale olmamıştır...

Büyük devletlerin Osmanlı yönetimini yönlendirme eylemlerinde, Osmanlı ordusunda etkin olan Almanya'nın görece başarılı olduğu söylenebilir: bunun önemli sebeplerinden biri Pantürkizm'i benimsemiş İttihat ve Terakki yönetiminin amaçlarına ulaşmak için büyük bir savaşı çıkarlarıyla uyuşturmasıdır: Almanya'nın böyle bir savaşa gereksinimi kesindi ve Rusya'ya yöneleceği biliniyordu. İngiltere ile kurulan ilişki olası bir Rusya'ya karşı savaşta onun müdahalesine engel olmayı da amaçlıyordu. Almanya için Osmanlı'nın bu savaşta 3'lü ittifakın yanında yer alması başarılı olmanın bir şartıydı. Enver-Talat-Cemal kliğinin ordu içindeki pozisyonları bu nedenle belirleyiciydi. Bu klik “savaş için” en uygun ve yeterli yönetimi temsil ediyordu.

Ermeni soykırımı büyük devletlerin dâhil olduğu bir savaşta mümkün olabilirdi. Ermeniler bu topraklardan sökülmeliydi ve bunun “meşru” gerekçesi savaş olabilirdi! Başta Almanya olmak üzere büyük devletler İttihatçılara bu olanağı göz göre göre sundular.

1912 yılının sonlarından itibaren Osmanlı yönetimi bile isteye savaşa sürüklenir. 1903 Ocak ayında gerçekleşen olaylar ile itttihatçılar yeniden iktidara geldiklerinde arkalarında Almanya vardı. Balkan savaşından sonra ülke tamamen “teslim olur” haldeydi. 1903 darbesi Ermeni soykırımına giden yolun önemli bir eşiğidir. Zira Osmanlı'nın savaşa katılmasını sağlayacak tertip, bu darbeyle askeri bir üslup içinde yönetime el koyacak

Enver Paşa'nın, dolayısıyla soykırımının planlayıcısı ve uygulayıcısı olan İttihatçı kadronun eline geçecektir.

"O kendini Türk davasının istidatlı (yetenekli) kurtarıcısı olarak görüyor ve etrafını Friedrich ve Napolyon'un tabloları ile süslüyor. Gelişmesi sırasında ihtiras, giderek daha öne çıktı. Ve bana şüphe götürmez olarak görünen şu ki, o bugün sadece kendi hayatını değil, Türk İmparatorluğu'nun varlığını da ortaya koyarak, büyük bir tarihsel şahsiyet şanına sahip olmak için oynuyor.

"(...) Şayet Enver böylesi bir problemle karşılaşacak olursa, onun komiteye teslim olmayacağından eminim. Soğuk ve insafsız bir kararlılıkla iktidara el atacaktır. Daha bugünden çevresini iyice kendisine bağlamaya ve çevresinde sadece ona mutlak itaat eden insanları toplamaya çalışıyor. Eniştesi İsmail Hakkı'yı genelkurmayın saray temsilcisi yaptı. Oturduğu sokak en katı şekilde korunuyor. Evinde sürekli olarak 20 asker ve 3 subay bekliyor.

"Türkiye'nin yazgısı, Enver'in Harp Nezareti'ne atanmasıyla çok kritik bir dönemeç aldı." (Alman Dışişleri Dairesi, Politik Arşivi, 09/01/1914 aktaran Dinçer, 2011:305)

Şansölye Bethmann Hollweg'in kuzeni Mutius Almanya'nın ellerinde biçimlenmekte olan askeri diktatörlüğü Enver'in şahsında böyle takdim ediyordu! Bundan sonraki süreç Almanya için savaşın kaçınılmaz olduğunu gösteren gelişmeler ve Osmanlı'nın bu savaşa katılması için Enver Paşa'nın "gözü pekliliğini" anlatır ve Ermeni Soykırımı için koşullar oluşur.

Soykırımı "kıyım" olarak tanımlayanlar, "Büyük Ermeni Kıyımını" savaş koşullarındaki kaçınılmaz "önlemlere" indirgeyerek açıklamaya çalışırlar. Gerçekten de emperyalist paylaşım savaşı içinde, Osmanlı'nın paylaşılmasını da içeren büyük bir saldırganlık ortasında yaşanmıştır soykırım. Ama bu savaş, Osmanlı yönetiminin istemediği, sadece saldırıya uğradığı bir savaş değildir. İttihatçıların Pan-İslamist/Pan-Türkçü amaçlarını hayata geçirebilecekleri, bunun için emperyalist devletlerle her türlü işbirliğinin gerçekleştiği ve Ermeni ulusunun, daha en başından bu toplarlardan sökülüp atılmasının gerçekleşmiş olduğu bir savaştır bu savaş. Emperyalist devletlerin "doğrudan" rolü, bu savaştan beklentilerinin Ermeni Soykırımı'nı onlar için önemsizleştirecek kadar ezilen halklara-uluslara düşman beklentiler olmasından kaynaklanan görmezden gelme, müdahalesizlik ve yer yer teşviktir... ❧

f- 15 HAZİRAN 1915: BEYAZIT MEYDANINDA ERMENİ DEVRİMCİLERİN KATLI

►► 20 Hınçak partisi üyesinin idamı 15 Haziran 1915 günü, sabaha karşı Harbiye Nezareti'nin önünde bulunan Beyazıt Meydanı'nda gerçekleşti. Kısangakhağanner (Yirmi Darağacı)olarak tarihe geçen bu idam cezaları, şafaktan önce ve büyük bir gizlilik içinde infaz edildi. Ermeni Apostolik Kilisesi'nden Kalust Kahana son dakikada mahkûmların yanına alındı. ◀◀

Sait Çetinoğlu*

Ermeni devrimcileri, 1915 Soykırım sürecinde bir askeri operasyon çerçevesinde toplanıp katledilerek kadim topraklarından kazındılar. Bu operasyonun bir parçası olarak Sosyal Demokrat Hınçak partisi militanları ve yöneticilerinden 20 'si düzmece *Divan-i Harpte* 2-15 Haziran 1915 tarihinde Beyazıt Meydanı'nda idam edildiler. Paramaz son söz olarak arkadaşları adına: "Siz yalnız bizim vücudumuzu ortadan kaldıracaksınız, bizim ideallerimizi asla, bu ideallerimiz yakın gelecekte gerçekleşecek ve bütün dünya bunu görecektir, ideallerimiz sosyalizmdir..." sözleriyle, idam sehpasında sosyalizm ideallerini tekrar eder.^[1]

20 Hınçak partisi üyesinin idamı 15 Haziran 1915 günü, sabaha karşı Harbiye Nezareti'nin önünde bulunan Beyazıt Meydanı'nda gerçekleşti. *Kısangakhağanner (Yirmi Darağacı)*olarak tarihe geçen bu idam cezaları, şafaktan önce ve büyük bir gizlilik içinde infaz edildi. Ermeni Apostolik Kilisesi'nden Kalust Kahana son dakikada mahkûmların yanına alındı. Aceleyle getirilen bu yargılama ve idamların, Avrupalı güçlerin Ermeni katliamlarından Türk yetkililerini sorumlu tutacaklarını açıklamalarından hemen sonra gerçekleşmesi bir tesadüf değildi.^[2]

Zamanlama ve hazırlık Soykırım planının bir parçasıdır. Paramaz ve arkadaşları önceden hedef seçilmişlerdir ve İstanbul günler öncesi bu olaya hazırlanmaktadır: 1915'in bahar ayları Hem Çanakkale Savaşındaki kötü durum hem de Ermeni halkını toptan yok etmenin aracı olarak *tehcir*'in ras-

yonalizasyonu için yapılan ırkçı-milliyetçi propaganda Türk toplumu içinde milliyetçiliğin ve hatta ırkçılığın giderek yükselmesine yol açmıştı. Mayıs ayında, İttihat'ın yayın organı *Tanin'de* günlük bölümler halinde yayımlanmaya başlanan *Bir Siyasi Komedibaşlıklı* kitap, konusu itibarıyla Türk halkını tahrik etmek üzere hazırlanmıştı. Mevcut siyasal duruma göre, tüm hükümet karşıtı aktörlerin, Prens Sabahattin, Kürt Şerif Paşa, Gümülcineli İsmail, Lord Kitchener, Venizelos, eski Yunan Büyükelçisi Panas, Ermenilerden Sabah-Gülyan, Paramaz, Varastad ve benzerlerinin yer aldığı dizi, Türk halkının milli duygularını galeyana getirmek üzere kurgulanmıştı.^[3]

1914 yılı Temmuz ayı içinde, Talat Paşa'ya suikast düzenleme hazırlığı içinde oldukları iddiasıyla Hınçak Parti üyesi ve taraftarı 120 kişi tutuklandı. Daha sonra sayıları 49'a düşen tutuklu Hınçak partililerle ilgili olarak 11 Mayıs 1915 günü İstanbul Divan-ı Harp'te görüşülmeye başlanan davada Haziran ayının ilk haftasında 20 kişinin idam edilmesi kararı alındı.^[4] "Müstakil ve muhtar bir Ermenistan teşkili için suikastlar tertip ettikleri tespit olunan Hınçak Komitesi azaları" Kafkasyalı Paramaz namıyla maruf Mateos Sarkisyan'la birlikte, doktor Bene Torosyan, emlakçı Aram Açıkbaşyan, hukuk mezunu muhabir Vanlı Keğam Vanigyan, Bahçecik Ermeni okulunda öğretmen ve yazar Yervant Topuzyan, tüccar Rupen Garabedian, öğretmen Hovhannes Der Gazaryan, öğretmen Tovmas Tovmasyan, Singer firması çalışanı Hagop Basmacıyan, Murat Zakaryan, Mıgırdıç Yeretsyan, çadircı Karekin Boğosyan, Armenak Hampartsumyan, kunduracı Yeremya Manukyan, kunduracı Apraham Muradyan, Giresunlu rençber Minas Keşişyan, terzi Sımpad Kılıçyan, kahveci Karnik Boyacıyan, tıp öğrencisi Hırant Yegavyan, kuyumcu Boğos Boğosyan'ın yer aldığı yirmi kişi arasında çok sayıda suçsuz insan bulunuyordu.^[5]

Teodik, bir süre cezaevinde bu kurbanlarla birlikte kalmış olayların tanığı olarak tarihe not düşmüştür. *07/20 Nisan 1915'te Almanak'ı yayımlayan Hovagimyan ile birlikte Divan-ı Harp'teki son duruşmamda, bir sene hapse mahkûm olmuşum. Aynı gece, Büyük Koşuş'ta, yukarıda zikrettiğim [20'ler] insanlarla kalarak, feci akıbetlerimi henüz farkında olmayan bu insanları teker teker tanımanın burukluğunu yaşadım. Merkez Hapishanesi'ne nakolduktan bir ay sonra, kendilerini bekleyen akıbetin farkına varıp, benden durumu Patrikhane'ye bildirmemi istemişlerdi. Hapishanedeki rahip vasıtasıyla gerekeni yaptım ise de. Patrik Zaven Hazretlerinin elinden pek fazla bir şey gelmiyordu. Hatta Talât, Patrik Hazretleri'nin ziyaretini dahi kabul etmemekte ısrar ediyordu. Ve hepsi*

2/15 Haziran'ında, gün doğarken Divan-ı Harp binası önünde birer birer asıldılar; Büyük Hülya uğruna kurbanı giden birçokları gibi. Kaderin garip bir tecellisi olarak, bu yirmi kişinin idamından yedi ay sonra [Hovagimyan] Sultan Bayazıt de darağacına çekildi.^[6]

Dönemin polis şefleri de anılarında bu katliama yer vermeden geçmezler. II. Şube şefi savaş sonrası hakkındaki suçlamalardan dolayı tutuklanarak Malta'ya sürgün edilen tahliye sonrasında Kemalist dönemde Danıştay başkanlığına kadar yükselen Mehmet Reşat [Mimaroglu], "1914 senesinde bütün çalışmalarımız, hemen hemen (Hınçagyan) — Çanlar Ermeni İhtilâl Cemiyetinin çok dehşetli bir teşebbüsünü takip etmek içine münhasır kalmıştır. Balkan Harbi sonunda geçirdiği felâketten ve tehlikeden ders alarak biraz toplanmağa, biraz kuvvetlenmeğe çalışan ve yine idareyi ele alarak ve biraz enerji göstererek harp sonu Edimeyi Bulgarlardan geri alan İttihadü Terakkiye karşı Hınçagyan lider'i Sabah-gülyan'm alenen gösterdiği düşmanlığın cinayetskâr bir tezahürü olmak ve imparatorluğu yüreğinden vurmak üzere o zamanki Hükümet erkânına bilhassa Talât ve Enver paşalara, karşı hazırlanmış olduğu haber alınan suikasd tertibatı hakkındaki istihbarın incelenmesi ve sonra da hareketin izlemesi ile çok uğraştık."^[7]

Mehmet Reşat, "Ermeni komitacıları, ihtilâl illerinde daha sert ve az şuurlu olup hareketli geçinen zümrelerden ve bazı Avrupalılar tarafından daha iyi beslenen ve daha kolay avlanan ve avantüre düşkün, zekâları az adamlardan olmakla Balkan Harbinin Türkiye'ye çöktürdüğü yeis ve füturdan [bezginlik] ve maddi zayıflıktan istifade etmek emeliyle meydana atılmışlardı." Sözleriyle Ermeni devrimcilerine karşı katliamı gerekçelendirirken diğer yandan da Soykırımı giden yolda da *tehciri* meşrulaştırmaktadır: "Hükümet bir taraftan (Hınçagyan) ların Hükümet erkânına suikasd hazırlamaları takibatıyla meşgul olurken tutuşan dünya harbi yangını dolayısıyla bütün Ermeniler açıkça düşman tavrı takınmışlar ve memleketin her tarafından Komitalar faaliyete geçip halkın silâhlarını kuvvetlendirmişler ve Türkiye'nin harbe duhuliyle [girmesiyle] beraber Vanda, Kozan ve Zeytin havalisinde, Mıuşda, Karahisarda isyanlar çıkarmışlar ve Rus ordusunun Şarkdan Türkiye'ye girmesini beklemekte bulunmuşlar idi..."^[8]

Mehmet Reşat anılarında, Ermeni devrimcilerin katliam sürecine geniş yer vererek ayrıntılandırır: "1913 yılının sonlarında Hınçagyanların Kösence kongresi kuruldu. Burada müstakil Ermenistan fikrini her vasıta ile

neşir ve tamimine fakat mevcut şubelerde hali hazır ve âsîkar olan vaziyetlerini muhafaza eylemeğe ve ihtilâlciliğe el altından çalışılmasına ve nihayet îttibadü Terakki Fırkasıyla olan münasebetlerinin kat'ına [kesilmesine] ve bu cemiyete karşı gizli mücadeleye girişerek onu iskat [düşürme] ve mahvetmek için hiçbir faaliyeti esirgememeğe karar vermişlerdir.^[9] Merkezlerinin de Paristen Sofyaya naklini ve Hınçag gazetesinin de orada yayınlanmasını temin etmişler ve umumî merkezleri üyeliklerine Sabahgülyan'ı (asıl ismi Sahakyan'dır), Paramazı (asıl adı Karabağlı Mateos Serkisof'tur), Vratstad'ı (Arşagoni)yi ve yedek üyeliğe de (K. Uzanyanı) ve (Süniki) seçmişlerdir ki, ileride arzedileceği üzere bunlar kongre kararının parlak bir şekilde tatbikini temin için OsmanlıHükümeti erkânına bir suikast tertibini de kararlaştırarak bu faaliyet için Paramaz, 1914Ağustosunda Paristen İstanbula gelmiş ve Paramaz'a iltihak etmek üzere İzmirden, Kafkasyadan iki Terrorist daha muvasalat etmiştir. Bu teşebbüse girişmek iare bulunurlarken mektupları ve vesikaları elde edilmiş ve kendileri de yakalanıp Harp Divanına verilmiştir.^[10]

"Anlaşıyordu ki Ermenilerin istediği ıslahat değil, Rus müdahalesi, bunun altımda Ermeni muhtariyeti ve daha sonra da Ermeni tam istiklâli.. Nitekim 17 Eylül 1813 tarihindeki Köstencede toplanmış olduğunu yukarıda söylediğimiz Hınçagyan Gosakçutyun kongresinde. "600 yıldır mücadele (? !) halinde mahvolmak yoluna giren Ermeni milletinin emelleri" artık büsbütün açıklandı. 'Türkerin bu 1908 ihtilâlinden sonra da muntazam bir Hükümet kurmağa muktedir bulunmadığı ve onun maksadının, Mebuslar Meclisinde de (sol) cuları ve radikalleri ve onların içindeki küçük milletleri ezmek, mahvetmek olduğu" söylendi ve sonunda da Ermeni milletinin istiklâli uğrunda sabit ve sabur [çok sabırlı] bir hareket takip edilmesi ve hatta bu uğurda gayrı meşru ve bilfiil cidalci [mücadelecî] ve İhtilâlcî hareketlere girişmek siyaseti kabul olundu ve mukarreratın[kararların] sonunda bu müstakil Ermenistan fikri esasisi üzerinde duruldu."Sözleriyle Mehmet Reşat, kararlardan muhbirleri vasıtasıyla haberdardır ve Ermenilerin İTC yöneticilerine suikast yaparak isyan edeceklerinden inanmaktadır.Derhal komiser Ali Rıza'yı görevlendirir: "[B]ir sabah Reşat Bey beni yanına çağırdı. Sözü hiç uzatmadan bana şu talimatı verdi:

— Mısır'dan Hınçakyan komitesi erkânından (Faramaz) adında biri yarın İstanbul'a geliyor, bu komitesi bir süre önce Rusya'dan İstanbul'a gelen Ermeni fedailerıyla ve komitenin diğer üyeleriyle birleşerek burada suikast tertibiyle meşgul olacaklarını öğrendik. Yarın yanma bu işlere yat-

kın becerikli iki memur olarak Deniz merkezine gideceksin, Orada sarı saçlı orta boylu siyah gözlüklü bir Ermeni bulacaksın. Bu adam bize sadakatle hizmet eden birisidir. Kendisi Mısır'dan gelenleri size tanıttacaktır. Bu size tanıtılan herifleri gece gündüz aralıksız izleyeceksiniz. Ketumiyette son derece dikkat edeceksiniz. Bunların ikamet yerleri belli olduktan sonra size her gün gereken talimatı yereceğim. Diğer taraftan onların temas ettiği kimseleri de izlemeniz lâzımdır. Dediklerime iyice dikkat edin, herifleri tanıdıktan sonra bana gel yeniden talimatımı alacaksınız, dedi.”^[11]

Şef Ali Rıza ertesi gün derhal işe koyulur. Sonrasında azılı bir takip süreci izliyoruz. Ayrıntılar ve ağdalı anlatım bir ajan filmi senaryosuna taş çıkarak niteliktedir; Muhbir, ihbar ve ihanet ardı sıra gelir:

“Ertesi sabah Galata yolcu salonuna gittim. Tarif edilen adının Arşadir olduğunu öğrendiğim sarı saçlı siyah gözlüklü adamı buldum. Önce gelecek adamların eşkâlini kabil olduğu kadar anlatmaya çalıştı, Öğleye kadar bekledik. Öğleden sonra Hidiv kumpanyasının gemisi rıhtıma yanaşmaya başladı. Vapurdan çıkan yolcuların arasında bulunan orta boylu yüzünün elmacık kemikleri çıkık birisi çıkıyordu ki Ardaşir çıkkanı bize işaretle belirtti. Adamı sanki hafızamızda bir fotoğraf plakası varmış gibi iyice belledik. Adam vapurdan çıkınca bir araba tutarak önce Taksim'e ve sonra da Tarlabasında bir eve girdi Mısırlı komiteci hakikaten görüntüsü itibarile birçok cinayi filmlerdeki canilere taş çıkartacak derecede korkunç bir siması vardı. Tarlabasındaki evde bir saat kaldıktan sonra dışarı çıktı ve yürüyerek Taksim'deki Ermeni mezarlığı yanındaki bir gazinoya girdi. Burada bir kahve içtikten sonra Galata'da Roman hanına gitti. Orada da İM üç saat kaldıktan sonra ilk girdiği Tarlabası'ndaki eve geldi. O gece adam evde iken birçok ermeniler de ziyaretine geldiler. (Sonradan bunların Rusya'dan gönderilen komiteciler olduğu anlaşılacaktır) Gözetleme ve izleme işlerinin gün geçtikçe çapı büyüdüğü için yanıma bir iki memur *memur* daha aldım, Bu komitenin reisi Mısır'dan gelen bu herifti. İzlemelerimizde gördük ki, bu adam hemen ekseri zamanlarını Taksimdeki Ermeni fukaraperver Cemiyeti namı altında toplanmış olan bir Hınçak şubesinde vakit geçirmekteydi. Herif o kadar pervasızdı ki, bazı akşamlar yanına topladığı ermeni gençlerle birlikte Beşiktaş'da İhlamur gazinosuna gidip orada Ermeni Milli marşlarını okutmak suretile hareketlerde de bulunurdu. Böylece Tarlabası'nda ki evde üç gün kaldıktan sonra Şişli'de bir apartmana taşındı. Burası daha تنها olduğu için pek göze batacak bir halleri yoktu. Toplantılar burada devam ediyordu.”^[12] Şef

ayrıntılı anlatımlarında bu kez başka bir muhbire geçer; Şef Ali Rıza'nın da muhbirleri vardır. Bunlardan birinin Karabet Yegyan olduğunu söyler. Yıldız vaka'sından sonra ajanlaştırılmış biridir. Karabet, "İstanbul zabitanında vazifelendirilmiş olup kendisinden her gün Mısırdan gelen bu adamlara ait Polis Siyasi Şube müdürüne gerçek ve taze haberleri vermektedir... Biz hemen her gün Karabet efendinin çok sıkı bir şekilde elde ettiği son derece önemli bilgileri alıyor ve onların hemen hergünkü davranışlarından bu değerli bilgilerle haberdar olabiliyorduk. Aradan geçen birkaç gün sonra bize verilen talimatta onların tutuklanacakları sebebiyle ürkütölmelerine meydan vermemek için izlemeye nihayet verilmesi talimatlandı. Hal böyle olmakla beraber bir onların kaçmalarına mani olmak üzere çenberi daha dar tutmaya başladık... İki gün sonra hepsinin tutuklanması, emredildi. Biz de verilen emri yerine getirdik..." Osmanlı emniyeti, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından bir ay önce, 16 Temmuz 1914'te büyük bir Hınçak tutuklama operasyonu düzenledi.

Ali Rıza Şef, bu *suikast timlerini* "Mısır'dan gelen suikastçi reis daima Hınçakyan komitesinin İstanbul Merkez başkanı olan (Hamparsom Boyacıyan) diğer mahalli adile (Murad) ile temas etmekteydi." Sözleriyle *Büyük Murad* ile ilişkilendirir. Oysa Bu davadan dolayı Hınçak yönetimini eleştirenlerin başında, kendisi de partinin en önemli önderi olan, ancak merkez yönetimine muhalif durumda bulunan, Osmanlı Meclisi'nde eski Adana-Kozan Mebusu olan Hampartsum Boyacıyan da bulunuyordu. Dönemin İstanbul Ermeni Patriği Zaven Der Yegyan, "rafine ve ihtiyatlı" bir kişi olarak tarif ettiği Boyacıyan'ın kendisine, Talat Paşa'ya suikast yapmak üzere 4 kişinin İstanbul'a geldiğini, onları bu planlarını uygulamaktan vazgeçirmek üzere çaba harcadığını anlattığını anılarında yazmıştı. Boyacıyan, yasal zeminde mücadeleye devam edilmesinden yanaydı ve bu tarz suikastlar yöntemini doğru bulmuyordu. Bu nedenle de parti yönetiminin dışında kalmıştı.^[13] 16 Temmuz 1914 tarihinde tutuklanan 120 kadar Hınçak üyesi arasında Boyacıyan'da bulunmaktadır. Yapılan soruşturmada bu suikast hazırlıklarıyla ilgisi olmadığı anlaşıldı ve serbest bırakıldı. Zaten muhbirlervasitesiyle alınan kararlardan Osmanlı yönetimi haberdardır. Bu komlodan kurtulan Büyük Murad 24 Nisan fırtınasından kurtulamayacaktır.

Düzmece *divan-i harp* tarafından 11 ay önce İstanbul'da tutuklanan ve Talat Paşa'ya suikast hazırladıkları tespit edilen Hınçak Partisi üyelerinden 20 kişi suçlu bulunarak 5 Haziran 1915 günü idama mahkûm edilerek, 15 Haziran 1915'te Beyazıt Meydanı'na kurulan 20 darağacında yapılan

idamlar^[14], zaten korku içinde yaşayan Ermeni toplumu üzerindeki etkilerini tarif etmek imkansızdır. Sonrasında çeşitli illerde sürdürülen idamlar ve ölüm yolculuğu *tehcir* ile 1915 Soykırım sürecinde Ermeni devrimcileriyle birlikte Ermeni halkı da tarihsel topraklarından kazınacaktır.

Türkiye Sosyalizm Tarihinde büyük bir parantez olan Ermeni devrimci hareketinin “Yaşasın sosyalizm! Sözleriyle 100 yıl önce can veren bu yiğit evlatlarını saygı ile anarken. Yıllar sonra düzmece *Amasya İstiklal Mahkemesi* kararlarıyla idam edilen Pontoslu devrimcilerin seh-paya çıkarken söyledikleri “Aşk olsun adaletinizel!” sözleri, günümüze uzanan adaletsizliğin özeti gibidir.

Ek 1

İSTANBUL'DA idam edilenler^[15]

PARAMAZ: Karabağ doğumlu. Partinin önde gelen isimlerinden. Diğer adı Mateos Sarkisyan ya da Rodostolu Hampartsum Krikor. Muhtelif hareketlere iştirak etti. Van'ın savunmasına iştirak ederek önemli rol oynadı. Göstermiş olduğu karamanlıklar nedeniyle adına baladlar yazıldı. Ermeni-Tatar (Azeri) çatışmalarında idari görevlerde bulundu. Müzakereler sayesinde iki tarafı arasında yakınlaşmayı sağlamak için yoğun çaba harcamıştı. Kafkas Hınçag örgütüne üye oldu. Bir çok eyleme katıldı, Kalitsin'e yapılan suikastın organizatörlerindendi. Bu sebepten Rus hükümeti tarafından defalarca hapsedildi. Köstence'deki tarihi toplantıdan sonra İstanbul'a geldi ve uzun süren yargılamalar sonrasında 19 arkadaşı ile birlikte ölüme mahkum edildi.

Dr. BENNE TOROSYAN (Bedros Manukyan): Kharberd'in (Harput) Hüseyin kasabasında doğdu. Yeprad Koleji'nden (Fırat) 1903'te mezun oldu. Bir yıl kadar öğretmenlik yaptıktan sonra, Beyrut Amerikan Tıbbiye'sinde okudu, ihtisasını ilerletmek amacıyla Amerika'ya gitti. Meşriyet'ten sonra İstanbul'a gelerek mesleğini icra etti; aynı zamanda toplumsal faaliyetlerini de devam sürdürdü.

ARAM AÇIKBAŞYAN: Arapgir'de doğdu, 55 yaşındaydı; öğrenimini orada gördükten sonra İstanbul'a geldi. Hukuk Okulu'na devam etti. Öğrencilik yıllarında Murat, Apıyır, Cangül ve diğerleriyle temasa geçerek, Hınçagların önde gelen isimlerinden Şmavun'un Hınçag Fırkası tohumlarını serpmek için İstanbul'a gelmesiyle bu fırkaya üye oldu. 1897'de Kumkapı nümayişinin tertipçileri arasındaydı. Hukuk diplomasını alma-

dan Avrupa'ya geçti; oradan Ermeni gençleri tertipleme amacıyla Pokr Hayk'a (Sivas ve Kapadokya yöresi) gönderildi. Yıllarca maceralı bir hayat yaşadı; Şabinkarahisar ve Sepastiya'da (Sivas) bir çok fedakarlık gösterdi. Yakın arkadaşı Taniyel Çavuş tanınmış fedai Aram'ın yardımcısıydı. 1905'te Delege Meclisi kendisini Merkezi Yönetim üyeliğine seçti o bu görevi ömrünün sonuna kadar ifa etti. Hayatını kazanmak için İstanbul'da emlakçilik da yapıyordu.

KEGAM VANİGYAN: Van'da doğdu, 20 yaşındaydı. Yeramyan Okulu'nu bitirdi, İstanbul'da Hukuk Mektebi'nden 1913'te mezun oldu. Talebe Cemiyeti'nin kuranlarındandır. "Gaydz" (Kıvılcım) gazetesinde yazarlık ve "Hmçag" gazetesinde muhabirlik yaptı.

YERVANT TOPUZYAN: Bardizag'da (Bahçecik) doğdu, 20 yaşındaydı. Burada öğrenim gördükten sonra doğum yerinde ve Geyve köylerinde öğretmenlik yaptı. Çeşitli gazetelerde Panvor (İşçi) nam-ı müstearıyla yazılar yazdı.

RUPEN GARABEDYAN (Vahan Boyacıyan): Çemişkezek'te doğdu, 40 yaşındaydı. Kafkasya, Romanya, Bulgaristan ve Amerika'da siyasi faaliyetlerde bulundu. Meşrutiyet'ten sonra da İstanbul'a geldi ve ticarete başladı ve Çemişkezek'ten Mahalli İdare Meclisi'ne mümessil seçildi.

HOVHANNES DER ĞAZARYAN: 1878'de Gesariya'da (Kayseri) doğdu. Öğrenimini orada gördükten sonra, öğretmenliğe başladı. Daha çocuk yaşta Çello ve Jirayr'm nutuklarından etkilendi. Onların mensup olduğu Hınçag Fırkası'na girdi. Fırka'nın değişik delege kurullarına, Kilikya katliamı sonrasında ise Azad-Vostanik ile doğup büyüdüğü Gesarya'nın savunmasına katıldı. Hınçagyanların Gesariya şubesinin faal azasıydı.

TOVMAS TOVMASYAN: Kilis'te doğdu, 27 yaşındaydı. Öğrenimini orada gördükten sonra, öğretmenliğe başladı; Halep'e geçti ve buranın Muallim Mektebi'nden mezun olduktan sonra, yine Kilis'te öğretmenlik mesleğine devam etti. Hınçag Fırkası'nın buradaki şubesinde aktif rol oynadı ve 1914'te İstanbul'a getirildi.

HAGOP BASMACIYAN: Kilis'te doğdu, 40 yaşındaydı. Erken yaşlarda Hmçag Fırkası'na girdi; eğitimciliğe başladı; 1902'de Lusasirats İlkokulu'nu (Işıksever) açtı. Sonra hapsedildi, Kilikya (Başpatriği) Gatoğigos'unun Kilisi ziyareti vesilesiyle affedildi. 1895 kıyımı ve Kilikya katliamları sırasında müdafilerin ruhu oldu, bilhassa yaptığı silahlarla müdafada önemli rol oynadı. Hmçagların Kilis şubesi başkanıydı, Singer firmasında çalışıyordu.

MURAT ZAKARYAN (Hagop Ğazaryan): Muş'un Tsironk köyünde doğdu. Memleketi insanların mâruz kaldığı acı ve ıstıraplar kendisini de, daha erken yaşta, karşı eylemlere itti. Paramaz'm ayrılmaz arkadaşı ve Kalitsin suikastını faiDerindendi. Ermeni - Tatar çarpışmalarına katıldı. 1914'te özel görevle yâni Talât Rejimini devirmek için İstanbula geldi. **MI-GIRDİÇ YERETSYAN:** 1873'te Abuçeh'de doğdu. Öğrenimini Kharberd'de (Haıput) gördükten sonra ticaretle uğraştı. Meşrutiyetken sonra Kharberd'in Hınçag Fırkası şubesine üye oldu. Talât'ın Ermeni düşmanı siyaseti arifesinde, olmadık eziyetlere mâruz bırakılarak, İstanbul'a getirildi.

KAREKİN BOĞOSYAN: Şabinkarahisar'da doğdu. Açıkba-şyan'ın en sevdiği arkadaşıydı. Abdülhamit rejimin hokum sürerken Kafkasya'ya geçti ve Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'a geldi. Saraçhane'de çadircılık yaptı. Arşavir Sahakyan suikastının baş sorumlusu gerekçesiyle tutuklanıp, hapsedildi.

ARMENAK HAMPARTSUMYAN: Denizli'de doğdu. 27 yaşındaydı. silah ve bomba yapımı konusunda, ihtisas sahibi olmuştu, ünlü bir nişancıydı. 1914'te İstanbul'a geldiğinde bir ihbar sonucu tevkif edildi. İttihad'a hainlikle suçlandı.

YEREMYA MANUKYAN: Gesariya'nın (Kayseri) Tomarza kasabasında doğdu. Küçük yaştan İstanbul'a göç ederek Hınçagyan saflarına katıldı. Mahalli ihtilal nümayişlerine katıldı. Kunduracılık yapmıştır.

APRAHAM MURADYAN: Kunduracı, Hınçagyan Partisi üyesiydi.

MİNAS KEŞİŞYAN : Diğer müstear adları Samsunlu Khaçig ve Sarı Minas'tı. Kayseri'de doğdu. 35 yaşındaydı. Çocuk yaşta Hınçagyan Gu-sagsutyun bayrağı altına mücadeleye girdi. Ermeni-Tatar (Azeri) silahlı çarpışmalarında, Erivan ve Şuşı'de mesuliyetli roller aldı. İri yarı cüsse-siyle, daha ilk görüşte terörist kanaati uyandırır.

SIMPAD KILIÇYAN('Angudi' yâni 'parasız' Bedros): Bağeş'te (Bitlis) doğdu, 30 yaşındaydı. Terzi olmakla beraber, silah kullanmakta ustalaşmıştı. Tecrübeli bir Hınçag Fırkası üyesi olarak, Muş'ta ve Bağeş'te siyasi faaliyet gösterdi

KARNİK BOYACIYAN: Şabinkarahisar'da doğdu. 35 yaşındaydı. Erken yaşta İstanbul'a geldi ve kahvecilik yaptı. Hınçagyan Fırkası saflarına katıldı.

HIRANT YEGAVYAN: Arapgirli Tıbbiye öğrencisi.

BOĞOS BOĞOSYAN: Ağın'lı (Eğin) kuyumcu, hayli ilerlemiş yaşında asıldı.

HIRANT AĞACANYAN: 28 yaşındaydı. Erzurumlu Pastırmacıyan adına yazılan sahte bir mektubu mahsus adresine postalanarak isyan girişiminde bulunmakla suçlanmıştı. Marzivan Koleji'nden (Merzifon) mezun olduktan sonra üç yıl Amerika'da ticaretle uğraştı, sonra bu işe kardeşiyle birlikte İstanbul'da devam etti. İstanbul'dan sürgüne gönderilen şehit Arşag Khazkhazyan'ın kayın pederinin oğluydu.

Ek 2

HAMPARTSUM BOYACIYAN (Büyük Murad)^[16] : 1867'de Hacin'da doğdu. Mahalli 'Mitsyal' okulunda eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'a geldi ve İdâdi Mektebi'nden mezun olarak Tıp Fakültesi'ne girdi; fakat eğitimini yarıda bırakmak zorunda kaldı. 1888'de faaliyete geçen Sosyal Demokrat Hınçakyan (Hınçak) Partisi'nin kurucularındandır. Abdülhamit rejiminin aşırı muhaliflerinden olup, Kumkapı'daki Sessiz Mitingi tertipleledi ve bunun sonucunda Atina'ya kaçtı. Parti'nin talimatıyla Kafkasya'dan Sasun'a (Sason) geçti ve Avrupa'nın müdahalesi, 11 Mayıs Islâhat Fermanı'nı için fırsat yaratan 95 direnişini yönetti. Sasun halkı, kendisini kurtarıcı olarak kabul etti; zirâ yöre halkı, kendi hayatının, malının ve namusunun nihayet emniyet altına alındığına inanmıştı, tabii hiç olmasa bir müddet için. Bu direniş süresince, Murad tevkif edilerek Bağış (Bitlis) Hapishanesi'ne gönderildi. Burada iki yıl kaldı; Muhakeme sonunda idamına hükmetti, ancak yabancı ülkelerin baskısıyla cezası ömür boyu hapse çevrildi. 12 yıl Tripoli'de (Trablus) hapis yatarak, sonunda Fransa'ya kaçmaya muvaffak oldu. Bir müddet Paris'te kaldıktan sonra Amerika'ya geçti ve Ermeni cemaatinin coşkulu nümayişlerine mahzar oldu. Meşrutiyet ilânı arifesinde, İstanbul'a geldi; Kumkapı'dan Ermeni Milli-Yerel Meclis'ine delege, Osmanlı parlamentosu'na da Adana'dan mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da gayrimüslimlerin silah altına alınmalarına ve padişahın yetkilerinin genişletilmesine şiddetle karşı çıktı, aynı şiddetle Kilikya felaketinin kınadı ve Türk mebusların tepkisini üzerine çekti. Belediye Meclis üyesiydi; Daha önceki istibdat döneminde, Ermeni Kurtuluş Mücadelesi uğruna darağacında idam edilen ölümsüz Jirayr Boyacıyan'ın kardeşidir.

16 Temmuz 1914'teki tutuklamalarda büyük darbe yiyen Parti, 24 Temmuz 1914'te İstanbul'da 3. Kongresi'ni topladı. Kongrenin başkanı, birkaç gün önce tutuklanıp serbest bırakılan Harutyun Cangülyan'dı. 31 yerel ko-

mitenin katılımıyla yapılan kongrede, Türkiye merkez yönetimine “Büyük Murad” Hampartsum Boyacıyan, Nerses Zakaryan, Harutyun Cangülyan ve Vahan Zeytuntsiyan seçildi. Köstence’de yapılan kongrede dışlanan Boyacıyan, hemen hemen tümüyle etkisiz hale gelmiş bulunan örgüte sahip çıkmak ve hapisteki yoldaşlarım suçlamalara karşı savunmak üzere yeniden işin başına geçmek zorunda kalmıştı.

İttihatçı merkezin aldığı kararlarla, İstanbul’da 24 Nisan 1915 gecesini her meslekten ve siyasi görüşten, ortak yanları Ermeni ve toplum önderi olmak olan aydınların tutuklanma fırtınasında Boyacıyan’ın da başta gelmesi olağandı. Beyoğlu Yeşil Sokak 8 numaralı Haraçyan Apartmanındaki evinden alman Boyacıyan, ilk tutuklanan grupla beraber İstanbul’dan trenle getirildiği Ankara Sincanköy’de, siyasi özelliği ağır basması nedeniyle, ağır suçlu olduğu düşünülen gruba dahil edildi ve Ayaş Hapishanesi’ne götürüldü.

Yaşamını tüm Osmanlı halkının ve özellikle Anadolu Ermenilerinin haklarını savunmaya adanmış “Murad” Hampartsum Boyacıyan, İttihatçı hükümet tarafından istenmeyen ve arzu edilmeyen biriydi. “Hınçakyan Komitesi reislerinden Hampartsum Boyacıyan’ın Ermeni mefkûresi için uğraş verdiği tesbit edilmiş olduğundan, Ermenilerin bu gibi kişilerle irtibat halinde olmalarının uygun olmadığı ve gerekli tedbirin alınması gerektiği” Dahiliye Nezareti ve emniyet kayıtlarına geçmiş, Boyacıyan ismi de ilk fırsatta yok edilmesi gerekli Ermenilerden biri olarak sayılmıştır. (30 Ocak 1915 BOA. DH. EUM. 2. Şb. 4/28.) Kayseri’ye bağlı Everek’te, 24 Şubat 1915’te bir Ermeni gencin imal etmeye çalıştığı bombanın kazayla patlaması, Kayseri ve bağlı yerleşim birimlerinde, her meslek ve sosyal tabakadan çok sayıda Ermeni tutuklanarak hapishanelere konulmasının gerekçesini oluşturmuştu. Tutuklananlar Hınçak Partisi mensuplarıydı ve doğal olarak partinin Türkiye sorumlusu olarak da Hampartsum Boyacıyan’ın adı öne çıkmıştı. Dolayısıyla Boyacıyan *Kayseri Hınçak Partisi Davasına* dahil edilmek üzere 11 Mayıs günü Boyacıyan Ayaş’tan kayseriye yola yola çıkarıldı.^[17]

Boyacıyan’a Kayseri cezaevinde diğer yoldaşları gibi korkunç işkenceler uygulanır.^[18] Arşag Alboyacıyan da Kayseri Ermenileri’yle ilgili olarak yazdığı eserinde, çete reisi Süreyya’nın anlattıklarından hareketle Ermeni Devrimci hareketinin ve Türkiye Sosyalizm tarihinin önemli simalarından Murad’a yapılan işkenceleri şöyle nakleder:

“Yere yatırılan mebusun tabanlarına, sırtına ve kaburgalarına vurulan

darbeler, sonunda bir cesede dönüşüp, şuurunu yitirmesine kadar devam ediyordu. Üzerine boca edilen soğuk suyla ayıldıktan sonra, konuşması için yapılan uyarıların boşa gitmesi üzerine üç gün daha işkence sürdürülmüş ve sonunda perişan halde hapishane revirine kaldırılmıştı... Murad haklarına sınıksız sarılmış ve şiddete boyun eğmeyi reddetmişti.

Çete reisi Süreyya'nın anlattıkları bunlardı: 'Dayak ve işkence seanslarında çoğu kez hazır bulundum. Yiğitlikleri nedeniyle Çiğdemyan ve Vişabiyan'la beraber Murad'a da hayran olmaktan kendimi alamadım... Belki bu kadar darbeden sonra taş duvarlar dile gelir konuşurdu ama onların ağzından tek kelime çıkmadı.(Alboyacıyan, Kayseri Ermenileri Tarihi, Kairo 1937 c 2 s 1442-1443)

Bu işkencelere direnen Hampartsum Boyacıyan, hapishanede bulunduğu yerden, kendisi gibi tutuklu bulunan arkadaşlarına ve hukuki hizmet veren avukatlarına sürekli olarak moral vermeye çalışan cesur davranışlarıyla da hafızalarda yer etmiştir.

Büyük Murad, diğer Ermeni önderler gibi, 24 Ağustos 1915'te boynuna geçirilen halatla soydaşlarına özgü şehadet şerbetini içerek ölüm-süzleşir.

Dipnotlar:

^[1]Aynı gün İstanbul'un Salı Pazarı ve Tophane semtlerinde en az 700 evin yandığı ve yüzlerce insanın evsiz kaldığı büyük bir yangın vardı. İdam sehpasında iken, mahkûmlardan Dr. Bene'nin, suçsuz insanların idam edilmesinin laneti olarak, Türk mahallelerinde çıkacak bu yangını öngördüğü bütün İstanbul Ermenilerinin dilindeydi. (Yervant P Odian, Accurred Years:My Exile and Returned From Der Zor 1914-1919 Gomidas Institute Londra 2009 s 29) Yangın Türklerin yerleşik olduğu Finiz Ağa semtinde başlamış ve giderek artan rüzgârla güçlenmişti. 24-25 saat devam eden yangının ardından duman kokusu altındaki İstanbul'da insanlar ertesi gün idam sehpalarını ziyaret etmeye gittiler.İdam edilenlerin cenazeleri, Edirnekapı Ermeni Kabristanı'na gömüldü.(Nesim Ovadya İzrail, 24 Nisan 1915 İstanbul, Çankırı, Ayaş, Ankara, İletişim 2013 149-150)

^[2] Nesim Ovadya İzrail, 24 Nisan 1915 İstanbul, Çankırı, Ayaş, Ankara, İletişim 2013 149

^[3]Odian, s. 21. Aktaran Ovadya... s 115

^[4] 5 Haziran 1915 BOA I.HB 169/1333/B-053 Akt Ovadya s 148

[5] Tasvir-i Efkar 17.06.1915 Ovadya, 148-9 İstanbul'da kahvecilik yapan Karnik Boyacıyan suçsuz yere idam edilenlere bir örnektir: "1914 yılında Talat'a karşı tertiplenen bir suikasta iştirak etmiş olması gerekçesi ile tevkif edildi. On beş gün içerisinde 30 lira ceza ödemesi şartıyla serbest bırakıldı. Kendisi bu meblağı zamanında temin edemediği için tekrar tevkif edilip hapsedildi. Asılmadan önce, günah çıkartmak için gönderilen papaza şunları söylemiştir: 'Papaz Efendi, git dışarıdakilere söyle, de ki, 30 liram olmadığı için beni astılar.'"(Teodik, 11 Nisan Anıtı Ed. Dora Sakayan, Belge Y. 2010, s 100, Ovadya ... 150)

[6] Teodik, 11 Nisan Anıtı Ed. Dora Sakayan, Belge Y. 2010, s 100

[7] M.R. Mimaroğlu, Gördüklerim ve Geçirdiklerim II. Kitap, T.C. Ziraat Bankası Matbaası 1946 s 33

[8] Mimaroğlu aynı yerde

[9] Devrimci eylemler için 7. Kongre'de alınan kararlar sayesinde, Hınçak Partisi'yle Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasında, İttihat'ın üst yöneticilerine ve öncelikle Dahiliye Nazırı Talat Paşa'ya Ekim 1914'te bir suikast düzenlenmesi konusunda anlaşmaya varılır. İstanbul Hınçak örgütünü artık kontrol edemeyen Murad'ın karşı çıktığı ve Ermenilere zarar verebileceğini düşündüğü suikast eylemi Hınçak Partisi militanları tarafından örgütlenecektir.

[10] Mimaroğlu s 43

[11] Ali Rıza Öge, Meşrutiyetten Cumhuriyete bir Polis Şefinin Gerçek Anıları Bursa 1957, s 214.

[12] Ali Rıza Öge, aynı yerde

[13] Ovadya ... s 150

[14] Aynı gün Kayseri'de de 11 Ermeni idam edildi. Kayseri'deki yargılamalar sonucunda, 28 Kasım 1915'e kadar aralıklarla 55 Ermeni'nin daha idamı gerçekleşti. Değişik tarihlerde 11 kere kurulan idam sehparlarından birisi de Develi kazasından 8 Ermeni'yle birlikte, 17 Temmuz günü idama mahkûm edilen "Osmanlı topraklarında ihtilal yaparak Müslüman ahaliyi katletme hazırlıkları yapan Haçinli Hamparsum nam-ı diğeri "Murad Boyacıyan" için 24 Temmuz 1915 günü sabahı saat 3'te Kayseri Kalesi'nin önünde kuruldu.

[15] Teodik..96-102

[16] Biyografiler, Teodik ... 58-60, Ovadya 254 – 257'den derlenmiştir.

[17] Çankırı'da tutuklu bulunan Krikor Balakyan, Boyacıyan'ın Ayaş'tan Kayseri'ye gönderilmesini anılarında şu notlarla aktarır:

“Talihsiz arkadaşlarımızın Ayaş kışlasına hapsedilmesinden bir ay sonra, Hınçak Partisi’nin seçkin liderlerinden Hamparsum Boyacıyan (Murad), zincirlerle bağlı olarak ve polisin sıkı gözetimi altında Kayseri’ye gönderildi. Orada askerî mahkeme tarafından ölüme mahkûm edildi. Murad, ödün vermeyen, cesur, eşitlikçi ve asil eski bir devrimci arkadaştı. Onun fikirlerini bir bütün olarak kabul etmeyen biri bile, onu tanıdığında, onu sevmemesi, onunla bir yakınlık hissetmemesi imkânsızdı.

Murad, Osmanlı Anayasası’nın kabulünden sonra, hükümete karşı herhangi bir eylemde bulunmamasına rağmen, bir rezerv koymuş ve savaş sırasında bekle ve gör tutumu almıştı. Kayseri’deki askerî mahkeme onu her yerde Ermenilerin imhasını haklı çıkarmak için masum bireyleri suçlamakta kullanılan kişilerden biri olarak, halkı isyana teşvik etmekle suçlamıştı. Bu, öyle bir taslak olmuştu ki artık, adeta Ermeni milletini tamamen yok etmeye yarayan genel bir parola haline getirilmişti. Ermeni milletinin kurtuluşu ideali için hayatını veren, Ermeni halkının bu sadık hizmetkârı, zorlu Ermeni Golgotası’nın zirvesine yükseldi.” Peter Balakyan, Ermeni Golgotası, Belge Yayınları 2014.

^[18]Everek’te eczacı Manuel Mıgıryan’ın ifadesine göre, Nisan-Mayıs 1915’te Kayseri sivil cezaevinde, çoğu sopa darbeleriyle ayakları ezilmiş, üç yüz civarında Ermeni tutuklu bulunuyordu. Mayıs ayında, eczacı Mıgıryan, ağır yaralı bir kişinin tedavisi için Kayseri askerî cezaevine gönderildi. Mıgıryan, İstanbullu Ermeni siyasilere tutuklu buldukları Ayaş’tan buraya transfer edilen, mebus ve Hınçak şefi Murad-Hamparsum Boyacıyan’ın da burada bulunduğunu keşfetti. Murad, söyleyeceğini zaten Talat’a söylediğini belirterek, mutasarrıfın yeniden sorgulama talebini reddetmişti. Bu öfkeyle etkilerini eczacının ayrıntılandığı, kızgın demirle yapılan işkencelere karşı direndi. ⚔

g- SOYKIRIM NEDİR?

Hazırlayan: Leyla Poyraz*

►► “... soykırım milletin tüm üyelerinin kitlesel kırımlarla yok edildiği durumlar hariç, bir milletin anında yok edilmesi anlamına gelmek zorunda değil. Ulusal bir grubun yok olması niyetiyle grubun elzem yaşam kaynaklarının yok edilmesi amacını taşıyan çeşitli hareketlerden oluşan örgütlü bir planı ifade eder. Bu tür bir planın hedefi ulusal gruplara ait siyasi ve toplumsal kurumların, kültürün, dilin, millî hislerin, dinin ve iktisadi varlığın tahrip edilmesi ve bu gruplara dahil kişilerin bireysel güvenlik, özgürlük, sağlık, onur ve hatta yaşamlarının yok edilmesidir.” ◀◀

Lemkin'e göre soykırım tanımı

Soykırımı ya da Jenosit kavramı 1944'de Polonya Yahudisi bir hukukçu olan Raphael Lemkin tarafından Yunanca “ırk”, “soy” anlamına gelen génos ile Fransızca'ya Latince “katletmek” anlamına gelen cidium kökünden geçmiş cide sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Lemkin “Jenosit konusuna nasıl geldiniz?” sorusuna cevaben “Jenosit ile ilgilenmeye başladım, çünkü birçok kez gerçekleşti. Önce Ermenilerin başına geldi, ardından da Hitler harekete geçti” diye cevap verir.

1944'te Carnegie Uluslararası Barış Vakfı Lemkin'in en önemli çalışması olan, İşgal Altındaki “Avrupa'da Mihver Devletleri'nin yönetimi” adlı eserinde Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası tarafından işgal edilmiş ülkelerdeki Alman yönetiminin soykırım terimi eşliğinde geniş bir hukuki analizini içeriyordu. Lemkin'in uluslararası yasaların ihlali olarak soykırım fikri uluslararası kamuoyu tarafından yaygınlıkla kabul edildi ve Nürnberg Mahkemeleri'nin hukuki temelini oluşturdu. 1943'te Lemkin soykırımı şu şekilde tanımlıyordu:

“Genel anlamda konuşursak, soykırım milletin tüm üyelerinin kitlesel kırımlarla yok edildiği durumlar hariç, bir milletin anında yok edilmesi an-

lamına girmek zorunda değil. Ulusal bir grubun yok olması niyetiyle grubun elzem yaşam kaynaklarının yok edilmesi amacını taşıyan çeşitli hareketlerden oluşan örgütlü bir planı ifade eder. Bu tür bir planın hedefi ulusal gruplara ait siyasi ve toplumsal kurumların, kültürün, dilin, milli hislerin, dinin ve iktisadi varlığın tahrip edilmesi ve bu gruplara dahil kişilerin bireysel güvenlik, özgürlük, sağlık, onur ve hatta yaşamlarının yok edilmesidir."

Profesör G.H. Stanton'a göre Soykırımın sekiz evresi

Prof. Gregory H. Stanton Genocide Watch (Soykırım İzleme) Kurumunun kurucu ve başkanlığını yürütüyor. ABD Virginia Eyaleti Arlington'da George Mason Üniversitesi'nde Soykırım Çalışmaları, Araştırma ve Önleme Enstitüsü'nde öğretim üyeliği yaptı. 1991'de Kamboçya Soykırım Projesi'nin kuruculuğunu ve yöneticiliği yapan Prof. Dr. Stanton 1999'da dünyanın ilk anti-soykırım koalisyonu International Alliance to End Genocide (Soykırımı Sonlandırma Uluslararası İttifak) kurucusu ve başkanı oldu. 2009'da ise International Association of Genocide Scholars (Soykırım Alimleri Uluslararası Derneği) Başkanlığı görevini yürüttü. ABD'de doğan Prof. Dr. Stanton kadınların oy hakkını alması için mücadele eden aktivist Elizabeth Cady Stanton ile kölelik karşıtı lider olarak tanınan Henry Brewster Stanton'ın oğlu.

Profesör G.H. Stanton'a göre soykırımının sekiz evresi vardı ve her evre kendine özgü özelliklere sahip olup belli bir süreç içerisinde gerçekleştirildiğinden yerel gözlemciler (gazeteciler, yabancı diplomatlar, iç muhalefet vs.) tarafından kayıt edilebilirliğine vurgu yapıyordu, Ruanda Soykırımını soruşturma sürecine ilişkin uluslararası sempozyum raporunda.

Stanton, Genocide Watch, BM (Birleşmiş Milletler) ve Sivil Toplum Kuruluşları gözlemcilerinin gönderdikleri raporlar derlenip incelenirse, "uluslararası toplum" erken davranıp "felaketi" dördüncü evreye gelmeden durdurulabileceğini ve böylelikle birçok insanın hayatının kurtulabileceğini iddia ediyor. Hatta "sözü edilen olaylar bildirildiği anda UCM (Uluslararası Ceza Mahkemesi), BM Güvenlik Konseyi aracılığıyla insanlığı karalayacak gelişmelere mani olabilir." [1] diyor. Stanton'un BM'e, BM Güvenlik Konseyi'ne ve UCM'e yüklediği anlam ne yazık ki doğru olmamakla birlikte, soykırımının sekiz evresi diye ayırdığı belirlemeleri incelenmeye değerdir.

Soykırımın Sekiz Evresi

- * Classification (Gruplaştırma)
- * Symbolization (Damgalama, simgeleme)
- * Dehumanization (İnsan saymamak, insancıl özellikleri arındırma)
- * Organization (Örgütlenme)
- * Polarization (Kutuplaşma)
- * Preparation (Ön hazırlık)
- * Extermination (Yok etme, imha)
- * Denial (İnkarcılık)

Stanton öncesi birçok sosyal bilimci soykırımı tanımını bilimsel olarak genişletmeye[2], böylelikle hukukçuların savunduğu "sorumluların sonrasında cezalandırılmaları" fikrinde kalmayarak, fiili önleyebilecek bir konuma gelinebilmesi için çaba harcıyor ancak, soykırımcılarla elele onlara destek veren emperyalist kapitalist devletlerin oluşturduğu kurumlarla bunun önlenilebileceği gibi bir "iyi niyet" ya da "yanılgı" içine düşüyor. Stanton'a göre araştırmacıların ilk zorluğu "grubu" tanımlamaktır. Şöyle ki:

"Demokratik düzenlerde muhalefet, iktidara karşı mağdur bir grup olarak gözükür. Fakat bu, kuşkusuz soykırımının birinci evresinde olduğumuz anlamına gelmez. (Gruplaştırma)

BM tarafından kabul edilmiş totaliter düzenlere sahip üye devletlerde, düzen karşıtlarının alyhine yapılan kovuşturmalarla karşıtların soykırımına tabi bir grup oluşturdukları kabul olunamaz.

Zamanın geçmesi ile birlikte grubun özellikleri milli, etnik, ırksal veya dini olarak açıklık kazanacaktır.

İkinci zorluk, 'can kaybı mutlak olmalı mı?' sorusudur. Eğer yanıt 'evet' ise, bu kez 'kaç kişi?' sorusunun yanıtlanmasıydı. İnsan haklarının temel ilkelerine göre 'grup' haklarının korunması her bir bireyin haklarının korunmasına bağlıdır. UCM Hazırlık Komisyonu'nun 30 Haziran 2000'de New York'ta aldığı kararlar yukarıdaki söz konusu olan birey hakkı ilkesiyle uyuşur. Bir olayda soykırımı ön koşulları gözleniyor ve bir grup üyesi mağdur durumduysa (yani statü'de sözü edilen suçlara maruz kalmışsa) olaya soykırımı hareketi olarak bakılması gerekir prensibiyle sorular yanıtlanır."

Berlin duvarının düşmesinden sonra eski Sovyetler Birliği'nin hukuk ve sosyal bilimcileri "etnik mesele" (Social İdenty) konusunu ortaya koyarlar.[3] Statüdeki soykırımı tanımının (c),(d) ve (e) paragraflarının so-

mutlaştırmaya çalışarak, etnik grubun tanımlanması ve korunmasının iki değişik yüzü olduğu iddiasında bulunurlar. Paragrafları açarak;

"Etnik grup her türlü dolaylı tehditlerden korunmalıdır.

Etnik grubun, amaçları doğrultusunda gelişmesi ve başarılı olabilmesi için yeterli tedbirlerin ve olanakların var olması gereklidir.

*Grup bireyinin gelişebilmesi, üretebilmesi ve topluma karşı sorumlu olabilmesi için etnik grubun eşit yaşam koşullarının korunması gereklidir. Baltık ülkeleri kendi deneyimlerine dayanarak, bir grubun sadece doğumları önleyici tedbirler alarak ve/veya çocukları zorbalıkla başka bir gruba geçirmekle zaman içerisinde eritilmeyeceği; fakat eşit şartların bulunmamasının da bir grubu yok edebileceğini, bunun da soykırımı olduğunu iddia etmektedirler. AB'nin ekonomi açısından cılız üyeleri söz geçiren ilkenin mutlaka Avrupa Anayasası'nın temel ve ön koşulu olması..."*nı talep etmektedirler.

Açıklanması gereken üçüncü nokta ise, faillerin (Hitler Almanya'sındaki SS, SD, SA, Gestapo, OKW... vb. örgütlerinde olduğu gibi) devlete bağımlı olma şartının olup olmadığıdır. Stanton bu noktayı şöyle belirliyor;

"(...)önemli olan fiili gerçekleştiren değil, eylemi planlayıp örgütleyendir. Söylenenlerin sonucu olarak, insanlık dışı eylemleri gerçekleştiren kişilerin devletin herhangi bir kademesiyle ilişki içerisinde olup yönlendiriliyorlarsa, her ne kadar devlet görevlileri faaliyette bulunmuşlarsa da sözü edilen fiilin soykırımı eylemi olarak kabul edilmesi gerektiği kanaatine varırız. Darfur'daki Jarjaweedler, Hindistan'daki, aşırı unsurlar yanlısı Hindular vs. Aynı ithamlar devletle ilişki içerisinde oldukları kanıtlanmış devletin karanlık güç odaklarının veya terör örgütlerinin uygulamaları için de geçerlidir."

"Soykırımı Eylemi"ni açıkladıktan sonra özetle can kaybının yaşandığı diğer evrelere de bir göz atalım. Ön hazırlık aşamasında:

- Mağdur grup kitleden arındırılır.
- Gizli listeler hazırlanıp hedef olacak mağdurlar işaretlenir.
- Mal varlıklarına el

-Hareket alanları sınırlandırılır. (Getto ve/veya askeri kamplara toplamak, evlerinde göz hapsine alınmak vs.)

Soykırımının gelişme sürecinin bu evresinde insanlığa yakışmayacak durumlardan(!) kaçınılması için ya yabancı güçlerin müdahale etmesi ya

da mağdur grubun öz savunması organize edilmelidir. Eğer BM veya diğer güçler gelişen olaylara mani olamazlarsa yok etme evresi olan yedinci evreye girilir. Yok etme evresinde koşulların elverdiği şekilde, faillerce; silahlı devlet güçleri, silahlı devlet içi karanlık güçler, yok etmeyi gerçekleştirecek başka güçlerce desteklenip yabancı ve/veya yurtiçi işbirlikçi terör örgütleri, kullanılır.

Bu evreye girdikten sonra geriye dönüş yoktur.

İnkarcılık evresi, imha evresinin bitimiyle başlar.

Hareketi örgütleyenler;

- * toplu ve gizli mezarlar oluşturur
- * ölüleri yakar veya yok ederler
- * suç delilleri gizlenip mağdur yakınlarına terör uygulanır
- * herhangi bir suçun işlendiği inkar edilir
- * "olayların asıl sorumlusu" olarak mağdur grup üyeleri gösterilir
- * en son delil ortadan kalkana kadar her tür incelemeye engel olunur (zorbalık ve siyasi oyunlarla
- * gerçek suçlular cezasız kalır
- * zora düşüklerinde de sorumluları bulma ve yakalamada güçsüz olduklarını ileri sürerler.

UCM (Uluslararası Ceza Mahkemesi)'nin Soykırım Tanımı

Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Roma Statüsü'ne göre soykırımın tanımı 6. maddede yapılmaktadır. Bu maddeye göre soykırımı, bir millletin, etnik, dini bir grubun veya bir ırkın tamamını veya bir bölümünü yok etmek amaçlı yapılan aşağıdaki davranışlardır:

- (1) Grup üyelerini öldürmek;
- (2) Grup üyelerine ciddi fiziki veya zihinsel zarar vermek;
- (3) Grup üyelerini bilerek tamamen ya da kısmen fiziksel yok oluşa götürecektir yaşam şartlarına tabi tutmak;
- (4) Gruptaki doğumları kasıtlı olarak engellemek
- (5) Grubun çocuklarını zorla başka bir gruba transfer etmek

Birleşmiş Milletler'in 1948 tarihli Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ne göre bir eylemin soykırım olarak nitelendirilebilmesi için, belirli bir insan topluluğunun; milliyeti, ırkı, etnik kökeni veya dini dolayısıyla tümünün ya da bir bölümünün yok edilmesi niyetinin bulunması gerekir.

Dipnotlar:

[1] Ruanda Soykırımını soruşturma sürecine ilişkin uluslararası sempozyum raporu (Rwanda; The Preventable Genocide 7/2000) Aynı zamanda, Preventing Genocide: The Role of the International Community, Christian Scherrer'in raporu Stokholm, 1/2000 "Soykırımını Önleme" Uluslararası Stokholm Bildirisi (2004)

[2] Frank Chalk ve Kurt Jonassohn (1990), İsrail W. Charny (1994), Helen Fein (1990-1993), Barbara Harf ve Ted R. Gurt (1988), Steven T. Katz (1994)

[3] Litvanya Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü'nden Jurat Morkuniene'nin eseri olan, The Preconditions of Social İdenty of a small State in Transition to Democracy, bilimsel çalışmalarda cemaatlerin özgürlük haklarını savunur.

15 Haziran 1915'de İstanbul'da Beyazıt Meydanı'nda idam edilen 20 Sosyalist devrimcinin
anısına saygıyla...

getawej.net

Madison SARKISYAN

Yereya MAMANDYAN

Vahram HEKIMYAN

Karimigöç ARACYAN

Tomris ARACYAN

Kegan YANIKYAN

Hagop BASMACYAN

Aram AÇIKBAŞYAN

Hrant SEGAVYAN

Arsenak HARAPARTSUNI

İğos BOGOSYAN

Simeon ŞIRAKYAN

Murat ARACYAN

Karekin BOGOSYAN

Mıgriçiç YERETİSYAN

Minas KEŞİŞYAN

Bedros TOPTYAN

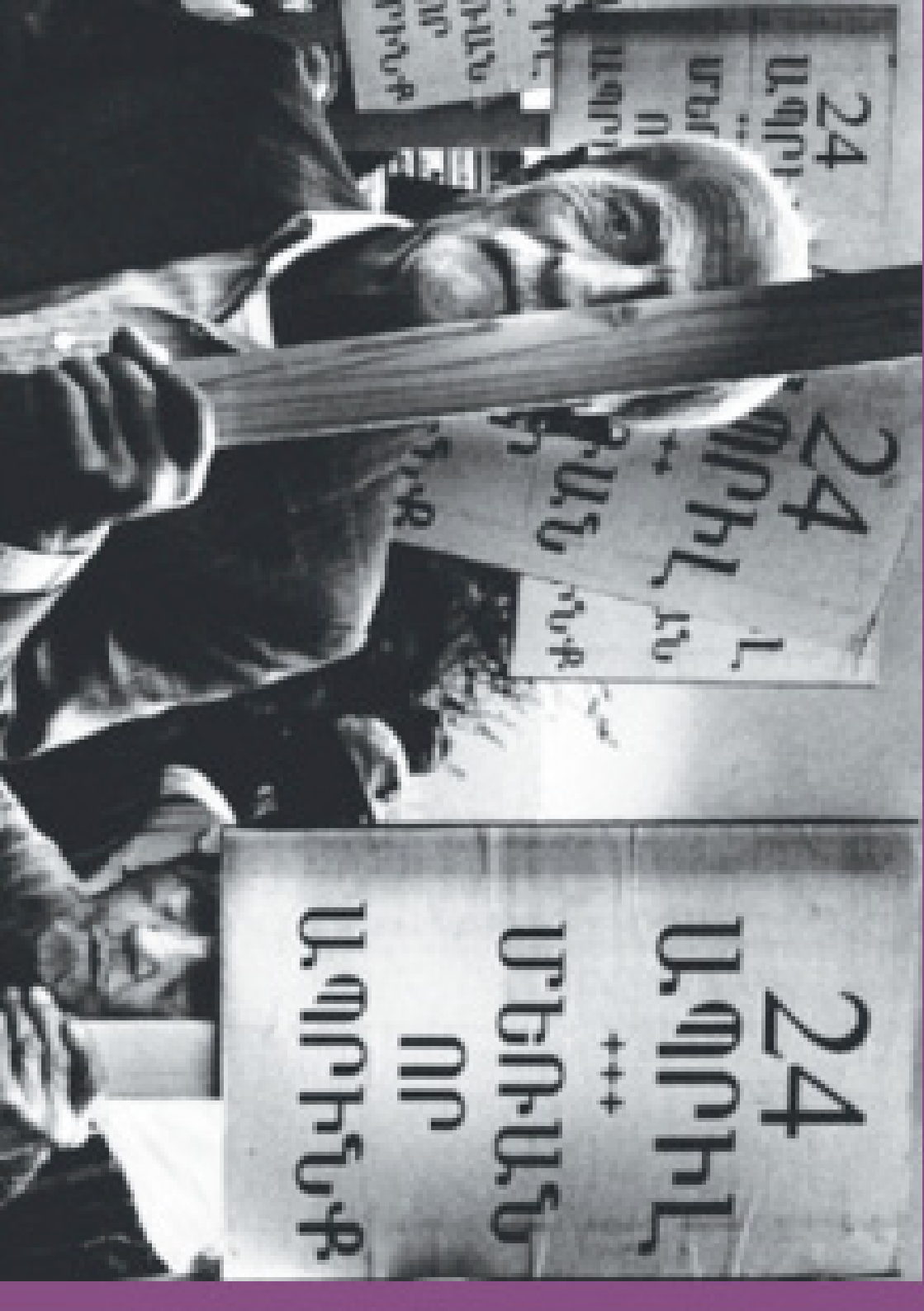
Neryan NERYAN

Horhamet ARACYAN

Vahram BOGOSYAN

24

ԱՊՐԻԼ

ԱՊՐԻԼ

ԱՊՐԻԼ

24

ԱՊՐԻԼ

ԱՊՐԻԼ

24

ԱՊՐԻԼ

+++

ԱՊՐԻԼ

ԱՊ

ԱՊՐԻԼ